

ÎNCERCARE

ASUPRA

SEMIOLOGIA LIMBII

STUDIE ISTORICĂ

DESPRE TRANZIȚIUNEA SENSURILOR

— * —

* ~ w s a n t

J L / A Z Ă R ^ A I N E A N D

Licențiat în Litera ai FiloaoBa.

CU O ALOCUȚIUNE-PREFAȚĂ DE D. B. P. H A S D E C .

**Introducere.— Creștinismul și limba.— Analogia.
Metafora. — Limitarea și generalizarea sensurilor.
Scăderea-cuvintelor. — Concluziune.**

BIBLIOTECA CENTRULUI DE
GKKCETARI FONETICE 5' Ș W i w
INVENTAR CĂRȚI Nr. J S , ' * >

+ 4

BUCUREȘTI
TIPOGRAFIA ACADEMIEI RO

1887.

IN LOC DE PREFAȚĂ*

Domnule *Șătnerte*[^]

Nemuritorul mitropolit Dosofteiti zice într'un loc din *Viețile Sfinților*; «In ce chip doresc bogătașii să aibă cuconî pre urmă la avuțâla lor, așia și filosofii la dăscâlila lor doresc să lase ucinici pre urmă....»

Ca istoric, ca filolog, ca linguist, las și eu trei «ucenici», de cari am tot dreptul de a fi mândru : unul, d. Tocilescu, este astăzi coleg al meu, și aș dori ca și ceilalți doi, d. Bianu și d-ta, să'ml fiți de asemenea colegi cu o zi mai curând.

In curs de ani îndelungați, două școli diametralmente opuse, de o potrivă tendențioase, dar fie-căre într'o altă direcțiune, pretindeaf l a studia naționalitatea română. Una era mișcată de un patriotism refl înțeles, care o făcea să vază pretutindeni numai acuiia romană; cea-laltă se sbuciuma a înnegri neamul românesc pe toate tărîmurile, scâlciând originile noastre, caracterul nostru, trecutul și năzuințele.

Din cele doe școli, cea pretinsă patriotică era mai bună, căci — cel' puțin — ea pleca de la inimă; pe când cea-laltă

* Această lucrare, reprodusă din *Revista pentru Istorie, Archeologie și Filologie*, a fost prezentată ca tesă pentru Licență inaintea Facultății de Litere și Filosofie d n Pn/>it>activ f\i nitott niifleiimo **A TXzcAaft** Prnaoriintpla inrhiltil dp. nrninfltinnP. a bine-

T A B L A ' D E M A T E R I I

. Partea I

• - " -

O Alocuțiune-Prefați de d. B. P. HasdeU. p. IU—IV

I. Introducere , p. 3—34

§ 1. **Locul Semasiologiei în sfera științelor filologice** (3—6): Domeniul ideal al limbii încă neexplorat (3). — Hovelague și Steinthal despre obiectul Linguisticii (4). — Clasificarea ei de către Schleicher și Heerdegen (4). — Aprecierea și completarea acestei clasificări de către d. HasdeU (5).

§ 2. **Literatura semasiologică** : Revistă critică a principalelor publicații prietoare la această știință (5—7; cf. 254).

§ 3. **Scopul și necesitatea Semasiologiei** (7 - 13): Pott, Benary și Reisig atrag cel dintâi atențiunea asupra unor asemenea studii (7). — Dificultatea cercetărilor semasiologice (8). — Opiniunile respective ale lui Curtius și Steinthal (9). — Critica lor de către Geiger (10). — Necesitatea considerării elementului semasiologic în cercetarea etimologică, a cuvintelor (10). — Exemple de cuvinte (*dihaniit* și *tnăngălere*) urmărite în evoluțiunea lor istorică (11-13).

§ 4. **Importanța studiilor semasiologice** (14—17): însemnătatea generală a limbii (14; cf. 244). — Cuvinte privite ca momente istorice (*bătrân, rumân*) și culturale (*litfă, iscăli*) din viața unu popor (14—16). — Limba documentul cel mal eloquent al timpurilor preistorice (16—17).

§ 5. **Principiile semasiologice** (17—24): Schematismul lui Haase și simplificarea (de Heerdegen (17—18). — Lipsurile ambelor (18). — Asociațiunea ideilor și uitarea ca principalii factori semasiologiei (18—19). — Rolul metaforei în viața limbii (19). — Locke asupra uitării (19). — Efectele ei asupra modificării graiului (20-21). — Restringerea cuvintelor (21). — Scăderea și lărgirea lor (22—23). — Influența religioasă și culturală (23). — Disponerea materialului semasiologic (24). — Imposibilitatea fixării absolute a unu itinerar ideal al cuvintelor (24).

II. Creștinismul și limba p. 25 - 64

§ 1. **Influența Creștinismului asupra limbii** (25—27): Modificarea sensului cuvintelor prin introducerea noii credințe (25). — Exemplu (vorba *pedepuesc*) de influență moralizatoare a Creștinismului (25—27). — Literatura respectivă (27).

§ 2. **Terminologia creștină la Români** (28—54): Fondul ei primitiv latin (28). — Contingentul slavo-grec ca pătură posterioară a nomenclaturii religioase (29). — Generalizarea sensului la vorba *creștin* (31—33). — Deducțiunea d-lui Slavici (33). — Reminiscențe păgâne în cuvintul *sfint* (35-37). — Calendarul popular român (40—41). — Originea *Crăciunului* și a *colindei* (43-45). — *Rusalțiile* ca sărbătoare și ca ființe mitice (46). — Vorba *comandare* (49-50). — Diferențierea logică a cuvintului *pomană*. (50-51).

— Prototipul formei **Dumnezeii** (53). — Cuvântul **atrigoia** ca apelativ pentru «zeii păgânești» și origina istorică a acestei numiri (54—55). — Frăția de cruce (57—58). *— Origina vorbei **drac** și paralelisme lingvistice pentru sensul ei de «vrăjmaș» (59—60).— Clasificarea lingvistică a numelor dracului (61—62).—Diferențierea cuvântului **tartar** (64).

III. Analogia p. 65-87

| 1. **Analogia ca factor semasiologic** (65--66) : Importanța analogiei pe terenul Semasiologiei (66).—Exemple de influențe literare (65).—Causa analogiilor semasiologice (66).

§ 2. **Nuanțe slavice** (66 -84): Max Muller asupra nuanțelor germanice în limbile romanice (66). — Părerile lui Littré (67)—.Influența slavica (67; cf. 247). — Biblia ca factor cultural (68—69). — Origina biblică a locuțiunii «a **paște** (=urmărh păcatul pe cineva* (69—70).—Suplirile introduse în limbă prin traducerea cărților sfinte (70). — Tesa d-lul Hasdeu despre amestecul limbilor (71). — Erori lingvistice ale vechilor traducători (72). — Pleonasmе inconsciente (72).—Nuanțe slavice generalisate (73-81). —Sensul amalgamat de **lege** și **religiune** constituie oare un amestec sau ba ? (79).—Analogii false(79)-Nuanțe slavice neintrate în limba populară (81-84)

§ 3. **Analogii româno-albanese** (84—87) : Miklosich, Schuchardt și Gaster asupra elementelor comune celor două limbi (84). — Lipsurile acestor cercetări (85). — Relevarea afinităților albano-române cu privire la elementul latin (85—87).

. Partea II

IV. Metafora. p, 88-156

§ 1. **Viața metaforică a limbii** (88 -89) : Caracterul dicțiunii prosaice și poetice (88). —Schoppenhauer asupra importanței epitetelor în poezie (88). — Poezia latentă a limbii și disparițiunea elementului metaforic înaintea pornirii intelectuale către abstracțiune (89).

§ 2. **Definițiunea și însemnătatea metaforei** (89—100): Aristotde, Quintilian și lordache Golescu asupra metaforei retorice (89). — Max Muller asupra metaforei lingvistice (89 - 90). — Metafora radicală și poetică (90—91). — Importanța metaforei. Exemple din fauna și flora graiului (92—04). — Metafora ca-moment etic (94-.96). — Varietatea expresiunii metaforice(96—99). — Metafora ca auxiliar în cercetări etimologice (100).

§ 3, **Simbolismul corpului omenesc** (101 - 106): Turgot asupra metaforelor populare (101). — Caracterizarea lor de către Diez (102). — Simbolismul mâinii drepte și al celei stângi (103-104). — Exemplu de o metaforă populară românească (105—106).

§ 4. **Importanța metaforei pentru precizarea caracterului național** (106—124): Limba ca focar al vieții naționale. Caracteristica metaforelor latine (106—107). — Indiferența religioasă și superstițiunea oglindite în graiul metaforic al Românului. Constatarea acestor momente etice dealungul vieții sate istorice (107 -109). — Cautemir și Jipesou asupra superstițiilor poporului român (108 -109). — Ignoranța clerului și consecințele sale (109-112). — Parodiarea cântărilor, bisericesti (112--113). — Cuvinte religioase cu sens profan (112—124).

§ 5. **Abstractum ex'concreto** (124—132) : Locke asupra originii ideilor abstracte (125). — Analiza unei serii de cuvinte abstracte (126—129). — Abstracțiunea în limbile semitice (130). — Elementul popular în formarea limbilor neolatine (130-132).

§ 6. **Psicologia populară română** (133 - 156): În ce stă bogăția unei limbi ? (133—134). — Asociațiunile psihologice(134 - 135). — Comparatiunea limbii metaforice române cu cea spaniolă (135—138).—Cristalizarea obiceiurilor trecutului în locuțiunile metaforice (138-140). — Caracteristica graiului popular (140—142). — Materializarea noțiunilor abstracte (142—156).

Partea IU

T. Generalizarea și limitarea cuvintelor. p.156—190

§ 1. **Obsemațiuni preliminare** (156 - 158) : Viața limbii e însuflețită de o mișcare perpetuă (156). — Părerile lui Adam Smith și Leibniz despre specializarea și generalizarea cuvintelor (156—157). — Concilierea acestor păreri (157-158).

§ 2. **Lărgirea sensului** (158—170): Generalizarea treptată a semnificațiilor; **arunc** și **cutrier** aparțin primitiv limbii agricole, **înfarc** și **smulg** graiului ciobănesc, iar **sbuehtm** celut vinătoresc (158 -159). — Cuvinte latine generalizate românește (159—165). Cuvinte generalizate în limba modernă (165-170).

§ 3. **Generalizarea numelor propriie** (170—180): Nume de popoare generalizate. Porecle etnice (170—172). — Exemple de nume propriie devenite apelative (172—180).— **Solomonie** și **solomonar** (177—178). — Numele împăratului Traian în închipuirea, popoarelor (180).

§ 4. **Restrângerea sensului** (180 - 199) : Specializarea semnificațiilor (180—181). — Cuvinte latine specializate românește (181—185).— Cuvinte specializate în limba modernă (185-199).

TI. Scăderea sensului »*. p.199-24

§ 1. **Scăpătarea cuvintelor** (199 -202): Variabilitatea în soarta cuvintelor (199-200). — înălțarea și scăpătarea lor (201—202),

§ 2. **Degenerarea și rafinarea cuvintelor** (202 - 225): Exemple de degenerarea sensului (202—216). — Exemple de rafinarea cuvintelor (216-225).

§ 3. **Pesimismul în limbă** (225—229) : Tendința peiorativă a graiului (225 -226). — Exemple istorice de o atare tendință (226—229).

§ 4. **Scăpătarea numelor propriie** (230—237): Caracterizarea acestei decadențe de către d. Hasdett (230). — **Rumânia** și **vecinia** (231—235). — **Litfă** și **letin** (235—237).

§ 5. **Soarta tragică a titlurilor străine la Români** (237—248): Contrast între titulatura pămînteană și cea exotică (237).— Laurian și Maxim asupra acestei chestiuni (238—239). — Scăpătarea desăvîrșită a titlurilor și rangurilor străine (239—242).

Concluziuni p. 243 -263

Părerile lui Ludwig Geiger despre cauza schimbării sensului. Combaterea acestei păreri (243). — Resumat sintetic al materiilor tratate (244). — Ideea unei statistice semasiologice și aplicarea ei la elementele lexicale ale limbii române (244). — Caracterizarea elementului latin (244-247). — Elementul slav (247-248). — Elementul maghiar și grecesc (248 -249) — Elementul turcesc (249—253).

Adăos și îndreptări p. 264

Indicele cuvintelor române p. 255—258

Indicele numelor propriie p. 259

NB. La p. 14, rândul 12, citește «un filosof american» în loc de «un poet englez»; la p. 22, nota 2 «Ueberweg» în loc de «Drobisch».

I., INTRODUCERE.

a i.

lioonl Semasiologiei în sfera științelor filologice.

Peste două-trei decenii Europa va serba centenarul, de când s'a pus temeliea uneia din științele cele mai fecunde în rezultatele sale, cu care se fălește secolul nostru. Lingvistica sau Știința limbii a dat o nouă direcțiune modulului de a concepe și studia viața și sufletul popoarelor. De la întemeierea ei de către Franz Bopp până astăzi, generațiunile de discipuli au continuat opera măistrului și au consacrat puterile lor spre a grămădi acele immense tesaururi, cari au aruncat o lumină cu totul neașteptată asupra epocii primitive a omenirii și mai cu seamă a popoarelor ario-europene.

Știința limbii însă e departe de a se fi constituit în întregime ea; ba încă unele din ramurile sale, și dintre cele mai importante, sînt abia în punctul de formațiune. Până astăzi lingviștii au acordat o importanță exclusivă părții empirice a științei lor, îndreptându-și atențiunea întru aprofundarea legilor fonetice, fără a ține seamă de mecanismul, cu care spiritul operează diferitele tranzițiuni logice.

Și cu toate acestea forma cuvintului stă într-o intimă legătură cu ideea, ce o încorporează, și una e reciproc influențată de cealaltă (1). Sunetul și sensul merg paralel unul cu altul. Mai toate fenomenele, cari supraviețuiesc pe terenul fonetic, își au corespunzătoarele lor în viața ideală a limbii (2).

(1) Wilhelm de Humboldt 1 *Der Begriffswort* «*ben m werng voH dem Worttab* eulBsen, alt dtr Mensch seine OesichtszHg» abltgen katin* : «Idea se poate desface de cuvînt tot atît de puțin ca omul de fisionomia sa.» *-

(2) Totuși sensul, ca element intelectual al limbii, poate încerca mai multe schimbări de cît sunetul, elementul său material. Comp. Steinthal, *Ueber den Wandel der Laute und der Begriffe* în *Zeitschrift für Volkerpsychologie*, tom. I, p. 416—432t

Este într'adevăr inexplicabilă concepțiunea mărginită și unilaterală, ce și au format-o unii despre obiectul Linguistice!. Hovelaque, bunăoară, esclude din sfera acestei științe nu numai Semasiologia, dar și sintaxa: totul se reduce la studiul fonetice și al morfologiei (1). Pentru Steinthal ramura atât de interesantă a Semasiologiei se pierde în vaga filosofie a limbii (2)

Trebue dar determinat, înainte de toate, locul ce-l ocupă Semasiologia în sfera Linguistice!.

O. Hasdeu, expunând un nou punct de vedere asupra ramificațiilor Gramaticale comparative, a supus unei analize pătrunzătoare diferitele clasificări lingvistice, propunând o nouă ramificațiune, cea mai vastă din cele existente, care satisface toate exigențele, iar care a dat naștere progreselor științei. Ea ne va servi drept punct de plecare în expunerea ce urmează (3).

Singurul, carele a acordat Semasiologiei un loc special în Linguistică, a fost Schleicher. Pornind de la considerațiunea, că trei momente caracteristice determină existența cuvântului izolat, adică *sonul, forma și sensul*, Schleicher împarte Glotica, cum numește el Lingvistica pozitivă, în următoarele doctrine:

1. *Fonologia* sau doctrina sonurilor ;
2. *Morfologia* sau doctrina formelor gramaticale ;
3. *Ideologia* sau *Semasiologia* adică doctrina semnificațiilor ori, după dînsul, a «funcțiunii» cuvintelor.

Cuvîntul, privit apoi ca membru al propoziției, dă naștere la

4. *Sintaxa* sau doctrina propoziției (4).

Heerdegen a modificat această clasificare a lui Schleicher în sensul următor:

I. Doctrina despre cuvînt în sine pe scurt *Lexiologia*, cuprinzând :

1. Doctrina formelor cuvîntului în sine sau *Etimologia*, sub care înțelege și fonologia precum și teoria despre formarea cuvintelor;
2. Doctrina funcțiunii cuvintelor în sine sau *Semasiologia*, care cercetează semnificațiunea formelor lexice ale limbii.

II. Doctrina despre cuvînt ca membru al propoziției sau pe scurt *Sintaxa*, cuprinzând :

1. Doctrina formelor cuvîntului în propozițiune sau *doctrina flexiunii*;
2. Doctrina funcțiunii cuvîntului în propozițiune sau *Sintaxa* propriu zisă (5).

Noua clasificare a lui Heerdegen, precum se vede, nu se deosebește în fond de cea propusă de Schleicher. Acela mai adăugă :

«Baza științifică a dicționarului este cea parte a gramaticii, care, sub rubrica cuvîntului în sine (I), se ramifică în cele două părți : *Etimologia*, ca

(1) Hovelaque, *La Linguistique*, p. 4.

(2) Steinthal, *Abriss der Sprachwissenschaft*. Berlin, 1871, p. 36.

(3) Hasdeu, *Studie de Știința limbii* în *Columna* din 1882, p. 19-31.

(4) Schleicher, *Die deutsche Sprache*, p. 122 urm.

(5) Heerdegen, *Untersuchungen zur lateinischen Semasiologie*. I. Heft : *Ueber Umfang und Gliederung der Sprachwissenschaft*. Erlangen. 1875. D. 41-47.

doctrina despre modul, cum o limbă și-a constituit forma cuvintelor sale din rădăcinile și tulpinile dobândite în viața sa istorică; și *Semasiologia*, ca doctrina despre modul, cum această limbă a dezvoltat istoricește ideile inerente acelor forme, safl, pentru a vorbi cu Schleicher, cum ea a determinat individual «funcțiunile» acelor forme» (1).

D. Hasdea analizând, la rindul său, divisiunea lui Schleicher, relevază lipsele el, lipse comune și nouel divisiunl a lui Heerdegen, și ajunge să împartă Glotica în șapte doctrine: «Un *quadrivium* fisico-psihiic, compus din fonologia, morfologia, lexiologiă și onomatologiă, unde elementul fizic s'ar putea pretinde ca dominant asupra celui psihiic; și un *trivium* psihiico-fizic, anume semasiologia, sintaxă și noematologiă, unde elementul psihiic se emancipează și se ridică din ce în ce mai pe sus de cel fizic» (2).

Iată și argumentarea d-sale privitoare ța partea a doua din divisiunea de mai sus, parte, care ne interesează aci în special.

«Graiul este un mijloc de înțelegere mutuală. O înțelegere mutuală se' operă nu numai prin sensul cel expres, care constituă obiectul *semasiologiei*, ci mai mult încă printr'un sens ascuns, lăsat fără expresiune, sub-înțeles, care se manifestă mai cu deosebire în sintaxă. D'îndată ce după morfologia sau după lexiologiă noi punem doctrina separată a semnificațiunii, care rezultă d'a dreptul din studiul formelor gramaticale și al cuvintelor, urmează dară ca după sintaxă să punem cu același drept o doctrină separată pentru ceia ce Breal a numit atât de bine «idei latente» (*Melanges*, p. 295—322); o doctrină caria, în lipsă de de alt termen, noi îl vom zice *noematologiă*, de la *noema* «cugetare intențională» (3).

. În resumat, Semasiologia, ori-care ar fi divisiunea Linguisticel, ocupă un loc intermediar între studiul cuvintului isola și al cuvintului în propozițiune și formează ca o punte de tresere de la *quadrivium* fisico-psihiic la *trivium* psihiico fizic al d-lui Hasdea.

§ 2.

Literatura Semasiologiei.

Nu numai totalitatea limbilor ario-europee, dar nici o limba particulară nu posedă o lucrare generală asupra Semasiologiei. Cărțile, ce poartă acest titlu, stnt, sau simple prolegomene (*Heerdegen*), safl conțin lucruri afară din sfera semasiologică (*Haase*). Enumerațiunea de mai la vale coprinde mai cu seamă acele opere, ce le am putut utiliza pentru lucrarea de față.

Becker K. F., *Bas Wnrt in seiner orgnnisehen Verivandlung*. Frankfurt, 1883. p. X, 322.

Coprinde unele vederi interesante, dar rătăcește vrend a deduce toate ideile și rț-presentările noastre din 12 «idei cardinale».

(1) *Ibidem*, p. 43.

(2) *Columna*, loc. cit., p. 31,

(3) *Ibidem*, p. 35.

Humboldt W., *Über die Verschiedenheit des menschlichen Sprachbaues und ihren Einfluss auf die geistige Entwicklung des Menschengeschlechts*. Berlin, 1836.

Introducere la scrierea «Ueber die Kawisprache auf der Insel Java», din care Pott a publicat o excelentă edițiune în două volume, cu introducere și note. Berlin, 1876.

Trench R. Ch., *On the Study of words*. London, 1851. Avem înainte-ne a XVIII-a edițiune din 1882. p. IX, 348.

Cercetează, în șapte prelegeri, semnificațiunea cuvintelor în conexiune cu viața intelectuală a omului. Asupra primei edițiunii a acestei interesante cărți a Arhiepiscopului din Dublin comp. *Archiv für das Studium der neuern Sprachen*, voi. XIX, p. 235.

Ca o complinire și totdeauna ca o imitațiune se poate considera :

Kares O., *Poesie und Moral im Wortschatz*. Essen, 1882. p. 178.

Tobler L., *Versuch eines Systems der Etymologie mit besonderer Rücksicht auf Völkerpsychologie* în *Zeitschrift für Völkerpsychologie und Sprachwissenschaft* de Lazarus și Steinthal, voi. I (1860), p. 349—387.

Geiger L., *Vrsprung und Entwicklung der menschlichen Sprache und Vernunft*. 2 volume. Stuttgart, 1868—72.

Opera capitală asupra originel graiului omenesc.

Westphal R., *Semasiologic und Syntax der griechischen Sprache*. I Band : Bedeutungslehre der Formen nebst den nominal-Compositionen. Jena, 1872.

O cunoaștem pământ din auzite.

Haase F., *Vorlesungen über lateinische Sprachwissenschaft*. I—II Band: Einleitung, Bedeutungslehre. Leipzig, 1874—1880. p. VI, 220 și VII, 267.

Comp: **Litterarisches Centralblatt** pe 1881, p. 377.

Chaignet A., *La philosophie de la Science du langage étudiée dans la formation des mots*. Paris 1875.

Heerdegen F., *Untersuchungen über lateinische Semasiologie*. Heft I-Itf. Erlangen, 1875-1881. p. 48, 58, 102.

Făscloara I-a tratează despre sfera și ramificarea Linguisticii în general și a gramaticii latine în special; a II-a despre scopul și metoda Semasiologiei latine; a III-a aplică teoria expusă la un exemplu lexical. Comp. **Litter. Centralblatt** din 1875, p. 782; din 1879, p. 836; din 1881, p. 1724. — **Beeue critique** din 1882, II, p. 27-29.

Gerber G., *Die Sprache und das Erkennen*. Berlin, 1884. p. VIII, 336.

Același, *Die Sprache als Kunst*. A II-a edițiune. Berlin, 1885. voi. M I.

Scriere cu deosebire interesantă pentru expunerea procedurilor artistice, ce omul a știut să tragă din limbă

Breal M., *Melanges de mythologie et de linguistique*. Paris. 1877. p. VIII. 416.

Doă din aceste monografii interesează pe semasiolog : **de la forme et de la fonction des mots** și **les idées latentes du langage**. Comp. J. Darmesteter, *Essais orientaux*. Paris, 1883, p. 216-227.

Chavée H., *Ideologie lexicologique des langues indo-européennes*. Paris, 1878. p. IX, 66.

Același: *Ideologic positive : familles naturelles des idées verbales dans la parole indo-européenne* în *Revue delinguistique*, voi. I, p. 139-165 și 253-281.

Despre prima operă postumă și în general despre metoda lui Chavée, comp. **Revue critique** din 1878,1, p. 218 : «Ne sachant ce que c'est de douter, procédant par axiome et par deductions, aimant les formules empruntées aux sciences naturelles, tel était, tel se montre encore dans ce dernier livre l'apôtre de l'idéologie lexicologique».

Brinkmann F., *Die Metaphem. Studien über den Geist der modernen Sprachen*. Voi. I: *Die Thierbilder der Sprache*. Bonn, 1878. p. 600.

Lucrare fundamentală și una din contribuțiile cele mai importante ale acestei noi ramuri a lingvisticii. - Comp. **Lit. Centralblatt** din 1879, p. 934.

Bechtel F., *Über die Bezeichnungen der sinnlichen Wahrnehmungen in den indogerm. Sprachen*. Weimar, 1879.

Lehmann, *Der Bedeutungswandel im Französischen*. Erlangen, 1880. p. VII, 130.

Comp. România, voi. XIII, p. 490. Despre Semasiologia limbii franceze att. mal scris: Chevallet, **Origine et formation de la langue française**. Paris, 1857, partea U-a, p. 190-244; Dumeril, **Formation de la langue française**, p. 318-340 și Fuchs, **Die romanischen Sprachen** etc. p. 191 urm.

Noire" L., *Logos, Ursprung und Wesen der Begriffe*. Leipzig, 1885.
Cercetează chestiunea din punctul de vedere filosofic.

Boltz A., *Zur Griechischen Sprache* în *Magazin für die Literatur des Auslandes*. Anul 1879.

Tractează despre mai multe cuvinte neo-grețești, cari și-a schimbat sensul în cursul timpului.

Următoarele două opere conțin asemenea prețioase și multiple materiale semasiologice:

Polt F., *Etymologische Forschungen auf dem Gebiete der indo-germanischen Sprachen*, A doua edițiune cu totul prelucrată în 7 volume. Lemgo și Delmold, 1859-1873.

Pictet A., *Les origines indo-européennes ou les Aryas primitifs. Essai de paléontologie linguistique*. 2 volume. Paris, 1859-63.

Comp. Max Müller, *Essais sur la mythologie comparée*, trad. Perrot, p. 63, notă : «Le grand ouvrage de Pictet est le recueil où se trouve réunie la plus riche collection de matériaux; mais on ne peut l'employer qu'avec une extrême réserve. C'est pour les mots sanscrits surtout qu'il faut se tenir sur ses gardes. M. Pictet n'a pas apporté à cette partie de son travail le même soin que pour les termes empruntés au celtique, au latin, au grec et au slave».

§3-

Scopul și necesitatea Semasiologiei.

Cuvîntul *Semasiologia* sau doctrina semnificațiilor (o=ua(a, significatio) e de origine recentă (1). El figurează pentru întâia oară în cartea lui Reisinger

(1) D. Korting (*Encyclopedie der romanischen Philologie* II, 151) propune forma *Semmatologia*, după cum se zice și *onomatologia*. Forma adoptată de noi este însă deocamdată cea mai general admisă.

asupra filologiei latine (1). Cu câțiva ani înainte, Pott (2) și Benary (3) afracseră atențiunea filologilor asupra importanței unor asemenea studie. Dar lui Reisig îi revine meritul de a fi fixat Semasiologia (*Bedeutungslehre*, cum o mai numește) ca o parte integrantă a gramaticii și de a fi reclamat pentru dinsa o tractare specială.

Scopul Semasiologiei este de a urmări mersul spiritului omenesc în dezvoltarea feluritelor seranificațiunilor ale rădăcinilor și cuvintelor unei limbi, pornind de la semnificațiunea etimologică fundamentală.

Ea este o știință deosebit de interesantă pentru linguist și pentru filosof, dar prea puține brazde aă fost încă trase în câmpul ei. Studiile fonetice, în alăturare cu cele sintactice și semasiologice, sînt fără contestare mal ușoare. Aceasta ne explică și faptul că, pe când fonetica indo-europeană a fost studiată în toate direcțiunile ei, astfel în câmpul ei prezentă numai puține asperități, sintaxa indo-europeană nici că a fost începută. Metoadă comparativă, atât de potrivită pentru studiul foneticii, e adesea incompatibilă cu sintaxa, deoarece analogiile și diferențele sintactice sînt de multe ori cu totul independente de gradul de înrudire al limbilor. Și dacă sintaxa comparativă a limbilor indo-europene e un monument al viitorului, apoi nu mal puțin viitorului il este rezervată o Semasiologia comparativă (4) a acestor idiome.

Pe de altă parte tranzițiunile logice, ce încearcă cuvintele unei limbi în viața lor istorică, nici nu pot fi constatate cu aceea precisiune și evidentă **CB** înrudirile sonurilor. Intîmpinăm anumite asociațiunilor de idei, car! nu corespund totdeauna modulul nostru de a vedea și numai o cercetare comparativă ni le poate înfățișa sub o nouă lumină. Și cu cât urmărim mal departe această comparațiune, cu atât mai mult ajungem la convingerea, că nu întimplarea sau jocul fantasiei a produs asociațiunile semasiologice, ci pretutindenea se pot constata, în evoluțiunea limbilor, anumite legi și afinități logice. Dar tocmai aflarea și relevarea acestora îngreunează atât de mult studiile semasiologice (5).

(1) Reisig, *Vorlesungen Über lateinische Sprachwissenschaft*, herausg. v. Haase. Leipzig, 1839, p. 18 și 286 : «Die Entfaltung der Gedankenreihe in Betreff der Bedeutung der Wörter ist ein anziehendes. anmu'higes Geschäft für einen Jeden der rein menschliches Interesse besitzt. Die Lexica sind hierio sehr mangelhaft und unvollkommen...»

(2) Pott, *Etymologische Forschungen*. Lemgo. 1833-36, partea 11-a, p. 370-371 : «De la etimologia la sintaxă se face un **salto-mortale**.»

(3) Benary, *Jahrbucher für uissenschaftliche Kritik*, An. 1834, p. 67 urm.

(4) W. Freund, autorul marelui Dicționar latin, a făcut în disertațiunea «despre idea unei lexicografii comparative universale», citită înaintea Congresului filologic din Dresda (1844), un început de asemenea natură, studiând modalitățile generale ale evoluțiunii semasiologice, privitor la vorba **limbă**, în 23 de idiome (clasice, orientale și europene moderne). Vezi Transacțiunile numitului Congres, p. 69-79.

(5) «Istoria schimbării sensurilor este poate disciplina cea mal grea a filologiei; în tot cașul ea este disciplina, a cărei tractare reclamă cea mal mare pătrundere, un talent format de observațiune și un dar dezvoltat de combinare, căci semnificațiunea e oarecum sufletul, elementul spiritual al cuvintului, pe când forma fonetică se poate compara corpului. În Semasiologia ne înlimpină deci un proces psihologic și un atare proces e, după esența sa, mal complicat și mal grea de observat și de înțeles de cât un proces fizic. cum este adesea tranzițiunea fonetică.» Kprting, *Encyclopaedie der romanischen Philologie*. Heijbronn, 1884, vol. II, p. 157.

«Cu mult mai greu de cât pentru legile fonetice — și mai curtos în clasică sa operă — este negreșit a deduce principii fixe pentru schimbarea și tranzițiunea sensurilor. Deoarece majoritatea sunetelor indo-europene au rămas neschimbate în grecește, iar restul s'a transformat după niște legi simple, n'ar trebui să fiă prea mare numărul rădăcinilor și cuvintelor, cari au păstrat întreaga lor semnificațiune probabil din acel timp primitiv. De regulă se vor constata diferențe mici, pe cari va fi cu greu de a le reduce la legi sau și numai la analogii, chiar acolo unde e vorbă de dezvoltarea semnificațiunilor la o singură limbă.....»

«Semasiologia unei limbi oarecare—afară de semnificațiunea formelor flexionale, care se tractează obicinuît în sintaxă, și afară de aceea a elementelor formative, care aparține doctrinei despre formațiunea nominală — ar avea de obiect să arate, în care mod particular s'au dezvoltat într'însa sensurile cuvintelor, evident un obiect de cel mai înalt interes, într'u cât fără îndoială în modul, cum un popor a traficât cu cei mai spirituali în limbă, se va manifesta într'un chip cu deosebire luminos viața intelectuală propriei acelei popor. Dar, precum nu putem judeca despre schimbările fonetice ale unei limbi înainte de a fi expus de la început efectivul sunetelor ei, tot așa avem nevoie, pentru schimbările semasiologice, de baza solidă a tulpinelor existente înainte de acele schimbări. De aceea nu rămâne altceva de făcut de cât a aduna deocamdată, pentru fiecare limbă, materialul cu cea mai mare precauțiune posibilă și de a lăsa viitorului realizarea unei Semasiologii indo-europene sau a unei Semasiologii speciale pentru o limbă particulară. Mai e negreșit și un punct de vedere mai înalt. Precum Linguistica generală va ajunge poate odată a deduce, pentru schimbările fonetice, legi cu totul generale, comune tuturor limbilor.....tot așa va fi posibil de a găsi, pentru transiliunile logice, legi și analogii generale întregii omeniri, cari apoi firește vor fi de cea mai mare însemnătate pentru Linguistica filosofică, ba chiar pentru filosofia în genere. De ce interes, bunăoară, n'ar fi, când tesa în genere recunoscută, cum că *abstractul* provine din *concret*, când această tesa s'ar aplica la un bogat număr de exemple luate din diferite limbi! Dar acestea sînt perspective în viitorul neîndoiios mare și bogat al Linguistici!, ale cărei elemente ne preocupă încă îndestul» (1).

E curios că, pe când Curtius cere o tractare individuală a Semasiologiei, ca cu timpul să se poată ajunge a îmbrățișa subiectul în generalitatea sa ario-europeană și chiar universal-umană, Steinthal, din contră, e de părere, că cu greii s'ar putea simți vr'odată necesitatea de a compune pentru fiecare limbă o Semasiologia specială, deoarece generalul apare pretutindenea în același mod (2).

(1) Curtius, *Grundzüge der griechischen Etymologie*. Leipzig, 1839, cap. XII.

(2) Steinthal, *Abriß der Sprachwissenschaft*, p. 36 : «Für die Entwicklung der Bedeutungen der Wörter hat die Sprach-Philosophie die Grundsätze aufzustellen. Wie wenig auch diese Seite der Sprache noch bisher bearbeitet ist, so ist doch kaum anzunehmen, es dürfte sicii je die Nothwendigkeit herausstellen für jede einzelne Sprache eine besondere Lehre von der Entwicklung der Bedeutungen der Wörter zu begründen, Vielmehr scheint hier das Allgemeine liberali in gleicher Weise aufzutreten. Nicht als ob hier individuelle Züge den einzelnen Sprachen völlig fehlten. Irgend eine Möglichkeit wird in dieser und eine andere in jener Sprache vorzugsweise häufig wirklich geworden sein. Dies würde aber in der allgemeineren Charakterisierung einer Sprache, mit der die Geschichte derselben zu beginnen hätte, genügend dargelegt werden können»

Geiger critică, pe de altă parte, observațiunea lui Curtius, că Semasiologia apare lingvistului ca un fel de perspectivă filosofică.

«Sistematizarea lui Copernic, zice el, deveni necesară, când faptele astronomice nu mai erau în concordanță cu ale lui Plolomeu. Același lucru se întâmplă din norocire pretulindena pentru omenire. Specialul și generalul, practicul și idealul sînt împletite laolaltă într'un mod particular; adeseori seceră una ceea ce seamănă cealaltă. Astfel dar perspectiva filosofică, ce și-o depinge Curtius, s'ar realiza cu greu, dacă Semasiologia n'ar fi de cît un interesant lux filosofic; dacă adică fără dînsa planetele lingvistice și-ar urma cu regularitate cursul lor. Ba încă cine știe, dacă o atare doctrină, apărînd, ar găsi măcar considerațiune chiar la aceia cari o reclamă cu atîta pricepere! Dar în realitate lucrurile nu sînt astfel; din contra, abia s'ar susține prea mult zicînd: nu'î cu puțință vr'un progres și în genere vr'o siguranță în etimologia, dacă nu izbutești *mal dinainte* a găsi acele legi semasiologice, așteptate ca ultima țintă nesigură» (1).

Aceste considerațiuni sînt cu atît mai adevărate pentru limbile moderne. Sensul, pe lângă forma cuvîntului, trebuie să fiă stea polară, care să conducă pe etimologist în calea adevărată a deducțiilor sale (2). Și numai atunci o etimologia va fi pe deplin justă și satisfăcătoare, cînd, afară de o corespundere conformă cu legile fonetice ale limbii, ea va putea explica și diferitele semnificațiuni, ce cuvîntul a dobîndit în viața sa istorică. O mărgînire la actualitate, atît în privința formei cît și a sensului, conduce la un punct de vedere unilateral, care dă naștere celor mai multe rătăcirii etimologice.

Vom da două-trei exemple din istoria limbii române, menite a concretiza reflecțiunile noastre.

D. Cihac, luîndu-se numai după semnificațiunea modernă a cuvîntului *dîhană*, pre care îl traduce prin «animal prodigieux, monstre, horreur (au fig.)», îl derivă din paleo-slavul *divinā* «mîius, admirabili» (3).

Urmărind însă cuvîntul în viața sa istorică vedem că, în vechile tipărituri românești, el are însemnarea exclusivă de «suflare, popor».

Astfel în Psaltirea diaconului Coresi din 1577, Ps. CL(4) :

(1) Geiger, *Ursprung und Entwicklung der menschlichen Sprache und Vernunft*, p. XII.

(2) Iacob Grimm a spus-o de mult (*Deutsche Grammatik*, voi. II, p. 67): «Etymologie will die mann'gfaltigkeit der gereiften sprache auf anfiingliche einfachheit der formen und begriffe zuruickfuertren. Dass es hier um zweierlei **zu** thun sei, um den buchstaben und um den geist, haben leicht alle eingesehen. Das leibliche mit seinen stufen und Carbon reicht nimmer aus die gange und wege von sinn auf sinn, von gestalt auf gedanken zu deuten, denen sich die menschliche seele ergibt; dahingegen in dem meere der begriffe alle bedeutungen, wenn sie nicht durch die formen der sprache geordnet und festgehalten werden, fehl und irre schweifen».

(3) Cihac, *Dictionnaire a'etimologie daco-romane*. II, 95.

(1) *Psaltirea publicată românește la 1577*, cd. Hasdeu. București, 1881.

«Toată *dihania* să laude Domnul—Tota ipsa *anima* laudei Iehovam».

În Pravila lui Matei Basarab de la 1652, p. 370(1) :

«Aceașla știm, că orice face (Dumnezeu) toate sînt bune și dreapte și în mîna lui marginile pămîntului și toată *dihania* vie».

În «Viața svinților» de Dosoftei din 1682, Sept. 24 : «Și de aciia va veni sfîrșitul a toată *dihania**.

Pretulindenea, în aceste exemple, *dihania* are sensul de «suflare, vietate în genere».

În cea mai veche traducere a Pentateucului, în *Palila* de la Orășlia din 1581, cuvîntul are însemnarea mai restrînsă de «popor», ca aplicațiune directă către Israel. Astfel în următoarele două pasaje. (Ex. XXXII, 7 și 28(2) :

«Zise Iar Domnul lui Moisi : pasă și te du în gîos, că *dihania* ta, care ai scos afară den Eghipt, au greșit». — «Și într'acea zi căzură dentre *dihanie* așa ca la trei mie de bărbați».

Traducerile moderne înlocuiesc, în aceste pasaje, pe *dihania* cu *popor*.

Tot așa în Catehismul calvinesc din 1643 (ed. Bariț), p. 76 :

«Carele ai slobozit mai de mult pre Israil, pre *dihanha* ta, pentru ce s'au rupt de cătră line, de câte ori se mînie *dihaniia*».

Interesant este că, în cronica lui Moxa, scrisă în Oltenia la 1620, cuvîntul are sensul intermediar de «suflet animal» în opozițiune cu «suflet» aplicat, exclusiv omului :

«Când stă'u ploaia și scăzură apele, eși Noe deincorabie cu loate sufletele și *dihanilc*, câte erau în corabie». (3)

Iată încă două pasaje din Divanul lui Cantejmir, tipărit la 1698, în cari vorba are atât accepțiunea generală de «animal» cât și cea specială deteriorativă de «animal de pradă», propria limbei moderne :

«Dară pentru alalte în mine (lume), ce slnt nepovestite cunune de dăruit și pe cela ce fără îndoință îmi slujește de împodobit: precum sini peștii mării, piticii părăelor, f e a r e l e și toată *dihania* pămîntului.»

«Ce chip de traiu va să trăiască un om într'un munte pustiu? Pururea în răcnetele leilor, în mormăiturele urmilor, în șueretele balaurilor și a șerpilor; neprestanno, ca să nu zic nepărăsit, groaza și frica cumplitelor j i g a n i e, sau să le zic *dihanie*, purtând» (4).

Ca și latinul *animal*, care însemnează ființă însuflețită în genere, deopotrivă aplicabil la tot ce viază, la dobitoace ca și la om («*animal* providum et eaggax»), tot așa *dihania*, derivând din paleo-slavicul *dyhanile* «*zwq*, spiritus» de la *dyhati* «spirare, respirare, fiare» (5), de la sensul general de «suflare» trecu

(1) *Indireptarea legici*, ed. Bujorenu. București, 1884.

(2) Cipariu, *Crestomația senii Analecte literari* din cărțile mai vechi și noue românești, tipărite și manuscrise. Blaș, 1858, p. 76, 78.

(3) După edițiune» d-lui Iasdefi în *Curente den Bătrâni*, t. I. p. H48.

(4) După edițiunea d-lui Hasdefi în *Archira istorică a Itonuiniei*, t. II, p. i.li. i)7.

(5) Miklosich, *Lexicon palacoslorenicum gracco-latinum*. Vindolionae, 1862-65, p. 184.

la acela de «popor» (compară românește : toată *sufarea* românească = tot *poporul* român) și în urmă s'arestrins la înțelesul special de «feară răpitoare» sau «animal-monstru», singurul cunoscut astăzi (1).

Astfel în doina bucovineană «Nevasta fugită» :

EQ la tine n'oi veni
Să știa bine c'ol muri
In al munților fundoaie,
Unde nu vezi nici o oae,
Numai fierbi și căprioare
Și *dihăni* răpitoare. (2).

Saii în basmul muntean «Roș împărat și Alb împărat» :

«Deodată se umplu câmpia de o mulțime de *dihăni* care de care mai grozave, care de care mai infibrătoare și care de care mai pocite: unele ca cai, altele ca bivolii, altele ca balaurii și altele ca fel de fel de lighioane, cari se alergau, se mușcau, se încurau, se împungeau cu fel defel de coarne ciudate și se sbeguiă prin câmpie și vgrsafi din ochi și din nări flăcări și scântei, astfel în cât ar fi băgat spaîma morții în trupul omului celui mai nefricos, care i-ar fi văzut» (3).

Al doilea exemplu e vorba *mângâiere*.

În vechile tipărituri acest cuvînt are un sens diferit de cel modern. Astfel în Psaltirea lui Coresi din 1577, Ps. LVII :

«Mânia lui după chipul zmeului, ca aspida surdă ce astupă urechile sale, ce ia nu aude glasul *mângăletorului*; *mângătalul* mângă-se de prea mândrul».

Latinește acest*pasaj sună : «Venenum illis simile veneno serpentis, siculi aspidis surdaeobturantis auremsuam, quae non auscultat voci *mussitanlium*, utentis canlationibus peritissimi».

În Psaltirea lui Silvăslru, tipărită la Belgrad în 1651, ultima parte a pasajului e redată ast-fel : «Carea nu aude cuvîntul *fermecătorilor*, *fărmăcătura fărmăcătortului* maestru».

În *Palîia* din 1581 ne întimpină vorba *mângănictură*, corespunzând modernului *mângălclură*, cu înțelesul de «jertfăspre imblănzire», Ex. XXIX, 36:

«În toate zile să omori câte un giunc, jertveei pentru păcate, *mătigănieiură*,

(1) D. Cihac mal pune în legătură cu *dihania* pe adverbul *dihai*, care s'aude nu mal în Moldova și care corespunde, în privința sensului, munteanului *abitir* (Alexandri, *Teatru*, p. 684 : «Aș vrea s'aleg și nu știu că's toate (copilele) una mal *dihai* de cât alta) derivând însă d'a dreptul din lituanicul (/i'ra' = paleo-slavicul *divij* «ferus»; *dirtm* «res mirae», *diviti san* «mirări» (Miklosich, *Radices*, p. 23). Tot aci trebuie raportat substantivul *diva* «mirare» și verbul *mc dive.ic* «a se mira», ambele la Nicolae Costin (*Cronice* I, 61 : «Ce acela nu'l *diva*, că Italienii târziu și-aii scornit limba din latineasca, așa de iscusită și desmerdată, cât că este limba îngerească il zic, și într'unele peste seamă își rudește cu a noastră»; ibid. II, 68 : Aice te poftesc. Iubite cetitor, să nu nu ne *divești*, că s'aă prea delungat această istorie cu acest războia de la Poltava),— Cât privește pe *Samodira*, pomenită tot acolo, vezi studiul meu *Ielele*, p. 41—42,

(2) Marian, *Ioesii populare române*. Cernăuți, 1873, voi. II. p. 125.

(3) *Calendarul basmelor* pe 1875, p. 30.

§ 4.

Importanța stndiclor semasiologice.

Limba e prima producțiune intelectuală a spiritului unui popor și în același timpexpresiunea sa cea mai perfectă. Totul poate ea înlocui: istoria, credințele, tradițiunile sale, căci toate acestea se fosilifieă și se oglindesc în limba sa. În cuvintele unei limbi: e manifestă înlr'adever toate particularitățile etnice ale unui popor și de acela mijlocul cel mai eficace de a pătrunde în viața'i su-fletească e a se adânci în limba sa.

Fiecare vorbă, a zis un poet oriental, e o bucată a sufletului(1). Și câte nu destăinuiește limba aceluia care știe să o cerceteze. «Cred, zice Leibnitz, că limbile sînt cea mai bună oglindă a spiritului omenesc și că o analiză exactă a semnificațiunii cuvintelor ne ar face să cunoaștem mai bine de cât oricare alt lucru operațiunile inteligenței umane» (2).

Un ^^W^jiv Emerson, a numit limba «o poesiă fosilă» (*a fossil poetry*), dar cu același cuvînt ea s'ar putea numi o etică, o istoria fosilificată. Un singur cuvînt conține adeseori un capitol istoric în miniatură și uneori mult mai eloquent de cât o istoria în volume, safl, după poetul-filolog Ruckerl :

*In jedem Wort, wenn wir's erwüigen, liegt ein ganzes Buch;
Und mannigfach ist auszulegm der ein/achste Spruch.* (3)

«Poate fi anevoe pentru școlar, zice Max Muller, de a studia cuvintele ca și pentru cantonier de a sfărâma pietrele de pe drumuri; dar, pentru ochiul atentiv al geologului, aceste pietre sînt pline de interes : el vede minuni pe drumul mare și în fiecare șanț citește o pagină de istoria. Limba are deasemenea minunile sale proprie, pe cari le descopere privirilor iscoditoare ale muncitorului harnic : sînt anale ascunse pe sub suprafața sa și fiece vorbă conține un învățămînt» (4).

Despre acest adevăr etimologistul se poate convinge la fiecare pas. Chiar dacă istoria nu ne ar spune, ce importanță extraordinară dobîndise viața legionară pentru coloniștii de la Dunăre, singurul cuvînt *veteranus*, generalizat în *bättän*, ne ar povesti despre aceasta.

Dacă nu posedem nici o dală pozitivă despre creștinarea Românilor în Dacia, singurele cuvinte ca *botez*, *biserică*—*far'a*. a vorbi de altele—ar fi de ajuns a constata faptul, că Românii din aceste locuri au adoptat creștinismul cu multe secole înainte de atingerea lor cu Bulgariei,

(1) Kormula de salutare a Țiganilor : *lacidir dives!* «zi mal buna!» nu ne depinge ea oare toata imensitatea miseriei, în care zace acest nenorocit popor și dorul după un timp mal fericit?

(2) Vezi în această privință Lazarus și Steinthal, *Zeitschrift für Volkerpsychologie und Sprachwissenschaft* I, 40 urm., precum și Wedewer, *Ueber die Wichtigkeit und Bedeutung der Sprache für das tiefe.re Verständniss des Volkscharakters*. Frankfurt. 1859,

(†) «În fiecare vorbă, de-I luam scama, stă o carte întregă și în felurite chipuri se poale tălmăci zicetoarea cea mal simplă».

(4) Max Miiller, *la Science du langage*, p. 3.

Apoi, cale nu ne spun cuvinte ca *rumân, litfă* întâiul, întrebuințat fără excepție în vechime în sens de «clăcaș saO rob», conține într'insul suferințele seculare îndurate de țăranul român din momentul, în care unul din cei mai viteji ai sei Domni a consfințit răpirea existenței sale individuale, până la era fericită, când, desființându-se serbia săteanului, s'a redat și numelui de *Român* nobila sa semnificațiune.

Cel d'al doilea ne amintește pe o națiune, ale cărei apucături neleale în raport cu vecinii sei aă făcut, ca numele săii să devie tipic pentru orice individ sau popor, care nu posedă nici cele mai elementare noțiuni de morală și de umanitate.

Vorba a *iscăli* conține o pagină din istoria culturală a țării.

Numărul neștiutorilor de carte printre clasele de jos era, în vremile dinainte, cu mult mai mare de cât astăzi. Iscălitura, pentru necărturari, se făcea prin *punere de mână, de deget, sau de pecete* și deci nu era la început de cât o *mănjitură* a hârtiei, cum o arată și origina cuvântului, care derivă din paleo-slavul *iskaliati* «inquinare».

Astfel, într'un document din 1640 (Hasdeu, Arhiva I, 1. 24) : «Și pântru credință *ne am pus și deagetele**.

Intr'altul din 1636 (ibid. 87) : «*Neant pus pecețile* noastre, ca să să creadă această a noastră scrisoare».

Document din 1650 (Ibid. 95) : «Și noi toți aceștia *ne am pus dengetele și pecețile* pentru credință».

într'un act de vânzare din 1699 (Ibid. III, 265) găsim traducerea slavică a formulei românești: »*Mierlaperstu*, adică Mierla a pus degilul».

într'o narațiune din viața socială a țăranilor de pe la începutul secolului al XVIII-lea (Ibid. 278) : «Noi oameni din Liveni, care mai gîos *ne om pune degitile*, făcut'am această mărturie.»

Termenul de «iscălitură», care primitiv era identică cu «punerea de deget» sad cu «mânjil.ura» hărliei, s'a aplicat, apoi cărturarilor, rezervând formula! corespunzătoare pentru cel necărturari.

într'un document din 1665 (Hasdeu, Arhiva I, 80): «Și pentru mai mare credință *am iscălit* acești boiarl și șolluzul au pus pectatea orașului și popa Ionașco *iscălitura* și noi toți *dcagetele*, ce să cheamă peceți.»

În documentul breslei calicilor din Iași 1666 (Codrescu, Uricariu V, 309) : «Și pentru mai mare credință noi toți vornicii du poartă, cari am fost de față, *am iscălit* și am pus peceți și cu alți oameni buni și bătrâni, carii au știut locul și 'au prelejit de față, toți *si a>1 pus degitd'*, ca să se știe.»

într'un act de donațiune din 1667 (Hasdeu, Arhiva III, 251) : «Și pântru crădență *mi am pusdcgitul*, ca să se crează și marluri care *au iscălit**.

Vorba *iscăli* cu sensul de a «subscrie» nu mai păstrează, bine-înțeles, nici o reminiscență din vechea sa semnificațiune(1). În limbajul judecătoresc

(1) Compară francesul *signer*, englesul (*o sign*, germanul (*unler)zeichnen*, care ne amintește deasemona o vreme, când scrierea era îli«l atât de p>țin răspândită, în

însă, când se aplică celor ce nu știu carte, *iscălitura* n'a pierdut nimic, din sensul ei originar : ea este o curată *mănjilară*, pe care agramatul o trage cu degetul cel mic peste crucea făcută pe hârtie în locul semnăturii. Progresele culturii naționale au ridicat și emancipat cuvântul din însemnarea sa primitivă, dându-i o accepțiune mai nobilă, mai generală. Pentru țaran însă *a iscăli*, mai cu seamă cu slove, e tot *a pune talpa găștil pe hârtie*.

În piesa «Arvinte și Pepelea» de Alexandri ne întâmpină următorul dialog (Teatru, p. 830) :

Arvinte. — Na! *iscălește!*

Pepelea. — Bucuros!... (j. condeiul) Dar îmi dai pe Mândica ?

Arvinte. — Ți-o dau !... *pune?fi talpa găștii pe zdelcă*.

Limba dar este cheia, care ne dă soluțiunea unora din problemele cele mai importante pentru viața culturală a unui popor. Și dacă ea are o însemnătate atât de mare pentru o națiune modernă, a cărei aparițiune pe scena istoriei se poate aproape aștepta, apoi ce lumină nu revarsă Semasiologia asupra acelor timpuri primitive ale umanității, de la cari'nu ne a rămas nici un monument scris. Studiul comparativ al cuvintelor, comune limbilor ario-europene, ne poate revela starea străbunilor rasei arice și a ne face cunoscut gradul lor de civilizațiune.

Astfel, starea primitivă a acestei familii ne înfățișează o mică idilă a vieții postorale, în care tatăl (sanscr. *pitar*, *पितर*, pater) nu'i de cât «protectorul saU sprijinul» copilului său, fratele (*bhratar*, frater) «cel ce poartă sau ajută» pe soră, sora (*svasar*, soror) «aceea care place saO mângâie» și fiica (*duhitar*, *दुहितर*) «mica lăptăreasă», care mulgea vacile atât de folositoare într'o casă nomadă (1).

Ființa supremă, pentru Arii primitivi, era personificarea cerului (*deva*) adică a vizibilului pentru invisibilul (*devas*, S-sdț, deus), căci către cer căta ochiul omenesc lăcașul Dumnezeirii, cum o spune deja vechiul poet roman :

Adspice hoc sublime candens quod invocans omnes Jovem! (2)

Prinlr'o analiză comparativă a vocabularului ario-european primitiv s'a pu-

cât chiar baroni și regi nu se rușinați a'sl înlocui semnătura saii iscălitura printr'un *semn* saQ marcă (obicinuit o cruce). *A iscăli*, pentru acele timpuri, însemna a face în josul hârtiei un *semn*, sau, cum se exprimă documentele românești, *a pune pecetea*.

(1) Asemenea expresiuni desmlerdătoare le întrebuințază uneori și limbile moderne, dar numai pentru înrudirile convenționale — cele de mal sus exprimând relațiunile naturale — ca bunăoară românește *mire*, albanește *miră* «bun», corespunzând francesului *beau-jils* (=gendre), pe când Englesul întrebuințază compozițiunea «son-in-law», adică fiu după «lege», nu după «natură».

(2) Cicero, *de natura Deorum* II, 25. Ennius identifică aci pe «Jovem», numele divinității, cu *coelum*, reședința el. Și în vorbirea zilnică cerul se la în înțeles de Dumnezeu . dee Cerul (=DumnezeCi)! făcă Cerul (=Dumnezeii)! Chinezește deasemenea vorba *tien* proprio «cer, zi», e totdeodată și numele divinității.

tur. astfel restaura cu o precisiune analoagă istoriei documentai! mai întregul tablou despre cultura primordială a celei mai nobile rase a umanității. Limba a fost, pentru timpurile preistorice, ceea ce Michelet a numit istoria, o adevărată *resurecțiune* (1).

§ 5.

Principie semasiologice.

Indicațiunile lui Reisig asupra Semasiologiei latine sînt cu totul nesistematice. Pe lângă aceasta el tractează sub aceeași rubrică și unele chestiuni pur stilistice și cari mai curînd și-ar fi putut găsi loc în retorică. Discipulul seu I'rideric Haase, editorul cărții lui Reisig, a lăsat ca operă postumă noue prelegeri asupra filologiei latine din cari volumele apărute conțin introducerea și Semasiologia.

Pornind de la tesa, că «semnificațiunea nu'i arbitrar unită cu un son arbitrar», ci că ea a fost la început naturală, ba chiar necesară și că stă ori și cum în raport cu forma sa, Haase ne dă următorul schematism semasiologic (2):

I. *Raportul semnificațiunii către forma sa*, și anume :

1. către tulpina simplă (rădăcina);
2. către tulpina formală (sufixată) și
3. către flexiune.

Semnificațiunea poate fi însă și separată de raportul ei către acest cuvînt • atunci e noțiune, care există și se mișcă pentru sine, de unde :

II. *Raportul semnificațiunii către conținutul seă*, adică către noțiune ca obiect al cugetării! libere fără privire la semnele sale. Semnificațiunea propria adică nu concoardă adesea precis cu ceea ce se desemnează. Aceasta provine dintr'o întreită împrejurare :

1. sau că semnificațiunea însăși s'a schimbat în virtutea mobilității saii a vivacității noțiunii! și în urma dezvoltării relațiunilor vieții social! (d. ex. *hostis*). Aceasta aparține gramatice;, fiindcă nu depinde de o aplicațiune arbitrară, ci e stabilă : ea formează principiile generale ale lexicografiei:

2. ea în sineși nu se schimbă, dar e transportată, prin particularitatea expunerii, asupra unei noțiuni diferite după anumite analogii (metaforă) : aceasta este, în mare parte, subiectul retorice! și al poetice;

3. schimb între noțiuni înrudite, o noțiune mai restrînsă cu una mai largă cauză și efect, lot și parte, ele. (metonimia și sinecdocă).

III. *Raportul semnificațiunii sau noțiunii unul cuvînt către alte noțiuni*, prin care rezultă o determinare mai de aproape, și anume ;

(1) Pictet, în marea sa operă *Origines indo-europeennes*, a fost cel d'întăi care a întemeiat, ceea ce el însuși numește, o *paleontologia lingvistica*. Cercetările sale fură continuate de August Fick, *Wörterbuch der indo-germanischen Urundsprache*. (Gießen, 1808) și, pe o scară mai restrînsă dar mai fecundă, de Victor Heliu, *Kulturpflanzen und laustinere* (Berlin, 1871) și monografia *Dus Saltz* (Berlin, 1873).

(2) Haase, *Vorlesungen über lat. Sprachwissenschaft*, voi. I, p. 73 urm.

1. determinare adjectivală, concordanță, egal cu egal ;
2. determinare adverbială (prin casuri sau adverbe);
3. determinarea corelativă, care formează traușiunea cea mai naturală la sintaxă.

Această dispozițiune a materialului semasiologic o supune Heerdegen unei cercetări amănunțite (1) și constată: *a)* diferența între obiectul Semasiologiei și al sintaxei nu'i îndestul de pronunțată; *b)* tractează chestiuni, cari aparțin mai mult stilistice și *c)* punctele de vedere filologice (individual-latine) se încrușează mereă cu cele ce aparțin filosofiei generale a limbei, ba chiar filosofiei (anume logice). Astfel partea finală (III) ar intra mai deadreptul în sintaxă de cât în cadrul Semasiologiei, Haase având o deosebită predilecțiune pentru divisiunea tricotomică.

Heerdegen se încearcă, la rindul seu, a stabili principiile unei noi ramificări și împarte Semasiologia indo-europeană în două părți principale :

- A. Radicale demonstrative și
- B. Radicale apelative.

Lăsând la o parte pe cele'd'intâi, els'ocupă cu a doacategoria subdivizend'o :

I. Evoluțiunea reală a noțiunilor prin

1. determinare și
2. asociațiune.

II. Evoluțiunea modală a noțiunilor, cari pot fi

1. abstracte și
2. concrete.

Asupra acestei divisiuni, o reducțiune simplificată a schematismului lui Haase, s'a'a făcut două observațiuni generale.

Intru cât privește evoluțiunea modală a noțiunilor cu cele două subdivisiuni în abstracte și concrete s'a observat, că n'are ce căuta într'o sistemă semasiologieă, deoarece suposițiuni despre origina și semnifiațiunea primară a elementelor sufixale nu pot forma basa pentru judecarea fenomenelor funcționale, ce înlîmpinăm în viața istorică a limbilor (2).

Pe de altă parte, limba nu se mărginește numai de a aplica o vorbă cu sens general la un cas particular și de a *precisa* sau *limita* astfel semnifiațiunea sa, ci câteodată ea șterge nuanța particulară, ce exprimă vorba, și-i atribuie astfel un sens mai *general*, mai *vai*, mai *nedeterminat* (3).

Dacă am căuta să ne dăm seamă de operațiunile spiritului omenesc, cari presidă la formațiunea fenomenelor semasiologice, am constata, că sînt în număr de două : *asociatiunea ideilor* și *uitarea*.

Să ne oprim un moment asupra fiecăreia dintr'insele.

Când două percepțiuni se întîlnesc împreună și succesiv într'o conștiință

(1) Heerdegen, *Untersmhungen sur lat. Semasiologie* : II. *Allgemeine Principien*, p. 12—18.

(2) *Litterarischen Centralblatt* din 1879, p. 336.

(3) *Revue critique* din 1882, II, p. 29.

comună, una din ele nu se poate reproduce fără ca și cealaltă să tinză a pe reproduce asemenea, și cu cât mai des cele două fapte se prezintă asociate, cu atât tendința de a le împreuna devine mai energică. «Cum că o cugere sugerează o alta, zice Dugald-Stewart, cum că vederea unui obiect aduce adesea aminte spiritului nostru de simțăminte, de sentimente, cari l'au afectat altă dată, e un fapt cunoscut de toată lumea, chiar și de aceia cari s'au aplicat câtuși de puțin la studiul spiritului omenesc..... Legătura, care se stabilește între cuvinte și idei; aceea care unește cuvintele și frazele unui discurs, ce am învățat pe din afară; aceea a diferitelor note ale unei bucăți de inusică în spiritul celor ce o execută din aducere aminte, ne oferă exemple familiare, unde se verifică această lege a asociațiunii, care face o parte esențială a naturii noastre» (1).

Principiul cel mai important al acestei filiații a ideilor, e *legea de asemănare*, din care derivă, pentru Semasiologia, *analogia* și *metafora*(2), cari joacă un rol predominant în viața istorică a limbilor.

Pentru ce latinul «*orbus*» a înlocuit pe «*caecus*» în limba românească și în unele limbi romanice? Pentru că poporul a identificat pe nenorocitul lipsit de părinți (*orbus*) eu acela lipsit de vedere (*caecus*), a făcut cu alte cuvinte o metaforă.

Pentru ce românul *păs* a pierdut semnificațiunea concretă a latinului *pen-sum* și s'a restrins la noțiunea abstractă de apăsare sufletească? Pentru că totdeauna și la toate popoarele fenomenele din ordinea morală și psihologică au fost exprimate prin cuvinte împrumutate din ordinea fizică; pentru că metafora e puternicul instrument, cu care s'a servit inteligența umană spre a idealiza noțiunile lumii materiale.

Dar nu numai memoria, ci și *uitarea* e unul din factorii de căpetenie în viața semasiologică a unei limbi. Nimeni n'a dat o descriere mai admirabilă asupra acestui fenomen intelectual ca marele filosof Locke în a sa «*încercare asupra inteligenței umane*» :

«Ideile întipărite în sufletul nostru slăbesc în curiud și adesea se șterg pentru totdeauna din inteligență fără a lăsa vr'o urmă, ca și umbra făcută pe pământ de sborul unei paseri, așa că ele nu mai sînt în spirit, ca și cum n'ar mai fi fost nicî odată. Astfel mai multe din ideile produse în spiritul copiilor, de îndată ce au început a avea simțăminte, se pierd cu totul fără a rămânea cea mai mică urmă, dacă nu sînt împrumutate apoi în viața lor.....»

«Memoria unor oameni e foarte tenace, miraculos de tenace; și totuși mi se pare, că totdeauna supravine o scădere în toate ideile noastre, chiar în acele ce s'au gravat mai adine, și aceasta în spiritele, cari le conservă cât mai îndelung: așa că, dacă nu sînt uneori reînnoite printr'un exercițiu repetat al simțurilor sau printr'o întoarcere a spiritului asupra speciei de obiecte, cari mai întâi le-a dat naștere, înlipărirea se șterge și în cele din urmă nu re-

(1) Dugald-Stewart, *BUment* de la filosofie de Vespreț hūmain, chap. V.

(2) Se înțelege de sineși, că aci nu este și nu poate fi vorbă de metafora artificială, care, ca figură stilistică, aparține retoricii.

mâne nici o imagine. Astfel ideile rlin linerețele noastre, ca și copiii noștri, mor adeseori înainte de noi și spiritele noastre ne reprezintă aceste morminte, de cari ne apropiam; aceste morminte, cari păstrează încă îmbrăcăminte lor de-aramă și de marmură, când timpul le a șters deja inscripțiunile și a surpat bucată cu bucată figurile, ce le decorau. Imaginile, ce primește spiritul nostru, sînt depinse într'insul cu culori supuse a se șterge și cari, dacă nu sînt câte odată împospătate, pier și dispar. Oare constituțiunea corpurilor noastre și temperamentul spiritelor noastre animale influențează asupra puterii memoriei? Oare natura creierului face o astfel de diferință, în cât la unii reține întipărrile, cari s'aă gravat. într'insul, cum face marmura, la alții cum face cremenea și la alții în fine ca nisipul prundurilor? Astea sînt niște chestiuni, pe cari nu le vom examina aci, deși ar putea să pară probabil, că constituțiunea fizică are câte odată influență asupra memoriei, fiindcă se întîmplă adesea, ca o boală să despoaie cu totul spiritul de toate ideile noastre, și ca fierbințeala frigurilor în câteva zile să calcineze și să reducă într'o pulbere, în care totul se confundă, toate aceste imagini, cari păreaă tot așa de durabile, ca și când ar fi fost săpate în marmură» (1).

Uitarea este într'adever una din căușele cele mai imediate ale schimbării sensurilor. Un cuvînt ca *șugubăt*, ce însemnează astăzi «glumeț», a putut dobîndi acest sens, numai după ce a dispărut din conștiința poporului înțelesul primitiv de «ucigaș». Când zicem *slăbănog*, nu ne mai gîndim de loc la «picioare (*noga*)», cum nu ne vine în minte nici la *copilandru* (2), că «omul» safl «bărbatul» (*avijp*) zace ascuns într'insul (3).

Dacă am lua următorul pasaj din Coresi (4) :

Spuneți întru *limbi* slava lui.
 Intre toți oamenii *dudele* lui.
 Că mare e Domnul și lăudat foarte,
 Cu frică e spre toți zeii.
 Că toți Dumnezeii limbilor **draci**,
 E Domnul ceriul feace.

și l'am compara cu pasajul corespunzător din traducerea cea mai recentă (5):

Spuneți între *popoare* mărirea lui,
 Intre toate popoarele *minunile* sale.
 Căci mare este Iehova și foarte de laudă,
 Înfricoșat este preste toți zeii.
 Căci toți zeii popoarelor *idoli* sînt,
 Dară Iehova făcut'a ceriul.

(1) Locke, *Essay on the Human Understanding*, cai teu II, cap. 10, § 4 și 5.

(2) Și Grecii formaQ uneori augmentativele lor cu vorba pa-J, bou, ca [ioiirat; in loc de pi-pt; Ttoti, dar o asemenea formațiune e de tot transparentă.

(3) Mult regretatul Lambrior, în articolul seil «Ceva despre conjunctivul românesc» publicat în *Revista* d-lul Tocilescu (An. I, voi. I. p. 37 - 31), arată că, prin uitarea înțelesului, conjuncțiuner *să*. din latinul *si*. a pierdut însemnarea primitivă de *ducă*, păstrată în vechile texte precum și în anumite locuțiuni moderne, și a rămas o simplă particulă, care servește a deosebi conjunctivul de indicativ.

(4) *Psaltirea*, ed. Hasdeu, Ps. XCV, rîndul 5-10.

(5) *Sânta Scriptură a vechiului și noului Testament*. Pesta, 1873.

vom fi în stare a apreția efectele, ce a produs uitarea, numai în timp de trei secole, pe terenul limbii românești : *limba*, astăzi, abta se mai aude în sens de «națiune», sens direct influențat de cuvântul slav icorespunzător; *ciudă* a suferit o scădere însemnată de sens, redusă fiind a desemna o anumită stare psihologică; *drac*, în sens de «zeu păgân», oferă un interesant fenomen semasiologic, întru cât fiecare sectă considera ca vrăjmași saii ca demoni pe zeii cei străini.

Uitării se datoresc două din principiile fundamentale ale Semasiologiei : *restrângerea* și *lărgirea* semnificațiunii sau *limitarea* și *generalizarea* sensului.

Un cuvânt, fie trecând dintr'o limbă înl'alta, fie în cursul vieții istorice a unei aceleiași limbi, poate suferi o specializare a semnificațiunii sale primitive.

Astfel vorba *înecare*, care în unele localități (1) și în vechile texte s'afllă sub forma *necare*(2), a restrins semnificațiunea primitivă de «a ucide» în genere a latinului *necare*, *enecare* la un anume fel de moarte, adică prin apă (=aquis necare) (3).

Cuvântul *greață* poate oferi un alt exemplu interesant de restrângerea sensului chiar în istoria unei aceleiași limbi, implicând în același timp o nuanță deteriorativă. În vechile tipării urî, acest cuvânt are exclusiv sensul de «greutate, anevoință (=1. "grevitia din gravis)».

În codicile Voronețian c. 1558 (ed. Sbiera), Faplele Apost. LVHI, 13—14 : «Deci veînre Lisiea mîiașul și cu multă *greață* scoase el».

Acest pasaj sună astfel în traducerea Bibliei din 1688 : «Iară venind Lisia căpitanul cu multă *silă* din manile noastre l'afl luai».

În «Paliea» sau cea mai veche traducere a Peniateucului din 1581, Exod. IV, 10 (Cipatii, Crestomație p. 60) : «Zise iară Moisi Domnului: rogu-te, Doamne, lot denlăiuș nu ș'am fost grăitoriu frumos, ce nice den aceaia vreme, de când grăiești cu sluga la. Că grăesc cu *greață* si am limba grea».

Înir'o predică cam de la 1600 : «Și amu de acia *greață* de nimenilia nu vor avea. nece o măhnire»(4).

În limba modernă, vorba însemnează numai «aplecate» adecă o anumită greutate saii aplecare patologică șiși găsește o analogia semasiologică în germanul *ckelhcft*, pe care Leibnitz încă îl întrebuințează cu înțeles de «greu, delicat» si care astăzi nu însemnează de căl «ceea ce cauzează desgust»(5).

(1) În Banat, asigură d. Xenopol (Convorbiri lit. XVII, -foci), s'aude *necare*, păstrând și sensul cuvîntului latin «a ucide» în genere.

(2) Bunăoară la Moxa (Ilasdeii, Cuvente I, 818. 40?) : toți se *necară*. La Macedo-Români s'allă asemenea forma simplă *neai* «stiffoeo» (Kavalliotis).

(3) Latinul *enecare* are, în latinitatea medievală, și sensul restrîns de moarte prin înecare, ea la fircgor de Tours (VI, 83) : «Alias *enecat*. alias in c. c.n di o traliit».

(4) Ilasdeii, *Curente* II, 22(5). La Macedo-Roirutnl *greață* a păstrat însemnarea pur materială de «omis. (Kavalliotis).

(5) Max Muller, *Nouvelles leçons sur la Seimu-i du langage*, voi. II, p. 315.

Tot sub rubrica generală de «restringerea sensului» va trebui să intre și *scăderea* cuvintelor în privința semnificațiunii lor sau degenerarea sernasiologică în cursul timpului. Cuvinte dobîndesc adeseori o nuanță pesimistă saii peiorativă, vorbe originar nobile scăpată într'o însemnare joasă, vorbe sacre devin profane, etc. Și în această circulațiune vecinie neîntreruptă a limbei (1) vom constata, și aci, tristul adevăr, că, pe cât este de deasă și de generală *scăpătarea* cuvintelor primitiv nobile până în prăpăstiile cele mai adînci ale bastardismului lingvistic, pe atât de rară, de fenomenală chiar, este *înălțarea* vorbelor ignobile la rangul de fii legitimi ai societății.

Alătura de restringerea sensului merge paralel *lărgirea* sau *generalizarea* sa. O mulțime de cuvinte încearcă o lățire a sensului primitiv în trecerea lor dintr'o limbă într'ală sau în cursul istoriei aceleilimbi. O asemenea lățire îmbogățește însă numai sfera noțiunii și reduce pe de altă parte conținutul ei. Căci, pentru ca o idee să devie generală, ea trebuie să suprimă diferențele și să nu conserve de cât analogiile. Și prin urmare cu cât o idee va fi mai generală, cu atât se vor suprima mai multe diferențe sau caractere distinctive, de unde legea logică :^«Sfera unei idei generale e în raport invers cu conținutul ei», sau după MBHM^OV^ «Pe când sfera crește safl descrește după o progresiune geometrică, conținutul crește saă descrește după o progresiune aritmetică »(2).

Românește *blând*, din latinul *blandus*, și-a lărgit sfera accețiunii sale în tinzându-se și asupra animalelor (=domesticit), pe când termenul general latin *mansuetus* (de om și de animale) s'a restrîns românește numai asupra acestor din urmă și încă asupra unei anumite specii (*mânz*: comp. it. *manso* «june», sp. «berbece»).

Bătrân, din latinul *veteranus*, poate oferi un alt exemplu de generalizare. *Bătrân* se trage de la una din formele metatetice posterioare *vetranus*, *betramms*(3) pentru *veteranus*, cu sensul lui «velus» la Varro (b o s *veteranus*), la Columella (*v i t i s v e t e r a n a*) și la Liviu (*h o s t i s v e t e r a n u s*); la scriitorii posteriori însemnează soldații cei vechi, cari și-au făcut anii de serviciu și cu cari Romanii colonisau țările cucerite. Cuvîntul latin a alungat pe de o parte pe *senex* și a restrîns pe de altă parte semnificatiunea lui *vetus*, aplicându-l numai la lucruri (*vechiă—vetulus*), vorba «bătrân» fiind rezervată pentru ființe. Trebuie ca viața legionară să fi pulsat puternic la Dunăre, trebuie ca, între elementele constitutive ale coloniilor romane, numărul veteranelor să fi fost preponderent, pentru ca s o l d a t u l *veteran* să devie, pentru locuitorii din Dunăre, tipul omului *bătrân* în genere, eu alle cuvinte ca o expresiune

(1) «Consuetudo loquendi est in *molu*» zice Varro, *De lini/ua latina* IX, 17.

(2) *Logik*, p. III.

(3) *Sch.uch.ardt*, *Vocalismus des Vulgdrlateins* II, 424.

curat soldățească să se generalizeze în viața socială a Românilor din întreaga Dacia (1).

Resumând acum vederile noastre asupra acestei noi științe vom zice, că Semasiologia unei limbi particulare, având a studia semnificațiunile cuvintelor din punctul de vedere istoric, va trebui să îmbrățișeze următoarele fenomene de un caracter general, cari supravin în viața semasiologică a tuturor limbilor :

- I. Metafora ;
- II. Restrângerea sau limitarea sensului și Scăderea lui;
- III. Lărgirea sau generalizarea sensului.

Pe lângă aceasta, Semasiologia unei limbi moderne nu va putea trece cu vedere diferiții factori de un caracter religios, cultural (2) și social, cari dați naștere sau cel puțin influențează multe din fenomenele semasiologice. Nu poate fi vorbă, bine-înțeles, de a analiza aci pe rind fiecare din acești factori, în mare parte accidentali. Vom căuta a ne îndrepta atențiunea asupra acelor mai cu seamă cari presentă un caracter mai permanent și ale căror rezultate sint mai generali. Religiunea și cultura unui popor sint factorii, cari ofer un asemenea caracter de permanență și de relativă generalitate.

inainte de a intra deci în cercetarea fenomenelor generali ale Semasiologiei va trebui mai întâi să studiam influența, ce a exercitat'o Creștinismul asupra limbei, adică asupra elementelor ce constituiesc terminologia sa religioasă, și să acordăm apoi o atențiune specială fenomenului atât de interesant al analogiei, care se datorește contactului cu elemente străine externe și unor anumite condițiuni sociali. Vom avea dar de adăugat încă două momente semasiologice : influența religioasă și cea socială — *terminologia creștină și analogia* — cari formează ca un corolar la principiile schemei precedente.

Iată acum în ce mod am dispus materialul semasiologic al limbei române :

- I. Influența religioasă și culturală :
 1. Terminologia creștină ;
 2. Nuanțe slavice ;
 3. Analogii albanese.
- II. Metafora :
 1. Simbolismul corpului omenesc;

(1) Cuvîntul s'afă și în ambele dialecte române : maeedo-rom. *Mtârnu*, istriano-rom. *betâr*. În celelalte limbi romanice a păstrat numai sensul milităresc : fr. *veteran*, it. sp. port. *veterana*. Cihac I. 24 rapoartă tot aci și pe albanesul *vhtârâ*, care însă nu-i de cât lat. *veteran* (vetus), cum a observat'o și Miklosich, *Alb. Forsch.* 11, 70.

(2) Schuchardt, în «Suplement» la *Cuvente den Bâtrâni*, observă foarte bine (p. XXX): «Die Geschichte der Bedeutungen steht in einer solchen Abhängigkeit von der Kulturgeschichte, dass wir uns vollig ausser Stand sehen für jeno in gleicher Weise feste Richtschnuren zu ziehen, wie für die Geschichte der Läute; tausend Zufälligkeiten greife storend ein».

- 2. Vorbe sacre devenite profane;
 - 3. Cuvinte abstracte din concrete.
- III. Restrîngerea sensului :
- 1. Scăderea sensului;
 - 2. Degenerarea cuvintelor;
 - 3. Rafinarea lor.
- IV. Lărgirea sensului:
- 1. Inobilirea cuvintelor;
 - 2. Nume proprie generalisate.

Stabilind aceste principie semasiologice. nu sîntem nici de cum de părere, că evoluțiunea logică a tuturor cuvintelor unei limbi se conformează strict cu dînsese. Cuvintele nu urmează totdeauna un drum logic și drept, dar mersul lor e în genere rațional și psihologicește explicabil. Foarte bine exprimă aceasta Renan, când zice : «La liaison du sens et du mot n'est jamais nécessaire, jamais arbitraire; toujours elle est motivée» (1).

Nu totdeauna, ce'i drept, sîntem în stare a prinde în sborul lor nenumăratele nuanțe, ce diferențiază cuvintele unei aceleiași familii lexicale (2). Nu totdeauna putem găsi punctele intermediare, cari au servit de stațiuni spre a trece de la una la alta. Dar în majoritatea cașurilor ne este îngăduit a pătrunde în sanctuarul psihologic al unui popor și a deduce marșruta inteligenței umane.

«Cugetarea aleargă, sare, sboară, totuși ea se supune vecinie unor legi neschimbătoare. Limba adesea unește nu numai extreme — ce se ating —; aceasta n'ar fi atât de surprinzător, căci fiecă extrem trebuie să provoace un contrast; — ci și reprezentări și noțiuni, cărora cea mai dibace ingeniositate abia le ar găsi a priori un singur punct de contact. Dar ce sînt doi ochi ai unui individ în comparațiune cu instrumentele optice de generațiuni întregi! De la noțiune la noțiune se trag multe — infinit de multe — fire de unire, adesea nevăzute; adevărata etimologia scoate la lumină mii de asemenea fire. Cuvintele etimologicește înrudite ale unei limbi s'ar putea compara cu un lanț electric omogen, dar întrerupt; o străfulgerare a minții a răzbit o dată printr'insul și, dacă faci să treacă din nou printr'insul adevărata scântee, îl aduci reciproc în cea mai frumoasă și surprinzătoare lumină» (3).

(1) Renan, *De l'origine du langage*, p. 149.

(2) Cât de departe poate merge dezvoltarea semnificațiilor. a arătat-o Max Miilor la radicalele arice AR și MAR. pe cari le urmărește în colinda lor aventuroasă prin lume : *La science du langage*, p. 321 —328 și *Naurrhii leons sur la scienc du langage*, voi. II, p. 24-47.

(3) Pott. *Etymologische Forsetzungen*, ediția I-a, Lcmgo 1836, voi. 11, p. 213.

II. C R E Ş T I N I S M U L Ş I L I M B A .

§ 1.

Influenţa Creştinismului asupra limbii.

Religiunea creştină a produs o adevărată revoluţiune în modul de a cugeta şi de a simţi al popoarelor europene. Această transformare extraordinară a trebuit să-şi găsească expresiunea şi în limbă. Nu mai mică fusese sguđuirea, ce noua credinţă, sintesa spiritului semitic şi a celui arie, o adusesse deja Elenismului şi lumii romane. Aceste limbi, suficiente pentru a exprima ideile cele mai înalte ale vieţii păgâne, se simţiră cu lotul strimtorate în sfera noiei doctrine, cu ale cărei idei pur spirituale trebuiră să se adapteze. Renan, vorbind de cei d'intăi creştini, zice :

«La langue leur faisait défaut. Le tirec et le Semitique le Irahissaient egalement. De là cettle enorme violence que le Chrislianisme naissant fit au langage» (1).

Influenţa, ce au suferit limbile clasice în asemenea împrejurări, a fost nespus de mare. O mulţime de cuvinte au fost emancipate din sfera lor zilnică, dobândind o semnificatiune mai pură, mai nobilă, mai profundă; sensul şi mai multora suferi o resringere, o specializare, care îşi poate găsi explicaţiunea numai în această influenţă (2).

Vom da un singur exemplu de această influenţă moralisătoare a Creştinismului.

În toate limbile indo-europene noţiunea de *pedeapsă* era exprimată prin ideea de «resbunare, onorare» (grec. *τίσις*, ~~τισις~~ «poenam luere» : *mediu ua>u.at* «a pedepsi, a răsbuna, a onora»; *yo\āt,u>* e propriu «a plivi», de unde figurat «a pedepsi»), prin aceea de «legare, răpire de libertate» (sanscr. *bandh* «punire» proprie «ligare»), prin aceea de «regulare» (sanscr. *cāsti* «a pedepsi, a regula» din radicala *eās* «regere, jubere, doere el punire») şi în fine prin aceea de «purificare» (comp. lat. *punire* în raport cu *purus*, lat. *castiyo* din *castus*) (3).

Noua credinţă, care privea pedepele dinlr'un punct de vedere mai umanitar, făcendu-şi din limba elenă organul învăţămintelor sale, a căutat să aplice noţiunea de «pedeapsă» unui cuvânt corespunzător. După principiile Creştinismului «pedeapsa», nefiind decât «o instrucţiune, o învăţătură», menită a îndrepta şi înţelepţi, verbul grecesc *saiSiow*, care, la scriitorii clasici, însemnează numai «a instrui, a învăţa», dobândi în greaca ecleziastică sensul de «a pedepsi», sens păstrat până astăzi în românul *pedepsesc* (din aoristul *tiSiSetjiifi*), şi în slavicul *pedepsati* «câştigare», pe când limba neo-greacă posedă sensul clasic si creştin al cuvintului. Dar şi în vechea limbă româ-

(1) Renan, *les Apâtres*, p. 81.

(2) Comp. Trench, *Ou. tte stmlg of worcx*. p. 1M 199.

(3) Pictet, *Les originea indo-europeennes*; voi. II, p. 452 urm.

nească *pedepsesc* are înțelesul de «instruire». Iată câteva texturi In ordine cronologică :

In Pravila lui Matei Basarab din 1652, p. 343 : «Cum vedem și ispitim dobitoacele de vrednicie și de *pedepsite*(1) și de bărbăția lor, au de fel bun sint, au sălbatece și *nepedepsite* și iară de folos, așa trebuie să căutam și să vedem și ruda cea bună a oamenilor, să nu căutăm părinții unor copii, ce au fost vrednici și cu bun feliu, să zicem că doar vor fi coconii lor așa, ce să căutam *pedeapsa* și lucrurile și îndreptările acelor copii de vor fi harnici și cu bun felid, pentru că de vor fi fost părinții ai vre unor copii cu bun felia, cari au ajuns cinste înl'aceasta de în minte și deîn bunătate ce aii avut și deîn *pedeapsă* și deîn bune lucrure, iar coconii lor se aii făcut protivnici fără minte neiscușiți, *nepedepsiți* și de nimica, înrebu-te, ce folos sau ce cinste aQ deîn blagorodia părinților săi? Ia să luați pildă de această poveaste : «Un voinic era odinioară și de *pedeapsă* și de bunătate ce avea vrednicise de la împărăție ; și se făcu boiar Polalei adecă divanului împăratului, și, pentru hârnicia ce să cinsti tatăl, avea și feciorii lui cinste și slavă, ce nici unul nu sporia întru *pedeapsa* și bunătatea lătâne-său, numai ce avea obiceiul împotrivă *nepedeapsa*, nefolosința, neiscusirea și vârvăria. Muri tatăl lor, rămaseră acei copii; și pentru căci nu ajunseră întru bunătatea și *pedeapsa* tătâne-săfl, nu se vredniciră întru cinstea tătâne-său, însă deîn ceale darure ce avea lată-său nemica alt nu moșteniră ce numai numele, adecă le zicea feciorii cutăruî boiaru; și era rușine mare și dosadă pre dînșii fiind tatăl lor harnic, iar feciorii să se ijderească fără folos și *nepedepsiți* : că omului bunătatea și *pedeapsa* și isprăvile ceale bune iaste'i blagorodia și feliu cel bun; iar nu împărățiile, domniile, boieriiile și avuțiile».

In predoslovia întâia a Bibliei lui Șerban Vodă din 1688 (Cipariu, Crestomație, p. 186) : «Și aceasta am făculla tălmăcireaaceștii sfinte Scripturi, făcând multă nevoiță și destulă cheltuială, despre o parte puind dascăli și tiuți foarte den limba elinească... și despre altă parte ai noștrii oameni ai locului nu numai *pedepsiți* întru a noastră limbă ce și de limba elinească având și iință».

In cuvîntarea «pentru a fiilor creăștere» din «Mărgăritare sau Cuvinte de multe fealuri» din 1691 (Cipariu, p. 198) : «învățați copii voștri direplătea, curățiea. înțelepțiea, vitejia sufletului. Invălați-Î să cunoască pre sineși și dacă vor cunoaște pre sineși, pot să cunoască și pe Dumnezeii. Și aceasta întralt chip nu poate să fie fără numai cu învățatură și voi, de-i veți lipsi de întâia de învățatură .și-i veți lăsa *nepedepsiți* și varvarl, lipsiți și de cunoștința lui Dumnezeu... *Pedepsiți* copii voștri împreună cu voi, pentru ca să mântuiți și pre voi și pre copii voștri și să mântuiți împărățiea certurilor.»

In «Divanul» lui Cantemir din 1698 (Hasdeu, Arhiva II, 138) : «Această dară cătră fii sei a părinților datoria este, ca cerlându'i, *pedepsindu'l*, în

(1) Traducetorul. punend «pedepsit» in loe de «imblanzit, dumesnicil», comite unul din acele abusuri de limbă, de cai'i furnică această Pravilă.

învățătura a sfințelor Scripture aî întemeia li se cade... Mai virtosincă pentru copii, certați și *pedepsiți* fiind, în legea Domnului învățați, de vei sfințele saă și alte de citit vrednice scripture cerea, pre mulți vei afla carii în copilăria cu virsta, însă în bătrânețe cu mintea erau, precum cei trei copii Anania, Azaria și Misail... învățătura cinstită pre dinșii, în chip omenesc fiind, cu minte îngerească i-a prefăcut; împotrivă, copii *nepedepsiți* din chip omenesc în minte dobilocească se premenesc... căci *pedeapsa* și învățătura lipsind, nu numai în copilăria ci așași și în bătrânețe, tot dobitoc se va numi și asemenea celor fără socoteală se va socoti».

În fine, în «Pilde filosofești» din 1713 (Gaster, Crestomație I, 375) : «Nu iaste sărac cela ce n'are tată, ci cela ce n'are învățatură și bună *pedeapsă**.

Proverbul (Pann, Povestea Vorbei, p. 29) : «Copilul *nepedepsit* ajunge neprocopsit» e deci just din ambele puncte de vedere : pedagogic și moral.

Mai adăogăm încă, că vorbele *învăț*, *învățatură* au dobândit, sub influența lui *pedepsesc*, *pedeapsă*, sensul de «a pedepsi, pedeapsă», sens străin limbilor omanice. Atari influențe semasiologice vom întâmpina adeseori în cursul acestui studiu. Iată câteva exemple, luate din Pravila do la Govora din 1640, p. 17, 18, 29 :

«Iară omul, de va lovi mușarea cu lovitură mică și denl.ru aceasta va muri..., *învățăm* jumătate de uciderea cea de bună voe, să facă pocăința.

«Iară de va ști neștine un tâlhariu siva mearge fără de vină fiecară și'l va prinde de'l va ucide, iară nefăcându'i nimica într'acel cias, pre unii ca aceia îi *învățăm* să li se risipească casele și să se gonească dentr'aceale locure și dentru avearea lor...

«Ore cine va arde o curte oare carea sau stog cu aria sau casă, să ia c e r t a r e în 8 aî, deacă se va ispovedi duhovnicu-său și să 'l apuce pre dînsul săl bată și să ia avearea și atunce să ia *învățatură* 10 aî.. .»(1).

Cât de importantă a fost acțiunea Creștinismului asupra limbilor slavice și germanice, ne o dovedesc scrierile speciale, ce au fost consacrate acestei chestiuni (2).

(1) La Istriano-Români *pedepsire*, se zice numai din partea lui Dumnezeuii; pentru «pedeapsă omenească» dinșii zic *căști*/. (Malorescu, *Itinerar*, p. 108). Aceeași eorclatiune logică o observăm la cuvintele slavice *kazanie* «învățatură, predică» și *caznă* «pedeapsă, chin» ambele de la verbul paleo-slavic *kazuti* «monstrare, instituire, punire».

(2) Raumer, *Die, Einwirkung des Chrixtenthums auf die atthochdeulbche Sprache*. Stuttgart, 1815.

Kral't, *Die lürchengexchicht der gcrmmü'xcliclt l/iU-er*, Berlin, 1854.

Wcinholcl, *Die gotliischc. Sprache im Fliesenste, des Cliristenthums*. Halle, 1870.

Miklosich, *Die ehristliche lermüiolot/ie der slarisclien Sprachen*. Wien, 1cS75.

Asboth Oszkär, *Szlácsây a maț/yar kcrcxitcni Terminologiábun* (Elementul slav în terminologia bisericească maghiară) publicat în organul lingvistic ai Academiei de Științe din Buda-Pesta (1881-5), voi. VIII, I, p. 321—427,

§ 2.

Terminologia creștină la Români.

Asupra nomenclaturei religioase române aii influențat trei izvoare linguistice diverse : limba latină, slavică și greacă.

Fondul Creștinismului la Români e incontestabil de origină latină, și majoritatea elementelor sale constitutive, precum se va vedea în paginile următoare, datează încă de la această primitivă influență. Cât pentru data sa e-Poca, când s'a introdus Creștinismul la Români, opiniunile sînt diferite și nici nu pot fi altfel, de vreme ce nu există un indiciu pozitiv în această privință.

Unii, ca mitropolitul Șaguna, sînt de părere, că Creștinismul în Dacia datează încă din epoca romană (1), o părere împărtășită și de d. Hasdeu (2).

Alții, bunăoară Cantemir(3), dintre ceilalți pomenim numai pe răposatul Roesler(4), aă susținut, că Creștinismul, în special Creștinismul român adecă latin, fu introdus în Dacia pe timpul lui Constantin cel Mare (323—337).

Ceia ce voim a constata aci, printr'o analiză a cuvintelor românești privitoare la terminologia religioasă, este fondul primitiv latin al Creștinismului român. Printr'o tractare generală și melodică a chestiunii voim să aducem noue elemente întru demonstrarea aceleși lese, care a fost controversată în timpul din urmă (5).

(1) Șaguna, *Istoria bisericii ortodoxe răsăritene universale*. Sibiu, 1860. — Comp. și Ghen. Enăceanu, *Creștinismul în Dacia și creștinarea Românilor*. București, 1878. E de regretat, că autorul acestui studiu nu cunoaște lucrările predecesorilor sei, mal cu seamă ale d-lui Cipariu. — Cum că între coloniștii transportați în Dacia se afla și creștini, o confirmă și des citatul pasaj din Tertulian. *Contra Judaeos*, cap. VII : «Jam Getulorum varietates, et Maurorum mulți fines, et Hispanorum omnes termini, et Galliarum diversae nationes, et Britannorum inaccessa Romanis loca, Cliristo vero Deo subdita, et Sarmatarum et Dacorum et Germanorum et Scytharum el abdilorum multarum gentium, in quibus omnibus locis Cbristi nomen, qui jam venit, regnal».

(2) Vezi mal jos.

(3) Cantemir, *Descriptio Moldaviae*, ed. Papiu, p. 139 : Quando autem desierit gentilis in Moldavia superstilio. eaque gens Cliristo nomen derlerit, nullis evidentibus historicorum lestimoniis potest demonstrări, tarnen probabile est non nisi sub Constantini Magni imperio puhlicum Chrisliana a religionis cultum in Dacia fuisse introducturn.

(4) Roesler, în opera sa-*Romanische Studien*. Leipzig, 1871.

(5) Miklosich, *Altslovenische Formenlehre*, pag. XXV : «In treacăt voiii numai să observ, că terminologia creștină a Românilor precum și neîntrerupta întrebuintare până cam târziiii a cărților bisericești slavone permite a conchide la o participare a Slavilor la creștinarea cam târziă a poporului român». — Jircceck, *Geschichte der Bulgareiv*, p. 221 : «Terminologia creștină a Românilor dă o mărturie neindoloasă, cum că aii primit de la Slavi doctrina lul Crist». — Cibac. *Dictionnaire* II, preface : «(Le vieux slave) nous a donne prcsque la totalite de la nomenclature ecclesiaslique.» D-sa nu găsește (*ibid.*, p. XIII) în Creștinismul român de cât «trois ou quatre mots» de o'n'gină latină, ba chiar acestea «nous sont venus, sans aucun dout. d'unc source gvecolaline du moyen-âge».

Pesle această pătură primitivă Creștinismul din Dacia primi mai târziu o nouă altoire slavă din partea Slovenilor din Panonia, cari locuiau de ambele laturi ale Dunării.

«Slavii au fost cei dintâi a propaga la noi *ortodoxia*. Da. Grafia acestei propagande, limba slavică, așa zisă bisericească, ni s'a impus de pe la finea evului-mediu ca limbă oficială, a carii urme se recunosc și se vor recunoaște totdeauna în graiul român, jucând la Latini din Dacia același rol ea urmele limbei oficiale latine la Bohemi safl la Poloni. Nu Slavii însă, nu și nu, aă cultivat prima noastră cunoștință cu *Creștinismul*. Sublima doctrină a Evangeliului a străbătut la Dunăre odată cu legiunile Romei, sub a cărei aștigă se luptați braț la braț Romanii pagani și Romanii creștini....» (1)

În fine, o a treia îmbogățire primi terminologia religioasă română din partea Bisericii grecești, adevărata reprezentantă a ortodoxismului.

Se va vedea, în cursul acestei expuneri, că numărul elementelor religioase slavo-grecești e'fără asemănare mai mic în alăturare cu al cuvintelor de origine latină, cari conslituiesc chiar tondul Creștinismului român (2).

Distribuirea materiei este aproape analoagă cu cea adoptată de Raumer, urmată și de Miklosich în clasică sa lucrare asupra *Terminologiei creștine a limbilor slavice*.

I. BISERICA.

Religiunea lui Crist afirmându-se definitiv, omenirea fu împărliă de noua credință în *păgâni* sau necreștini și în *creștini*.

A. Vorba *păgân*, din latinul *paganus*, însemnează propriu «locuitor de la tară sau sătean», iar accepțiunea de «idolatra» o dobîndi de la Constantin cel Mare, când Romanii fură siliți a căuta un adăpost prin sate spre a scăpa de influența nouei religiuni, ce triumfase deja în cetăți (3). Precum *paganus*

(1) Hasdeu, *Columna* pe 1882, pag. GH8, în articolul : «Vw e în toate, zălele Poștele : Originea Creștinismului la Români.» — Tocmai acest amestec al păgânismului și creștinismului printre legionarii de la Dunăre ar explica până la un punct — după o comunicare orală a d-lul Hasdeii — indiferența religioasă atât de caracteristică Românului, și asupra căreia vom avea ocașiunc de a reveni într'un capitol special al acestei lucrări.

(2) D. Chișu a publicat deja o seria de articole escelente, în *Columna* din 1882 și 1883, asupra acestei materii, cari însă din nenorocire aii ramas neterminate, lată aceste articole : *Despre numirea /linelor lu Români* în *Columna* pe 1883, p. 302—306; *Cuvintele creștine în limba română* în *Columna* ibid., p. •ibi—iâS (D-zeu, sfânt, inger, maitur, biserică, altar, ernee, mormîn); II ibid., p. 607—fiii (creștin, păgân, etc.) și 111 în *Columna* pe 1883, p. 82 SS (septămână, serbătorl).

(3) Du Cange, (**lossiiruni merliae et injimtf. latinătăți**, s. v. : «*Vaganun* scriptoribus christianis vulgo appellat Gentiles et Idololatrae (cum tres sint in miindo religiones, Judaeorum, l'agai.orniii et i'hristianorum! a *pagi*, quod cum Constantini Magni et filiorum edictis proscriplus esset ab iirhihus et civilatihus profanus **Deonim** cultus, eorumque fana passim in iis cJaudercntur, in pagos **spse** reciperent, ibique dros suos colerent et clandestina sacra peragerent»,

nu'i de cât locuitorul unui *pagus* sau sat, tot așa germanul «*der Heide*», păgân, stă în legătură cu «*die Heide*», câmp, țară(1).

Românește *păgân* s'aplică deopotrivă de către țărani oamenilor de alt. neam sau de altă lege, ca Nemți, Unguri, Greci, Turci, despre cari săteanul zice : «Fie oricum, tot is *păgâni* și ne voiesc răul nostru» (2).

«Românii — zice d. Alexandri — dau numele *de păgân* la toate neamurile, ce nu era de relegea lui și cu cari se găsea în lupte» (3).

Negruzzi, în «Aprodul Purice», aplică același epitet Ungurilor :

« Eată dușmanul, flăcâl!
Năvăliți la el cu toții, voinicește vă luptați,
Țara și casele voastre în prada'l să nu lăsați.
Dați de tot! să n'aveți milă de un vrăjmaș, ce ne aii prădat,
Care cu foc și cu sânge urma lui și-a însemnat;
Buciumați și Doamne-ajută!» — Cu toții strigă : Amin!
Aldeți frați din țara noastră să alungam pre ***păgân!***

Autorul face, la acest pasaj, următoarea observațiune : «Țăranul român, cinstit dar superstițios, nu putea crede, că Ungurul, care nu se ținea de tractaturi și nu postește Vinerea și Mercuria, nu e *păgân*. Vrând să arate pe un om necinstit și ateu, îl numeau *papistaș* Zicerea aceasta până astăzi încă este ocărătoare în gura țăranului moldovan» (4).

Macedo-Românii zic *pângân*. Astfel într'o poezie populară din Macedonia :

Multe mulleri sun și 'nvlaste,
Ma Dailiani unu Iaste,
Și tră Greci și tră Români
Se li aperă de *pângâni* (5).

Păgân, mai având și sensurile secundare de «cumplit, varvar; blestemat, nelegiuit, necurat», a dat naștere verbului *pângăresc* (6) în loc *depângănesc*, cum sună vorba la Macedo-Români, cu înțelesul de «a. profana» — o transițiune logică, ce ne întimpină asemenea în limbile slavice și în limba albanesă : psl. *supoganiti* «maculări», croato-serbicul *poganiti* «profanare»; alb. *pagul* «murdăresc, molipseșc», *pegam*, «polluere, inquinare».

În fine vorba *pogan*, cu accentul pe prima silabă, se întrebuințează numai în Moldova cu sensul de «urât, urăcios», iar în Transilvania cu acela de «strașnic, grozav».

(1) Grimm, *Deutsche Mythologie*, p. 1198.

(2) *Obiceiurile juridice române* în *Columna* pe 1882 p. 36.

(3) Alexandri, *Poesii populare*, p. 82.

(4) Negruzzi, *Opere*, voi. 1. p. 134. Cantemir, *Descrierea Moldovei* (ed. Negruzzi) p. 283: «Nici o religie nu estr; urâtă Moldovenilor ca acea *papistășască*, măcar de se și țin de biserica apusului multime de locuitori unguri, carii aii și episcop la Bacăii». — Vezi și vorba «limbă» din capitolul următor.

(5) Caraglani, *Românii din Macedonia și poezia lor populară* în *Convorbiri literare*, An. II, p. 388.

(6) Notăm aci și adjectivul nevariabil muntean *pângării* cu sensul de «spurcat». Isp. iescu, *Basmе*, p. 04: «Și *pângara* de cioară începu a se ciorovăi cu doamna sa».

Creanga, în «Amintiri din copilărie» (Conv. lit. XV, 452) : «Pe semne că noi, cum s'ar prinde, las' că de scris, talpa găsiu; dar apoi și de vorbit, păcatele noastre, se vede că vorbim *pogan* și rău de tot, nu românește, ci țărănește».

Slamati, Musa românească, p. 405 : «Un drac bătrân, *pogan*, desmățat».

Pogan vine deadreptul din croato-serbicul *pogan* «murdar», psl. *poganinu*, *poganii* «gentilis, impurus», care se trage tot din latinul *paganus*, vorbă răspândită mai întâi printre Slavonii din Panonia de către misionarii germani (1).

Cuvântul *creștin*, macedo-român *criscin*, alb. *cășteră*, *găršten*, derivă din forma latină vulgară *chrestianus*(2), pe care-o găsim la Terulian, de unde și francbul *krctien*. Românește vorba a dobândit, un sens mult mai larg.

într'un text din secolul al XVI-lea «=Cugetări în ora morții», *creștina* însemnează deja «nevastă» în genere : «O fericați de soții, bărbații și *creștinele*, ce ce curundu se voru lăsa și să voru erla» (3).

În graiul țăranelor de astăzi «creștin», «creștină» însemnează «om», «femeie» în genere; adjectivul «creștinesc» și mai cu seamă adverbul «creștinește» are sensul de «bun, cum se cuvine să fie» și, când s'aplică la limbă, de «limpede, de înțeles».

Astfel în basmul muntean «Dracul și cana» (Cal. basm. 1881, p. 72) :

«Șmecherul zări printre obloanele unei căreimioare o mică rază de lumină și alergă fuga de bătu la ușă.

— Cine e ? strigă dinăuntru un glas femeiesc.

— Om bun, răspunse șmecherul nostru.

— Ce cauți?

— Voi fi să mă găzduiești până mâine dimineață.

— Catăți do drum, *creștine*, că aicea nu este han de găzduit oaspeți.

— Făți pomană, *cre-iina* lui Dumnezeu, și mă primește, zise el cu un glas rugător, căci sînt străin și nu cunosc drumul. Astă bunătate ți-o fi primită înaintea Sfântului.

— Nu pot, măi *creștine*, căci și eii 's săracă și nu'mi dă mâna să dau nimic de pomană».

În piesa «Drumul de fier» ne întîmpină următorul dialog între mama Râlașa, jupăneasă bătrână și cucoana Caliopi, văduvă (Alexandri, Teatru, p. 963) :

Bălașa. — Ce face?... Cum al zis ?

Caliopi. — Zic că al abuzat de încrederea boieriului.

Bălașa. — Ce am făcut boieriului r

Caliopi. — Al abuzat. ...

Bălașa. — Buzat?. Cinei buzat? Cuc.onu ?

(1) Miklosich, *Cliristlielte Terminologie der 4. Si>rache>i*, p. 10; id., *Alb. Vorschungen* I, 29; 11, 46; Cihac, *DiHiounaire*. 11, 237.

(2) Poporul rostind greșit *Clrestux* în loc de *Chrixliux*, prin influența lui /arp-jt «folositor» pentru *yy.iz'k* «uns» ca traducerea ebraicului *mtišia'h* (Mesia). Lactantiu : «Sed exponenda hujus noiuinis ratio est propter ignorantium errorem tju cum immutata littera *Chrestum* solent dicere» apud Scliuchardt, *Vokalismus* »/>» *Vulyjrlüteh*m. voi. 11, p. >2.

(3) Hasdeu *..Curente*, voi. II, p. 457.

Caliopi. — Nu te preface, că nu înțelegi.

Balașa. — (*exasperându-se*) Da ce să 'Bțelig, ce să 'nțeleg? Vorbește'ml creștinește.

Tot așa și în piesa lui Moliere «des Precieuses ridicules» (scena VI) servitoarea Marotte, auzind pe slăpână-sa Madelon numind salonul «le conseiller des grâces», observă :

«Par ma foi! je ne sais point quelle bete c'est là, il faut parler *ckretien*, si vous voulez que je vous entende».

Adică: «Zău ! nu știu ce bâzdăganie o mai fi și aia, vorbește creștinește, dacă vrei să te înțeleg» (1).

«Un om, un creștin sau un Bomân — ne spune d. Slavici în frumoasa sa lucrare etnografică — sînt în genere, în graiul obicinuit al țaranului român, cuvinte, cari s'acoperă reciproc. Și când Românul zice, că a avut o ceartă c'un creștin, sub acest creștin el poate înțelege și un Turc. Mai cu seamă când vorbește de alți oameni, el îi numește totdeauna creștini saă și Români. Când însă zice într'un mod absolut «oameni», atunci înțelege numai Români și în special țaranî»(2).

O asemenea generalizare a sensului o înlînini și în limbile romanice și slavice. În relo-romană *carstiaun* (=christianus) și în ladina *crastiaun* au sensul general de «om». În limba'provençală *crestiano* se întrebuintează uneori pentru «om»(ailă mal *crestiano* vestestiane Gir. Ross.); franțuzește, în stilul familiar, *unchrelien*, unhomme; *une chretienne*, une femme (Littre). Tot așa în dialectul toscan *cristiano* însemnează «om», iar în cel sicilian «bărbat, nevaslă»(3). Rusește *hristiatiinU* e «creștin», dar forma colaterală *Icrestianinü* e «țaran»; slovenește *krš&enica* (cit. crășcenița, lit. creștină) însemnează «servitoare» și serbește *ksescan* desemnează pe «creștin» și pe «om»(4).

Pe de altă parte.românește *creștin* se identifică într'atâla cu naționalitatea poporului, în cât pentru țaran «creștin» e sinonim cu *Român* și «lege românească» e lot una cu *religiune ortodoxă*.

Astfel în balada «lancul Mare» (Teodorescu, Poesii pop., 480) :

Foală verde-a brilulul,
Strigă pașa al Dilulul
Din virful mecetului :
Turcește-te, lancule,
Turcește-te, belule,
Herule, creștinule;

(1) *Parler chretien*, loc. prov, parler un langage intelligible : expression qui nous vient sans doute des lliens ct qui est tres ancienne dans notre langue. Dialogue du nouveau langage francais italianise :

Sancto dame, comme il barbote.
Var le **corps** bleu, il barbelote
Les mots, tant qu'on n'y entend **ria** ;
Il ne parte pas en Va... (liosclierelle)

(1) Slavici, *Die Rumänen in Ungurü, tiebenbüryen und der Bucouina*, p. 65.

(3) Chițu, *Cuvinte creștine în limba Româniü în Columna* pe 183:2, p. 609 .

4) Miklosich, *ChristUche Terminologie*, p. H), 11.

Lasă'ți legea românească
Și dă-te în legea turcească.

«D-voastră șliți foarte bine — zice sfătosul nostru unehiaș— că Românul, când vede pe câte cineva din neamurile apusene, fie el catolic, protestant sau ori-ce o fi el acolo, îi zice «neamț». Dacă știe, că este d'ai papeide la Roma, îl zice «papislaș»; iar dacă vede, că nu ține posturile, îi zice «spurcă-Mercuri» ori «letin». Românul socotește de creștini adevărați numai pe cei ce se țin de legea noastră pravoslavnică, adică drept-credincioasă. Și când zice creștin, el zice Român. Asemenea, când zice Român, el înțelege creștin, drept-credincios ca și dînsul. Mai mult nu știe»(1).

Oricine nu'i de legea ortodoxă e poreclit de țaranul român cu epitetul de «spurcat», fără ca el însuși s'aibă o noțiune clară de înțelesul acestui cuvînt. *Lege spurcată* e sinonimă cu *lege păgână* (2).

Această identificare a naționalității cu religiunea, pe care o găsim la toate popoarele Orientului, conduce pe d. Slavici a admite, că a trebuit să fiă un timp, când această identificare era un adevăr, un timp adică, când pentru Români nu existați alți creștini de cât ei înșiși și când oricine, prin faptul că era creștin, devenea în același timp și Român (3). Noi credem, oă o asemenea identificare, exclusiv populară și comună numai Orientului, provine din ignoranța aproape completă, în care s'află aceste populațiuni, ignoranță, care produse pe de o parte indiferența religioasă, iar pe de alta un bigotism exagerat.

B. *Sfânta Fecioară*, la Istriano-Români *Măria fetă* (=fată), numită și *Maica Precista* saă simplu *Precista* din psl. *prCHistU* «valde purus», de unde și *Maica prea curată*. Albanesii numesc pe Maica Domnului *perndilicme* literal «împărăteasă» : *perāndi* (—1. imperans-tem) fiind «Dumnezeii» și «împărat» (4).

Mărtur, ca și macedo-romănu! *mărtiru*, a păstrat sensul originar de «testis», pe care cuvîntul grecesc p-ăptoi; (p-apiupo? pro aapto?) îl avusese exclusiv înainte de a fi fost modificat de Creștinism. În latina ecleziastică, *martyr* era acela care suferea tortură și moarte pentru adevărul credinței creștine (5). La Albanesi *martür* și la Grecii moderni u-aptopa?, (lăptu? posedă ambele semnificațiuni : *testis* și *martyr*.

(1) Ispirescu, *Despre pomul Crăciunului*, p. 5. — *Obiectele juridice, române* în *Columna* pe 1882, p. 36 : «Sătenii numesc creștini pe toți acel ce cred în Hristos și'și fac pe fată semnul crucii, adică pe pravoslavnici; Iară ceilalți nu's priviți de cât caeretici». Compară cuvintele *harți*, *lîtfă*.

(2) Unii săteni consideră pe Armeni ca Evrei, zicend că's spurcați și poreclindu-I «Arie spurcată» *Obiceie juridice române*, ibid., p. 37.

(3) Slavici, *op. cit.*, p. 71.

(4) Miklosich, *Chr. Terminal.*, p. 11; *Alb. Forschungen* 11, 32.

(5) Du Cange, *Glossarium ad scriptores mediae et infimae graecitatis*, s. v. : «Mip-ue^ dicti qui fidein christianam ejurare jussi omnia veritatis dicendae ac testificandae causa perpetiebantur».

În cărțile vechi vorba românească are și sensul religios, care a dispărut cu totul din limba modernă.

Iată câteva pasaje din «Viața Svinților» de Dosoflei, în care *mărturie* însemnează «martyrium» sau «mucenie»(1):

«Deci svîntul Clavdie aruncat în mare luă frășenie de *mărturie*, iară cuconii lui și cu alaiți toți cari să botezară alergară fără nice o săeală de *mărturisiră* (=Lîndurară martiriu) pre Domnul Hs. și li s'au tăeat capetele» Octomvrie, 71^a.

«Și nu numai ei, ce și alți mulți vor creade pentru mine să dobîndiți toți cununa *mărturiei*» Noemvrie, 166^a.

«Năvăli asupra'i un varvar cu o lance de l'au giunghialu-1 și așa ș-au săvârșit *mărturiea*» Ghenarie, 23^a.

Dar și în limba modernă «*mărturia* credinței» însemnează *tconfessio fidei*» alătura de «*mărturisirea* păcatelor» saG «*confessio peccatorum*»; vorbele *mărturesc* sau *mărturisesc* «spovedesc» corespund celor grecești; țiapopâ (aor. u.aptōpi)oa) «testări», [tapropeiv «martyrium subire».

Singura vorbă întrebuițată azi de popor cu sens de «martyr» e slavicul *mucenic* din croato-serbicul *mucenik*, psl. *ma"cenikU*, al cărui sens literal de «qui cruciatus est» pentru martirul credinței e de origină panonică și direct influențat de vechitt-germanul *martaron* (modern *martern*) «excruciare», *war-tira* «cruciatus» dinjat. *martyr* (2).

Pe când dar *martirul* (3) era cel ce *mărturea* credința persecutată, *mucenicul* era acela care suferea *munca* saii tortura pentru această credință, cum citim într'un vechia cronicar român : «Și Dechei împărat rădica goana mare spre creștini și mulți se mu n Giră pentru Hs. de luară cununa de *mucenie*»(4).

Latinul *sanctus* trăiește pană astăzi în gura poporului român sub forma *sânt*, prescurtai *sân*, la Macedo-Români *sâmpu* (5). Peste acest cuvînt primitiv s'a suprapus mai tîrziu slavicul *sventit*, unul din acele puține cuvinte slavice, care, pierzând semnificațiunea sa păgână de «virtos», și-a modificat sensul prin influența creștină (6).

Formele latine *sân*, *sânt*, *sântă* s'au păstrat mai cu seamă în următoarele

(1) În Transilvania vorba *mărturia* mai are și sensul de *liry septămănal* (Lexicon Budan). Astfel într'o poveste de pe Someș (Contemporanul II, 595) : «Mere la o *mărturie* în orașul cel mat de aproape».

(2) Miklosich, *Chr. Termin.*, p. 12.

(3) Și în limbile romanice *martyr* dobîndi sensul de «tortură» Diez, *Worterbuch* I, 116'

(4) Moxa ap. Hasdeu, *Cuvente* 1, p. 363.

(5) Istriano-Rornânii aii nmal forma slavică *svet*. Proverb : *Svelu* en baserica, ma dracu en casa =ital. santo in cbiesa, ma diavolo in casa (Miklosich, *Rumunische Vnters-uchungen* I, 15). Albanesii posed asemenea forma latină *șaint*, pe care o prescurtează, ca și românește, în *șin*, *șe*, *șă*, .? înainte numelor de sfinți ca *șen Mathei*.

(6) Miklosich, *Chr. Termin.*, p. 2.

compuneri cu nume proprie de sfinți : *Sân-Petru* (1), alb. *SPietrit*, nsl. *Șempeter*(=:sanctusPetrus); *Sâm-Mcdru* (—\)\im\iv\i), *Sân-Glorgiu* (^Gheorghe), *Sân-Nicoară* (^Nicolae), *Sân-Toader* (=Tudor), *Sân-Vasitu* (=Vasile), *Sân-Jvane* (=Ioan) pentru «Nașterea sfântului Ioan Botezătoru», *Sântă-Maria*, alb. *Șinda Măria*, dar istriano-românește *Sveta- Măria* (Maia lu Domnu); în fine pluralul *Sămțt* pentru sărbătoarea catolică a tuturor sfinților.

În balada «Bogdan» (Alexandri, p. 176) :

Nuntașii încăleca,
Cu Bogdan vesel pleca;
El pleca' pe la *Sân-Petru*
Ș'ajungea pe la *Sân-Medru*.

Miron Costin în «Letopisețul Țării Moldovei» (Cronice I, 360) : «Iară Vizirul Chiuprilăul, înțelegând de nește amestecături ce se făcea la împărăție, precum era tânăra împărăția, s'aO întors cu mare sirguială la Țarigrad; iară noi cu acel pașă am șezut până la *Simedru*, de am tocmit cetatea Inăul și aii mai luat pașa de Buda nește pălânci mai pre aproape».

Intr'o colindă (2) :

Tu să'ml mal slujești
Până la *Sân-Vasii*,
Când impart Domnii....

În balada «Oprișanul» (Alexandri, p. 204) :

Știi tu, Mihneo, ori nu știi,
Că 'n zloa *Sânței-Mării*
Era, Doamne, ca să'ți vie
Firman de la împărăție,
Să te scoată din Domnie?

Afară de confusiunea lexicală între latinul *sanctus* și paleo-slavicul *sventă* s'a mai operat și o confusiune logică în sfera accepțiunilor cuvântului românesc *sfânt*, în care pare a se fi contopit reminiscențe păgâne cu creștine.

Ast-fel, pe când *Sfântul* este pe de o parte nu numai epitetul, ci și unul din numele lui Dumnezeu, întocmai ca ebraicul *kadoș*, bunăoară la Pann «Povestea vorbei», p. 14 :

«Numai sănătate *Sfântul* să trimează»; sau la Jipescu «Opincaru», p. 50 :

«De ți-o ajuta *Sfântid* s'ai tirlă, cireada și turme»;

același epitet se aplică deopotrivă și unor spirite rele, de pildă *Ielelor*, și în genere la orice acțiune în gradul superlativ (comp. accepțiunea păgână

(1) *Sân-Petru* și *Sfântu-lie* se numesc și unele varietăți de pere saii mere ap. Baronzi *Limba română*, p. 93.

(2) Teodorescu, *Poesii populare române*, p. 47. Intr'altă colindă (Ibidem, p. 68) s'află și forma *Sân-Vasile* :

Ziua de Crăciun
Și de *Sân-Vasile*,

a paleo-slavicului *sventā*): *sfântă bătae* (a da cuiva o *sfântă de bătae*), *sfântă frică, sfântă moarte, sfântul soare* (1).

Intr'o colindă (Teodorescu, Poesif, p. 61) :

Fată mare
Cu costița pe spinare
Strălucind ca **sfântul soare**....

In balada ardeleană «Voina» (Pompiliu, p. 78):

Dimineța pe răcoare,
Când resare **sfântul soare**...

In balada bucovineană «Craiu și sora sa» (Marian I, 156):

La biserică n'ol pleca,
Pân' ce tu nu ți-i chema:
Sfântul soare
Nănaș mare,
Sfânta lună
Mare nună
Și stelute
De drușcuțe,
Luceferii vătăjel....

Aiurea (Ibidem, p. 151):

Frate, frate, viță mare !
Fie'ți vița lucitoare
Ca raza **sfântului soare !**

intr'un basm muntean (Cal. basm. 1883, p. 22): «Să trăiești, flăcăul moșului, că ți-al făcut pomană cu mine și m'ai învrednicit să mai văd lumina *sfântului soare*»(2).

(1) Slavici, *op. cit.*, p. 65 : «Soarele e considerat de Români ca sfânt- *sfântul soare*—și adevăratul Român stă plecat și cu capul descoperit la resărire dărnicii dător de lumină».—Sofiea Nădejde, *Credințele religioase la Românii Contemporani* IV, 662 : «Oamenii bătrâni zic uneori *sfântul soare* : această numire se dă mai ales în povești și în unele tirade, cum e aceea ce o rostesc copil :

Stii, ploaie călătoare,
Că te-ajunge *sfântul soare*!»,

(2) Acest epitet explică în același timp și pe verbul *sfîntesc, asfîntesc* în sens de «a apune» despre soare sau lună. Intr'o doină ardeleană (Jarm'k-Bărseanu, 15) :

Și de dragul dumitale
Știe chiar și *sfântul soare*,
Că la tine, când privește,
Stă și nu mai *asfîntește*.

In balada «Inelul și năframa» (Alexandri, p. 21):

Și pe dinsul l'a zidit
În altar la r 5 s ă r i t,
Pe ea 'n tindă la *asfîntit!*

Această scâpătate saii moarte aparentă a soarelui, această *sfîntire*, o exprimă Albanesii prin *perânducm* (din *perândi* = lat. *imperantem* «D-zeii») literal «a împărați» : *dî\e perendone* «sol occidit», ca și neo-greul *ΣασιXcūm* «a apune» literal «a domni». V. Miklosich, *Alb. Foi-sch.* II, 32.

Zilele săptămânii sunt fost asemenea personificate în *sfinte* și în basme se vorbește adeseori de *sfânta Duminică*, praznuilă cu rugăciune și eu încetare de lucru; de *sfânta Mercuri*, a cărei zi se petrece în posturi; de *sfânta Vineri*, rea de trăsnete, grindină și vifore (1).

În basmul 'Ileana Cosinzana' de Pompiliu (Conv. lit. VI, 26) : «Acuma, fătul meu, zise baba, pregătește-te de drum și te du până la *sfânta Miercuri*. Dacă n'a ști, ca să te îndrepte la mama Cîumei din marginea lumii de lângă mările albastre, are să'ți arate calea, ce duce la *sfânta Vineri*; iar dacă nici aci nu te'î putea folosi, atunci la *sfânta Duminică* nesmintit al să afli încotro bate țara zmeoaicei».

Pentru *rămășițele* sfinților, *reliquiae* (Xei<|>ava), se întrebuințează vorba *moaște* din pluralul paleo-slavic *moHi*, care literal însemnează «puteri» (*vi-res*), numit astfel după puterea miraculoasă a reliquiilor (2).

Dosoftei întrebuințează uneori, pentru aceeași noțiune, cuvîntul «rămășițe», ca în pasajul următor din «Viața svinților», Noemvrie 113 : «Afunce creștinii pre ascuns luând sfintele *rămășițe*, le astrucară».

Nota marginală explică vorba prin : *moștile*.

C. *Preot*, din latinul *presbyter* (irpeo-purepos) vulgar *prebiter*, corespunde, în privința sensului, lui *senior*. Isidorus, în ale sale «Origines», explică astfel această numire (VII, 12) : «*Presbyter* graece-latine *senior* interpretatur, non pro aetate vel decrepita senectute, sed propter honorem et dignitatem»— deci o numire onorifică ea *stareț* din paleo-slavicul *starlcl* «senex» și ca *călugăr*, despre care vom vorbi mai la vale.

Macedo-Românii zic *proftu*, pe lângă care mai posed și *afendulu* (=ngr. aipăvniç din turc. *efendi*) literal «domn», care, ca și rusul *vladyka*, însemnează tspeoc, sacerdos. Istriano-Românii rostesc *prevt*, Albanesii *prift*, *prifteră*.

O altă numire latină a preotului ortodox, *părinte*, din latinul *parentem*, corespunde semasiologicește vorbei *popă* din paleo-slavicul *popU*, care, la rîndul său, vine din vechiă-germanul *phapho* (modern *Pfaffe*) din greco-latinul *papa* (jriirrac) «tată». Accepțiunea specială de «papă», adică de căpetenie a Catolicismului, o dobândește vorba latină numai de la Gregorie I (590—604).

Preotul catolic se numește, în București, *barat* din ungar, *barat* «călugăr» de la psl. *brat* «frater»(3), de unde *Bărăția*, numele bisericii catolice din București.

Dintre dregătoriile bisericești relevăm pe *vlădica* «episcopus, exfaxoiroi», împrumutat din paleo-slavicul *vladyka* literal «dominus, Seaironjț». Observăm însă, că românește *vlădică*, ca și croato-serbicul *vladyka*, desemnă numai pe episcopul bisericii ortodoxe, iar pe cel catolic Romanii îl numesc *piscup*

(1) Asupra întrebuințării profane a cuvintelor sacre vom reveni în capitolul asupra metaforei.

(2) Miklosich, *Chr. Term.*, p. 12.

(3) Comp. alb. *frat* «preot catolic, călugăr»; il. *frate, fra*; sp. *freile, frey*, călugăr.

(=psl. *pisJcup* din âmțxoirot), Istriano-Români *biscop* și *scof* (=nsl. *skof*) ca și Serbii *biscop*.

Diaconul și *dieacul* vin din neo-greaca : otăxovoc, Stăxoț. Acest din urmă, de la sensul de «cântăreț», trecu la acela de «scriitor», întocmai ca francezul *clerc* (=lat. *clericus*) cu aceleași tranzițiuni logice : «popesc — învățat — scriitor».

Expresiunile pentru viața monastică au fost împrumutate de către Români din izvorul lor, adică din limba grecească. Astfel *călugăr* «monachus, p.ova-Xd?» din neo-grecul *xaXt/ἴγρο?* literal «bunul bătrân», o numire onorifică ca și *preot* (1). Lăcașul călugărilor e *mănăstirea* din grecul u.ovaonīpiov.

Pentru noțiunea de «eremit» poporul se servește de două cuvinte : *săhastru* din grecul *•iyxt^a.miic*, «călugăr» literal «care trăiește liniștit (tjo-o^oc) și *pustnic* din paleo-slavicul *puslynlnih* «eremita» adică cel ce și petrece viața în «pustie», corespunzând grecului *\t.ova.y6e,*

Tot aci pomenim, pentru interesantele sale tranzițiuni semasiologice, și cuvântul *metania* de la grecul țietāvota, care, de la sensul de «schimbarea cugetării (rele în bună)» adică de «căință», s'a restrîns românește la manifestarea externă a acului moral, la mijlocul de a ispăși păcatele, la «închinăciune, în-genuchiare». Pluralul *metanii* (2), ca și albanesul *metani*, însemnează «rosariul» safl globulețele, cu cari călugării își numără rugăciunile. Uneori cuvântul *metania* pierde românește orice urmă din semnificațiunea sa primitivă abstractă și religioasă și, înlocmai ca paleo-slavicul *metaniia*, însemnează orice înclinare a corpului saă a capului.

Astfel în balada «Codreanu» (Alexandri, p. 89):

Capul de-a dura sărea,
Sângele bolborosea,
Trupul *metanii* făcea.

Această semnificațiune curat fizică reiese mai cu seamă la verbul *mătănăesc*, bunăoară într'un basm muntean (Gal. 1881, p. 21) : «Capetele tinerilor se îngreunară de somn așa de tare, în cât. începură să *mătănăescă* pe piept».

D. *Biserica*, arhaic *băsearecă*, *besearecă*, din medio-latinul *baseleca* pentru *basilica* cu sensul de «aedes sacra, templum, ecclesia» (Du Cange). Acest sens datează din secolul al IV-lea, când creștinii începură a ridica *bisericile* lor în stilul *basilicelor* romane: «*Basilicae* prius vocabantur Regum habitacula, unde et nomen habent . . . Nunc autem ideo divina templa *basilicae* nominantur, quia ibi Regi omnium Deo cultus et sacrificia offeruntur» (3).

(1) Vorba «părinte» mai sus pomenită s'aplică și călugărilor, Tar «matcă» călugărilor (comp. nota precedentă și it. *suora*, sp. *tor* «călugăriță»).

(2) Macedo-Românul zic rosariulul «orie» (=horae), pluralul articulat din singularul *oară* «tempus» (Daniil).

(3) Isidorus, *Collectio Canonum ecclesiae Hispaniae*, lib. XV. cap. IV, sectio XI.—Interesant este, că *basilica* există și la Reto-Romani sub forma *baselgia*, despre care v Schuchardt, *op. cit.* II, 16; III, 163.

Macedo-Românii au asemenea *băsiarică* «templum»; Istriano-Românii, pe lângă *biserică*, *beserică*, mai au și *ghiesa*, *chiesa(l)* din italianul *chiesa* (=lat. *ecclesia*), de unde și albanește *kisă*, *klisă*, pe lângă *nab* din grecul vadț.

O idee analoagă cu a latino-grecului *basilica* (paaiXtxij sc. atoa), adică «casa Domnului» pentru «biserică», a presadat și la formațiunea cuvîntului corespunzător la popoarele germano-slave : vechiu-german *chiricha*, paleo-slavic *crttky* din grecul xt>piotxij(2); pe când termenul greco-latin propriu zis, ix-•xXipia, *ecclesia* (de unde apoi în toate limbile romanice) însemnează «adunarea credincioșilor» ca o adaptare analogică cu vorba ebraică corespunzătoare.

Un alt termen latin *templum*, plural *templa*, sub forma *tîmplă*, s'a restrîns românește la acea parte a bisericeii, care desparte altarul de public și care e împodobită, în fața altarului, cu icoanele și chipurile sfinților — de unde *tîmplar* însemna primitiv «meșterul, care făcea tîmplele saii iconostasele». La Albanesi *temblă*, din grecul TS|j.JtXov, însemnează «partea bisericeii ortodoxe neaccesibilă mirenilor» (3). Cu neologismul *templu* poporul deseamnă casa de rugăciune a celor neortodocși, fie ei Protestanți saii Evrei. La templele zeilor păgânești Românii aplică vorba *capîște* din paleo-slavicul *TcapiUe* i. e. «locus idolorum» (*kapl* «imago») : «Noi chemăm besoarecile latinești românește *capîște*» (4).

Miron Costin în «Cartea pentru descălecatul Țării Moldovei» (Cronice 1,72):

«Arătatu-s'au și în Rim multe semne rele de moartea lui Traian împărat, că biserica sau *capîștea* cea *păgânească*, ce se cheamă *Pantheon*, care era cea mai de frunte, fu detunată și arsă».

Altar, albanește *ălter*, din latinul *altare* (5). O altă formă, ce se aude în gura poporului, e *oltar* din slavicul *oltarl*, de aceeași origină. Din aceeași limbă mai avem : *prestol* (psl. *prestolu*, thronus), *jertfelnic* (forme arhaice : *jrätivnic*, *jrtvenic*) din paleo-slavicul *HrtUviirikā* (Srutva, douta «jertfă») corespunzând astfel grecului docuaomjptov «altare»; *trebnic*, odinioară «altar» (psl. *trebniM* din *treba*, vto(a)). Pentru ultimele două cuvinte iată câte un exemplu din «Viața Svinților» de Dosoftei, ale cărui note marginale formează o interesantă sinonimică : «Oboriră și răsturnară *vetrile* idolești (n. m. *jrätivnicile*)» Octomvrie 75».

«Și răsturnând *vatra* cu sfărăle (n. m. *trebnicul* cu jrätvele)» Ibid. 76».

Pentru lăcașul morților Românii din Muntenia n'ati avut o numire specială,

(1) Maiorescu, *Itinerar în Istria*, p. 86.

(2) «Sicut domus Dei *Basilica*, i. e. Regia a Rege, sic etiam *Kyrica*, i. e. Dominica a Domino, nuncupatur» spune un vechio cronicar medieval ap. Raumer, *Einwirkung des Christenthums auf die althochdeutsche Sprache*, p. 288.

(3) Miklosich, *Albanisehe Forschungen* II, 66.

(4) Moxa ap. Hasdeu, *Curenti* I, 356.

(5) Exemple pentru forma populară *altar* în culegerea de cântece transilvânești de Jarnik-Bărseanu, p. 173 : în ușa *altarului*; p. 469 ; strigă popa din *altar*.

deoarece până mai deunăzi se îngropa în curtea fiecărei biserici. Mănăstirile își aveau însă cimitirele lor. Cu introducerea acestora în orașe deveni populară vorba *chimitir* din grecul $\chi\omicron\iota\upsilon\tau/\tau^{\wedge}\rho\tau\upsilon\upsilon$ «lăcaș de dormire». Moldovenii și Ardelenii întrebuințează, pentru aceeași noțiune, cuvântul *țințirini*, ungurește *cinterem*, din latino-greul *coemeterium*.

Mormînt, macedo-român *mărmîniu*, nu derivă de drept din latinul *monumentum*, ci dintr'una din formele posterioare *monimentum* safl *morimentum*, ce se citesc pe inscripțiunile funerare din catacombele romane. Etimologia populară, care a pus în legătură pe *monumentum* eu *morior*, a dat naștere formei *morimentum*. «Este influința fonetică a unui cuvînt asupra unul alt cuvînt, înlesnită prin asemănarea materială a ambelor și provocată prin asociațiunea lor ideologică. Tot așa în meso-latinul *moriment* dintr'o inscripțiune și al nostru *mormînt* sonul *n* din latinul *monumentum* ar fi resistat de a trece în *r*, dacă destinațiunea funerară a monumentelor nu făcea să se nască o etimologia poporană de la *morior* sau *mortuus*» (1).

E. Trecând la calendar, care joacă un rol atît de important în viața religioasă, observam că, afară de numirile ca să zic așa oficiale ale lunilor, împrumutate pe cale literară din grecește, adică :

Ianuarie sau *Ghenarie*, *Fevruarie*, *Martie*, *Aprilie*, *Maii*, *Iunie*, *Iulie*, *August*, *Septemvrie*, *Octomvrie*, *Noemvrie* și *Dechemvrie*—afară de aceste numiri grecești s'a mai păstrat în popor o nomenclatură româno-latină (2):

Cărinăar safl *Gerar* : primul din latinul *calendarium*, ca și albanesul *halenduer*, restrîns numai asupra primei luni a anului; cel d'al doilea o etimologia populară din *Genar* adică «luna gerului».

Făurar safl *luna Iul Faur*, ca și albanesul *fruer*, o formă populară a latinului *Februarius*. Albanesii mai cheamă această lună *skurt*, Macedo-Români îi zic asemenea *Șcurtu* adică «scurt», *Fevruarie* fiind luna cea mai scurtă a anului.

Marț sau *Mărțișor*, macedo-rom. *Marțu*, din latinul *martius* (sc. *mensis*); *mărțișor*, ca și neo-greul $\mu\alpha\rho\tau\epsilon\sigma$, însemnează și «laț împletit din fir roș și alb, ce se pune la mîini și la gât în prima zi a lu'nei Martie».

Prier, albanește *prîi*, țigănește și macedo-românește *aprir*, o transformare populară din latinul *Aprilis*.

Florar sau *luna Iul Prătar* adică «luna livezilor (*pratium*)». întâia zi de Mai se numește, în Transilvania, *arminden* propriu «ziua sfântului Iere-mia» (serbește *tereynin-dan*), care se serbează la 1 Maiu. Același cuvînt mai însemnează, după Lexiconul de Buda, «pom sau ramu cel verde, care'l pun Români înaintea caselor în numita zi».

(1) HasdeCt în *Columna* pe 1882, p. 546.

(2) Comp. Alexandri, *Joesil populare*, p. 34 și Cihac, *Dictionnaire d'etymologie daco-române* I, passim

Cireșar sau *Cireșel*, alb. *Mirșuer*, macedo-rom. *Cirașarlu*, sârbește *cerehilarl* pentru «Iunie», căreia Istriano-Români îi zic *poma&x* adică «(luna) ce vine după Maiu*».

Luna Iul Cuptor, din cauza marilor călduri, pentru «Iulie».

Gustar, formă populară din *Augustus*, numit de popor *Gnst.ra*, și *Măfiălar* adică «luna secerișului (*messis*). Macedo-Români îi zic *altinariu*, adică «luna când se culeg alunele».

liăpciune, din latinul *raplio-nem*, deasemenea «luna secerișului» ca și albanește *vîcșt* «toamnă», literal «luna culegerii viei* {*vieștă cpară*, întâia lună a toamnei=Septemvrie; *vleștă dută*, a doua lună a toamnei=:Octomvrie; *vleștă* ^•(MrrNoemvrie). Aceeași lună mai poartă încă numirea populară de *Vinițer* adică «luna vinățurilor (*vinaceum*), întocmai ca la Macedo-Români *yinar* din *gin*, vin. Dinșii mai zic acestei luni *lezmăclune* adică «luna aiazmei».

Brumărel pentru «Octomvrie»; *Brumar*, macedo-rom. *Brumarlu*, pentru «Noemvrie» adică lunile de brumă mică sau mare; tot așa la Albanesi *brim-i i pare* literar «bruma cea dintâia» pentru Octomvrie și *brim-i i dite* «bruma cea d'adoa» pentru Noemvrie.

Andrea sau *TJndreă* pentru «Dechemvrie» adică luna sfântului Andrei, a căruia sărbătoare cade în 30 Noemvrie (de aceea italienește sard. *sanct Andrea* «Noemvrie») și care joacă un rol atât de important în superstițiunile popoarelor creștine (1). Macedo-rom. *Ndrellu*, slovenește *Andrei&ealc*, ungurește *szen András kava*, albanește *șan Enăre* desemnează asemenea luna lui Dechemvrie (2). Aceeași lună se mai numește românește și *ningăii* adică «luna ninsorilor».

Aceste numiri populare erau întrebuințate uneori chiar de scriitorii bisecești. Așa în «Omiliarul» lui Coresi din 1580 (cap. XIV): «Trei praznice prăznuia Iudeii, întâi praznicul Paștilor în luna lu Marți..., al doilea praznic cincizeci de zile de în Paști în luna lu prier..., al treilea praznic în luna lu răpçunî (3).

Divisiunea ebdomadară a săptămânei e de origină semitică. Vorba daco-română *săptămână*, ca și cea macedo-română *septămână* (4-), a fost împrumutată posterior din latinitatea ecleziastică, cum dovedește neasibilarea lui s i nițial (5).

(1) Comp. poesia «Noaptea sfântului Andrei» de Alexandri.

(2) Istriano-Români desemnează slavonește prin nume de sfinți unele luni ale anului: *Antășniac*, luna sfântului Anton (17 Ianuarie) pentru Ianuarie; *Mihblmiac*, luna sfântului Mihail (29 Septemvrie) pentru Octomvrie; *MartXsnia*, luna sfântului Martiu (11 Noemvrie) pentru Noemvrie. Iulie se cheamă *zodniac* și *zcdveniac* literal «luna secerișului (si. 'zetveniak), iar Dechemvrie *bojitrniac* «luna Crăciunului». V. Miklosich, *Rumunische Untersuchungen* I, passim.

(3) Citat de d. Chițu în articolul d-sale din *Columna* pe 1882, p. 305.

(4) Istriano-românul *setimana* vine din italienește.

(5) Comp. lat. *septem* în raport cu daco-rom. *șapte* și cu macedo-rom. *șapte* (dar istriano-rom. *șapte*).

toate zilele săptămânei sint de "origină latină : numai origina *Sâmbetei* (macedo-rom. *sâmbătă*, islriano-rom. *sbmbatā*) e încă controversată și Miklosich prescrie cuvîntului următorul itinerar lingvistic : ebraica (**sabat**), greaca (oă{3-tatov), latina (*sabbatum*), vechiu-germana (*sambaz*), slavona (*sa'bota*) și româna (1).

Duminica, din latinul *dominica*, ar fi trebuit să sune, după legile fonetice române, *Dumenică*; dar origina latină e neconteslabilă.

Maî observăm, că din trei finlâne lingvistice diferite aă izvorit numirile creștine ale zilelor săptămânei : pentru cinci dintr'insele (*Luni, Marți, Mercuri, Joi, Vineri*) a triumfat păgânismul; dintre celelalte două, una (*Sâmbăta*) se trage dia limba ebraică, iar cea d'a doă (*Duminica*) datorește existența sa noiei religiunii.

De la Români afl împrumutat Țiganii din România numele câtorva zile ale săptămânei (2).

Românii din Istria, și anurne Jeiueneii, au păstrat trei numiri latine pentru zilele săptămânei : *Vineri, Dumirecă-ș\ Luri*; iar cei dintre Monte-Maggiore și Adriatica numai una : *Dumirecă*{3}. Pentru celelalte zile au numiri slavice.

Serbătoare, de la verbul *a serba* din latinul *servare*, a păstra, a ținea (4) zile anumite. Cuvîntul *praznic*, din paleo-slavicul *prazdlniM* (*prazdlnu* «vacuus, otiosus»), are același sens, dar maî adesea se la, ca și țigănește, cu înțeles de «ospăț funebru, comîndare».

Macedo-Românii zic și dinșii *sarbitore* (Daniil), dar maî *ăesieortie* din greul *șopti* «dies festus»; Istriano-Românii aii *festă* din italianul *festa*.

O altă expresiune pentru serbătoare e *bulciu* sau *bîlcu*, la Moșii din Ardeal *bunciU{h}*, din ungur, *bucsu, hulești* «peregrinare», care întrunește sensul de «serbătoare» (6), azi în special «serbătoare patronală», cu aceea de «țîrg» (7), întocmai cu paleo-slavicul *trŕfti*, rcavTjȚopK; (românește «țîrg»), macedo-rom. *paniglu* (=ngr. itavr^opi) «publica celebrilas, nundinae».

O singură dată am găsit și vorba *Sâmbătă*, generalisată în sens de serbătoare, ba chiar un verbsâmbătarc pentru «a serba» adică «a se odihni», ceea ce este, propriu vorbind, un ebraism.

(1) Miklosich, *Beiträge zur Lautlehre der rum. Dialecte* 1, 20.

(2) Numirile țigănești ale zilelor : *Luia, Mar IX, Tetradi, Joia, Parasti, Savato* și *Kurko* (=gr. 7.ypta/.rj), care, ca și psl. *nedelia*, însemnează Duminica i și săptămăna întregă. V. Dr. B. Constantinescu, *Probe de limba și literatura Țiganilor din România*, p. 22.

(3) Maiorescu, *Itinerar*, p. 121.

(4) În Transilvania «a ținea» însemnează și «a serba». Într'o strigătură ardeleană (.larnik- Bărsseau, p. 425) :

Lunia, Marția n' a ni lucrat.
A ținta m'nm apucai.

(5) Slavici, *op. cit.*, p. 12f.

(6) Dosoftei. *Viața Sninților*. Dechemvrie. 213b. «Șj .. f... bulciul \ui adecă praznicul lui».

(7) Ilișescu, *Opinearu*, p. 107 : «Naștea românească azi **ie** un zbor, un *bîlcu*. un țîrg, unde streini d'afară de hotare și dinăuntru își vind mărfurile lor nouo».

Astfel în traducerea Bibliei din 1688. Exod. XXVI, 34 : «Și voi veți fi în pământul vrăjmașilor voștri, atunci va sămbăta pământul și bine va vrea sămbetele lui, toate zilele pustiirii lui va sămbăta, carele n'au sămbătat în sămbetele noastre, când lăcuiați pre dinsul».

În cel mai vechia text biblic, scris circa 1560, același pasaj e redat astfel (Hasdeu, Cuvente I, 12) : «Veți hi în pământul vrăjmașilor voștri, atunci va fi pământului sărbătoare și să va îndulci în sărbătoarea sa, că până au fost pre el, n'au avut sărbătoare, cându au vrut tribni cum să aibă sărbătoare, atunci când voi ați lăcuit intru el».

Tot de origină latină e și *ajunul*, macedo-rom. *adjunu*, istriano-rom.y^{tt}, alb. *adiānim*, sp. *ayuno*, din latina vulgară *adjunium* pentru clasicul *jejunum*, românește «ziua ce precede o serbătoare mare», când se și ajunează. Ajunarea propriu zisă se numește obicinuit *post*, psl. *postii* «jejunium» din goticul *fastan*, germ. *fasten* «ajunare».

Serbătorile mai însemnate ale anului bisericesc, numite și *serbătorl împărătești*, sînt :

Crăciunul sau serbatoarea «Nașterii Domnului», vorbă de origină obscură, dar probabil latină(1), așa că paleo-slavicul *h-aeun*, care există la Bulgari (*hraeun*), la Ruteni (*Kerecun*), la Slovaci (*Krai-un*), la Unguri (*Karâcson*) ar fi un împrumut (poate de la Români), cum îl și consideră Miklosich. Istriano-Români îi zic *bojichn* din neo-slavicul *bo?M* literal «Dumnezeul ce mic» adică «Fiul».

Tot o origină latină trebuie atribuită și vorbei *colindă*, latinește *calendae*, vulgar *calandae* (xaXâvSai) (2), adică cântecul semi-religios din ajunul Crăciunului sau Anului noii, ce copiii recitează mergend din casă în casă (3). Obiceiul e străvechia și el se practica deja la Roma : «*Kalendae* Januarii, quibus Romae pueri domos ingredientes bona adprecantur» spune Du Cange, care descrie pe larg obiceiul serbătorilor de la începutul anului — *festum, calendarum* — interzise de canonul al II-lea al Conciliului Irulan. Noi reproducem ..pasajul după traducerea inserată în codicele lui Matei Basarab.

«*Calande* sînt zilele a fieșcării luni ceale de întăi, în carele avea obiceiul Ellinii de făcea niște jertfe, iar Vota și Vrumalia (4) aceastea era niște praznice ellinești, pentru că Vrumos era porecla a lu Dionis, așijdere și altele aseamene acestora, carele toate le opresc părinții a le face creștinii; opresc

(1) După Schuchard *Crăciun* ar fi o contracțiune din «Christi jejunium», iar după d. Hasdeu vorba derivă din lat. vulg. *craathnum* (4-ajun) = «(serbătoarea) de mâine» în opozițiune cu (Moș)-ajun «preziua» *Ktjm. Mai/num Rom.*, p. fil8.

(2) Varro : «Primi dies mensium nominati ab eo quod bis diebus *calantur* ejus mensis Nonae, quintanae an septimanae sint futura».

(3) Can'einirii, *Descriptie- Moldaviae*, ed. Papiu, p. 142 : «*Colinda*, calendis veterum Romanorum respondet, et singulis novis anni initiis a cunctis Moldavis, tam nobilibus quam plebejis, peculiaribus ritibus, celebrari solet».

(4) Despre aceste serbătorl din timpul păgânismului elen V. Miklosich, *Rusalien* p. 2 urm.

iar și jocul muerilor de pre la zborure, carele pornesc pre oameni spre șutiri văzându-le, și căle se făcea de oameni și de muerile ellinești cu numele Durnnezăilor lor celor mincinoși, și poruncesc să nu se înbrace bărbații în haine muerești nici muerile în haine bărbătești (1), carele făcea preia praznicele lu Dionis jucând, așijderea iar să nu pue pre ei nice feațe cu păr flocoase, nice de țapi, nice de satiri, însă obrazele aceale flocoase sînt făcute a fi de batjocura unora, iar ceale de țapi sînt făcute a îndemna spre jale și spre intristare, iar satirii erau numai când făcea praznic la Dionis, pentru că satirii zicea, că sînt jucătorii lu Dionis horă împrejurul lui; nice să cheame și să pomenească numele lu Dionis pre la teasoure, când calcă vinul, nice să riză și să răcnească, când bagă vinul în plytare, iar Dionis să chiăma, că iaste Dumnezăul Ellinilor, învățătorul beției și dătătorul vinului, *carele și acuma fac țărani, neștiind ce fac*, drept aceaia părinții scoțând și lepădând de întru viața creștinilor toate deșertările și rătăcirile idolești, nu lasă să facă creștinii căte de rînd se-au zis în canonul acesta; ce de vor fi carii fac aceastea clirici, poruncește să li se ia darul, iară mireanii de vor fi, să se afurisească» (2).

La Sloveni *koleda*, la Bulgari *koladti*, *koleda*, *kolenăe*, la Litfani *kaledos* și în fine la Țigani din Sirmia *kolunsa*, e chiar numele Crăciunului. Aplicarea numelui *cdlenda* zilei de Crăciun corespunde numirii de *moli boiă* (literal: Crăclunel sau Crăciunaș) la Sloveni și de *kis karácson* la Unguri pentru «Anul nott». Ca cântec de Crăciun, regăsim *colinda* la Croați și la Șerbi *kolenda* «cântec de An nou», la Grecii moderni x&Xavta «cântec de heretisire în ajunul sfântului Vasile».

Colindețul sau *bolindețul* e darul de Crăciun, constând din covrigi, nuci și mere. Tot așa la Albanesi *kolândră* «covrig pentru seara de Crăciun» și la Grecii moderni xoXXavto; «turtă rotundă dată copiilor, cari merg din casă în casă strigând : Hristos s'a născut!»

(1) Comp. Cantemir, *Descrierea Moldovei*, ed. Negruzzi, p. 263 : «Osebit de jocurile, ce se obiceiuesc pre la veselii, mal sint. si alte gloucri cu eres, alcătuite cu numSr nepotrivit adică 7, 9, 11 și glucăușil se cheamă *călușeri* și se adună odată într'un an, se îmbracă în haine femeestl și pun pe cap cunună de pelin împletită și împodobită u alte (lori, vorbesc cu glas femeesc și, ca să nu se cunoască, își invălesc fața cu pânză albă și în mâini poartă sabia goală, ca să tală cu dînsa ori și pre cine ar cuteza să le descopere fața, căci puterea aceasta le aii dat'o lor un obiceiii vechia, așa în cât nimenea nu'l poate trage la gludecată, când fac vr'o ucidere pentru acel chip».

Vorba *călușer*, cu care și-aii bătut atâta capul etimologișlil noștri (comp. Cihac, *Dictionnaire* II, 487), nu'l de cât un denominativ din *căluș*, diminutiv de la *cal*, și dînsil au fost astfel porecliți din cauza multelor și feluritelor *sărituri*, ce caracterisează jocul lor(*): «pentru că ei au mal mult de o sută de s a r i t u r l și unele așa de potrivite, încât acila carii gioacă se pare că nu se ating de pămînt, ce se poartă în văzduh și cu acest fellu de urmări, eu gloucl și cu săltări, prin toate țirgurile și satele se petrec acele zece zile, ce sint intre praznicul înălțării și a coborîril sfântului Duh» (*Ibidem*, p. 254).

(2) *Indireptarea Leah*, p. '106 (începătura a săborulul a VI, carele se-aii făcut la Trulla. Canonul 61 : pentru Vota și Vrumsalile ale zborurclor ellenești și a altor obiceiure ale lor).

(*) Tot astfel an insect din familia lăcustelor, care sare prin iarbă, se numește în Bucovina *calup*, *căluu* și *călușel*, iar aiurea *amft*, din cauză că sărind produc un sunet asemenea *cosășului* (Marian, *Ornit. pop. rom.* I, 59). Același animal se numește it. *caralella*, ap. *cabalina*, tt. *cheval du bon licu* (=griMon.).

De la *colindă* s'a format verbul *a colinda*, care, de la semnificațiunea specială religioasă de «a cânta colinde sau a merge din casă în casă eântându-le», a frecut la una mai generală «a merge din loc în loc, a cutreera sau a străbate un loc oarecare în toate direcțiunile sale».

Astfel în balada bucovineană «Darie» (Marian I, 5) :

Și când pungile'ml umpleam,
Multe sate *colindam*,
La săraci bani împărțeam
Și puțini îmi mal păstram.

Ostașul, în «cântecul Vicleimului» (Teodorescu, p. 110) :

EQ am fost foarte departe :
Am umblat, am cercetat,
Sate, orașe *am colindat*,
Dar nimica nam aflat.

În poezia «Epigonii» de Eminescu (Poesii, p. 195) :

Când privesc zilele de aur a scripturelor române,
Me cufund ca într'o mare de visări dulci și senine,
Și'n jur parcă'mi *colindă* dulci și mindre primăveri;
Saii v6d nopți, ce întind deasupra'ml oceanele de stele,
Zile cu trei sori în frunte, verzi dumbrăvi cu filomele,
Cu izvoare ale gândirii și cu riurl de cântări.

În poezia «Strigoii» de același (Ibid. 220) :

De al fi cerut pământul cu Roma lui antică,
Coroanele, ce regii pe frunte le așază,
Și stelele, ce vecinie pe ceruri *coKndeazft* :
Pe toate la picloare'țl eil le puneam în vază....

În cele două din urmă exemple, *colindară* nu ne mai amintește nimic din primitiva sa semnificațiune. Ca analogia pomenim pe croato-serbicul *kalendarati, koledovuli* «a alerga din casă în casă la Crăciun sau la sfântu Vasile pentru a cânta colinde sau a cere daruri» și mai cu seamă pe sloveanul *koledrati*, asemenea cu sensul general de «a alerga încoace și încolo».

Tot aci trebuie raportai și vorba *calendroiă*, care a căpătat sensul peiorativ de «vagabond» sau «berbant bătrân»(1).

A doa mare serbătoare e *Pastile* sau *învierea*, formă plurală din latinul *pascha* (nao^a din ebraicul *pesu'hY*, franțuzește *Pâqucs* «Pastele creștinilor» (singularul *Pâque* «Pastele Evreilor») se întrebuițează asemenea ca singular ca și românește, bunăoară în proverbul : Nu e totdeauna *Pastile*, corespunzând proverbului istriano român : *Pastele viUn sălci Van o vota* «Pasqua viene una volta l'anno»(2).

Singularul *pască* are, ca și ruteanul *paska*, sensul special de «turtă do Paște». *Pascalія* la început însemna un fel de calendar perpetuu, în care se indica

(1) Pentru respândirea cuvintului «colindă» vezi : Miklosich, *Chr. Termin.*, p. 22, 23; id., *Alban. Forschungen* II, 8; Cihac, *Dictionnairt* II, 69, 494.

(2) Miklosich, *Rum. Unters.* I, 47.

epoca *Paștilor* și a celorlalte serbătorl (1); astăzi vorba are mai mult înțelesul de «cartea norocului», în care se ghicește norocul fiecăruia.

Rusalii, latinește *Penlecoste*, le serbează poporul timp aproape de o săptămână începând din Duminica a șaptea după Paște. Sâmbăta Rusaliilor obicinuesc Românii a împărți pentru morți vase pline cu vin și mâncări încununate cu flori — rămășița unei datini străvechi, ce exista în Tracia și aiurea». Obiceiul de a mânca în anumite zile pe lângă morminte — zice un arheolog frances. — și de a răspândi acolo rose nu era o datină coprinsă numai în Tracia. În diferite părți ale Italiei regăsim serbătoarea mortuară a roșelor supt numele de *rosalia* și de *dies rosationis*; ofrandele depuse pe mormint sint desemnate cu vorbele *escae* și *rosae*, *escae rosales*, *propinatio per rosam*. Formula *ad monimentum vescentur* e asemenea consacrată pentru ospățul comemorativ. Astăzi încă, în toată Rumelia, s'a conservat obiceiul ospetelor funebre sub forma sa aproape antică» (2).-

Românește *Rusale*, *Rusalii* (3) — ca și paleo-slavicul *rusaliia*, serbește *rusalie*, *rusalii* — se trag din poaăXta, forma greacă a latinului *rosalia*. După legile foneticei române ar fi trebuit să fie *Rusale* (comp. *minutalia*: *măruntăie*) ca și albanesul *rșai*. Dar dificultăți analoage am întimpinat la *săptămână* și la *Duminică*, fără ca filiațiunea lor latină să poată fi pusă la îndoială. Despre *Rusalii* ca ființe mitice, ca duhuri rele, am tractat pe larg în studiul meu despre *Ielele*, p. 38—41.

La serbătorile de mai sus adăogăm încă :

Bobotează «epiphania», care, după Eliade și Miklosich, ar fi în loc de *Bobotează* adică «botezul Domnului» (îăjruatț tou xprou) (4), iar după Cihac o reduplicare cu semnifiațiunea de «rebotez» (5).

Intr'o «colindă de flăcău» (Teodorescu, Colinde, 54) :

Ziua de Crăciun
Și de *Bobotează*,
Când preoții botează,
Lumea creștinează.

Trecând peste *Florile* sau *Duminica florilor*, care corespunde latinului *Floralia*, mai pomenim :

Păreasimile, din latinul *quadagesima* literal «patru zecea zi după Paști»,

(1) Du Cange, *Clossarium ad scriptores mediae et infimae graecitatis*, s. v. : *Ilots/aXia*, *Paschale festum*, in paschalibus istis cyclis non modo paschalis diem, sed et annos vel mundi vel Diocletiani aliaque festa praecipue et jejunia describebant». Proverbul «șt'o pierdut pas căii i le» corespunde variantei «și-a pierdut calendarul».

(2) Heuzey în *Comptes rendus de VAcademie des Inscriptions et Belles-Lettres de l'annee 1868*, p. 226.

(3) Istriano-Românii numesc această serbătoare *duhovă* din croatul *duhovo*.

(4) Miklosich, *Chr., Term.* p. 27.—Istriano-Românii îl zic *trikrali* literal «cel trei crai».

(5) Cihac, *Dictionnaire I*, 27. După d. Hasdea, din *apă botează*, cum s'ar fi numind această serbătoare în munții Abrudului în Transilvania.

adică postul Pastelor, scurtat în *Păresl* mai cu seamă în compozițiunea *Mirel-păresl* adică «mijlocul postului PașLelor».

Grigorie Ureche, în «Domnii Țărei Moldovei» (Cronice I, 233): «Petru Vodă indată după aceea aii strins oaste turcească și ungurească și muntenească și au incongiurat. pre Alexandru Vodă în curie în Iași și au bătut pregiur curtea din cășlegi pân'la *mează-păresime**.

Intr'o variantă a aceleiași relațiuni se citește (Ibid. 469): «Den cășlegi până la *mlază-părese*».

În «Amintirile din copilărie» de Creanga (Conv. lit. XIV, 374) : «Am dus'o noi așa până pe la *Mezn-păresiu*».

Maeedo-Români zic *păreshiū* (Daniil), Istriano-Români *Icurizma*, Albanesil *hreshmā*, vechiu franțuzește *quaresme* (careme=quadragesima).

În fine «dulcele Crăciunului» poartă numele de *CășlegX*, numit, ne spune-Lexiconul Budan (p. 104), și *cărnilegi* «quia cum fine horum dierum et initio quadragesimae *ligatur* sive interdicitur usus *carium**. Vorba *cășlegi* ar reprezenta pe latinul *caseum ligas* adică «rejouissance de carnaval dans la semaine de beurre, de fromage (nomme *săptămână albă*) avânt le grand careme, pendant lequel meme le manger de laitage est defendu dans l'eglise^grecque-orientale» (1).

Lăsatul-de-carne corespunde italianului *carnasciak* (=carnelascia), rușește *miasopust*, ungurește *hushagyo* (2).

F. Trecend la serviciul divin, pentru care se întrebunțează grecul *liturgia* (XetToopYfot), întîmpinăm vorba *rugăciune* din latinul *rogatio-nem*, sau abreviațiunea verbală *rugă*(3), ca termenul general pentru «preces»; slavicul *molitfa* (molitva «oratio») fiind o rugăciune pentru anumite împrejurări religioase, pe când în dialectul istriano-român *molitva* e singura expresiune pentru rugăciunea religioasă. A face rugăciune se exprimă prin *a se ruga*, istriano-român *rugare*(4), dar mai cu seamă prin termenul special *ase închina*, care nu'i de cât. latinul *inclinari*(5), maeedo-rom. *mā 'nclun* «oro» (comp. psl. *Maniați sen* «înclinare, adorare» : psl. *poldoniti se* «înclinare, adorare» cu rom. *o se ploconi* «a se închina» ca semn exterior de politeță).

Dintre *tainele*, psl. *taina* «sacramentum, [j.oanjptov», Bisericeii creștine po-menim :

Botezul și a boteza, din latinul *baplieo* (banli/.o) la rindul seu din grecul *fsaTt-xtCsiv*, care, de la sensul general de «a cufunda în apă» sau de «a uda», ce

(1) Cihac, *Dictionnaires* 1, - Comp. Lauilian și Maxim, *Dictionaria* I, 458- 460. Istriano-Românil zic. Oășlegilor *pocl.adele* din serb. *poklade*.

(2) Miklosich. *Chr. Temi.*, p. 47.

(3) *Sugă*, în Transilvania, însemnează și «serbătnare pentru hramul bisericeii». V. Slavici, *op. cit.*, p. 130.

(4) Macedo-Itomâni zic *jMăcrltsesc* «orare» (Daniil) din aoristul verbului *raepaxaXu*.

(6) Vezi și vorba *urare*.

cvîntul avea în grezitate clasică, fu restrîns de Creștinism la o anumită cu- fundare simbolico-religioasă. Macedo-Românii au, din aceeași sorginte, forma *patedzu*, iar Românii din Istria, afară de puțin cunoscutul *batez* și *botez*, în- trebuințează în general vorba *eârști* din slavicul *krstisti* literal «a creștina», care, ca și în românește, e identic cu a *boteza*.

În balada «Grue Grozovanu» (Alexandri, p. 81) :

*Creștinează
Și botează,
Dă de fin
Câte un tretin
Și de fină
O tretină....*

Biserica dă copiilor, prin botez, un tată și o mamă ca părinți *spirituali*, me- niți a înlocui pe părinții naturali, când mor. Românește un asemenea tată spi- ritual se cheamă *cumătru* din latinitatea eclesiastică *computer*, de unde și al- banesul *humptâr*. Dreptul canonic interzice călugărilor privilegiul cumetriei (Indireptarea Legiei, p. 107) : «Nu se cuvine, nici e lucru cinstit nici priimit ca călugărul săQ călugărița să priimească copii dă pre sfântul botez adecă să se facă *cumetri*, sad să ție cununi la nunte adecă să cunune».

Cumătrul se mai numește și *naș* saă *nănaș*, care stă în legătură cu vorbele *nană*, *nene* și pornește prin urmare de la o idee analoagă (1).

Fiul din botez poartă numele de *fin* sad *fîn*, ca și albanesul *fiian*, dintr'o formă latină ipotetică *filianus* din *filius*. De la Români vorba a trecut la Hu- țeani și la Ruteni : *fii/in(2)*.

Cuminecare, din latinul *communicare* vulgar *communccarc*, de unde și *cumi- necătură* «communio, eucharistia» (3), e un cuvînt interesant din punctul de vedere semasiologic, deoarece Creștinismul i-a specificat sensul în toate lim- bile romanice. Latinul *communicare*, care, la scriitorii clasici, are sensul ge- neral de «a împărtăși», dobîndi, în latinitatea eclesiastică, înțelesul particular de «a lua parte sau a se împărtăși cu sfintele taine», de unde a trecut apoi în toate limbile romanice. Unele din acestea au conservat ambele sensuri — pe cel clasic și pe cel eclesiastic—diferențiând cuvîntul în două forme colaterale : spaniolește *comunicar* și *comidgar*, portugezește *communicar* și *commungar*, provențalește *comunicar* și *comengar*, franțuzește *communiquer* și *communier*. Formele modificate după regulile fonetice ale limbilor romanice fac parte din fondul popular al acestor idiome, pe când formele rămase staționare au lost introduse și suprapuse mai tirziu asupra celor dintâi. Tot așa și românește

(1) Șaincanu, *Elemente turcești în limba română*, p. 75.—Comp. mal la vale vorba *nun*,

(2) Miklosich, *Wanderungen der Ilumunen*, p. 15.

(3) Albanește *kungucm* (=cominunico), pe când *kungă* însemnează «partea biseri- ceii ortodoxe închisă mirenilor».

cuminecare, ca cuvânt popular, nu are de cât sensul religios și formează un dublet cu neologismul *comunicare*, care n'a pătruns încă în popor.

În vechile tipărituri vorba figurează sub formele *cuminecare* și *cumenecare*.

Astfel în Cronica călugărului Moxa, p. 387 : «Mihail, feciorul lui Teofil și al Teodorei, se îndeletnicia cu jocurile, făcea vrătealniță și se făcea sechiraș de inbla cu carul cu patru cai, prindea cumătri, boteza fiinii, cununa, pană svrăși și lăsă visteariul pustiu, bea de se îmbăta, deacia se făcea patriarh de băga muștariu într'un potir și *cumeneca* boiarii».

În Pravila lui Matei Basarab, p. 65 : «Așijderea și preoții, carii *cuminecă* pre creștini cu svânta *cuminecătura*, să nu ia nici să ceară plată nimic nici multă nici puțină, pentru că trupul și sângele Domnului nostru Iis. Hs. sfântul și prea sfântul și neprețuitul nu se vinde, ci numai după Dumnezeuască dar se dă».

Pentru aceeași noțiune religioasă limba românească mai posedă și alte expresiuni.

împărtășire, care nu e decât o traducere recentă a cuvântului *pricestuire* din paleo-slavice *pn'ce'S#^se** «comunicare» literal «participem reddere» (ce"ăfi «pars»), întrebuițat de Slavi pe lângă *JcomUJcati* din latinul *communicare*, pe care l'au adoptat Slavonii din Panonia (1).

Un alt termen identic, de care se servește Biserica, e *grijire*, al cărui sens material a fost idealizat.

În balada «Grue Grozovanu» (Alexandri, p. 78) :

Las'să mă mărturisesc
Și de suflet să'ml **grijesc**
La un popă creștinesc,
Care zice din psaltire
În cea sfântă mănăstire.

Comîndare e un alt cuvânt foarte important, care dovedește latinitatea terminologiei bisericesti române. El derivă din latinul *commendare*, care în evul-mediu dobîndise deja sensul de «pomană, prinos sau rugăciuni făcute în memoria răposaților» (2).

În vechile texturi biblice *comîndare* înlocuiește pe posteriorul cuvânt slavice *jertfă* (3), încă o dovadă că asupra fondului latin din nomenclatura religioasă română s'a suprapus o posterioară pătură slavonă. Iată câteva exemple.

În Codicele Voronețian, Faptele Apostolilor XXXI, 10 : «Se ferească și se înre de *cumînări* și de sânge».

(1) Miklosich, *Chr. Terni.*, p. 31.

(2) DuCange, *Glossarium mediae et infimae latinitatis*, s. v. : «*Comniēnā*, eleemosyna, munus sponte oblatum ; certae preces pro defuncto faciendae; *commendationes*, officium vel orationes pro defunctis; *commendare*, «JAU?, vel *dūs commendare* est iu-xeafrai *vitip wvo?*; *commendare*, nude : pro aliquo preces fundere».

(3) Macedo-Românii zic *curbdne*, Albanesil *kurban* «sacrificium». Vezi *Elemente tufctftt*, p. 36.

Același pasaj e redat astfel în Biblia din 1688 : «Fără numai să să ferească ei de *jirtva* idolilor și de sânge».

În Psaltirea lui Coresi, Ps. XIX : «Pomenește toată *eomîndarea* la și toate arsele tale grase fie=Odoretur omnia *munera* et holocaustum tuum in cinerem redigat».

Ps. XII : «Nu *decomînăările* tale oblici voiu tine, toate arsele tale între mine sint pururea=Non propter *sacrificiu* tua arguam te, ut holocausta tua sint coram me jugiter».

Ps. LIX : «Și cu voe *eumîrid* ție=Îți voifi *sacrifica* cu spirit binevoitor» (trad. moderna).

În limba modernă *comîndul* sau *eomîndarea* însemnează «ospățul de aducere aminte la un mort». Acest sens îl găsim deja în Leatopisețul spăiarului Ioan Cânta (1741—1769). Cronicarul, descriind efectele dezastruoase ale vâcăritului, zice (Cronice IU, 188) : «Constantin Racoviță Voevod îndemnându-se din rivnă Dumnezeiască și prin duhovnicescul sfat al preosfințitului Iacov Mitropolitul Moldovei și socotind, cum .că toată ticăloșia și stricăciunea țarel aceștia nu este dintr'altă fără numai dintr'acea dajde stricătoare și urită, că măcar că vaci na rămăsese la Iăcuitarii țarel, dară de vreme că vâcăritului tot trebuia să deie sumă de bani și o babă săracă, ce torcea în furcă săși agonisească hrana și *comodul* sâ, trebuia la acea vreme să deie și ea bani la vâcărit».

Alexandri, în poema «Dumbrava Roșia» (Poesii III, 12):

Și însă vîntul noptii prin lagăr vâjilește
Și un glas din umbra neagră ia toți strigă dea rindul :
«OrM! orbi! la masa morții voi v6 măncați **contîndul**»

Proverbul moldovenesc (Negruzzi I, 249) : «Vrabia mălaifi visează și calicul *comîndare*».

Comîndul, în acest din urmă sens, mai poartă numele de *praznic* și mai cu seamă de *pomană*.

Etimologicește, *pomana* e identică cu *pomenire* sau «amintire», sens exclusiv familiar vechilor texturi.

Astfel în Psaltirea lui Coresi, Ps. VIII : «Peri *pomeana* lui cu sunet=Is-torum *memoria* periit».

Ps. XXIX : «Cântați Domnului prea podobnicii lui și ispovediții *pomeana* sfinției lui JU=Psallite Jehovahae, quos ipse benignitate prosequitur, et celebraie ad *memoriam* sanclitatis ejus».

Ps. XXXVIII : «Fața Domnului spre făcătorii rău, umplă-se de pămînt *pomeana* lorr:Irata facies Jehovahae ad facientes malum, ut excindat e terra *memoriam* eorum».

În «Cărarea pre scurt spre fapte bune» de popa Ioan din Vinți, tipărită la Belgrad în 1685 (Cipariu, p. 128): «Dobîndivei nume bun și *pomeana* neuitată pre pămînt și în ceriu odihnă de vecie și fericăciune sufletului».

În Letopisețul lui Miron Costin (Cronice I, 259): «Rămasu-i-aă lui Ieremia Vodă *pomană* în țară mănăstirea Sucevița zidită de dinsul».

Uneori cuvântul are acest sens etimologic și în Kmba modernă dar foarte rar, bunăoară în următoarele două pasaje din basme :

«Dar nici nu putea să fie frumoasă cum era, după ce ființă de om ea încă nu zărise și de împărății și de orașe nici *pomană* pentru dinsa» (1).

«Apucând peste deserturi nisipoase, pe unde nu era *pomană* de copaci și de iarbă verde» (2).

Precum bulgărește paleo-slavicul *pomeni*, «memoria» s'a diferențiat în *pomană* «aumone» și *pomen* «memoire», tot așa avem românește, alături de *pomană* «ospăț întru amintirea mortului saă milostenii date cu acea ocașiune» (3), și forma colaterală *pomină* «pomenire, aducere aminte» întrebuițată în basmele muntene.

În basmul «Pasere măiastră» (Ispireseu, p. 95) : «Pe lângă multe bunătați, ce făcuse oamenilor din împărăția Iul, a ridicat și o mănăstire, de care să se ducă *pomina*».

într'un alt basm (Cal. 1883 p. 12): «Și făcu o petrecere, de se duse *pomina**».

Cu Înțelesul de «aducere aminte, ce se dobîndește prin milostenii și daruri» vorba românească *pomană* a trecut la HuțeanI și la Rutenii din Bucovina (4).

Preotul *binecuvînteasă*, din *bine* și *cw*»întf (latinește *conventum*), pe *sofi* «conjuges* (=rlat. *socios*) și săvîrșește *căsătoria* «matrimonium», vorbă formată din adjectivul arhaic *căsătoriu* (5) «casnic, om cu casă saă familia» din latinul *casa*, ca și italienește *casare*, spaniol., portug. provençal. *earar* «a căsători» propriu*«a face casă», medio-german *heimen* «a căsători» din *heim* «casă» (6).

Căsătoria e termenul general: *tnsurare*; dintr'o formă ipotetică latină *in-sorare* pentru *uxorare* din *uxor* (comp. provenç. *molherar* din *mulier*), fiind rezervată anume pentru bărbați (7); Iar *măritare*, din latinul *maritare*, pentru femei.

Cununia n ul de cât o *incununare* saă *incoronare* și datorește semnificațiunea sa ceremonialului, ce observă Biserica ortodoxă la o atare ocașiune :

(1) «Codreana Sânzeana» de Pompiliu în *Convorbiri literare* IX, 189.

(2) «Ileana Gosinzeana» de același în *Conv. Uter*. VI, 20.

(3) De unde înțelesul figurat de «ocasiune rară sau noroc» bunăoară: «Dară unde fu *pomana* ala, ca să stea la un loc». Ispireseu, *Basme*, p. 237.

(4) Miklosich, *Wanderungen*, p. 18.

(5) Hasdeu, *Cuvente* II, 51: «Și vai de *căsittoriul* cela ce no's va deștepta fomeaia deîn casă sfânta Domerecă de noapte să meargă la besearecă».

(6) Diez, *Wch-terbuch* I, 115.

(7) În expresiunea «a *insura* cizmele», adică a le *căputa*, vorba are o altă origină î ea se trage dintr'o formă ipotetică *insioiare* din latinul *solea* «talpă de cizmă».

nașii saii *nunū* (1) tinerele perechi țin asupra capetelor celor logodiți o *cunună* de flori în tot timpul binecuvântării nupțiale. Deja la Evrei *kallah* «mireasă» însemnează literal «încoronată», fiindcă purta o coroană pe cap. Tot așa la Grecii moderni *ateipavvto* «a încorona» și «a cununa», *otăyctvor*; «cunună și cununie»; la Albanesi *koronā*, *kuronā*, *Jcunorā* «coroană și cunună de mireasă», *kunoruem* «a încorona» dar *kunorzuem* «a cununa pe mirele cu mireasa» (2). Aceeași analogia în fine o observăm la paleo-slavul *venicati na brakO*. «a cununa», tmcut la Bulgari (*vence*), la Sârbi (*vtencati*), la Ruteni (*vincaty*), la Ruși (*vencati*) și la Litfanii (*vemavoti*) (3).

Nunta «nupfiae» vine de la latinul *n-ipta*, de unde și macedo-rom. *numptā* pentru *nunptā* din *nuntā*

G. Totalitatea cărților sfinte poartă numele de *Sfânta Scriptură*, latinește *Scriptura*, compusă din *Legea vechia* «*Testamentum vetus*» și *Legea nouă* «*Testamentum novum*» (4). *Prorocii* «*prophetae*» vin din slavonește (*pro-roka*), iar *Psaltirea* și *Evanghelia*, popular *Vanghelia*, din grecește (*^aXvppiov*,

Cuvîntul «*oxovoc*» are și semnificațiunea teologică, pe care o exprimă celelalte limbi romanice prin latinul *verbum*, vorbă generalisată în limba românească.

II. ÎNVĂȚĂTURA CREȘTINĂ.

A. Latinul *āeus* a păstrat românește, sub forma *zeii*, numai accepțiunea specială de «zeitare păgână, idol»; ca formulă de jurămint, menită a da mai multă tăria cuvintelor noastre (5), *tzBii /*» are totuși semnificațiunea creștină a cuvîntului latin (6). În vechile tipărituri însă nu întîmpinăm această nuanță propriei limbei moderne. Coresi, bunăoară, întrebunțează indiferent *zeU* și *dumnezeu*. Astfel Ps. V : Judecă lor, *Zeull* Ps. XVII: Viu Domnul și blagoslovit *Zeul* și se rădica *Dumnezăul* spăse"niei meale (7).

(1) În privința acestui cuvînt de origină obscură comp. Cihac II, 679.

(2) Miklosich, *Alban. Forschungen* II, 18.

§) Miklosicli, *Chr. Terminal.*, p. 83.

(4) Asupra acestei nuanțe slavice a cuvîntului latin vom reveni în capitolul următor.

(b) *Lexicon Budanum*, p. 709 : «Acest cuvînt (*zeii*) se întrebunțează în traiul de obște drept o formă a întăririi, ba și în chip de jurămint, cum ar fi «edepol, mehercle, sane, profecto».

(6) Comp. grecește modern *lǎ -bv th'ov!* italienește *madio*, spaniolește *madios*, franțuzește *maidieu* †= m'aide Dieu «deus me adjuvet») Diez, *Worlerbuch* I, 151.

(7) Tot în vechile traduceri biblice găsim pe *seii* în sens de *judecător*, ceea ce este un curat idiotism ebraic, după analogia lui *Elohim*, întrebunțat uneori (*Exod.* XXI, 6; XXII, 7-8) pentru «preoții-judecătorii», cari representă Dumnezeirea. Astfel în Coresi, Ps LXXXI : «Dumnezeu stătu în zbor de *Zeii*, pre mijloc de *Zeii* jidecă=I)eiis adstat în coetu fortis (Dei), inter *magistraius* judicat».

Pentru numele divinității creștine propriu zise, pentru singurul *ZeU* adevărat, limba românească a admis, ca și celelalte limbi romanice, o compozițiune a lui *deus* cu vocativul crislalisat *domine* și astfel a rezultat : *Dumnezeu*, arhaic *DumnczâU*; macedo-rom. *Dumnidzâu* (Daniil), *Dumnedzâ* (Kavalliotis); italienește *Domene-ddio*, *Domine-ddio* scurtat în *Iddio*; provențalește *Domini-Dieus*, vechiu-francees *Dame-dieu* (1).

Această compozițiune a lui *dens* cu vorba *domine* nu s'a făcut «după modelul lui Jupiter, Jous-pater, Dominus Deorum», cum crede d. Chițu(2), ci ea este o rezultată a concepțiunii ebraico-creștine : după cum ebraicul *Adonai* «Dominus» se întrebuițează exclusiv pentru *Iahve*, tot așa *DumnczeU* e *Domnul* «xupioc, Dominus» pentru traducătorii greco-latinii ai Bibliei(3). Asemenea paleo-slavul *gospodi* «Dominus» s'aplică numai la *Dumnezeu*, iar *gospodină* omului; pe când vocativul românesc *Doamne* se adresează deopotrivă divinității supreme și capului statului, forma colaterală *domnule* se întrebuițează pentru oameni în genere.

Românii din Istria nici că aii forma compusă *Dumnezeu*, ci simplu *Domnu*. Astfel începutul crezului sună la dinșii : «Io credu en *Domnu*» și proverbul «Carie crede en *Domnu*, *Domnul* juta» e redat italienește «Chi crede in *Dio*, *Iddio* l'ajuta» (4).

Tot așa și Albanesii numesc cu același nume pe *Dumnezeu* și pe *împărat* (comp. românește: *împărate* ceresc): *perândi*, din latinul *imperans-antem*, propriu «Domn» ca și *zoti* «*Dumnezeu*» literal «dominus» (5).

În Pentateucul de Tordaș din 1581 (Cipariu, p. 70):

*Să neștine pre altul va vâdi pentru atare lucru strîmb, săva bou fie, săva asin, săra oac, săva veșmint, săra ce aciaia ce au perit, și aceasta va zice, cum la cutarelc Taste, aminduror leagea înaintea *zeilor* să meargă și carilo *zei* vinovat vor lăsa, acesta de doao ori atăta să dea prilatnicului său. Exod. XXII, 9.

*În ver-ce causă de nedreptate, De bou saii asin safi oac sau vestmint sau alt lucru pierdut, de care va zice: acesta es'e al meu; cauza amindurora să vină înaintea *jmlecătorilor* și acela pre care *judecătorii* îl vor osândi să plătească aproapei lui său indoit, (traducerea modernă).

Și mal la vale (Cipariu, p. 71; ibid. XXII, 28):

Zeilor rău să nu grăcști și domnilor dintre di-

I *Pre *julecdtert* să nu'i blastemi și pre domnito-
| rul poporului teti să nu'i defaimi.

În ambele aceste jasanya figurează, în textul original, vorba *Elohim*.

(1) Tot așa nemțește *Herryott*. Pe lângă aceste forme compuse, popoarele romanice păstrat și forma simplă, de multe ori nealterată din cauza caracterului sacru al cuvintului: it. *dio*, sp. *dios*, vechiQ-port. și sard. *deus*, port. *deos*, prov. *deus*, *die'us*, fr. *dieu*—toate din latinul *deus*. Diez, *WOterb.* I, 153.

(2) *Columna* pe 1883, p. 85. Neexactă este deci și aserțiunea «Romanii aii dat lui Sabaoth, lui Iehova, numele național roman de *Dominus Deus** în *Columna* pe 3882i p. 455.

(3) Du Cange, *Glossarium*, etc. s. v. *deus* a exprimat deja o părere analoagă : «*Dominus pro Deus*, xupio?, occurrit passim in libris sacris, unde forte Itali *Dotnedio*, Galii noștri *Damedieu* dixerunt, id est, *Dominus Deus*».

\j Miklosicb, *Rumunische Vntersuchungen* I, 3, 9, 73.

(5) Albanesi" mal aii, pentru *Dumnezeu*, și alte expresiuni în mare parte de origină obscură, pe cari vezi-le la Miklosicb, *Alb. Forsch.* II, 32.

te

Vorba *Dumnezeii* pierde accepțiunea monoteistă la plural și devine un nume general pentru zeii mitologici săă "idoli.

Iată un frumos pasaj din Cronică lui Moxa, p. 348 : «Acest Seruh începu întâiu a face *Dumnezei*, deci începură oamenii a se închina bozilor și uitară cu totul pre *Dumnezeu*».

În «Cartea pentru descălecatul Moldovei» de Nicolae Costin (Cronice I, 78): «*Dumnezeii* cei de pădure, cum is Faunii și Satirii».

Aci e locul de a vorbi și despre numirile date falșilor zel săă idoli.

Termenul cel mai general, în vechea limbă românească, este *loz* din polonul *bolek*, diminutiv din *hogii* «deus» (comp. nemțește *Goetze* din *Gott*).

În Cronică lui Miron Costin (Cronice I, 13): «Și așa s'afi făcut Troadenii moșteanil Italiei, așezați și legați întru sine cu Italianii: să trăiască Troadenii pre limba și pre pravile de gîduțe a Italianilor și Italianii să primiască *bozii* și rugile și obiceiurile de biserică a Troadenilor».

În aceea a lui Nicolae Costin (Ibid., p. 45): «Feciorul lui Aran afi murit în vederea tătână-său Thara pentru lauda idolească, carele însuși cu mintea sa aă aflat de aă sleit *bozl*, chipuri și *bozoe* săă dumnezeițe de lut».

O altă numire arhaică, pentru divinitățile păgâne, e *strigoii*, ca în următoarele două pasaje din «Viața svinților» de Dosoftei, Ghenarie 18^a, 61^a :

«Osândiră de frigări de a lui Dumnezău șarbă, robii a *strigoilor* (notă marginală *bozilor*) celor fără de treabă».

«Spusă c'au văzut capul *strigoaeiceii* mare, Dumnezăoaer'ărtemidei, la un sărac purtandu'l».

Această numire ciudată se explică prin acela că, cu surparea păgânismului, vechile divinități deveniră niște spirite necurate pentru adoratorii noiei credințe. Sfântul Augustin, în controversele sale contra păgânismului, vorbește de zeii păgânești ca de niște demoni înzestrați cu puterea de a face rfiti. Dar deja într'un pasaj din «Deutoronom» *zeii cei străini* se numesc «demoni» (1) și ebraicul *șed*, plural *ședim*, pentru «idol» propriu-vorbind «demonia», ne ofere deja o asemenea tranșițiune logică : numele pentru idoli însemna metaforicește și demoni, fiindcă în idolatria se recunoșteai influențe demoniace (2). Un fenomen analog se poate observa în privința grecului *Sai-icov*, la început «divinitate» în genere bună săă rea, care dobândi sensul de «spirit refl, drac» cu triumful noiei religiuni. Tot așa zendicul *daeva*, sanscriti) lată acest pasaj (Deutoron. XXXII, 17) :

**EI sacrificară demonilor și nedumnezeilor, (*)
Zeilor, pe cari nu'l cunoecură,
Zeilor noi de curind veniți,
' De cari părinții voștri nu s'afi temut,**

(2) Gesenius, *Hebräisches und chaldäisches Handwörterbuch*, p. 829.

(*) În textul original : "Yizbe'hu lasedim lo eloh a,.

tul deva «deus» are deja în Zend-Avesla sensul peiorativ de «cacodaemon», religiunea lui Zoroastru anafematisând primitiva-î semnificațiune(1).

Trecend peste arhaicul *bolovan*, întrebuințat uneori (2) în sens de «idol» (psl. *boluvanU* «stipes, statua, columna», rus. *bolUvan* «idolum»), pomenim singurele'doă cuvinte, cu cari se servește limba modernă pentru a exprima ceeași noț iune : *idol*, din neo-grecul et'SoXov, și *чип* sad *chip cioplit*, din unгур. *Jeep* literal «imago» (comp. psl. *leapi* «idolum»), care își găsește analogia în polonul *obrazu* «sculptile, simulacrum» și în paleo-slavicul *istuJcanil* «idolum» literal «cioplit»(3).

B. Sfânta *Troiță*, din paleo-slavicul *troița* «tptăț, trinitas», compusă din *Dumnezeu Tatăl*, din *Dumnezeii Fiul* : *Isus Hristos*, popular *Ristos* (dar *Antihrist*, popular *Antihirț* (4) din grecul Irjsoo? Xpt;to<;, primul traducenduse grecește prin *aurz-qp* «Salvator», românește prin *Mântuitor*; și din *Sfântul Duh*, paleo-slavicul *duhU sveHU* «spiritus sanctus», de unde românește și *duhovnic* «confessor» (psl. *duhovâniJcâ*), corespunzând grecului icveUjiawxdc; din itv&oua «spiritus» și germanului *Geistliche* din *Geist* «spirit».

C. *Crucea* din latinul *crux-crucem*, macedo-rom. *crufe*, dar istriano rom. *criju* din paleo-slay. *krill* «crux», de unde românește *cârjă*, toiagul pastoral în forma crucii.

În graiul popular din Transilvania «crucea» are și sensul figurat de «ființă iubită» (5). Astfel într'o doină ardeleană (Jarnik-Bărseanu, p. 40) :

Alu, Iu, *crucea* mea, lele,
Tu cu ochii faci belele;
Intri'n cas', se luminează ;
Ieși afar', se înseninează!

Sau într'o strigătură (Ibidem, p. 342) :

Cruce mîndră, *cruce* dulce,
Cruce 'n pămînt m& duce ;
Cruce mîndră, *cruce* dragă,
Cruce 'n pămînt mg bagă !

într'o baladă din valea Crișului (Pompiliu, p. 47) :

Măndra mea, *crucită* mea,
Poartă-mi-l (brîul) Duminica
În ciudă la soro-mea.

(1) Persianul *div* «demon» a pătruns, prin intermedierea limbii turcești, și în unele limbi slavice, ca bulg. *divi* și *samodiva*, despre care comp. studiul meu *Ielele*, p. 41-42. Asupra lui *daemon=didbolus* vezi Lecky, *Istoria originii și influenței spiritului de Raționalism în Europa*, trad. germ. de Jolowicz, voi. I, p. 17.

(2) Coresi, Psaltirea, Ps. LXXVIII : «Și întru *bolovanii* săi întărătară el».

(8) Miklosich, *Chr. Terminol.*, p. 36.

(4) Alexandri, *Teatru*, p. 846 : «Bată'l *crucea*, *antihirț!*», Ibid. p. 1118 : «Se vede, c'am agluns în vremea lui *Antihirț!*».

(5) *Lexicon Budan*, p. 149 : «Un chip de mādărire srO pentru arătarea dragostei zic unii: *crucea mea* «mi anime, mea vila !».

În poema «Dumbrava-Roșiă» de Alexandri :

Pe loc tot omul verde, ce poartă capul sus,
 Și-ai sărutat odoril, și-afl ascuțit toporul,
 Și-aâ prins din câmp fugarul, ce'l sprinten ca o ciută,
 Apoi, făcndu'și cruce, zicând un *Doamne-ajută!*
 Ca șoimul de la culbu-l voios și-ai luat sborul.

A *umbla safi a fi cu crucea în sîn*, în stilul familiar, a fi fățarnic, a năpăstui pe cineva, a lua mită. *Cruce de voinic*, bărbat integru, din punctul de vedere fizic și moral. Jipescu, Opincar, p. 79 : «Muierea ie jumătate de cruce, rumănu ie cruce întreagă, *cruce de voinic*». într'un basm de Ispireseu, p. 388 : «Văzând însă, că cu boceala nu o scoate la eăpătâifi, se rușina singur de sine, cum de să se arate el, *cruce de voinic*, așa puțin la inimă, când se întâmplă de căzu în nevoe..». În basmul «Tăleruș» de același (II, 1. 113) : «MS duc, tată, unde mă va povățui Dumnezeii și voia munci. Mi-oiă scoate eă pâinea de toate zilele, că doar nu sint *cruce de voinic* așa de florile mărului».

În fine (1), *frate de cruce*, tovarăș pe viață și pe moarte, unit prin amestecul simbolic al sângelui. «Când doi bărbați se decideaă a se înfrăți, trebuie afl săși facă ei pe brațul drept câte o tăietură în formă de cruce și să unească sângele lor» (2).

În balada «Balaurul (Alexandri, p. 12):

Apoi, mări, cât trăea,
Frați de cruce se prindea
 Și împreună volnicea,
 Pe balauri de stârpea.

În basmul «BogdanViteazul» (Ispireseu 1,134): «Zmeul sări înapoi cu groază, apoi îi zise : Nea Bogdane, aici e moșia noastră și te-a adus Dumnezeu la noi, apoi aide să *ne prindem frați până la moarte*; vino să trăiești cu noi și știa bine că și fraților mei o să le placă prietenia, ce legăm».

Acest obiceiă străvechiu al țaranului român—*frăția de cruce* saă mai bine zis *frăția de sânge* — îl regăsim și la alte popoare din peninsula balcanică. *Fratele de cruce* poartă la Sărbî numele de *pobratim* «fărtat sau frate de suflet» (ba dinșii aă încă și o *posestrim* «surată saă soră de cruce»), la Greci (mai rar) omopaSeXcpo? «frate-cruce» saă aSsXyorrotTo? «înfărtățit»; la Albanesi frăția de cruce, numită *văUamări* din *văliam* «frate de cruce», se face în biserică cu bine-cuvîntarea popii, după care «frații» își sgăriă uneori pielea și sorb sângele unul altuia (3).

După părerea d-lui Hasdefl (4), frăția de cruce prin amestec de sânge, așa

(1) Asupra altor cătorva locuțiuni, cari intră în fraseologia crucii, vom reveni în capitolul asupra metaforei.

(2) Alexandri, *Poesii populare*, p. 13.

(3) Hahn, *Alb. Studien*, p. 145, 178.

(4) Hasdeu, *Originile Craiovei în Columna* pe 1878, p. 5—11, unde se poate citi interesanta excursiune, ce d-sa consacără «frăției de cruce».

Din bogata fraseologie a crucit vom cita numai locuțiunile cele mai obișnuite. *Asecrucisaă a'și face cruce*, de mirare ori de spaimă: nici pe dracu să'l vezi, dar nici *cruce să'p faci* (proverb); *a pune cruce* la casa sau la altceva Sn semn de vânzare : lot eram hotărît să vtnz casa, acum negreșit am *să'ipuitf*, cn<ce (Ispirescu, Snoave, p. 83); de aci însemnarea figurată: *apune cruce culva*> a părăsi pe cineva, de pildă sluga la ieșire de la stăpân; *apune cruce* mal însemnează «a nota cu cruce într'un catastih spre a se găsi lesne cele însemnate» (1). *A se face cruce*, despre drumul sau calea, ca în următoarea doină ardeleană (Jarnik-Bărseanu, p. 210) :

De urît m'aș duce, duce,
Calea mi se **face cruce**;
De urît aș mere, mere,
Calea mi se face stele.

În basmul muntean «Greuceanu» (Ispirescu, Basme, p. 220) : «Iar Greuceanu și frate-seti merseră cale lungă și mai lungă, pană ce li *se făcu calea cruci* se opriră». De aci *răscruce*, drum încrucișat sau răspântie (comp. s8r-bește *rashriie*, nemțește *Kreutzweg*). *A fi în cruci* sau *a sta în cruci*, despre soare fiind la ameazl. Ispirescu, Basme, p. 127 : «I zise, că tocmai la amiază, cînd *va fi soarele în cruci* să înalțe o prăjină și în virful el să puie o mahramă roșia». Ibidem, p. 260 : «Drăcoaița de mumă a zmeului dormea numai la nămiezi, cînd *soarele stă în cruci*».

Uciğă'l-crucea, una dintre numeroasele numiri ale dracului; *cruce de aur în casă!* exclamațiune preservativă Ia pomenirea necuratului, cu care se poate compara expresiunea *nemtpasc&Gottsebeius* (=Dzeu fie cu noi l) pentru «dracu». În povestirea «Stan Pățitul» de Creanga (Convorbirilit. XI, 27) : «Om bun, nați bani în locul griului, ce mal ai a lua și lasă-me" în pace. N'am crezut, că am a face cu dracul. — Ferească Dumnezeu^ cucoane, *cruce de aur cu noi în casă!* Departe de pe locurile aceste».

Cruce-ajută! identic cu *Doamne-ajută!* ca semn de îmbărbătare. În balada «Grue Grozovanul» (Alexandri, p. 79) :

Grue vremea nu perdea,
Doă cruci numai făcea,
Doamne-ajută! el zicea,
Barda 'n mână apuca
Și 'n Tatart se arunca
Ca un vînt înviforat
într'un lan de grîu uscat!

(1) *A pune cruce la cap*, după moarte, ca într'o doină ardeleană (Jarnik-Bărseanu, p. 74) :

Foală verde trei pătace,
Zis'a maica, că mi-a face
Un pieptar ș'un lăibărac
Și m'o da după diac ;
Dar eu zic, că nu m'oi duce,
Pia'muor pune la cap cruce!

cum o practică țăranul român, o datină la început exclusiv păgână, derivă de la Cumani, o părere cu atât mai probabilă, cu cât o instituțiune analoagă s'a perpetuat până astăzi la Turci sub numele de *han kardaş* sau «frate de sânge».

Fraseologia *crucii* nu e mai puțin bogată la Spanioli. Iată câteva exemple: *Cala la cruz*, cată la cruce, adică «bagă de seamă» ; *adelante con Ja cruzi* înainte cu crucea! corespunde românescului «*cruce-ajută!*» *entre la cruz y la agua bendita*, între cruce și aiasrnă, adică «în mare pericol»; *desde la cruz(\) hasta la fecha*, de la crucea (iscălitura) până la data, adică «de la început până la sfârșit»; *haeerla cruz ci dig.*, ași face cruce înaintea cuiva, adică «a se teme, a se feri de cineva» ; *por la cruz!* pe cruce! corespunde românescului «*crucea ta!*» . . . etc (2).

Crucea e simbolul *credinței*, vorbă formată din latinul *credere* ca și italia-nul *credenza*, și pe dinsa creștinii jură sau fac *jurământ*, latinește *juramentum*.

Răstignire «crucifigere, oraopov» e de origină slavică: bulgărește *rastegnU*.

D. Cele două spirite, cari, după credința populară, sînt motorul tuturor faptelor omenești—unul al faptelor bune, celalt al *păcatelor* (3), latinește *peccatum*—*ingerul* și *dracul*—sînt ambele de origină latină.

Înger, din latinul *angelus* (a^eXoi;), albanește *ângâl*, al cărui sens general de «trimis» s'a restrîns, în latinitatea creștină, la idea de «trimis ceresc» (4). Istriano-Românii zic *ândicl*, probabil din italienește; Macedo-Românii au *ânghelu* deadreptul din grecește, de unde și numele propriu daco-român *Anghel*. Tot de acolo vine și *arhanghel*, apxdrfYeXoc, rostit de popor *arânghel* (comp. *Ristos* pentru *Hristos*), pe când albanesul *arkangel* se trage din latinul *archangelus*.

Principiul răului, *dracul*, macedo și istriano-român *dracu*, albanește *drcki(b)*, a fost închipuit sub forma de *ș a r p e* sau *b a l a u r*, semnificațiunea primitivă a latinului *draco(Q)*. Chipul *balaurului* de pe prapurele, ce se purtați la alaiuri, înfățișa, ne spune Du Cange(7), pe *dracul*, care, după spusa sfântului August-

(1) Tot așa și franțuzește : *faire une croix, foire sa croix* însemnează «a iscăli» pentru cel ce nu știți carte : iscălitura lor consistă dintr'o cruce făcută cu condeiO în josul actului.

(2) *Diceionario de la lenyua castellana* compuesto por la real Academia Espanola s. v. *Cruz*.

(3) Macedo-Românii zic *amărtie* din grecul ἀποσπίτᾱ «peccatum».

(4) Tot așa ebraicul *mala'h* «inger» însemnează încă în Iov (I, 14) «trimisul regelui».

(5) Pe lângă care Albanesil mal posed : *dîemân* lat. *daemon*; *dîal* lat. *diabolus*; *pandhi* literal «nelegiuitul, răutăciosul» și *papiesă*, pentru *pa-besă* (?), «necredinciosul».

(6) Vorba însemnează literal «(animalul) cu vederea ageră». Etymologicum Magnuni : Epizwv sapă xb 0917.11). x0 |5X:-io. oțuSpcxU yap το ράκρον ap. Curtius, *Griechische Etymologie*, p. 129.

(7) Du Cange, *Glossarium* s. v. *draco* : «Effigies Draconis, quae cum vexillis in Ecclesiasticis processionibus deferri solet, qua vel Diabolus ipse, vel haeresis designatur, de quibus triumphat Ecclesia. Diabolus enim, ut ait S. Augustinus, in Scripturis sanctis, *Leo et Draco est* : Leo propter impetum, Draco propter insidias».

tin, se aseamăna șarpelui pentru cursele, ce întinde muritorilor (1). Spiritul cel rău, ce a amăgit pe strămoașa Eva, este asemenea înfățișat, în primele capitole ale Genezei sau Facerii, sub forma de șarpe, speța cea mai vicleană dintre animale (2). La unii scriitori din latinitatea posterioară se găsește câte odată și *anguis* pentru *diabolus* (compară și medio-germanul *Helletrache*). Toate acestea dau o explicațiune suficientă elementului semasiologic al cuvântului românesc.

D. dr. Gaster atribuie cuvântului o origină bogomilică : **Diavolul* sau *Satana*, zice d-sa, se numește românește *drac*, care în fond nu însemnează alt ceva de cât *șarpe uriaș*. Puterea vrăjmașă, care a zidit lumea și care e pârintele reuțății, a fost deci mai întâi închipuită sub forma unui *șarpe*, care închipuire s'a uitat și a păstrat numai înțelesul de *diavol*, ceea ce se și spune deadreptul de Bogomili: *dyabolus qui vocatur draco* aut *serpens* «diavolul ce se numește drac sau șarpe» (3).

Interesantă din punctul de vedere semasiologic e semnificațiunea de *vrăjmaș*, ce vorba *drac* are în vechile tipărituri românești, o semnificațiune, care își găsește analogii în diferite limbi. Deja ebraicul *satan*, prototipul lor, întru-nește sensul de «protivnic, dușman» cu acela de «demon, care îndeamnă pe oameni a păcătui» (4). Paleo-slavicul *nepriiazni* «ітовіноц; SuxpoXo?» literal «neprietenu» corespunde vechiu-germanului *unholda* «inmitis, inimicus, diabolus». Tot așa neo-sloveanul, bulgarul și serbo-croatul *vrag*, polonește *vrog*, paleo-slavicul *vragi* literal «învrăjbitorul» însemnează «inimicus, hostis, diabolus» (5).

Izvorul acestei comparațiuni metaforice trebuie căutat în parabola evanghelică a semănătorului (Matei XIII, 37—39), pe care o reproducem după forma cea mai veche din Evangeliarul manuscript de la 1574, descoperit de d. Hasdeu în British Museum (6), alăturând-o de cea coprinsă în traducerea Bibliei din 1688 :

Cine seamănă cea semănță bună laste fiul omenesc; e agrul laste lumea; e bună semănță, aceștia sînt fii împărătești; e pleavele sînt fii nepriitoriului; e *vrăjmașul* ce o seamănă *iaste dracul*; e secerăclunea, sfrășitul veacului laste; e secerătorii ingerii sînt (1574).

Cela ce samănă sămănța bună, laste fiul omenesc; Iară țarina laste lumea; și sămănța cea bună, aceștia sînt fiii împărăției; Iară neghinele sînt fiii hicleanului; Iar *vrăjmașul* cela ce ad semănat pre laie *iaste diavolul* (1688).

(1) Pann, *Povestea Vorbei*, p. 23 : «*Dracul* nu face punți și biserici, ci întinde curse și piedici».

(2) Albanesil consideră asemenea ca spirit rău pe un șarpe mare și peștiș, numit de dinșil *eșterha* din pluralul persian *azdarha* din *azder* «balaur» Miklosich, *Türkische Elemente* I, 16.

(3) Gaster, *Literatura populară română*, p. 256—257.

(4) Comp. *Indireptarea Legici*, p. 66 : «Nici odată nu încetează *vrăjmașul* și luptătorul nostru *satana* să spurce cu pără și cu clevele tralurile oamenilor celor buni».

(5) Miklosich, *Chr. Terminal.*, p. 42.

(6) *Columna* pe 1882, p. 84.

Iată acum câte-va exemple rîin Psaltirea diaconului Coresi, în care cuvîntul ne întîmpină foarte des.

Ps. VIII: *^Dracului seăzură armele în cumplit, și cetățile spărseșirRO inimici, eonsumalae sunt vastitates in aelernum, et civitates extirpasti*».

Ps. IX : «Cînd toarnă-se *dracul* mieu înapoi, nu putu și pier de fața ta:=Revertentes *inimicos* meos retrorsum corruere et perire a facie'tua».

Ps. XXIV: «Vezi *dracii* miei că mulțiră-se și cu urătul nedrept urără-mă=Aspice *inimicos* meos, quia potentiores sunt, elodio violento oderufft me».

În «cîntecul lu Moisi»*de același (p. 10—11): «Dereapta ta mână, Doamne, frânse *dracii* și cu multă slavă ta tărăt'ai vrăjmașii».

În «Tetravanghelul» de același (Cipariu, p. 12; Luca VI, 27): «Iubiți *dracii* voștri, binefaceți ceia ce au urît voi=Diiigite *inimicos* vestros; benefacite iis qui vos oderunt».

Asupra diferitelor nume ale dracului e interesant a reproduce un fragment dintr'un manuscris de pe la finea secolului trecut intitulat «întrebări și răspunsuri» (cap. IV : pentru draci). E un dialog între dascălul și ucenicul se'u(1) :

Dasc. S a t a n a ce să înțelege ?

Vcen. Și lepădat și protivnic.

Dasc. Dar Veelzavel ?

Vcen. Dumnezeuul muștelor.

Dasc. Numește-să dracul și într'alt, chipu ?

Vcen. Să numește în multe feluri.

Dasc. Zi, să auzim.

Vcen. Să numește *balaur, șarpe, otravă, leii viclean, părășu, năpăstuitor, înșelător, ucigaș, începător răutăților, întunec, duh viclean, lup hrăpitor, boeru lumii, vrăjmaș adevărului, tatăl minciunei, că el au născut minciuni, și cine spune minciuna este fiul dracului.*

D. Jipescu a consacrat aceleiași subiect o pagină foarte importantă., din care extragem următoarele :

«Necuratului i mai zic rumâni, îl policresc : *naiba, aghiută, dracu, ucigă'l-vederea, cornea, ucigă'l-toaca, dlavolu, idolu, îiicigă'l-tămăla, satana, spurcalu, ucigă'l-crucea, întunicatu, nodea și codea* (2).. .. Rumănu 'și inchipuie, că hileeare om poartă pã umere un înger ș'un drac. Dracu — hiie dăparte d'ăst loc — dă pã umăru stăngu învață pã om dă râu, ea să intre în iad pã lume alianță; îngeru dă pã umăru drept sfătuie pã rumân d'a bine să intre la raî cu mâinile în șolduri. Că dracu crapă, cînd faci bine; că un rumân ie slab de înger; că ie de bine să hi stângăcia, ca să împuști pã dracu; că necuratu umblă cu lichiie și că să te păzești d'a te juca cu tichiea dracului; că dracu nu face nici pomeni, nici punți, nici uși de biserică...; că d'o va Domnu cu omu, dracu îi iese înainte cu colaci; că dracu ie spărgător dă case; că un rumân are pã dracu; altu dă dracilor pã om; că cine ie spân a mâncat din pomana dracului; că l'a dus unde a înțarcat dracu copii; dracu știe, da iei nu;

(1) Gaster, *op. cit.*, p. 264—265.

(2) Laurian și Maxim, *Dkționariul*, 1128: «Femeile nu cutează a numi numele dracului. Ele îl zic *spurcatul* saă *ducă-se en pietre*». Această din urmă numire s'aude mal des sub forma *ducă-se pe pustii*.

că muierea a îmbătrânit pă dracu cu dăscrețirea unui hir dă păr; că dracu să dă în lături din calea fânecătoari; că și dracu l'aa zărit oameni ca o nălucă, ba ca o mogândeală. ba că iera cu coarne, ba că ședea în casă pustiie cu spa-hiili, cu muma păduri, cu joimărița : toate bațagoniile astea sint scoase dă'l dă n'are dă lucrul.....»(1).

Clasificând toate aceste numiri ale dracului după elementele lor lingvistice, avem :

a) din grecește *diavol* (S'a|3oXo?) popular *ghiavol*, *ăinion* (Saițuov) și *satana* (oatavâț);

b) din rusește *scaraoțchi* (*—iskariolsJci*) literal «iscarioteanul» porecla lui Iuda vinzătorul(2), cuvânt întrebuințat mai cu seamă în Moldova. Stamati, Musa românească, p. 136 : «Pe *scaraoschi* chemând și vorbe diavolești băiguind». Alexandri, Teatru, p. 242 : «Adică mare hătru mai ești! ... să jurî, că te o înțărcat *scaraoțchi*». Același, Despot-Vovă, p. 71 : «*Scaraoțchi* îi este lui nânaș»;

c) din turcește *naiba*. de la turco-arabul *nâibe* «nenorocire» și *Han-tătar* săă numai *tătar* (3), amintindu-ne de un popor, care, prin infricoșatele sale pustiiri, umpluse țara de groaza numelui săfl ;

d) din țigănește *benga*, care s'aude în Moldova, de la *benga* «drac» (comp. țig. *bango* «olog») (4). «Lăeșii—zice Stamati (Musa, p. 1,44) — Țiganiî făcând pe Români a crede mai mult în *Benga*, zeul țigănesc de cât în Dumnezeu creștinesc»;

e) de origină necunoscută : *aghiuță*, nume comic dat dracului (5); *lucefle-ăeru*, probabil din *Lucifcr* sau *Lucafdr*(6) și *fledndură*, care se anină la cuvinte spre a le da un sens peiorativ (comp. *lipcloflendură sad llopclofleandură; ciocoflendură sad clocorofleandură*) (7), bunăoară în următorul pasaj din bas-

(1) Jipescu, *Opincaru*, p. 114—115. Dacă mal adăogăm la acestea : că sfântu Hie are necaz pe draci, că el umblă cu car și cu cal de foc prin nori și dă cu biciu într'inșil lovindu'l adeseori; că el, când tună și fulgeră, face aceasta spre a lovi pe draci, cari fug ascunzându-se sub pisici și alte animale; că el nu'șl cunoaște ziua numelui, almințerl ar omori pe toți dracii și ar prăpădi lumea în acea zi — avem un tablou aproape complet despre credințele populare privitoare la duhul răului.

(2) Hasdeu, *Cuvente*, voi. II, p. XVII.

(3) Asupra acestor două cuvinte vezi *Lex. bud.*, p. 254,412 și ale mele *Elemente turcești*, p. 15, 103.

(4) Miklosich, *Ueber die Mundarten* VI; Pott, *Zigeuner* II, 407,

(5) După d. Hasdeu (*Etym. Magnum Rorn.*, p. 510) *aghiuță* ar fi de origină dacică, Inrudindu-se cu albanesul gheghic *Ago* «Dumnezeu», suferind o tranzițiune de sens analoagă cu a grecului *Σαῖκιον*, în privința căruia am adus mal sus un paralel românesc.

(6) În «Divanul» lui Cantemir : «... în acele de trup și de suflet ucigătoare și omoritoare a oceaniei să te lege legături, din carî a te deslega în veci să nu mal poți, în care legături *Lucafărul* și Iuda au căzut.. » Hasdeu, *Arhiva* II, 128.

(7) Xenopol, *Brazi și putrigaiu*, p. 159 : *lipcloflendura*, cea de avocat; Alexandri, *Teatru*, 1328, 1330 : «din *liopciofleandură*. ciocoiî de coada trăsurei, am agluns hop-clocoifi ... și din hop-clocoitt para-clocoiCi. . » — «cred și eQ, *clocorofleandură*; Millo, *Chirița*, p. 4 : «pentru că se ducea mal toți de la noi, și boieri mari și boieri mici Și ciocoi și *ciocoflenduri* și numai ed să nu mă duc?»

mele lui Ispirescu, p. 293 : «Fugiți zmeilor și vS ascundeți, căci iată că vine Ilie Palie să vS potopească, să v5 ptrjolească și după el *lucçfenderu* să vgîa suflengheru» (1); *pîrdalnicu* și *sarsailă* (2).

În fine, numirile de *michiduță* sau *mititelu*(3); epitetele de «spureatu» și «necuratu», ce se dau dracului, își găsesc analogii în ruteanul *necystyi*, neosloveanul *pogan* «diabolus» proprie «immundus»; iar acela de «întunecat» în polonul *czarny* din *crunti* «negru» (comp. pol. *czart*, rus. *cort*, ceh. *cer*^ «dracu») (4).

Blăstămăre, muntește *blestemare*, din latinul *blasphemare* (pXao<p-r]u,efv) medio-grecul pXaaTT;U,eiv, cu schimbarea anorganică a lui / în t ca și în celelalte limbi romanice : ital. *biastemmare*, *bestemmiare*; rumoș *blastemmar*, prov. *blastemar*, fr. *blasphemer*. Sensul cuvintului în latinitatea ecleziastică de «a huli sad a'și bate joc de cele sfinte», conservat în formele romanice de mai sus, s'a generalizat românește la contrarul lui *binecuvîntare*, la «male dicere» și la «înjurare». O diferențiere logică a latinului *blasphemare*, care figurează în glosarele medievale cu sensul de «vituperare, reprehendere», a produs următoarele forme romanice colaterale celor citate: it. *biasimare*, prov. *blasmar*, fr. *blâmer* (blasmer) (5).

Blestemare mai are, în limba bisericească, și sensul special de «excomunicare», o noțiune exprimată și prin verbul *afurisesc*, format din aoristul grecului *âyoπtCo*, al cărui sens general de «despărțire sau mărginire» a fost restrîns de Biserică la o anumită separare religioasă, la depărtarea din comunitatea credincioșilor : '*Afurisania*, zice vechiul drept canonic, *iaste despărțire de Dumnezeu*» (6). Pe de altă parte semnificațiunea special bisericească a lui *afurisire* a suferit, în graiul comun, o generalizare identică cu a cuvintului *blestemare*.

Aceeași noțiune se mai redă românește și cu *anatemă*, popular *anăftimăi*^ din grecul *avā**su.a, &v<εd7]u, al cărui sens primitiv fu asemenea modificat de

(1) *ghero*, din *suflengheru*, e desinența casuală a pluralului țigănesc, care corespunde sufixului sanscrit *hora* «făcând». Țăranii numesc luceafărul dimineții *fof-englier* ap. Odorescu, *Pseudokyn*. 51.

(2) Asupra acestor două vorbe vezi Costinescu, *Dicționar român-frances*, voi. II, p. 247,287

(3) În povestea «Dănilă Prepeleac» de Creanga (Conv. lit. IX, 457) : «Mâl *michiduțit*, doar eu te credeam mal tare de cât ești...». În povestea «Harap-Alb» de același (Ibid. XI, 189) : «Mâl, nu cumva să vă împingă *mititelul* să intrați înaintea mea, că nu mal ajungeți să vedeți ziua de mâne».

Hasdefl, *Etym. Magnum Rom.*, p. 508 : *micuțul*, *tichiuță*, *ghighiuță*. — Polizu, *Dicț. rom.-germ.* p. 273 : *neguiță* «Teufel».

(4) Miklosich, *Chr. Term.*, p. 45.

(5) Diez, *Worterbuch* I, 65.

(6) *Indireptarea Legiei*, p. 72.

(7) Alexandri, în piesa «Iașii în Carnaval» (Teatru, p. 1140) :

Săbiuță. — la nebunii de a lui cuconu Tachi... Visază an complot.
Vadră. — Iar' compot 1... De vențSleg, să Cu ana/lima...

Biserica creștină. Cuvîntul, în clasicitatea greacă, însemna «expunere, obiect expus în templu ca prinos zeilor» adică orice ofrandă consacrată zeităților păgânești, pecari nouareligiune identificându-le cu demoni, a dat în același timp vorbeii însemnarea de «ceva închinat diavolului» și deci care trebuie despărțit de Dumnezeii și de adunarea credincioșilor: «*Anatema ce să zice lepădat de creștinătate*» (1) sau «*Anatema taste despărțire de Dumnezeii și împreunare și moștenire Satanei**» (2). De aci a da *anatei* deveni o expresiune sinonimă cu *afurisc*, deși ambele pornesc din puncte de vedere fundamentale diferite.

E. *Ziaagludețului, folișelejudicium*, saă *Judecata*, lat. *juāicatum*, de ap ol, când cei drepti vor intra în *împărăția cerurilor*, lat. *imperium coelorum*, sau în lăcașul fericirilor, în *raiu*, paleo-slavic *ral* «paradisus»; iar oei răi în lăcașul întunecat saă *invisibil*, în *Iad*, arhaic *ad*, paleo-slavic *ladā* «orcus» din grecul Σ,5rj?(3), numit în sfânta Scriptură și *gheena* din ebraico-greul Y^hsvva (*ghe hinnom*), lat. *gehenna*, care însemna primitiv «vlea lui Hinnom» lângă Ierusalim, unde se jertfea copii lui Moloh, de unde apoi, în graiul bisericesc, lăcaș de groază și de chinuri, adică «iad».

Interesantă este tranzițiunea semasiologică, ce o întilnim în mai multe limbi între «păcură» și «iad», după închipuirea făcută despre acest lăcaș. Româneste am întimpinat'o o singură dată într'un text arhaic și anume în «Catehismul românesc» tipărit la Alba-Iulia în 1648 și scris după ortografia ungurească (Hasdeu, Cuvente II, 726) : «Resztignisze și muri, engrupesze, pogori prae *pckuræ* (cit. *pecură*), a trcja dzi de la morcz esze szkuloe».

La Istriano-Români *peke* însemnează asemenea «iad» (4).

Păcură și *peche* se trag ambele din paleo-slavicul *pildā* «pix, ardens sulphur; infernus» (comp. *mătură* cu psl. *mctla*).

Iată acum câteva exemple linguistice de analogia mai sus relevată : neogreul *jrtaoa*, de unde și macedo-românul *pisă, chisă* «pix, infernus» (*tru chisă ică în întunerecu* «în inferno aut in tenebris»); alb. *pisă* «păcură, iad» pe lângă *seră* «catran, iad» din psl. *sera* «sulphur, bilumen»; polabic *smiła* «rășină, iad» din psl. *smola* «bitumen» (5).

Tot de la paleo-slavicul *pildā* se trage și *păclă*, formă colaterală cu *păcură*, care a încercat o importantă scădere logică, redus fiind la însemnarea figurată de «negură, mare întuneric».

Stamati, în balada'i «Dragoș» (Musa rom., p. 25) :

Ochii minții mele îndărpt se uită
Răsbătend prin *păcla* trecutelor secul!....

(1) *Pravila de Govora*, ed. Bujoreanu, p. 19.

(2) *Indireptarea Leyiet*, p. 71.

(3) Interesant este că, la Grecii moderni, "Ai8r; conservă încă semnificațiunea sa antică (pentru Iadul creștin el aQ zdXanț «chin, pedeapsă», alb. *koliās* «Iad»), pe când vorba a primit sensul de «orcus» la popoarele slavice ortodoxe.

(4) Miklosich, *Rum. Unters.* I, 39.

(5) Miklosich, *Chr. Termin.*, 49. — Alb. *Forsch.* I, 32. — Cihac, *Dictionnaire* II, 236.

În «legenda de la Dorna» de Alexandri (Poesii III, 63):

Ca ființele din basme
Pe sub *păclă* s'arată
Munți, gigantice fantasme,
Stânci cu fruntea fulgerată.

Dar sensul primitiv de «infern» al vorbei *păclă* reiese la adjectivul *păclisit* «infern, îndrăcit», care s'aplică deopotrivă ființelor sau lucrurilor.

În povestea «Harap-Alb» de Creanga (Conv. XI, 185): «Călătoria sa la îm-» paratul roș, care zice că era un om *păclisit* și răutacios la culme; nu avea milă de om nici cât de un câne».

Într'o povestire moldovenească (Contemporanul II, 882): «Niște locuri ponoroase și *păclisite*, de'ți stupeai sufletul».

Iadul se mai numește românește și *tartar*, latinește *tartarus*, o interesantă rămășiță încă din epoca păgână.

În «Cugetări în oara morții» c. 1550 (Hasdettl, Cuv. IT, 465): «O, amar cela ce nu se pocăescu de păcatele sale, că aceia toți se dueu în focul nestinsu și în vermii neadurmiți și în *tartaru*».

În «Alexandria», p. 22: «Fost'au toți oamenii ca și tine și pentru trufia și mărirea lor el se muncesc aici până la al șaptelea veac, apoi vor merge la *tartar* în veci petrecuți».

Același cuvint poporul l'a diferențiat în *tartor* cu sensul de «diavol, căpetenia dracilor; căpetenie de oameni rSI, om reu în genere».

Ispirescu, Basme, p. 221: «Știa acum, că zmeii se duseseră la vânat în codru verde și aveți să se întorcă unul de cu seară, altul la miezul nopții și *tartorul* cel mare despre ziuă».

Poveștile Unchiașului, p. 6: «Vezi că era p'acolo și *tartorul* zeilor pre nume Joe».

Pilde și ghicitori, p. 4: «Dihorul ca un *tartor* te mușcă înveninat».

Femininul *tartoriță* posedă, pe lângă sensurile masculinului, și semnificațiunea specială de «femeie îndrăcită».

Ispirescu, Poveștile unchiașului, p. 6: «Cum vezură mărul, câte trele *tartorițele* de zeițe (Junona, Minerva și Vinerea) se repeziră la el, care de care să'l apuce mai curind».

Jipescu, Opincaru, p. 56: «Când ie îndirjit rumănu pă fâmeia lui îi zice ce'i ghine în gură, adică: muiere, muierușcă, calu dracului, dracu împelițat, vulpe în patru labe, scorpiie, iazmă, puiu de lele, teleică, talpa iadului, petrecută, hăcuită, tărătură, papină, pațachină, fleoartă, tîrfă, beșoandă, bașoldină, bahorniță, magmuză, ploscașă, verigașă, hirlavă, tigoare, îngălată, trântorită, *tartoriță*, hoancă, toantă, mototoală, hoască, ciună».

Tartor, în înțeles de «indrăcit, rgu», își află analogia în adjectivul *păclisit*, citat mai sus.

III. ANALOGIA.

§ 1.

Analogia ca factor semasiologic.

Un rol cu totul preponderant joacă analogia în Linguistică, în care, după Curtius, domină două principii fundamentale de cea mai înaltă importanță, adică analogia și legea fonetică(1). Nu mai puțin mare este însemnătatea analogiei pe terenul Semasiologiei, în care unele dintre cele mai interesante ale ei fenomene își găsesc printr'însa o deplină și sigură explicațiune. Ea ar putea da o nouă confirmare tesei, pretutindena recunoscută în domeniul etno-psihologic, despre o transmisiune intelectuală de la un popor la altul, o transmisiune adesea pur ideală, mărginindu-se uneori în sfera ideilor, fără a se atinge cătuși de puțin de formele, ce le încorporează. Analogia, în acest cas, nu contribuie de cât a nuanța unele idei reprezentate prin niște tipare turnate din nainte. Aceasta este, ce'i drept, un cas mai rar, dar cu atât mai interesant pentru evoluțiunea istorică a unei limbi. De cele mai multe ori acțiunea analogiei este mai puternică, exercitându-se deopotrivă asupra elementului ideal și material al cuvintelor.

Analogia produce o convingere cu atât mai întemeiată, cu cât se bazează pe un șir de cazuri evidente(2), dar adeseori «un singur exemplu sigur poate arunca o lumină surprinzătoare asupra unui cas analog» (3).

Orî-ce limbă, care abia aspiră a deveni literară și care ia drept model o altă mai cultă, nu se poate desvolta cu totul liber de sineși, ci, influențată de modelul ei, ea 'și îmbogățește neconținut capitalul intelectual prin imilațiuni analogice.

Când limba latină începu a se bucura de o cultură literară, ea căuta să'și sporiască materialul lexical prin traducerea și imitarea cuvintelor grecești. Iată câteva din aceste derivate analogice, cari, nereducendu-se la prototipurile lor, ar rămânea neexplicabile prin limba latină : *accentus*— TrpootpSta, *dispositio* — Stădeaii; , *suscipio* — uJto8s)(ou.at, *disputo* — StaXe^oftat, *dissolvo* — StaXuw, *conte udo*—aovts'.vio, *suffcro* — biroșpu, *subjicio*— ojrojăXXa], etc Unele dintr'aceste analogii sint greșite, neînțelecndu-se bine originalul. Astfel termenul gramatical *accusativus* e o traducere neexactă după grecul aluaturi) sc. *vc&-aic*, (casus) «cașul pricinuitului sau săvirșitului»; tot așa *genitivus* (—casus gignendi) în loc de «casus *generalis*», după gr. fsvtxr) «privitor la g e n (jevo;»).

Limba germană poate oferi asemenea un exemplu istoric despre influența analogiei. Pe când gotica se modela după grecește, vechea germană

(1) Delbriick, *Einleitunți in d. Sprachstudium*. Leipzig, 1878, p. 10i.

(2) Welcker, *Griechische Gotterlehre*, p. 116 : «Seria analogiilor întărește convingerea ca lungimea părghiei forța efectului».

(3) Curtius, *Grundzüge der grieehischen Etymologie*, ed. 3, cap. XV.

căuta să imiteze limba latină și o mulțime de cuvinte, azi de o întrebuintare zilnică și cu o înfățișare neaoș germană, datează din acea epocă de formațiuni analogice. Cităm câteva dintr'insele : *Genugthuung—satisfacție*, *Schiffbruch—naufragium*, *Anblick—aspectus*, *Gewissen—conscientia*, *angenehm—acceptus*, *Zufall—acciāens*, *einmüthig—unanimus*, *Ausnahmc—exceptio*, *Thcilnehmer—particeps*, etc.

Toate aceste formațiuni datoresc culturei existența lor : ele au fost introduse pe cale literară, prin traduceri, de cărturari și dobîndiră dreptat un drept de cetate în limbă.

Causa analogiilor semasiologice trebuie deci căutată în influența culturală, ce popoarele exercită unele asupra altora. Contactul unui popor cu națiunile învecinate, și mai cu seamă un atare contact îndelungat, produce adeseori în limba națională niște tranzițiuni logice, a căror lămurire am căuta-o zadarnic în fondul propriu al acelei limbi saă în eonsiderațiunea unor proeederi identice ale spiritului omenesc.

Particularitatea fenomenului iese la iveală, de îndată ce ținem seamă de inriurirea graiului noilor vecini. Peste forma și sensul unor cuvinte deja existente în limbă vine, mulțămîită unor puternice influențe culturale, de se suprapune o nouă pătură intelectuală, care lărgeste sfera accepiunilor unui cuvînt cu noțiuni noue și străine idiomei originali. Un asemenea fenomen s'ar putea numi «stratificarea semasiologică a limbei», una din cele mai interesante și mai grele părți ale Semasiologiei, în același timp un tărîm șubred, pe care nu se poate păși de cât eu cea mai mare prevedere. Ne vom încerca de a'l aborda în paragraful următor.

§ 2.

Nuanțe slavice.

Max Muller, într'un articol de câteva pagini, care a făcut mult sgomot și care conține, ce'i drept, oarecari exagerațiuni—cum alminterea o recunoaște el însuși—s'a încercat să explice un fenomen curios, care surprinde pe cunoscătorul limbilor romanice, anume nuanțarea nelatină a unor cuvinte romanice de origină latină(1).

În franțuzește, bunăoară, e o clasă puțin numeroasă de cuvinte, cari nu sînt nici germane nici romanice, și formează ca o trăsură de unire și reprezintă un compromis înr'aceste doă familii. Ele au o aparență latină, dar nu s'ar putea raporta la limba Romei, știind că oamenii, cari vorbian acea latină, erau Germanii și gîndiau încă nemțește. Germanii, cari] se fixară în Italia și în Galia, învățînd a se exprima bine-reu latinește, îmbrăcau adesea germanisme c'un vestmînt latin. Supușii lor romani repetau, probabil de politeță, acest jargon al stăpînilor lor și astfel se introduse în limba vulgară.

(1) *Ueber deutsche. Schaltung romanischer Worte* în Kuhn, *Zeitschrift für vergleichende Sprachforschung*, voi. V, p. 11—24.

Aceasta este, pe scurt, teoria lui Max Müller (1).

Iată acum și două-trei exemple: Francezul *entretenir* corespunde formei latine *intertenerē*, care însă n'are nici un sens pe latinește. Germanii, obicinuiți cu vorba lor *unterhalten*, traduseră, în jargonul lor latin, pe *unter* cu *inter* și pe *halten* cu *tenere* și formară astfel o compozițiune, care nu aparține nici latinei, nici germanei.

Tot așa francezul *avenir* corespunde germanului *Zukunft*, literal «ce are să vie». Germanul *Gegend* «regiune, [țară]» literal «ceea ce'i în față sau contra» se traduse pe latinește : *gegen* cu *contrei*, *Gegenă* cu *contrată* sc. terra, de unde italienește *contracta*, franțuzește *contree*, englezește *country*.

Littre a combătut această teorie, pe care o resumă «que les langues romanes sont du latin parle par des Germains» — exagerând astfel, la rîndul seu, părerea ilustrului linguist — și a redus-o la aceia «qu'une influence germanique s'est fait sentir, non seulement dans l'introduction d'un certain nombre de mots, mais aussi d'un certain nombre de tournures et de locutions» (2).

Nu un asemenea fenomen voim noi a constata pe terenul limbei române. El presupune un «amestec primar», căci niciodată prin cel secundar, o semnificațiune, o simplă idee sau asociațiune de idei, desbrăcată de cuvîntul în care fusese întrupată, poate să treacă dintr'o limbă într'o altă limbă» (3). •

Influența slavică asupra limbei române a fost îndeșul de puternică; dar, provenind dintr'un contact de vecinătate, iar nu printr'un amestec etnografic, ea n'a putut modifica conștițiunea internă și primitivă a limbei. «Acțiunea Slavilor asupra limbei române a fost eminentemente culturală, introduceindu-se prin cirilism după secolul al IX-lea, apoi respîndindu-se și întărindu-se în graiul poporan și în terminologia topografică, mulțumită usului oficial, mulțumită liturgiei și mulțumită modei, o triplă presiune exercitată fără întrerupere în curs de opt veacuri până la 1700»(4).

Cu mai mult drept cuvînt s'ar putea aplica limbei române, în ceea ce privește elementul ei slav, cele zise de Littre cu privire la elementul germanic

(1) Max Muller, *Nouvelles leçons sur la science du langage*, vot. II, p. 342 urm.

(2) Littre, *Histoire de la langue française*. Paris, 1863, p. 96—104.

(3) Hasdeu, *Principii de Lingvistică*, cap. : «Cum s'amestecă limbile?»

(4) Hasdeu, *Istoria critică*, p. 306. Vezi și monografia *Beaudouin de Courtenay și dialectul slavo-turanc din Italia* : cum s'ad introdus slavismele în limba români? in *Columna* pe 1876, p. 448—463. Reposatul Lambrior era de părere, că toate cuvintele slavice au intrat în românește pe cale literară, adică prin slavona bisericească și a documentelor oficiale (*România* X, 363). — La aserțiunea curat ipotetică a d-lui Cihac, cum că elementul slav în limba română «entre pour le double ou pour 's, à peu pres», pe când cel latin «ne represente guere aujourd'hui qu'un cinquieme de son vocabulaire» (*Dictionnaire* II, p. VIU), d. Hasdeu opuse originala și ingenioasa sa teoria a circulațiunii în Lingvistică și a mișcării productive a valorilor, prin care conchide, că «un calcul serios în Lingvistică, ca și în Economia politică, are în vedere nu unitatea brută, ci valoarea de circulațiune. Vezi *Principii de Lingvistică*, cap. : «In ce consistă fisionomia unei limbi?»

al limbei franceze: «En fait de langue l'élément germanique est purement neologique; et si je puis ici transporter les termes de la physiologie, il est juxtaposition, non d'intussusception; il apporte un certain nombre de mots, il n'apporte pas des actions organiques qui dérangent la majestueuse régularité de la formation romane» (1).

Românii, primind în evul-mediu o nouă altoire slavică peste fondul latin al Creștinismului lor, adoptară în același timp, pentru liturghia lor, limba sacră a slavonismului, care rămase nu numai pentru popor — ceea ce ușor se înțelege — dar și pentru majoritatea preoților români o *terra incognita*, (2).

I În secolul al XV-lea, pre cât se cunoaște, se începu traducerea cărților sfinte din slavonește în românește. Aceste traduceri fură de o însemnătate nespus de mare pentru dezvoltarea intelectuală a poporului român. Ele numai aii păstrat și află făcut posibilă crearea unei limbi literare, comună întregei Româniimi (3). Înfrînsele poporul găsea, pe lângă un izvor de întărire morală, și o mină nesecată pentru expresiunea plastică a gândirii. Nu de geaba numeau bătrânii Psaltirea *cheea ce deschide mintea* : ea le modela acele tipare măiestrite, în cari dinșii își tornaă cugetările, înaintea cărora, nouă urmașilor, nu ne rămâne de cât o neputincioasă admirațiune. Dintrînsele s'a inspirat un Neagoe Vodă spre a compune acele minunate tractate de înțelepciune practică, ce le adresează către fiul seu Teodosie. Și tot spiritul biblic însuflețește măiastră epopeă națională în prosă «Cântarea României», izvoriiă din patriotica închipuire a lui A. Russo și pe care nemuritorul Bălcescu a redat-o în acea românească admirabilă, calchiată și dinsa pe vechiul stil biblic, care mângâie auzul și înduioșează inimă, ca un răsunset îndepărtat al graiului profetic.

Citite și răsцитite de toate clasele societății(4), aceste scrieri sfinte an trebuit

(1) Littră, *op. cit.*, p. XXVI.

(2) Asupra acestui punct vom reveni în capitolul asupra metaforei.

(3) Admirabil exprimă aceasta Ieromonahul Silvestru, traducătorul Noului-Testament, tipărit la Belgrad la 1648, în «predoslovie către cititori» (Cipariu, p. 83) :

«Aclasta încă vă rugăm să luați aminte, că Rumânii nu grăesc în toate țările într'un chip, încă necl într'o țară toți într'un chip. Pentru aceia cu nevoe poate să scrie cineva să înțeleagă toți, grăind un lucru unii într'un chip, alții într'alt chip : aQ veșmint, aii vase, aii altele multe, nu le numesc într'un chip. Bine știm, că cuvintele trebuie să fie ca banii, că banii acela sînt buni, cari imbla în toate țările; așa și cuvintele acealea sînt bune, carele le înțeleg toți. Noi derept aceia ne am silît, de în cât am putut, să izvodim așa, cum să înțeleagă toți. Iară să nu vor înțeleage toți, nu'l de vina noastră, ce'l de vina celula ce aii răsîrat Rumânii printr'alte țări. de ș'aîi mestecat cuvintele cu alte limbi, de nu grăesc toți într'un chip».

(4) Cantemirii, *Descripția Moldaviei*, ed. Papiu, p. 153 : «Nobilium filio non alii sermoni nisi slavonico dabant operam, in quo cum aliae scientiae tradi non possunt, postquam legere didicissent, Horologium orientalis ecclesiae. Octoichon et Psaltium memoriae mandare jubebantur. His finitis, Evangelium, Apostolica scripta, et Pentateuchus, raro reliqui Veteris Testamenti libri illis explicabantur, ut saltem intelligere possent, quid in sacro codice contineretur. Iisdem studiis etiam cunctae baronum filiae imbu-ebantur...»

firește să aibă o inriurire cu atât mai puternică, cu cât nu putea fi contra-balanțată de o literatură profană, care nici că există pentru primele secole ale literaturii române. Aci deci, ca și pretutindena, Biblia a conlucrat la formarea unei culturi naționale.

O interesantă urmă, rămasă în popor, despre această inriurire intelectuală a cărților sfinte asupra spiritului național este și locuțiunea românească «a *paste* păcatul pe cineva» cu sensul de «a pândi păcatul pe cineva», un sens străin limbilor romanice și care nu'i de cât un idiotism ebraic, modelat după prototipul verbal *ra'ah* «pascere» cu o mare varietate de semnificațiuni secundare, într'allele acea de «a sfărâma, a zdrobi», bunăoară în Ps. II, 9 (Coresi): «Pașle-veri ei cu toiag de fier și ca un vas de lut zdrobi veri ei = *Oonfringes istos virga ferrea. ut vas figulinum dissipabis eos*»; apoi aceea de «a pândi, a urmări» ca în versetul din Ieremia XXII, 22: «*V i n t u va paste* pre toți păstorii tei și iubiții tei vor merge în robie».

Mai cu seamă versetul 15 din ps. XLIX, în care ne întimpină locuțiunea : *moartea il paste* adică «moartea îi pândeste» (ebr. *maweth yirem*) : «Ca oi sint puși în șeol (lăcașul morților), *moartea SI paste*», o locuțiune, care se aude și astăzi în graiul popular, cum arată o citațiune de mai la vale.

Iată acum câteva exemple. În balada «Vidra» (Alexandri, p. 98):

El prânzea și veselea,
De mine grijă n'avea,
Dar păcatul mi-I *pastea*,
Pe Stoean îl zădărea...

Beldiman, în «Tragodia» (Cronice III, 354):

Boierii cu toate acestea încep a se sfătui,
Ce urmare să apuce de el a se mântui,
Căci rólul întru sporire se vede că s'au urcat,
Simțea, cunoștea prea bine, cum că'l *paste* un păcat.

În «Iorgu de la Sadagura» de Alexandri (Teatru, p. 1000) : «Ear să leagă surdul de mine... se vede, că'l *paste* păcatul astăzi».

În «Despot-Vodă» de același, p. 100 :

Limbă-dulce. — Ce o fi făcând el oare (Lăpușneanul)?
Jumătate. — El?... *paste* bobocel.
Limbă-dulce. — Ba, mai degrabă aș crede, că Vodă alungatul
Pe Despot, mări, 'l *paste* întocmai ca păcatul.

Același sens metaforic al lui «*paste*» se aplică, în graiul popular, și la al'e locuțiuni, bunăoară într'o poezie populară (Alexandri, p. 172) :

Moartea-i *paste* ca o turmă,
Păcatu-i mină din urmă.

În «Chirița în Iași» de Alexandri (Teatru, p. 457) :

Cuculeț. — Mare noroc al, domnule !
Pungescu. — Nu fia dă diochl. . . me' *paste* bine norocul cărților.

Și mai la vale (Ibidem, p. 459) :

Cuculeț. — Aud?.. Ha! coțcarule, cu de aste'mi umbli?., bine că te prinsei....

Pungescu. — Ce?.. Ce vorbe sînt alea, domnule?

Cuculeț. — Ce vorbe?... Da de cînd vî pasc e0 cu prăjina?..

Pungescu. — Domnule! numai bobocii se pasc cu prăjina... Auzitu-m'al?...⁽¹⁾

Tot asemenea locuțiunea *a paște vîntul*, pentru a exprima o îndeletnicire zadarnică, bunăoară la Anton Pann (*Povestea Vorbei*, p. 137) :

Mulți nerozi găuresc pămîntul,
Comori în el căutînd,
Dar, neștiind cum, *pasc* vîntul,
Surda și îndeșert umblînd.

Această locuțiune este, de asemenea, o reminiscență biblică și o regăsim cu același sens la Osea (XI, 12; XII, 1) : «Efraim încunjuratu-m'a cu minciuni și casa lui Israel cu înșelăciuni_____Efraim *paște* vînt....»

Dar, pentru a putea realiza traducerea cărților sfinte, se cerea, înainte de toate, dispunerea de un capital lexic înestul de bogat — Biblia fiind o adevărată enciclopedia religioasă — spre a reda comoara de idei coprinse într'insele. Pentru noiele idei, cari nu'și găseai un echivalent în graiul popular, primii tradacători le supliniră în doă moduri : pe de o parte prin introducerea unui însemnat număr de cuvinte slavone, pe de alta prin adaptarea "analogică a sensului cuvintelor deja existente cu cele corespunzătoare slavice.

Aceste analogii externe, odată introduse și constant conservate de traducătorii următori, deveniră, prin popularisarea cărților sfinte, proprietatea națiunii întregi.

Tesa mai sus stabilită de către d. Hasdeu cu privire la amestecul «primar» \ și «secundar» al limbilor s'ar părea deci a nu fi. cel puțin în Semasiologiă, de o absolută generalitate. Căci se poate, cum se va vedea mai la vale, ca, mulțumită unui factor cultural important, în acest cas influența religioasă, să pătrunză dintr'o limbă într'alta și să persiste «o semnificațiune, o simplă idea sate asociațiune de idei desbrăcată decuvîntul în care fusese întrupată». Căutînd însă bine vom constata, că și aci amestecul a fost primar, dar nu *colectiv*, adică nepornind de la un popor întreg, ei mai mult *individual*, datorîndu-se unei anumite cause, de astă dată traducătorilor cărților sfinte.

Cu alte cuvinte nu e și nu poate fi vorbă aci de q «prelungită bilinguitate

(1) Același sens «a pîndi» îl are, pare-mi-se, cuvîntul *paste* și în locuțiunea arhaică *a paște cîntea cuiua* «a compromite pe cineva», ce o întîmpinăm în Pravila lui Vasile Lupu, p. 33 : «Cela ce va zminti solii de pre cale viind sau de le va lua cărțile ce aduc, este adevărat suduitorlu de domnie, mal virtos cînd va face aceasta pentru să facă rușine domnu-său safl pentru să cunoască din cărți taina acelui domn; Iar de va face pentru săl *pască* cîntea lui sau și într'alt chip....»

Ibidem, p. 57 : «Cela ce cunoaște, că este datorlu să *pască* cîntea altuia să cade să fugă dinainte'!, cînd il va vedea, că vine suduind, pentru să lipsască de pricina uciderii».

a doă neamuri întrunite», ci acea bilinguitate a existat—și a trebuit necesar să existe — în capetele primilor noștri cărturari religioși, de la cari au purces acele «nuanțări» semasiologice.

Acela, bunăoară, carele a îmbrăcat pentru întâia oară cuvîntul românesc *lume*, din latinul *lumen* «lumină», cu idea de «mundus», a trebuit să știe, că paleo-slavicul *svătti* întrunește ambele aceste sensuri, a trebuit, adică să știe slavonește. Această necesitate bilinguistică, care a existat pentru primii traducători, a dispărut bine-înțeles cu desăvîrșire, când cuvîntul fu adoptat format de a gata de majoritatea națiunii. Astfel s'a operat, printr'un fel de inconștiență relativă, acel fenomen curios, pe care l'am numit «nuanțe slavice» și care consistă întru a îmbrăca vorbe românești de origină latină cu accepțiuni proprie cuvintelor slavice corespunzătoare.

Și cum că acest fenomen se datorește exclusiv culturei religioase, iar nu unei participări generale a națiunii, ne o dovedește faptul, că mai toate acele semnificațiuni «nuanțate», cari au intrat în popor, fac parte din domeniul religios. Printr'o întrebuițare deasă ele au fost generalisate, dobîndindu-si dreptul de cetate în tesaurul lexical al limbei.

Înainte însă de a face o mai de aproape cunoștință cu așa numitele «nuanțe slavice», ne vom opri un moment asupra unor ciudate neînțelegeri, la cari a dat naștere o cunoștință superficială a limbei slavone. Eroarea, în acest cas, își are importanța ei istorică.

Iată câteva pasaje, cu traducerea latină corespunzătoare, din Psaltirea diaconului Coresi.

Ps. XLIII : «Toată zi r u și n ea mea între mine iaste și *reacele* feaței mele coperi-mă=Toto die i g n o m i n i a mea obversatur mihi, et *pudor* faciei meae obtegit me».

Ps. LXVIII: «Că tu ști imputarea mea și *reacele* meu și rușinea mea=: Tu nosti opprobrium meum *puđoremqae* meum, et ignominiam meam».

Ps. LXIX : «Să se *răcească* și să se rușineaze ce cerură sufletul meu. Să se toarne înapoi și să se *răcească* ce cugetă mie *ră.u=Pudefiant* et ru-fa ore perfundantur quaerentes animam meam : agantur retrorsum et *ignominia* afficiantur, qui delectantur malo meo».

Ps. LXX : «Să se *răcească* și să piară ce clevetesc sufletul meu, să se îmbrace în *reace* și în rușene ce ceru râu mie=*rPudefiant*, deficient adversantes anirnae meae; opperiantur *opprobrio* et ignominia quaerentes malum meum».

Reacele pentru *pudor* și *a se răci* pentru *pudefierc* nu sînt de cât o grosolană confusiune a paleo-slavicultuî *stydŋ* «pudor» cu *studii*, *sludi* «l'rigus»(1).

O contusiune cam analoagă a avut loc în exemplele următoare.

Psaltirea lui Coresi, Ps. CV : «Și mînilară suind în *nutrea neagră*—Ci răsculat u-s'au la *marea roșia*» (traducere modernă).

(1) Miklosich, *Lexicon palaeo-slovenicum*, p. 898.

În «Alexandria», p. 41 : «Selevechie eși la (ara arăpească pre marea neagră și făcu cetate pre numele lui».

Traducătorii ad confundai aci pre paleo-slavicul *crUminU* «ruber» cu *crUnti* «niger» (1).

Codicele lui Matei-Basarab a fost intitulat *Indireplarea Legiei*: ce sens are locuțiunea «Directio Legis»?

Dosoftei, în «Viața Svinților», Noemvrie, 127 : «Fericitul Elpidie fiind unul din sfatul senatului, credincios în tainele împărătești și scriind *dereptările pravilelor* de giudeațe».

Ce va să zică : «seribens *directiones legum* iudiciorum?»

Titlul Pravilei din Govora: «Pravila, acesta iaste *direptătoriu de lege**.

îndreptarea legii e un pleonasm, ca și cum am zice «Legiuirea legel» și provine din următoarea împrejurare : paleo-slavicul *pravii* a fost tradus românește cu «drept» (*rectus*), *pravl* cu «dreptate» (*rectum, jus*), iar *pravilo* cu «îndreptare» (*regula*); slavul *pravilo* dedese însă deja românește cuvântul *pravilă* «lege», așa că *îndreptarea legel* e identic cu *pravila legel*, adică un pleonasm (2).

Codicele lui Matei-Basarab explică astfel, în prefață, origina slavului «pravilă» : «Părinții ad pus numele răspunsurilor și învățăturilor Canon sad *Pravilă*, adecă numele de la lemnul cela ce lucrează meșterii, carele se cheamă îndreptării.. Când lucrează lemne sad pietre, fiind nodoroase, strămte și colțoroase și neneatide, puind acel dreptariu le toc mes c și le netezesc și așa le alcătuesc una cu alia».

Iată încă două pasaje, extrase din același Codice, în care vorba «îndreptare» are sensul de «lege» sad «canon», ceea ce este un curat idiotism slav (Indireptarea Legiei, p. 275, 258) :

îndreptările cealea ce seau tocmis la Nichea, carele părinții noștri le ad adus cu dinșii de la săbor, acealea să se păzească».

«Drept aceaia pravilele, legile și poruncile a lui Dumnezeu și învățăturile și *îndreptările* lui : acialea sint carele dreg și îndreptează pre cale pre firile oamenilor cealea reale întru bune».

Prin «nuanțe slavice» înțelegem deci sensurile nelatine, ce le ad dobândit în cursul timpului unele cuvinte românești de origină latină, sensuri suprapuse peste primitiva lor semnificațiune în virtutea legii de analogia sema-

(1) Miklosich, *Lux. Pal-Slav.*, p. 1121, 1122.

(2) Asemenea pleonasmе inconsciente întilnim adesea în viața limbii : comp. mS i Închin cu plecăciune. Uneori chiar două vorbe de origină diferită, dar cu aceeași semnificațiune. se încorporează într'una singură, ca : *rotocol* din lat. *rota* și sl. *kolii* «rota», *uligaic* din *uliu* (ung. *ohjii*) și *gale*. (sl. *franța*); *cocostirc* din *cocor* (=lat. *cicon*) și psl. *strukii* «ciconia»; *cXuhurez* sau *căures* din *ciuf* saii *căuh* și *hurez*, ambele «strix otus»,

siologică. Vom studia, în paginile următoare, câteva dintr'aceste «nuanțe slavice

Lume. Acest cuvânt conservă, în vechile tipărituri, semnificațiunea latinului *lumen*, adică «lumină».

Astfel în Psaltirea lui Coresi :

Ps. XXXVI : «Și el face și scoate ca *lumea* dreptatea ta, și județul tău ca amiazăzi de zi=Proferens tanquam *lucem* justitiam tuam, et jus tuum tanquam meridiem».

Ps. XL : «Și până în veac nu veade *lumea*=*ln* aeternum non sunt fructuri *luce**.

Expresiunea metaforică *lumina ochiului* «pupilla», pe care o vom studia mai la vale, e redată, la Coresi, prin *lumea ochiului*.

Ps. XVI : «Păzește-mă, Doamne, ca *lumea ochiului*—*Serv&me* tanquam nigrum *pupiUae* oculi».

Ps. XXXVII : «Inema mea turbură-se și vrătutea mea lăsă-mă și *lumea ochilor* miei și ia nu e cu mine=Cor meum palpitat, derelinquit me virtus mea; et *lux oculorum* meorum, et jam ipsi non sunt penes me».

În «Cântarea lu Moisi» de același: «Incungîuru el și învăța el și hrăni el ca *lumea o c hi ului**.

Sensul arhaic de «lumină» a vorbei *lume* îl întimpinăm, dar mai rar, și în limba modernă.

În balada «Novac și Corbul» (Alexandri, p. 145):

Turcii lute îl cuprindea
Și într'un beciu îl inchidea,
Lumea să n'o mal privească,
So are să nu mal zărească!

În povestea lui «Harap-Alb» de Creanga (Conv. XI, 174) : «Lasă-mS în pace, că nu'mi vSd *lumea* înaintea ochilor de necaz».

În «Povestea Vorbei» de Anton Pann, p. 170 :

Valuri mari ca munții se ridic ca spume,
Se turbură cerul, nu mal vede *lume*.

În basmul «Fala eu pieze rele» de Ispirescu, p. 396 : «Și așa fata, îmbrăcată cu haine de cerșetoare, plecă din casa babei și începu a o r b ă c ă i prin bungetul cela de pădure, ca doar d'o găsi vr'o polecă, care să o scoată la *lume*».

Tot în corelațiune eu acest sens primitiv stă și epitetul de «albă», ce întovărășește, în graiul poeziei și al basmului, vorba *lume*.

(1) Deja Miklosich, *Die slavischen Elemente im Rumanischen*, p. 11—12 a observat, că limba slavică nu și-a mărginit influența numai în sfera lexicală a limbii române, ci s'a întins și în domeniul semasiologic, modificând sensurile câtorva cuvinte de origină latină.

Inlr'o poesie de Alexandri (III, 81) :

Maî sînt cal traşi prin verigă şi cu mintea năzdrăvană,
Mindri ca o nălucire şi ca fluturi de uşori,
EI, când poartă în *lumea albă* pe Ileana Cosinzana,
Fără ca să le'ndoaie, calcă gingaşele flori.

În basmul «Ileana Simizeana» de Ispirescu, p. 12: «Ce să ştiţi voi face, dragele mele? De când sînteţi pe *lumea asta albă*, voi aţi umblat cu furca, cu acul, cu războiul; ştiţi toarce, coase, ţese. Numai un viteaz mS poate mîntui...»

Etimologiceşte vorbind, este decî imposibilă următoarea poetică antitesă :

Eată pajuri năzdrăvane, carii vin din *neagra lume*,
Aducend pe *lumea albă* feţi frumoşi cu falnic nume! (1)

În basme, *lumea albă* se iaîn opoziţiune cu *tărîmul celalt*, unde domneşte o noapte adîncă în mijlocul zilei. Un virtej desparte ambele aceste coprinsuri. Astfel în basmul «Ileana Cosinzeana» de Pompiliu (Conv. lit. VI, 21) : «Om pămîntean aici, pe unde nici pasere măiastră de pe *lumea albă* nu străbate.. Fi dar de acum înainte copilul meii şi tovarăş nedespărţit în această *lume strîmtă şi fără lumină...*»

În expresiunea *lumea inelului* «*umba annuli*» adică *lumina saupeatra inelului* s'a conservat asemenea primitiva accepţiune.

În genere însă *lumea* are astăzi sensul de «mundus, xoap-o?», pe care îl posedă deja în cele mai vechi tipărituri româneşti (2), după analogia paleo-slaviculul *svetâ*, propriu «lumen, lux» apoi «mundus» (3).

«Precum xoafiot exprimă propriu vorbind *lumea* întocmită şi simetrică» *mundus* pe cea curată, împodobită, strălucitoare, cum se zice şi în legile Frisonilor *thi slcene urald*, tot aşa la Slavi *svetu* e mai întâi lumină, lucire, strălucire, apoi lume, adică ceea ce'i deschis, ce'i public, oarecum totul, ce soarele încălzeşte şi luminează, ce este sub soare» (4).

Tot aşa şi la LeŃi, pe lângă *svetas* «lux» din psl. *svetâ*, vorbapasaule «lume» însemnează literal «(ce'i) sub soare (*saulc*)» (5), adică tocmai cum zice şi cîntecul ardelenesc (Jarnik-Bărseanu, p. 114) :

Cātu'I *lumea* pe sub soare,
Nu'i bine ca în şezătoare.

(1) Alexandri, *Pocnii*, voi. III, p. 20. — Acelaşi epitet se aplică şi *zilei* şi în special *aurorei* sad revărsatului zorilor, numită româneşte *alba* (a intrat *alba* în sat) întocmai ca sanscritul *svctî* «auroră» literal «alba» şi francezul *aube*.

(2) În acest sens s'afllă în Codicele voronelian şi în Evangeliarul din British Museum : «voi seŃi l u m i n a *lumiei*» (*Columna* pe 1882, p. 79), adică un pleonasm.

(3) Miklosich, *Lcx. psl.*, p. 831. — Tot după analogia slavică s'a format şi ungar. *vilfnj* «lumină, lume», do unde româneşte *vileag* «public, obşte».

(4) Grimm, *Deutsche Mythologie* I. 753.

(5) Miklosich, *Chr. Term.*, p. 41.

Macedo-Românii zic asemenea *lume*. Astfel într'o poezie populară din Macedonia :

S'fugim departe d'aestă *lume*,
Să s'agărșască (uite) și a nostru nume (1).

În traducerea macedoneană a unui basm daco-român : «Să mă alași să am-vărlighez *lumea* și câte alte amirii se află sti loc—Să mă lași să străbat *lumea* toată și câte alte împărății s'află pe pământ» (2).

Dar mai întrebuițate sînt, pentru aceeași noțiune, cuvintele *dunlala*, alb. *diinla*, ngr. *vtoovtâ?* din turc. *dunya* «monde» : «Peturi'clia, cându șeade tru căfasu, cântă gyine și va se o aude *dunlăia*—*Perăix* quando sedet in cavea cānit bene et amat ut eam audiat *mundus* (Kavalliotis)» și *ietă*, *etă* «mundus, aeternitas, seculum», ca și albanesul *Uetfâ*, din lat. *aetas*, care are și sensurile de «vita, seculum, mundus» (comp. germ. *Welt*, engl. *world*, vechia german *w'eralt*, literal «virstă de om», însemna în vechime și «seculum», pe când alb. *șekul*, din lat. *seculum*, însemnează «seculum, mundus») (3).

Istriano-Românii aăși dînșii *lumă* «mundus»: *Lumele-i* de celyi curaiini «il mondo e de'solleciti» (4), dar pentru «lumină» ei întrebuițează pe slavicul *svica*, pe când Macedo-Românii zic *lunjină* «lux».

Limbă, din latinul *lingua*, a primit, sub influența paleo-slavicultui *i[^]zyk* «vox, lingua; gens, populus» (5), sensul de «națiune, popor» în genere.

În Psaltirea lui Coresi :

Ps. II : «Ceare de la mine și da'ț-voiu *limbile* partea ta=Pete a me et do-nabo *gentes* in possessionem tuam».

Ps. IX : «Turna-se-vor păcătoșii întru Iad, toate *limbile* ce uitară Dumnezeu=Retro agentur improbi ad sepulcrum usque, omnes *gentes* oblitae Dei».

Ps. CXVI : «Lăudați Domnul toate *limbile*, prea lăudați el toți oamenii=Lăudate Jehovam, omnes *gentes*, laudationibus commendate eum, omnes nationes».

În prefața Psaltirei sale, Coresi motivează astfel traducerea ei: «Dacă vă-

(1) Caragiani, *Românii din Macedonia și poezia lor populară în Convorbiri literare*, An. II, p. 381.

(2) Crușoveanu, *Mostre* II, 16.

(3) Miklosich, *Rumunische Unters.* I, 16. — Alb. *Forsch.* II, 56. — Crușoveanu, *Mostre* II, *Iii* : «*Ietă*, gr. *icos*, însă nu «an» ca în grecește, ci «secol, eternitate». Nu numai că are sensul de «eternitate», dară și seamănă cu vorbele latine *aetas*, *aeternus*. Și după cum în latinește vorba *seculum* însemnează : a) «timpul de o sulă de ani»; b) «lumea toată», asemenea și *Tetă* însemnează : a) «secol», b) «lumea toată, lumea întreagă». Se zice *lume* în Macedonia, dară și *ietă*. Astfel, când dă omul de nevoi multe, se zice : *Apucăm pe ietă laie*, adică «apucăm pe un secol negru, intram în timpuri rele».

(4) Miklosich, *Rumun. Unters.* I, 23.

(5) Miklosich, *Lex. psl.*, p. 11C7.

zuiu, că mai loate *limbile* au cuvîntul lu Dumnezeu în limba, numai noi Rumânii n'avâm...»(1)

Dosoftel, în «Viața svinților», Noemvrie, 98 : «Intr'aceaslă zi (Noemvrie 1) svîntul mucenic Erminighild. Acesta s'au născut din tată Liuvighild, craiul Goțelor, ce le dzic acmu Șvezi, fiind arian cu toată *limba* lui».

În «Psaltirea în versuri» de același, Ps. XLVI, 1 — 4 :

Limbile să s a l l e (2)
Cu cântece nalte,
Să strige 'n tărie
Glas de bucurie.

Cuvîntul e întrebuițat la plural mai cu seamă în sens de «popoare păgâne», ca pluralul slav *tezycl* «gdvij, gentes», sub forma *limbile* absolut sad întovărășit de adjectivul păgân.

În codicele lui Matei-Basarab, p. 362 : «Pentru răotățile, carele fac noaă *limbce* adecă păgăni i, oare cu porunca a lui Dumnezeu le fac?»

În «Divanullumii» de Canlemir (Hasdeu, Arhiva II, 156): «încă șidin *limbe*, adecă de la păgăni culege pilde».

Grigorie Ureche în «Domnii Țarei Moldovei» (Cronice 1,163) : «Eșindu'î înainte lui Ștefan Vodă Mitropolitul cu toți prenții, aducând sfânta Evanghelie și cinstita cruce în manile sale, ca înaintea unui împărat și biruitor de *limbi păgâne*, de l'aO blagoslovit».

În limba modernă acest sens abia se mai aude(3) și e întrebuițat foarte rar chiar de scriitorii, cari au o predilecțiune pentru limba arhaică. Iată câteva exemple.

În «Santinela română» de Alexandri (Poesii II, 14):

Iată oardele avane,
Iată *limbile* dușmane
De Gepizi și de Bulgari,
De Lombarzi și de Avari!

(1) Traducătorul Pravilei din Govora repetă același lucru în «predoslovia» sa : «Socotit'am, că mai toate *limbile* au carte pre *limba* lor, cu acei cugetai și eu, robul Domnului meu Îs. Hs., să scoț ceasta carte anume Pravilă».

(2) Vorba «salte» în acest vers este un non-sens; deindată ce înlocuim pe *salte* cu *psalte* «a cânta psalmi, a cânta în genere», versul devine clar. Se știe, că acest psalm a intrat și în «cântecele de stea» și într'un manuscript al acestora din 1821, publicat de d. dr. Gaster (Tocilescu, *Revista*, An. II, voi. I, p. 104), figurează această variantă. Versurile sună acolo astfel :

Limbile să psalte
Cu cântări lnnalte.
Să cânte în ărație
Cu glas de bucurie.

(3) Laurian și Maxim, *Dicționarul* II, 167: '*Limba* adeseori în loc de n a ț i u n e : multe *limbi* străine aii cutreerat pămîntul patriei noastre; părinții noștri au suferit multe și mari rele de la *limbele* străine; de ce *limbă* să fiă acel străin? *limbă* spurcată».—*Lexicon Budanum*, s. v. : *limbă păgână* «gens pagana».

În «Cântarea României» de Bălcescu : «Astfel popoarele se făcură părtașe la nelegiuirile și nedumnezeirea căpeteniilor lor, sleiră sângele și topiră carnea de pe oasele lor în luptă, până când, rănite de moarte și dându'și sufletul, cunoscură în sfârșit rătăcirea lor, cum că toate limbile pământului sint surori și fiice iubite ale Domnului»(1).

Într'una din satirele lui Eminescu (Poesii, p. 251) :

Un sultan dintr'acela ce domnesc peste vr'o limbă,
Ce, cu a turmelor pășune, a el patria și-o schimbă.,
La pământ dormla ținându'și căpătăiu" mâna cea dreaptă.....

Acest sens particular al daco-românului limbă lipsește dialectului macedo-și istriano-român.

Lege. Limbile slavice, neposedând un termen pe deplin corespunzător latinului religie-, întrebuintează în locul vorba zakonu propriu «lex», sau alle expresiuni analoge, ca vera «credință», ucenile «învățătură»(2). Primii traducători români al cărților sfinte din slavonește au aplicat de asemenea sensul de «religiune» cuvântului lege, care corespunde logicește paleo-slavicului zakonă.

În Cronica lui Miron Costin (Cronice I, 74) : «Iară în al cincilea an al împărăției lui Antonin Piu s'au ațâțat Iară goană asupra creștinilor de ispravniciei, ce era puși pre la orașe și țări; și văzând împăratul, că se îmulțise creștinii, au dat poruncă tare să nu se citească cărțile Sibilelor, în care se afla mare hulă legilor păgânești și laudă mare legii creștinești».

În Cronica lui Grigorie Ureche (Ibidem, p. 207) : «Și într'alte multe fără de lege, ce făcea Iliăș Vodă, implându'l satana de învățatura sa, lăsat'ăa domnia și țara pe seama frăține-săa, lui Ștefan Vodă, și a mănă-sa, în anii 7059, Maiu 1; Iară el s'aii dus la sultan Suleiman de aă primit legea lui Mehmet, lepădându-se de Hristos, socotind că va dobîndi cinste mare de la Turc».

Și aiurea (p. 234) : «Dacă au mazilit împăratul pe Petru Vodă Șchiopul, dat'au domnia Iancului Vodă, carele de naștere era Sas, de lege luteran; creștinătatea cea dreaptă nu iubea».

În balada «Constantin Brancovan» (Alexandri, p. 211) :

Constantine Brâncovene,
Nu'mi grăi vorbe viclene !
De ți-e milă de copil.
Și de vrei ca să mal fii.
Lasă legea creștinească
Și te dă în legea turcească!

Vorba lege mai caracterizează și pe fiecare din cele două mari divisiuni ale Bibliiei, latinește Testamentum (St&ijxY).

(1) Bălcescu, *Istoria Homânilor sub Mliat-Vodă Viteazul*, ed. Odobescu, p. 564.

(2) Miklosich, *Chr. Teri.*, p. 34.—Ebraicul mișpat intrunește asemenea ambele sensuri de «lege» și de «religiune».

Astfel Biblia tipărită în București la 1688 poartă următorul titlu: «B i b l i e a, adecă Dumnezeiasca Scriptură ale cei vechi și ale cei noao *leage* toate, care s'au tălmăcit dupre limba elinească pre înțelegerea limbii rumânești».

Cea tipărită la Blaj în 1795 : «Bibi e a. adecă Dumnezeiască Scriptură a *legii* vechi și a cei noă toate, care s'a tălmăcit de pre limba elinească pre înțelesul limbii romanesti».

Acest sens particular aparține asemenea slavicultului *zakonu*, care însemnează și *Testamentum*.

Compozițiunea *Y#rã-rft?-?cgfc* «iniquifas, injuria» literal avouia. corespunde perfect compozițiunii slavice analoage : *bezakonile* propriu «sine lege»(1). Sensul moral al cuvintelor *nelegiure*, *nelegiuit* «sacrilegium, impius» derivă asemenea de la nuanța slavică a lui *lege*.

Bălcescu, în «Cântarea României», p. 563 : «S'a zis o dală, că Domnul pre cei *fără-de-lege*, când voiește a'i pierde, îi orbește și le insuflă cugete nebune și neînțelepte».

Și mai la vale, p. 578 : «Toate aceste ispite le cercași, țara mea și le suferi încă și acum ___Paharul *fără-de-legii* s'a implut peste măsură și palaturile lor de strămbătate se prăvălesc, surpate de blestemele poporului! . . . »

Vorba «făr'de-lege» se întrebuițează uneori și cu înțelesul «sine lege».

i Așa, într'una din învățăturile lui Neagoe-Vodă către fiul-sefi Teodosie, citim următorul frumos pasaj, în care vorba are ambele sensuri, cel propriu și cel figurat : «Pentru *făr'de-legile* voastre curînd va să se sloboadă pre voi, iar mie nemic namî este de aceia ce ziceți voi, că puterea și tăria mea este legea. Că pre soru-ta, care o ai măritat dupre Bogdan *făr'de-lege* avend el muiere cu lege și o a lăsat el făr'de nici o vină și a luat pre soru-ta»(2).

Proverbul : Cine legea nu'și cinstește, *fără lege* se numește (3).

Sensul religios al cuvîntului *lege* a persistai, în mare parte, și în limba modernă (4).

Jipescu, Opincar. p. 57 : «Limba și *legea*, doă hotare înhipte în cheptu rumânului dă la strămoși și păstrate miie din neam în neam».

Același, p. 104 : «Ai drept d'a te închina în *legea* ta și datoriia d'a suferi și p'allu să se roage în *legea* lui».

(1) Acest cuvint slav, sub forma *bazaconie*, a încercat românește o mare scădere semasiologică, pe care o vom cerceta la locul seu.

(2) Hasdeu, *Arhiva istorică*, tom. I, partea II, p. 138.

(3) Hîntescu, *Proverbe*, p. 24.

(4) Laurian și Maxim, *Dicționarul* li, 144 : «Poporul prin *lege* mai totdeauna înțeleg *religiunea* și *confesiunea religioasă* : de ce *lege* ești ? aii trecui la *legea* calvinească; acela nul de *legea* noastră;... ba încă adesea *lege*, luat în sens religios, se confundă cu naționalitatea genetică, une ori și cu cea politică : *legea* noastră românească ; al mai vezut tu român de *legea* ungurească?...» *Lexicon Biuh*, p. 147 : «*Tjegen*, cuprinsul acelor dogme, care le crede liește cine despre Dumnezeu și cu care se osebește de către alții, adecă *religie**. — Comp. și locuțiunea esclainativă «pre *legea* meal» adică pre «credința» mea.

Alexandri, Despot-Vodă, p. 17 :

Motoc. — Cum? tu, Spancloc, om tânăr cu mintea luminată,
Te 'nchin! la vorbe proaste din timpi de altă dată?
Spancloc. — Mă 'nchin și cred, Moțoace, în datini strămoșești
Ca în dogmele prea sfinte a *Legei* creștinești;
Cred, că treptat se pierde a neamului ființă,
Când el se depărtează de-a bunilor credință.

D. Slavici e de părere, că amestecul (d-sa zice «confusiunea») noțiunilor de «lege» și de «religiune» conduce la ipotesa, că «a trebuit să fi fost pentru Români un timp, când religiunea și legea erau într'adevăr identice» (1).

Răposaii Laurian și Maxim credeați asemenea, că «astă identificare a le-gei religioase cu legea civilă sau politică este un ce caracteristic pentru noi Români. Ea cuprinde o învățatură profundă, ereditată de la cei mai vechi stră-buni, învățatură prețioasă, de care nu s'ar cădea să ne uitam» (2).

Atari afirmațiuni sînt lipsite de orice temeifl. Singura observațiune,|că nu poporul a produs acest amestec, confusiune fie, ci că el s'a operat de către cărturari pe cale literară, e de ajuns a constata faptul, că n'avem aci a face cu una din acele creațiuni ale spiritului popular, capabilă a ne destăinuî anu-mite momente istorice, ci c'un product artificial al culturii religioase, care a căutat pur și simplu să umple, prin analogia, una din lacunele graiului ro-mânesc.

O falsă analogia a presidat la formarea vorbei *relege*, printr'o pretinsă co-relațiune cu *religie*-, ce a fost întrebuițată de unii dintre scriitorii noștri, ma cu seamă de Constantin Negruzzi.

În «Alexandru Lăpușeanu» (Opere I, 144) : »Stefan fu mai răă de cât fratele săă lliăș; începu a sili pre străini și pre catolici a'și lepăda *relegea**.

Și mal la vale (Ibidem, p. 145) : »Rucsandra văzuse pre părinții seî, priverse pe un frate lepădându'și *relegea* și pre eelalt ucis».

A zice *relegea*, pentru a pune cuvîntul în armonia cu latinul *religie*-, e tot a-tât de greșit ca și pretinsele analogii între *lăcaș*, *lăciăesc* (ung. *laJais, laleni*), *războia* (psl. *război*) și *nărav* (psl. *nnav*) cu vorbele latine «locus», «belum» și «mos», dând naștere unor forme ibride ca *locaș*, *locuî*, *resbel* și *morav*, atât de afecționate de unii scriitori moderni.

Mai observăm încă, în fine, că nuanța slavică a vorbei *lege* e propria nu-mai dialectului daco-român.

Față, din latinul *facies*, sub influența corespunzătorului său slav *obraxă* «forma, species, figura, imago, persona» (3), a dobîndit și semnificațiunea de

(1) Stavicl, *Die Rumanen iu Ihujam*, p. 64.

(2) *Dicționarii*, voi. II, p. 44.

(3) Miklosich, *Lax. psl.*, p. 473 : do unde și românește *obraz* în sens de 'persoană' în genere, bunăoară în *Condica* lui Caragea din 1818, p. 201 : «linpăvțiin *obrazele* în bărbați și femei». — Mal observăm încă, că atât ebraicul *pantiu* cât și grecul *παιδιον* intrunesc dcasumenea sensul de «față» cu acela de «ins, individ».

«persoană» străină limbei latine și limbilor romanice. *Fața*, ca «persoană», s'aplică atât termenului special teologic de «personae trinitatis, brodoTaat<» cât și celor ce fac parte din starea ecleziastică, de pildă <*fețe* bisericești».

Pravila lui Matei-Basarab din 1652, p. 353 : «Creștinul, când se închină, cade-i-se săși împreune ceale trei deagete ale mâinii dreapte, cel deintăi, al doilea și al treilea, că aceștia închipuesc trei *fețe* ale Dumnezeirii, sfinte troițe, în carele creade și iaste botezat_____»

Lemn, din latinul *lignum*, care numai la Virgiliu are sensul poetic de «arbor», ni se presentă, în vechile texturi românești, mai totdeauna cu acest sens. Iată câteva citate în ordine cronologică.

Fragment biblic c 1560, Levit. XXXVI (Hasdeu, Cuvente I, 6) : «Și pământul va da hasna sa și *leamnele* vor firoditoore».

Evangeliarul lui Coresi din 1570, Luca III, 9 (Cipariu, p. 10) : «Tot amu *lemnul*, ce n u f a c e p l o d bun, tăiat va fi și în foc arunca-se-va».

Psaltirea aceluiași din 1577 :

Ps. XCVI : «...Atunci bucura-se-vor toate *leamnele* dumbrăvilor—...tune canlabunt omnes *arbores silvae*».

Ps. CUI : «Satură-se *leamnele* câmpilor, chedrit Livanului, ce i-ai răsădit=Satiantur *arbores Jehovae, cedri Libani, quos plantavit*».

Palia de la Orăștia din 1581, Gen. III (Cipariu, p. 50) : «Să nu mâncați de tot *lemnul* raiului >.

Legenda Duminiceii, 1600 (Hasdeu, Cuvente II, 44) : «*Leamneloru* vădedu plod de rodescu».

Divanul lumii de Cantemir din 1698, Gen. III (Hasdeu, Arhiva II, 115) : «Căci ai ascultat glasul muierii tale și ai mâncat din *lemnul*, carele poruncisem ție să nu mânânci».

În limba modernă acest sens s'a păstrat doară numai în compozițiunea *unt-de-Umn*, în care *lemn* însemnează *arbor*e, anume «măslinul» (comp. nemțește *Baumol* și paleo-slavicul *maslo dreve.no*) și în *lemn verde* pentru *arbore* (Lex. Bud.); pe când vice-versa vorba *arbore* are, în Moldova, și înțelesul de *lemn*.

Aceeași asociațiune semasiologică o întîmpinăm la paleo-slavicul *drevo* «arbor, lignum», albanește *dru* «lemn, arbore»; vechia saxon *trio* (englezește *tree*) «trabs, lignum, arbor», sanscritul *drus* «lemn, arbore» și ebraicul *et*, care întrunește de asemenea ambele aceste sensuri.

Măruntaie, din *mărunt*, latinește *minutus*, deci literal «res minutae» pentru «exta, intestina», își găsește o analogia în slavul *drob* «mațe» (din psl. *drobiti* «comminuere»), de unde românește *drob*, care s'a reslîns la «măruntaiele dobitoacelor» și *darab* «bucată» (ung. *darab*—s\ *drob*) (1).

(1) Schuchardt, în «Supliment» la *Cuvente* (p. XXX), aduce totuși și unele analogii romanice, ca medio-lat. *minuția porcorum*, sp. *menudo, menudencias* «măruntaie de vi-

Mătă, ca și *cătușă*, ia sens de «ancoră de corabie»(1) se datorește asemenea analogiei cu slavicul *koloa* «ancora» din *hulii* «piscă» (de unde românește *cotoiit*; sârbește *maeka* «piscă, ancoră»).

Iată două pasaje din Codicele Voronețian c. 1550, alăturate cu corespunzătoarele lor din Noul-Testament dc la Belgrad din 1648 :

Act. Apost. XVII: și din nasulu I de în pisc aruncând patru mațe.
corabieei lepădară patru *cătuși*. Iară corăbiaril să ispitea să fugă dein

Ibidem : E corabnicii ceindu să fugă: di corabie, și sloboziră luntrită în mare pă
în corabie, spânzură luntreia în mare cu supt cumpăt, cum ară vrea să sloboază
părere că di în nasu vremu *cătuși* tiinde. mațele de în pisc.

La primul pasaj, redat în Biblia bucureșleană din 1688 prin : «den fund aruncând patru fiară», editorul Noului-ieslamente din Belgrad face următoarea notă marginală : «*Mațele* de fier, carele țin corabia în loc de nu mearge, că's cu unghii de fier».

Pluralul *cătuși*, literal «pisici», s'a generalizat în limba modernă la sensul de «fiare, lanțuri».

În balada «Blestemul» (Alexandri, p. 17):

Să te duci, bădiță, duci,
Fână'l cădea rob la Turci,
Cu picioarele în butuci
Și cu mânil'n *cătuși*.

Tot aci trebuie raportat, din cauza analogiei sale metaforice, și vorba *cață*, «bătă», care stă în legătură cu rusticul *calus* (nemțește *Katze*), pe care Isidorus îl explică astfel : «Hune (murionem) vulgus *cotum* a captura vocant»(2), de unde d. Hasdea derivă pe *acaț*, *agăț* primitiv «a prinde cu *cața** și pe *cățărare*, *acățărare*, literal «a se acăță de mai multe ori»(3).

În fine, mai pomenim și următoarele două «nuanțe slavice», cari aă rămas mărghinite în limba literară a vechilor texturi.

întuneric a dobândit sensul de «miriadă», ue «zece mii» sub influența paleo-slavicului *tiima*, care însemnează în același timp «tenebrae» și «numerus infinitus, myrias» (4). Aceași asociațiune logică o vedem la turcul *taman*, *ăuman* «brouillard; nombre de dix miile, myriade» (Zenker), de unde bulgărește *tuman*, rusește *tumanu*, cumanie *tumen* «decern millia» (5) și ia ebraicul

le», fr. *menu* «măruntaie de paseri», italienește *minugia* «maț». Vorba *maț*, *mațe*, *ma-cedo-rom. mațu* «intestinum», *fl. mați* «viscera» (Daniil), istriano-rom. în Jelune *maț* se trage din medio-latinul *matia* «intestina quae sorries emittunt, nade *matiarii* dir.untur qui eadem tractant ac vendunt». Vezi Miklos'ch, *Hum. Unters.* II, 23.

(1) *Lex. Builanum*, p. 22 : anghiră, *cătușă*, *mătă* de fler; p. 396 : *mătă*, ce de fler la corabie, adică anghiră, ancoră.

(2) Diez, *Wörterbueh* I, 203.

(3) Hasdetti, *Etymologicum Magnum Romaniae*, p. 128, 131.

(4) Miklosich, *Lex. psl.* p. 1021.

(5) Miklosich, *TUrhische Elemente* II, 78.

rebhabha «miriadă, număr mare și nehotărît» din radicala *rabh* «des, gros, inult» (Gesenius).

Iată acum o serie de texturi în ordine cronologică, în care vorba *întunerice* însemnează *zece mit* sau în genere *număr nehotărît*.

Codicele voronețian c. 1550 alăturat de Biblia lui Șerban Vodă de la 1688 :

Act. Apost. VI: Destui de ceila ce făcea farmace) adura'și cărțile și le arde între toți și băgară sama prețului lor și aflară ci în ci **înturece...**

Ibidem : Câte **înturece** sintu Iudei ceilafee am crezut...

Și mulți den aciea ce făcuse iscodirile, aducând cărțile le arde înainte tuturor și socotiră preturile lor și aflară de argint c i n c i **zeci de mie...**

Câte **zeci de mii** sint din Jidovii care aQ crezut.

Psaltirea lui Coresi din 1577, Ps. LXVIII : «Roata Zeului *untunearc* și *untunearc* în o mije rodeaște-se...=Curuum Dei'duaesunt *myriaăes*, *millia* multiplicia...»

În «Cântarea lu Moisi» de același: «Cum goneaște unul m i i și doi rădică *untunearce**.

Și în prefața Psaltirei sale (ed. Hasdeu, p. 443) : «Și Hs. zise, Matei 99 : cine ceteaște să înțeleagă; și Pavel apostol încă scrie, la Corint. 155, că într-o besearcă mai vrătos c i n c i cuvinte cu înțelesul meu să grăesc, ca și alalți să învăț, de cât un *întunearc* de cuvinte neînțelese într'alte limbi».

Cronica lui Moxa din 1620, p. 380 : «Era o besearcă aproape de Sveta Sofia și era strînse cărți într'insa : trei *întunearce* și trei m i i, și era a toată lumea filosofii într'insa adunate, de le ținea patru dascăli plini de toată înțelepciunea și știea filosofia toată și adîncul scripturilor elinești cu creștinești. Leu iconobreț aduse găteaje uscate denprejur de besearcă, deci arse pre acei sfinți părinți împreună cu cărțile în besearcă».

Pravila de Govora din 1640, p. 36 : «După preeștenie, nooră de pasări în multe chipuri ce mânca sânge căzură împrejurul bisearecii... auzi preotul... și zise : acest *întunearc* de pasări pentru mine veni».

Pravila lui Matei-Basarab din 1652, p. 59 : «Pană la atâta nserdieși vitejje veniră, cât mulți își urară trupurile și răbdară *întunerice* de munci și morți pentru adevărînță».

Dosoftei în «Viețile Svinților» din 1683, Oct. 80 : «Și deacoloșind vâzum și era ca niște vrăbii *întunearcele* și graiul lor omenesc striga : iartă-ne Doamne, iartă-ne Dumnezeu!»

Ibidem, Noemvrie 184 : «Că cu mijlocul morțaii dobîndim împreunare cu Domnul Hs., carele iubi de muri pentru noi, mutându-ne de la stricăcioase a împărăției ceriului și acolo spodobîți cu *întunearcele* de bunuri».

într'un manuscript de la începutul secolului «întrebări și răspunsuri» citim următoarele :

Câte palme este ceriul nalt de la pămînt?

— *H0200* palmi Dumnezeiești; palma Dumnezeiască ține o mie de palme omenești. Dar adîncul pămîntului câte palme este?

— De o mie de *întunerci* de **palmi** Dumnezeiești.

Câte cete îngerești sint în ceriu?

— Zece cete îngerești : într-o ceată au fost 12000 de *întunerec*, deci 14ti (!) de întunerec aă căzut din ceriu și s'aO negrit și s'aă făcut draci și până acuma fac pacoste rodului omenesc și aii rămas 9 ceți îngerești în ceriu (1).

Vorba *ținere*, latinește *tenere*, are în vechile texturi și înțelesul de <a stăpâni>, datorit influenței paleo-slavicului *drităai* «tenere, imperare», *dră&ava* «imperium, potestas; nsl. ditio» (2).

Psaltirea lui Coresi, Ps. II: «Ceare de la mine și dați-voiu limbile partea ta și *ținearea* ta sconcenia pământului». Pete a me et donabo gentes in possessionem tuam et fines terrae jus *possessionis* tuae».

Cronica lui Moxa, p. 352 : «Cleopatra împărăteasa *au ținut* împărăția E-ghipetului».

Ibidem, p. 354 : «Să începem a scrie de acum târia și purtarea Rumânilor (cit. Rîmleanilor), de unde s'au început și *aii ținut* pământul».

Miron Costin, Cronice I, 20 : «Țarigradul și câte țări *țin* Turcii în această parte de loc, care se cheamă Europa, parte de împărăția Rimului este».

De aci substantivul *țitoriu* cu sensul de «domn, stăpân».

Pravila de Govora, p. 45 : «Crez într'unul Dumnezeu, părintele a tot *țitorul*, făcăloriul ceriului și al pământului, tuturor văzutelor și nevăzutelor».

Miron Costin, Cronice I, 16: «Traian îndată s'ail apucat de oaste împotriva tuturor, carii eșise de sub ascultarea împărăției Rimului, și întâi asupra Dacilor, *țitorilor* acestor părți».

Grigorie Ureche, Cronice I, 178 : «Domnit'aQ Ștefan Vodă 47 de ani, 2 luni și 3 săptămâni; și au zidit 44 de mănăstiri și biserici și era însuși *țitor* peste toată țara».

Asemenea substantivul *ținut* cu sensul de «stăpânire, putere».

Psaltirea diaconului Coresi:

Ps. XLIII: «Că tu ești, Doamne, *ținutul* meu....=Nam tu es Deus robori s mei....»

Ps. LIX : *t-Ținutul* meu cătră tine hrănesc. .=:Robur, obtinente illo, te observabo...»

Legenda sfintei Vineri c. 1580 (Hasdeu, Cuvente II, 150) : «Toate slugile mele și *ținutul* împărăției mele».

Ibidem, p. 155 : «Doamne de spueto riu l, părintele a tot *ținotuh*».

De unde *ținut* în sens de «țară stăpânită», fie mai mare «regio, plaga

- (1) Gaster, *Literatura popularii română*, p. 286. — Comp. documentul fără loc și dată de la Mircea cel Mare (Hasdeu, *Arhiva* I, 1. 3), prin care scutește de vâmi pe neguțătorii poloni și litfanT, fiindu-le venirea slobodă în țară cu o avere cât de multă, «makar da doneset bezăisla bezcisld, tyaSCa tyaăc tum», tradus acolo literal prin: «fie măcar cu nenumăratele nenumăratele, cu miile miilor de *întunericet* ceea ce'i neinteligibil în limba de astăzi. Sensul este «cu miile miilor de *minade** adică cu un număr nemărginit de mare.

(2) Miklosich, *Lex. psl.*, p. 177, 178.

ditio», fie mai mică «districtus, tractus», sens exclusiv cunoscut în limba de astăzi (1).

Constantin Căpitanul, *Magazia istorie I*, 293 : «Și au luat sultan Murat Rovantul. cetate mare ce este aproape de marea Caspie, care avea multe orașă și cetăți și *finuturi* sub ascultarea ei».

§ 3.

Analogii roraâno-albăneșe.

Miklosich (2) și după el Schuehardt (3) au analizat o serie de cuvinte latine, comune limbii române și albaneșe, care au suferit în ambele limbi o schimbare analoagă de sens. O atare coincidență se explică, cum a admis mai întâi și Miklosich (4), prin omogeneitatea substratului primitiv traecolatino din peninsula balcanică, limba română și albaneșă fiind «doă dialecte d'o potrivă traco-latine, dezvoltate însă fiecare pe o cale individuală nedependente» (5).

(1) În sens de «regio, ditio» mai întâlnim în vechile texte vorbele *lături* și *parte*, ambele influențate de ps. *strana* «regio, pars, gens, populus», de unde românește *strană* «partea bisericii unde stă corul, corul însuși». — În privința lui *finut* compară totuși medio-latinul *tenementum*, pe care Du Cange (*Glossar. med. lat.*, s. v.) îl traduce prin «territorium, districtus alicujus loci». — În fine mai pomenim aici și *bunătate* în sens de «avuție, stare» de pildă la Moxa, p. 352 : «Deaca se întoarse Menelai de în cale și nu și găsi mutarea nice *bunătatea*, puse scrabă mare și și dăria fața și și rumpea hainele» sau p. 389 : «Cetățile ceale tari și pline de *bunătate*» și în Alexandrie, p. 1 : «Netinav era atata de maestru, cât lua *bunătățile* și dulceța de la patru țări adică : grăul, vinul și untul și era țara lui toată sănătoasă și plină de toată dulceța lumii». Acest sens se poate compara cu ps. *blagyni* «bonitas» în raport cu rus *blagaja* pl. «avoir fortune». Vorba *stare*, în înțeles de «avuție», datorește această accepțiune unei influențe analoage.

(2) Miklosich, *Die slavisch Elemente im Rumunischen*. Viena, 1861, p. 8—11.

(3) Schuehardt, *Der Vocalismus des Vulgärlateins*. Lipsa, 1866—68, voi. III, p. 50.

(4) Miklosich, *Slavische Elemente*, p. 6 : «Toate particularitățile comune limbilor vorbite în țările balcanice (care nu și găesc explicațiune în nici una din limbile inconjurătoare) trebuiesc probabil să fie reduse la *elementul autohton*. Ele sprijină părerea, cum că acest element e esențial identic cu *albanesă de astăzi*. Și dacă *Albanesii* sint considerați cu drept cuvânt ea urmașii *vechilor Iliri*, va trebui cu bucurie seamă a se da *Dacilor* și *Geților* o origină comună cu *Ilirii*. Una din aceste particularități—*postpunerea articolului* — a fost deja relevată la 1829 de către Kopitar (*Wiener Jahrbücher* XLIV, 95). Tomaschek explică asemenea ca o *moștenire indigenă a limbii ilirice* particularitățile sintactice comune popoarelor din peninsula Balcanică (Oest. Gymnas. Zeitschr. 1877, p. 449J).

(5) Hasdeu, *Istoria critică*, p. 294 și monografia : *O pagină din sintaxa româno-albaneșă* (Cuvente II, 611 urm.), în care tratează despre reduplicarea și triplicarea articolului, definit, după Schuehardt limba albaneșă ocupă, în raport cu cea română, o pozițiune identică ca basca către spaniola sau ca celtica către franceza (Cuvente, *Supplement*, p. XIX). Pe lângă înruderile de baștină mai e un mic număr de cuvinte albano-române, care se datoresc unei importanțe posterioare și chiar recente, intro-

Analogiile româno-albanese, relevate de Miklosich și repetate de Schuchardt, nu sînt toate exacte. Unele dinl'însele ies din sfera unei atari comparațiuni, necunoscându-li-se un prototip sigur (1), iar altele neprovenind *deadreptul* de la una și aceeași formă primitivă (2). D. dr. Gaster a făcut asemenea câteva observațiuni escelente în această privință (3), dar nici d-sa n'a accentuat cu rigurozitate analogiile *esclusiv* particulare celor două limbi, implicând în cercetarea sa cuvinte comune și unora din limbile romanice (comp. *drept, orb*); sau limbei copilărești a tuturor popoarelor (comp. *mamă*).

Ne vom încerca a-da, în paginile de mai.la vale, o serie de cele mai sigure analogii semasiologice, ce se pot constata într'o cercetare comparativă a limbei române și albanese(4).

Bffiate, din forma latină vulgară *battalia*, în sens de «pedeapsă» în special «divină» adică «plagă, rană», bunăoară în următoarele două pasaje din cel mai vechia fragment biblic, circa 1560 (Hasdeu, Cuvente I, 9) în alăturare cu corespunzătoarele lor din Biblia Șerban-vodă de la 1688 :

Ex. XXXVI: Iară să nu veți nici așa îngădui mie, cu 7 ori mai tare voui *bate* pre voi și voui frânge jos pre trufia voastră și pre măriia trufiei vostre.

Ibidem : Să veți hi inblându înprotiva mea și nu veți asculte pre mine, de 7 ori voui mai tare mulți *bătăile* pre voi după păcatele vostre.

Și de nu'm veți asculta nice *pană* în-tr'atâta și voui adaoge a vă *certa* pre voi cu r a n e de 7 ori pentru păcatele voastre. Și voui surpa semeția mândriei voastre.

Și după adastă de veți merge curmeziș și nu veți vrea să mă ascultați, voui adaoge voao șapte r a n e după păcatele voastre.

În blesteme : *bată-te!* (D-zefl, Preeista, sfinții, crucea etc.) vorba are iarăși înțelesul de «a pedepsi».

ducendu-se prin Arnăuți, dintre cari câțiva ajunseseră chiar pre tronul țării române (Vasile Lupul și Ghica Vodă «fiind, de neamul lor, A r b a n a ș l»). Aceste cuvinte se rapoartă mal 'toate : a) la regnul animal (barză, broască, cioară, năpărcă, șopărlă, viezure); b) la regnul vegetal (brad, bunget, codru, copaeia, mazăre, mugur, simbure); c) la terminologia geografică (măgură, noian, pârâf, sat); d) la rudenie (moș, mire). Dintre părțile corpului omenesc numai «grumaz» (comp. metafora populară *omușor* «luette», ce o vom cerceta maila vale, întocmai așa exclusiv la Albanesi). În fine mal relevam și numele de *Andilandi*, pasere măiastră din basmele muntene și care nu'i de cât alb. *ndelandi(șe)* «rîndunică». Vezi asupra'l studiul meu *Ielele*, p. 31.

(1) Comp. rom. *buză*, macedo-rom. *budză*, alb. *buză*, sp. *buz* și chiar persienește *buz*, toate «labium»—cuvînt, probabil, de origină onomatopoeică.

(2) Cuvinte ca alb. *varvat* «animal necastrat de parte bărbătească» și *kuvând* «întrevorbire, adunare, mănăstire»— ambele provenind din formele neo-grecești *pappaxo*; și *zou-ji't'vra*—nu pot oferi puncte de comparațiune cu rom. *bărbat* și *cuvînt*, cari se trag dc ndreptul din latinele *barbatus* și *convenlum*.

(3) *Stratificarea elementului latin în limba română* în Tocilescu, *Revista*, An. I, p.7—'2 și 345—350. Observațiunile semasiologice s'atlă la paginile 352—355.

(4) Vezi Miklosich, *Albanische Forschungen*. Viena, 1870-71: Partea *YLDie romanisclien Elemente im Albanischen*.

În limba albaneză *bătaia* înseamnă asemenea «spaimă, epilepsie» (comp. ital. *battigia* «epilepsie») (1).

Latinul *Calendarium* a dobândit, cum am spus-o și într'un capitol precedent, atât românește cât și albanește, sub formele *Cărindar* și *Katenduer*, sensul restrâns de «Ianuarie».

Tot așa vorba *draco*, sub formele *drac* și *drekî*, posedă, în ambele aceste limbi, sensul metaforic de «diavol».

Latinul *faux* «gâtlej, înghițitoare» a produs românește *falcă* «maxilla» și *falce* «măsură agrară», întocmai precum albanesul *făihinlă* înseamnă în același timp «falcă» și «șchioapă».

Gula «înghițitoare», printr'una din acele metafore populare, ce caracterizează limbile romanice, a luat locul clasicului «os» în limba română și albaneză : *gură* (macedo-rom. *gură*; istriano-rom. *gură*) și *gollă* saă *goiă*.

Granum a produs românește *grâu*, la plural *grâne* cu sensul de «cereale» adică de orice fel de grăunțe; fot așa albanesul *grun*, *grur* înseamnă «grâu» și «cereale». Dar și în limbile romanice se ia câteodată pluralul lui *granum* pentru *frumentum*.

Langua înseamnă românește și albanește «o boală îndelungată și lipicioasă» : *lânqoare* saă *lunqoare* «typhus» și *liângăer* saă *Uuniără* «Seuche» (Hahn).

Magister vulg. *magester*, ital. *maestro*, a produs românește *măiestru*, de unde derivă *măiestrie*, care avea odinioară și sensul de »cursă», bunăoară în Pravila lui Vasile Lupu, p. 5 : «Când va întinde niște *maestrii* la vr'o vie saă la vr'un pomât»; sau în «Istoria ieroglifică» de Cantemir, p. 356 : «Corbul la dulăii vânători porunci, că de vor videa, că într'alt chip inorogul în *măiestriile* lor a cădea cu puțință nu iaste...» Tot astfel albanește *mustri* înseamnă «doluș», *mastrim* «arlificio», *maștrim* «frode» (Miklosich).

Masculi a produs românește *mușchi*, care mai are și sensul de «bucate gătite de plămâni» (Lex. Bud.); albanește *mușkârî*, *mușkâni* înseamnă de asemenea «mușchi» și «plămâni».

Orare «a ruga» a devenit românește *urare* «gratulări» (2) și *orație* «gratulatio» (3): tot așa albanește : *uruem* «augurare», *uroiă* «saluto,

(1) Și Românul consideră «epilepsia» ca o «pedeapsă divină», ca o «bătaie cerească», de unde etimologia populară moldovenească *pedepsie* în loc de *epilepsie*. Creanga în «Amintiri din copilărie» (Conv. lit. XV, 450) : «Unii dondăneau ca nebunii, până 'i apuca amețeala, alții o duceau numai într'un muget, cetind până le perea vederea; la unii le umblau buzele, parcă erafl cuprinși de *pedepsie*».

(2) La Moxa, p. 355 și cu sensul de «a vesti, a da sfară»: «După aceala zidi Romii cetate prea mare și frumoasă... și cu glas de bucin *ură* : să asculte toată lumea de cetatea, ce'i se puse numele Rim».

(3) forma corectă este *orație*. În «Condica de obiceiuri vechi și noi» (Cronice III, 3011) citim : «...Diaconul Curtii iaepe a ceti *orațiile* sărbătorii»; Ibidem, p. 311 : «întâi mitropolitul ridică un pahar de vin făcând *orații* pentru slava lui Dumnezeu»; Ibidem, p. 313 : Dascălul cel mai-celiue.se... uune pe ucitiicul săii cel rinduit de spune e n g o m i o n

faccio buon augurio», *urim* «congratulazione», *urată* (=lat. *oratum*) «benedizione».

Palus «baltă», sub forma sa posterioară *padules* (paludes), a dobândit accepțiunea de «silva», românește și albanește : *pădure șipul*.

Socius. «tovarăș», *socia* «tovarășă» au înlocuit românește pe «conjug» : *soț, soție*(1); tot așa albanește *șoki*, fem. ^oMe «conjug.»

Din latinul *stupā* avem românește *stupă* «căiți», de unde verbul *a astupa* «a închide o gaură, a acoperi o spărtură» literal «a umplea sau acoperi cu căiți»; albanesul *stupos* are asemenea sensul generalizat de «astupare». Dar tot așa și neo-grețește *otoortwvo*).

Latinul *venenum* s'a transmis românește sub forma *venin*, care înseamnă «venenum» și «bilis», ca și albanesul *v&ner, v&rer* «venenum, bilis». Compară macedo-românul *nvernare* «tristitia» literal «înveninare» și *nverinatu* «tristis» (Kavalliotis) cu alb. *vrere* «X63rrj» literal «venin», *iste vreret* «temps obscur, trouble» (Miklosich).

Ver a înlocuit românește pe «aestas» : *vară*; albanesa a întrunit ambele aceste sensuri: *v&ră* «vară, primăvară» (2).

Virtus a transmis românescului *virtute* numai semnificațiunea sa materială (3) de «putere, tărie», macedo-rom. *virtute* «86v|uc» (de unde la dinșii și adjectivul *vîrtos* pentru *tare*) întocmai ca și albanesul *v&rtit* «robur, vis».

Incheiând această parte a lucrării, care îmbrățișează niște fenomene mai toult sau mai puțin fluctuante din viața limbei, ne vom îndrepta acum privirile către acele modificări inerente spiritului omenesc, cari constituiesc căușele fundamentale ale tranzițiunii sensurilor: metafora, oarecum elementul vital al graiului, precum și fenomenele generale de lărgire, de restrângere și de scăderea cuvintelor, în cercul cărora se efectuează evoluțiunea lor istorică.

(1) În loc de *soție* «conjug» s'află la Moxa forma masculină *soț*, ca în următoarele, două exemple : «Deci deaca veni în vrăstă de însurat, soru-sa Polhiriea grijiea să'i afle *soț*» ; saă (p. 367) : «Înpărățila Teodosie înprenă cu *soțu-s&u*, înpărăteasa Ev-docsia».

Pe de altă parte femininul *soție* are, în vechile texturi, înțelesul masculin de «complice». Astfel în Pravila lui Matei-Basarab, p. 88 : «Cela ce va da altuia arme... pentru să meargă să ucigă pre altul... acela se va pedepsi ca un ncigătorlu și ca un fur, pentru că se cheamă *soție* cu dinșii». Ibidem, p. 95 : «Mal mare Iaste răpirea, când va fi cu *soții* multe».

(2) Pictet I, 99 compară, sub raportul semasiologic, pe litfanul *w&sara* «vară» Jn raport cu sanscritul *vsanta* «primăvară», pe când «primăvara» o numesc Litfanul *pawa-saris* literal «înaintea verel».

(3) Cic. Tuse. II, 18 : «Appellata est a viro *virtus* : viri autem propria maxime est fortitudo, cujus munera duo maxima sunt, mortis dolorisque contemptio».

IY. METAFORA.

§ 1.

Viața metaforică a limbei.

Abstracțiunea e caracterul distinctiv al prozei. însușirea principală a poeziei e din contră sensibilizarea impresiunilor. Toată măiestria poetului stă tocmai în această concretizare și individualizare a ideilor abstracte și generali. Pe când vorba prosaică e seacă și lipsită de viață, expresiunea poetică deșteaptă în noi o sumă de amintiri, capabile a ne reproduce icoana vie ce l'a dat naștere și impresiunea, ce ea lasă prin aceasta asupra-ne, e firește mult mai energică. Să luam, bunăoară, următoarele două strofe din poezia «Groza» de Alexandri:

Galben ca făclia de **galbenii** ceară,
Ce aproape! ardea,
Pe o scândură **veche** aruncat afară,
De somnul cel vecinie Groz'acum zăcea,
Și după el nime, nime nu plângea !

Un moșneag atuncea cu o barbă **lungă**
La Groza mergând,
Scoase doi bani **netezi** din **vechea** sa pungă,
Lângă mort îl puse mânai sărutând,
Mal făcu o cruce și zise plângând.....

Ceea ce revarsă un farmec deosebit asupra imaginilor, ce trec pe dinaintea noastră la citirea acestei poezii, sînt *epitetele*, cari întrupează și însuflețesc plămuirile poetului. Iată ce spune Schopenhauer în această privință :

«Pentru a pune în mișcare fantasia trebuie, ca noțiunile abstracte, cari sînt materialul imediat al poeziei ca și al prozei aride, să fiă astfel coordonate, în cât sferile lor să se întretaie așa, ca nici una să nu poată subsista în generalitatea sa abstractă, ci în locu'i să treacă dinaintea fantasiei un reprezentant intuitiv, pe care cuvintele poetului îl vor modifica din ce în ce mai mult după scopul s'ă. Precum chimistul obține substrate solide prin combinarea unor fluide cu totul limpezi și străvezStoare, tot așa știe poetul să producă din generalitatea abstractă și transparentă a noțiunilor, printr'o anumită împreunare, concretul, individualul, reprezentarea intuitivă. Căci numai prin intuițiune ajungem la cunoașterea ideii (platonice), care e scopul oricărei arte. Măiestria în poezie, ca și în chimie, dă posibilitatea de a obține totdeauna tocmai substratul propus. Pentru acest scop servesc multele epitete în poezie. prin cari se restrînge până la intuițiune generalitatea oricărei noțiuni» (1).

Ceea ce sînt epitetele pentru poezie, aceea este metafora pentru limba în genere, adică elementul ei de viață și de mișcare. Metafora este într'adever poezia limbei, o poezie adeseori latentă, care rămâne neobservată și necu-

(1) Schopenhauer, *Die Welt als Wille und Vorstellung* (Lumea ca voință și reprezentare), voi. I, p. 286.

noseută. În viața metaforică a graiului nu pulsează, - cel drept, același vioiciune de concepțiune, și numai arareori putem surprinde imediatul proces al fantasiei. Pături succesive aii acoperit primele imagini și aQ stins într'insele orice urmă de viață (1). Prin zilnică tocire cele mai frumoase, cele mai strălucite din aceste imagini aii ajuns pentru noi simple sunete, cari nu ne mai spun nimic despre primitiva lor splendoare. Această usare continuă a elementelor imaginative prin deprinderea zilnică merge din ce în ce crescând și o reacțiune rămâne posibilă doară în domeniul poeziei. Numai poetului îi mai este dat a reimprospăta din când în când aceste imagini, cari s'au înfățișat odinioară popoarelor în copilăria și în junețea lor și cari n'au păstrat din frăgezimea lor primitivă de cât urmele unei adânci gârboviri....

§2.

Definițiunea și însemnătatea metaforei.

Aristotele dă asupra metaforei o definițiune prea întinsă (2), făcând dintr'înșa orice «schimbare a semnificațiunii propriie a cuvântului» (ovdu.ațoc aX-Xoiptou *kmtpopâ*). Definițiunea lui Quintilian «metaphora brevior est similitudo» (3) a rămas clasică până în ziua de astăzi și o regăsim, într'altii, la Iordache Goleseu, care amplifică întru câtva cugetarea retorului latin, fără a o lămurii *Metafora*, adecă după asemănare, să zice când vrăm să arătam un obraz sau altceva, asemănăm înțelegerea acelu nume (cu care facem arătare) cu altă înțelegere. Cum când zicem : *înțelepciunea este comoara faptelor bune* : la această vorbă înțelegerea numelui *comoară* (ce se dă numai la avere) o asemănăm cu dobândirea faptelor bune, ca și când am zice : *dobândirea faptelor bune este înțelepciunea* (4).

Asemănarea, condițiunea neapărată a metaforei, e totdeauna parțială : printre feluritele însușiri, ce constituie caracterul distinctiv al unui obiect, e destul să se găsească una singură ca moment esențial și la alt obiect. Câte de asemenea însușiri va avea deci un obiect, atâtea metafore se va putea forma despre dînsul.

Dar definițiunea de mai sus consideră metafora exclusiv din punctul de vedere al retoriceii, care nu intră în cercetarea noastră. Din punctul de vedere lingvistic metafora este, după cum a definit'o Max Miiller, «faptul de a transporta un nume al obiectului, care îi aparține propriu, la alte obiecte, cari participă într'un mod saft altul la proprietățile celui dintâiu» (5). Dorințe

(1) Jean Paul : *Jede Sprache ist in Rücksicht geistiger Beziehungen fin Wörterhuch erblasster Metapleru* : «Fiecare limbă este, din punctul de vedere intelectual, un dicționar de metafore ofilite».

(2) Aristotelis, *Poetica*, cap. XXI.

(3) Quintiliani, *Institutiones oral.*, lib. VIII, cap. VI.

(4) Iordache Onlpscu *Uitititit' de senmif. ^numm .v/n....../%.. n-----> turn*

arzătoare, cuvinte *infocate*, rugăciuni *fierbinți* sint expresiuni metaforice. Vrând a denumi principiul vieții din interiorul omului safi animalului, alegem un semn exterior al acestui principiu vital — *sufierea* gurei — și avem vorba *suflet*.

Max Muller distinge două feluri de metafore : *radicală* și *poetică*. Metafora radicală «când o rădăcină, care însemnează «a străluci» e întrebuințată pentru a forma nume, nu numai al focului sau soarelui, 'ci și al primăverel, al luminel matinali, al strălucitoarei lumini a'cugetării saă al acelei bucurii sufletești, care izbucnește tn imneie de laudă. Limbile vechi sint pline de asemenea metafore și sub microscopul etimologiei mai fiecare vorbă lasă a se întrevedea urmele primei sale concepțiunl metaforice»(1).

Mal scurt s'ar putea zice : când o idee se transmite de la forma sa primitivă saă radicală asupra unul noă obiect. Dacă luam, de pildă, verbul românesc *născocire* «a afla, a închipui un lucru» și'l comparăm cu paleo-slavicul *naslcocdi* «insilire» (*sktăiti* «salire») vedem, că însemnează propriu-zis *a *sări în* (cap) ceva neașteptat», precum pentru francesul *saillie* «vorbă isteată spusă pe neașteptate» literal «săritură» (*saillir* «a sări») avem românește cuvintele *trăsnae* saă *plesnae*, ambele pentru a desemna o cugetare ivită deodată în spiritul nostru (2). Animalul caracteristic prin neașteptatele și repezile sale sărituri — *capra* (3) — a fost luat în diferite limbi cu o expresiune metaforică pentru «trecătoarele fantasii», ce abat cuiva, pentru acele mișcări luți și nesocotite ale spiritului atât de asemuitoare săriturilor unei capre. Astfel franțuzește *caprice*, italienește *capriccio* «toane» etc. (comp. ital. *tiechio* «toane»

(1) *Ibidem*, p. 73.

(2) Sinonimul modern al lui *născocesc* adevă *scornesc*—ambele cu o nuanță pesimistă— este primitiv o expresiune a graiului vânătoresc și însemnează literal «a chema cu **cornul**» câinii la vânat, ca într'o colindă (Teodorescu, Poesii pop. rom., p. 69):

La vânat că mi-om ieșit,
Gatalina mi-am scornii,
Gatalina mi-am gonit....

deci a pune în mișcare, a turbura (comp. *sbuclum* literal «a cânta cu buciulmul») aplicându-se, și în vechile texturi, la vînt saii vijelie, de pildă în următorul pasaj din «Scriul de aur» din 1673 (Cipariu, Crestom., p. 120): «Și să **scorni** de cătră pustie vi h o r de vînt mare și scutura tuspatri unghiurile casil»; sad în sens figurat la Cante-mir, în «Istoria ieroglifică», p. 28 : «Cu cât veastea otărătă mal de năprasnă vine, cu atâta mal mare t u l b u r a r e și grijă **scorneaște**». Sensul modern al lul **scornire** «plăzmuire, născocire mincinoasă» (comp. expresiunea «minciună cu **coarne**») își găsește o analogia în francesul **tromper** «a înșela», la început «a cânta cu t r o m p a sau t r i m b i ț a». Vezi interesantul studiu **tscornesc** și **stirnesc** publicat de d. Hasdeii în **Columna** pe 1883, p. 48-63.

(3) Buffon o descrie în modul următor : «L'inconstance de son naturel se marque par l'irregularite de ses actions, elle marche, elle s'arrete, elle court, elle bondit, elle saute, s'approche, seioigne, se montre, se cache ou fuit, corame par **caprice**, et sans autre cause determinante que celle de la vivacit6 bizarre de son sentiment interieur, et toute la souplesse de ses erganes, tout le nerf du corps suffisent à peine à la p e t u l a n c e et à la rapidite de ses mouvements, qui lui sont naturels».

din germ. *ziccki* «căprioară»). Dar chiar românește avem vorbapîrțag «furia, mânia cu Ioane» *ă\ a pîrț* «țap», care se întrebuițează mai totdeauna în unire cu *arțag*, ca în următoarele două exemple din «Povestea Vorbei» de Anton Pann, p. 108, 112 :

«Ar ț a g u l îș i g ăseș te pîr ț a g u l * . —Ș i e l , c u m s e l e g ă s ă' i r a b d e a r ț a g u l , ș i e a s ă s e l e g e s ă' i r a b d e pîr ț a g u h (\) .

Cu totul diferită e *metafora poetică*, «prin care un verb sau un nume deja creat și aderent la vr'o noțiune sau la vr'un obiect determinat e transportat într'un mod poetic asupra unei alte noțiuni saii asupra un ui alt obiect. De pildă când razele soarelui sint numite mâinile sau degetele soarelui, numele, care însemnează mâini și degete, exi.* ta deja și e aplicat, printr'o figură poetică, la razele, cari ies din acest corp luminos».

Cu alte cuvinte : când reprezentarea ideii anterioare rămâne și când se face o contopire analogică sau o identificare. Astfel românește : ușa are o *broască*, trăsura o *capră*, pușca un *cocoș*, usturoiul un *cățel*, stativele două *iepe* (comp. *cobila* plugului), etc. toate împrumutate regnului animal și aplicate la obiecte neînsuflețite. Iată încă câteva metafore poetice luate de la părțile corpului omenesc : românește plaiul are un *picior*, moneda o *buză*, carul o *inimă*, pământul o *sprinceană*, ziua o *geană*, (geana zilei =aurora); asemenea un *ochiU* de lanț (=ineluș), de sticlă (=geam) saii de funie (=laț); clopotul are o *limbă* și cosciugul o *pleoapă* (=capac). Pe de altă parte *copil* (rzcopil «enfant») e «țîținaușei», *babă* (=babă «vieille femme») e «grindă, tălpoaie», *pop* (=popă «preltre») e «slîlp, proptea», etc. (2).

(1) Pentru aceeași noțiune de «toane» limba românească mal posede încă două expresiuni *gărgăuni* și *greeruși*, împrumutate de la numele a două insecte cu 0 cântare sbărnăitoare, cel din urmă —greerele— caracteristic asemenea pentru săriturile sale. Francezul le zice «șoareci» (*avoir des rats*). Iar Italianul «broaște», (*aver delle rane*), dar și «greerl» (*ii grillo mi daltà*). - Numele latin al greerului *cicada* a păstrat românește, sub forma *cicdlă*, numai semnificațiunea figurată de «flecar, tărăe-briO». Faptul că Macedo-Românii aii *chincală* cu înțelesul de «greere», dovedește că și în dialectul daco-român vorba va fi avut la început acest sens propriu, și mal ttrzlu numai trecu la cel figurat, tocmai ca în limba italiană și spaniolă (comp. și franțuzește «b a b i l l a r d e n c i g a l e * Littre). *

(2) Tot astCel numesc Românii din Moldova, Ardeal și Bucovina *pupăză* un fel de prăjitură din aluat de griQ, din cauza asemănării sale cu cuibul acestei pasări, întocmai precum engl. *pie* și fr. *pie* «coțotană» însemnează totdeodată «plăcintă cu carne». Cu *pupăze* se împodobesc pomii dați de sufletul morților și la parastas se dau de pomană, pe când *colacul* se împarte la praznic sad comandare.

Într'o poesie populară din Bucovina (Marian I, 162) :

Fă < l o i c o l a c i
Din patru saci
Ș i o p u p ă z ă
Dintr'o m i e r ț ă
Ș un c o v r i g
Dintr'un m o r t i c . . .

De aci și locuțiunea proverbială : *colac peste pupăză*, când cineva suferă o îndoită pagubă.

Această diviziune a lui Max Müller nu-i tocmai clară. Mai cu seamă numirea de «poetică», dată categoriei a doua în opoziție, nu cu una proaică, ci cu una radicală, e răii aleasă. Pentru scopul nostru în special sînt deosebită importanță numai acele metafore sau expresii metaforice, cari sînt rezultatul instinctiv al inspirațiunii populare, cari se datoresc adecă spontaneității spiritului popular, iar nu reflexiunii și geniului poezilor. Metaforele limbii poetice formează o lume ideală a parte cu totul diferită de metaforele, ce izvoresc din fantasia veciniei vie a poporului.

Metaforele «ca revelațiunile spiritului omenesc, ca oglindă credincioasă a lumii externe și interne a omului, ca monumente de atâtea fapte ale istoriei sale» (1) merită să atragă o serioasă atențiune din partea acelor cari urmăresc în dezvoltarea limbii mersul progresiv al spiritului omenesc. În metaforele și în expresiunile metaforice stă originalitatea și geniul limbii și întrînsele se oglindesc particularitățile spiritului național.

«Transportul sau metafora a fost procederea cea mare a formării limbii. O analogie a tărît o altă și așa sensul cuvintelor a colindat în aparență în chipul cel mai caprițios; adeseori chiar semnificațiunea primitivă a dispărut și n'a lăsat să subsiste de cât accepțiunile derivate. De aci, în sinul unei aceleiași familii de limbi, acea diversitate extraordinară, care face, ca idiome învederat leșite din aceeași tulpină... să nu se recunoască de loc la distanță și ca știința cea mai atentivă să le poată singură regăsi fraternitatea. Fiecare popor s'a alipit, în crearea metaforelor sale, de raporturi diverse după caracterul său individual și după natura, ce-l înconjură» (2).

Mărgăritare poetice zac adeseori ascunse în aceste metafore. Admirabile sînt, în această privință, numirile romanice pentru «talazurile» mării: Italianul le caracterișă prin plastica expresiune de «cal» (*cavatti, cavalloni*) asemuind furtunoasele valuri cu caii cel aprigi, pe când Spaniolul dă micilor unde spumoase poetica numire de «porumbițe» (*palomas, palomillas*). Francesul le numește *moutons* «berbeci», Italianul *pecorelle* «miei», marea privindu-se ca o câmpie înverzită (3).

Animalul *Mustela*, căruia închipuirea populară îi atribuie lainice puteri, poartă în diferite limbi un nume desmierdător: rom. *nevăstuică* literal «pelite femme», paleo-slavul *nevestāka* «nova nupla. mustela»; fr. *beletie* «frumușica», portug. *dominja*, ital. *donnola* «domnița», span. *comaãreja* «cumătriță», neo-gr. *w^fk^a* din vuu.971 «logodnică, noră», germ. *Jungferchen* «coconită», în Bavaria *Schonhierlein* «frumușelul animal» și în alte localități *Mühlein* «mătușica», danes *kjonne* «frumoasa», ungar. *memjet* «noră, nevăstuică» și basc. *andereigerra* «nevăstuică» din *andrea* «femeie, fecioară».

Dulcea cântăreață a nopții

care spune cu uimire

Tainele inimii sale, visul ei de fericire.....

(1) Brinkmann, *Metaphern*, p. 4.

(2) Renan, *De l'origine du langage*. Paris, 1858, p. 123.

(3) Brinkmann, *Metaphern*, p. 9, 40, 298, 573.—Și Românul numește *oițe*, sp. *ovejitas*, nouașii aducători de ploaie

a primit românește frumoasa numire de *priveghetoare*, pasere, care, după legendă, «priveghează mai toată noaptea» (1) și umple aerul cu duioasele'i accente, așa că

Lumea întreagă stă pătrunsă de al ei cântec fără nume....

Unele dintr'aceste numiri metaforice, date animalelor, se întemeiază pe legende străvechi, care datează probabil din epoca cea mai depărtată, ceea ce explică existența lor la popoare diferite. Pasărea «Troglodytes parvulus» se numește, bunăoară iu Transilvania, *împăratul paserilor* sau *Piț împărătuș*, iar în Bucovina *împărătuș*, *împărățel*(2). Aceeași pasăre se numește de Greci (faoiX.oxoe; «crăișor», de Latini *regulus* «regișor», de Francesi *roitelet* dimin. din *roi* «rege» și *da* Germani *Zaunkonig* «regele gardurilor».

Flora românească esle mai cu seamă bogată în asemenea poetice numiri. Una și aceeași floare *Convallaria majalis* a fost împodobită, în diferitele regiuni românești ale Daciei, cu nestemate poetice ca: *sufletele* «petites âmes» în Transilvania, *lăcrămioare* «peliles larmes» în Moldova, *mărgăritari* saii *mărgăritarele* «petites perles» în Muntenia și *cerceluși* «petites boucles d'oreille» în Dobrogea (3).

Nu mai puțin admirabile sînt numirile de *brîndușă*, sinonim cu *măngăioasă*, și *primăveruțe*, *luminărica Domnului*, *lumiņa noptii* și întreaga acea lume feerica de flori, ce poetul face să treacă pe dinaintea noastră în «Concertul in luncă» :

Iată vin, pe rind, păreche și pătrund cole 'a poiană
Bujorelul vloiO, rumen, cu năltuța *odoleană*,
Frățiori și *românițe*, care se ațin la drumuri,
Clopoței și *măzărele*, îmbătate de parfumuri.

Iată frageda *sulcină*, *stelișoare*, blânde *nalbe*,
Urmărind pe *busuiocul*, iubitor de sinurl albe,
Dedifei și *garofte*, părguite în foc de soare,
Toporați, ce se închină gingașelor *lăcrămioare*.

Vine *cimbrul* de la câmpuri cu *fetica* de la vie,
Nufărul din baltă vine întristat fără soție.
Și cât el apnre galben, oacheșele *viorele*
S' retrag de el departe rizend vesel între ele.

În poiană mal vin încă elegante floricele,
Unele 'n *condurii-Doamnei* și 'n *rochiți-derînduncle*.
Altele purtând în frunte, înșirate pe o rază,
Picături de rouă dulce, care în umbră scânteiază (*).

Foarte semnificative sînt, în această privință, puținele numiri de plante, ce

(1) A se vedea legendele priveghetoarelor la Marian, *Ornitologia pop. rom.* I, 239-251.

(2) Marian, *op. cit.* I, 304. A se vedea la pag. 306—318 o legendă cu variante privitoare la această pasăre.

(3) Brîndză, *Limba botanică a țaranului român* în *Columna* pe 1882, p. 392.

(4) Alexandri, *Poesii*, voi. Iii, p. 54

U

ne aii venit din Orient: *enibdhar* «mireazmă nouă», *indrișaim* «esență regală», *sefierea* «suc regal», *zarnacadea* «potir de aur» (1).

Pepelea, spiritul satiric al poporului, este și el uneori intipărit în aceste metafore. Nu e oare comic, că animalul *viezure*, alb. *viedkutā* din *vledh* «a fura» se numește «hoțoman», adică animalul ce fură grânele? Francesul îl poreclește «grăuncior»: *blaireau*, vechiă-fr. *blereau* diminutiv de la *ble* «grăă», iar Englesul «negustorul de grâne» (*badger*). Dropioiul poartă, în unele localități (2), numele de *mitropolit*. Paserea «Muscicapa» adică «prinzetoare de muște» se numește în Banat *gelatul*, propriu «calau». Paserea «mulge-capră» se numește în Moldovă *păpăludă* adică «paparudă», «codobatură» se cheamă în Bucovina *pasere țigănească* sau *jumătate de pasere*, «sticletele» *domnișor*, în Banat *turculeț*, cioara «Corvus monedula» se numește în Muntenia *papa gal țigănesc*(3)

Un vâl de jale acopere alte ori aceste metafore. O lume de suferințe conțin într'insele cuvinte ca *muncă*, *agonisesc*, etc. și, la cercetarea lor, pare că au zîm răsunând la urechile noastre sentința biblică : «Blestemat fiă pămîntul pentru tine, cu dureri vel mânca dinl'insul în toate zilele vieții tale : spini și pălămidă Îți vor crește ție... întru sudoarea feței tale vei mânca pâine, pană ce te vel întoarce în pămînl, din care ești luat; că țărănă ești, și în țărănă te vei întoarce».

De aceea există, în cele mai multe limbi, o conexiune intimă între cuvintele, cari însemnează «chin, durere» și între cele cu sensul de «muncă, lucru», care consumă puterile omului. Astfel: latinește *labor* «lucru, suferință», grecește stovoc «muncă, durere»; vechiul-nordic *verk* «labor» și *verhr* «dolor»; anglo-saxon *veorc* «muncă, osteneală, sarcină, durere»; vechiă-germ. *susla*, vechiă-nordic *sysla* «treabă, lucru» ; anglo-saxon *susl* «labor, afflictio, tormentum, supplicium»; germ. *Arbeit* «muncă», din vechiă-germ. *arabeit* «trudă, nevointă»; francesul *travailler* «alucra» e înrudit cu *entraver* «a împiedica», de unde englezește *travel* «a călători», călătoria fiind totdeauna întovărășită de trude și de nevoi.

Trecem acum la cercetarea cuvintelor românești, cari presentă aceeași corelațiune logică.

Muncă însemna odinioară aproape exclusiv «caznă, chin», derivând (4) din paleo-slavicul *ma'ka* «cruciat, tormentum, supplicium, punitio, dolor, poena. tyrannis» (ung. *munlca* «labor, opus»).

1. In sens prolan : «toriură».

Codicele Voronețian c. 1550, p. 150 : «Iară se greșind *mmncă* răbdați, care e lauda ?=Pentru că ce laudă iaste de veți răbda bătae greșiți fiind ?» (Biblia din 1688).

(1) Șaieanu, *Elemente turcești*, p. 42, 58, 88, 114.

(2) Odobescu, *Pseudohgn.*, p.7.

(3) Marian, *Ornitologia* I, 428, 328, 692; II, 25.

(4) Miklosich, *Lex. psl.*, p. 395.

Pravila de la Govora din 1640, p. 34 : «Ore ce minare se va vedi de ore carii, că pre bărbatul ei l'au pierdut cu oiravă sau cu alt oarece, aceeaia să se cearce, oare iaste adevăr, deacia să sedee *muncii* și jăhuilă să fiă avuția el...»

Pravila lui Vasile Lupu din 1646, p. 48 : «Ore cine va ascunde și va tăcea uciderea și moartea lătănă-său... drept aceia să'i se dea strînsoare să spue, iar de nu să'i se dea *muncă* tare».

Cronica lui Constantin Căpitanul (Mag. Ist. I, 213) : «Deci Ion Vodă rămăind în scaun, zic că mari și multe răotăți au făcut, vârsări de sânge, jafuri de față pe țară și de bisearici și den zi in zi să muncă și se nevoia de găsea *munci* noao de muncă pre supușii lui pentru avuție».

2. In sens religios : «chinurile iadului, martiriu».

Evangeliarul Iul Coresi c. 1575 (Cipariu, p. 8) : «Și vor merge aceia în *munca* veacilor, iar dreptii în viața de veac».

Nicolaï Costin, Cronice I, 73 : «Acest împărat (Adrian) multe *munci* aii.făcut creștinilor : pe Eutrtatie Plachida, sfântul și dreptul, ce se numea al doile Iov, vestit hatman al Iul Traian, împreună cu femeia sa și cu copii sei, i-au pus pe boă de aramă aprins de foc; lăsam a pomeni creștinii câți au luat *munca* pe vremea lui Adrian».

Beldiman, în «Jalnica Tragodie» (Cronice III, 351) :

. . . . pe toți eteriștil greci
I făceați părtaș gheeni și *muneii* celei de veci.
Blăstămau pe toți acela ce nu se vor rădica
Să'i gonească, să'i ucidă și in picioare al călca.

Limba modernă a păstrat mai ales sensul religios de «chinuri pentru pedeapsa păcătoșilor» în locuțiunea : *muncile iadului*. Semnificațiunea însă cea mai generală a vorbei *muncă* e aceea de «labor», o semnificațiune, ce o întâlnim deja în cele dinlăi texturi, bunăoară în cel mai vecbiu fragment biblic c. 1560, Exod.XXVI (Hasdeu, Cuvente 1,9) :[«Și *munca* voastră va peri, că pământul vostru nu'și va da hasna și leamnele pre câmpul vostru nu vor fi roditoare».

«Românul, zice d. Slavici, are pentru «labor» cuvintele : *lucru, muncă, robotă* și *clacă*: *Lucrul* e plăcut, *munca* truditoare, *robotă* silită și *claca* e fără plată» (1).

Agonisesc exprimă ceea ce știința pozitivă a secolului a numit «lupta pentru existență», o adevărată luptă de întrecere, în care izbutește totdeauna cel mai fericit înzestrat din fire. A'și *agonisi* traiul de toate zilele e deci a *lupta* pentru existență. Prin opintiri și anevoințe de tot felul omul ajunge a câștiga, a'și face stare. Macedo-românul *agonisire* conservă încă semnificațiunea etimologică de «luptă», iar forma secundară *avhohisire* are pe aceea de «grăbire» : ambele derivând din aoristul verbului ațomCu «lupt» (2).

(1) Slavici, *Z>ie Rumănen*, p. 154.

(2) «Sub raportul logic, românul *agonisesc* e un produs al cugetării proprie roma? neștl, căci vorba greacă însemnează «luptă» niel-odată «câștig». . . . Din latinul *ht'*

Cantemir, în «Divanul lumii» (Hasdea, Arhiva II, 103): «Ce iarăși a lui poruncă sfântă ascultând voiQ m u n c i și în s u d o r i voia *agonisi* hrana mea.»

Jipescu, Opincar, p. 109 : «*Agoniseală* câștigată <În muncă și din păstrare te face mare».

Câștig «lucrări», din latinul *castigo* «pedepsesc» adică «sufăr», cum însemnează vorba și în dialectul islriano-român. În vechile tipărituri vorba însemna încă «a purta grijă, a îngriji», bunăoară în următorul pasaj din Omiliarul lui Coresi (Cipariu, p. 17) : «Și de vesminte ce vă *câștigați*. Nu vă *câștigarrți* amu grăind : CB vrem mânca safi ce vrem bea saă în ce ne vo n îmbrăca». Acest din urmă sens îl are *câștig* și în dialectul macedo român.

Transițiunea metaforică a latinului *castigo* la românul *câștigare* eanaloagă cu cea de la cuvintele *muncă* și *agonisesc* : munca și rezultatul ei sînt de o potrivă considerate ca o *caznă*, ca o *juptă*, ca o *pedeapsă*, sa o, cum zice Cantemir în «Istoria ieroglifică», p. 43 : «... spre *agonisirea* și *câștigarea* cin- v. stei s u d o r i le trupului destule sînt; iară spre paza nebetejirii ei, l a c r i m i de s â n g e trebuiesc».

Tot așa gr. •*niyf.azoe*; «labor, quaeastas» (de unde *camătă* adică «câștig»), fr. *peine* «pedeapsă, suferință; lucru, muncă, plata muncii» și germ. *Gewinn* «câștig» în raport cu vechiul-german *gewin* «labor» (1).

Cât de multiplă poate fi varietatea unei expresiuni metaforice, o putem constata la adjectivul poetic *dalb*, primitiv identic cu *alb*, și care nu'î nici de cum, cum pretinde d. Macedonschi

. . . . rose **dalbe**,

O vorbă, ce a fost născocită ca o rimă pentru a l b e....

ci este o formațiune organică românească c'un *d* protetic ca în *dalei* pentru *alei*, *daolică* pentru *aolică*, *dodoiaș* pentru *odoraș*, etc.

Iată un șir de exemple poetice, în cari se poate urmări feluritele nuanțe de sens ale vorbei *dalb* «alb, candid, frumos, gingaș, delicat, grațios, mîndru, strălucit, încântător.. ..»

Balada «Cucul șt Turturica» (Alexandri, Poe-u.î pop. 7) :

Dulce turturică,
Dalbă păsărică,
Hal să ne Iubim....

crum «câștig», Românul a făcut *lucru* «muncesc»; din grecul *o.ywif.vyM* «muncesc», cl a făcut *agonisesc* «câștig». Nici o muică temeinică fără câștig; nici un câștig temeinic fără luptă» Hasdeu, *Etgm. Magnum Rom.*, p. 524.

(1) O consideraune de altă natură a presidat la formațiunea cuvîntului *lucru* «labor opus» din latinul *lucrum* «câștig, folos» : s'a luat drept noțiune fundamentală izvorul câștigului adică «munca». întocmai precum litfanul *lobă* «lucru zilnic» însemnează propriu «câștig» (sanscr. *lābha* «folos»). Sanscritul *apnas* «posesiune, câștig, folos, lucru, muncă» intrunește ambele aceste sensuri. Românește *lucru* s'a aplicat și la productul lucrării «res», precum și latinește *rea* însemnează în același timp «avere și lucru»,

Balada «Ereulean» (Ibidem, p. 15) :

Lumel s'arată
O *dalbă*, de fată albă....

Balada «Soarele și luna» (Ibidem, p. 26) :

Haideti să ne logodim,
Că amîndol ne potrivim
Și la plete și la fețe
Și la *dalbe* frumusețe.....

Balada «Doncilă» (Ibidem, p. 113):

Apoi dă-mi haine *dalbe*,
Cusute cu flori albe....

Balada «Holera» (Ibidem, p. 38):

Lasă-mi-te de beție
Și de *dalba* veselie....

Balada «Codreanu» (Ibidem, p. 91) :

El în sin mînașl băga,
Dalb de paloș că scotea....

Alexandri, «Doine» (Poesii I, 95) :

Și spre el înainta o teleagă sprinteoară,
Aurită, *dălbioară*
Ca un cuib de zinișoară....

Același, «Mărgăritarele» (Ibidem II, 177):

Și o *dalbă* de poveste,
Cum n'a fost și nu mal este....

Același, «Dumbrava Roșia» (Ibidem III, 87) :

Deci îl plăcea să înfrunte, cu *dalbaft* vitejie,
Pe cel cari prin lume purtat! bicifl de urgie....

Bolintineanu, în «Cea din urmă noapte a lui Mihaî Viteazul» (Poesii I, 3)

Dar pe un virf de munte stă Mihaî la masă
Și pe dalbă înăfruntea lui se lasă....

În «Ștefan la moarte» (I, 92) :

E mal demn, mal nobil, oameni și pămînt
Fapta lor sășl schimbe sub un *dalb* mor mint...

În «Naide» (I, 346)

Păru 'n valuri rizoare
Riurea pe sinu'l alb,
Cum se varsă pe ninsoare
tocul soarelui cel *dalb*.

În «Fluturele» (I, 467) :

Vino p'al meu piept,
Dar fii înțelept,

Și'ml spune mie
Dalbă istorie,
 Ce nimeni nu știe!

In «Păstorița și meaoa» (II, 6) :

Primăvara viitoare,
 Când la Pind tel înturna
 Și amintind oi(a ta,
 Să verși *dalbe* lăcrămioare....

In «Edessa» (H, 134):

Omul trece lute cu faptele lui *dalbe*,
 Ce pierd pe calea vieții nestătătorul pas....:

In «La Piramide» (II, 467) :

Colo se arată valea *dalbă* verde,
 Unde Nflul vesel, șerpuind, se pierde
 Printre sicomori;
 Cairul înalță albele! palate, '
 Vesele moschee, grațios săpate
 In marmură cu flori.

Nu mai puțin variate sînt sensurile metaforice ale cuvîntului *îngănare*, a cărui însemnare primitivă «a'și bate joc, a rîdede cineva» (comp. alb. *înghe-îem* «decipere», *gânlel* «falia» din it. *ingannare*, medio-lat. *gannat*, *y*;*efjdtși*) ne întîmpină în Psaltirea diaconului Coresi, Ps. LXXIX : «Pusu-ne-ai în ocărire vecinilor noștri și dracii noștri *îngânară-m*=:*Expoms* nos contentioni vieinis nostris et inimici noștri *subsannant* nos (ne iau în rîs, își rid de noi)».

1. Sensul cel mai obicinuit «a imita în batjocură, a se preface, a gîngăvi» (comp. istriano-rom. *gînesc* «causer»).

Ispireseu, Legende, p. 223 : «Spune'mî, zmeule spurcat, unde ai ascuns tu soarele și luna, căci azi nu mai ai scăpare din mîna mea. Se codea zmeul, *îngâna verzi și uscate...*»

In balada «Constantin Brancovan» (Alexandri, p. 211):

Sultanul se minuna
 Și cu milă *stîngâna*....

2. Accepțiunea metaforică «a mîngăla, a încânta, a desmierda.... »

In balada «Fata cadiului» (Alexandri, p. 150) :

Grădină cu flori plină,
 Unde staCi cadănele,
 De *se'ngân* cu florile....

In «Doine» de Alexandri (Poesii I, 44, 79, 93) :

Cele umbre bălăloare
 Cu guri(e) zîmbitoare
 Pluteau lin, se legănau
 Și pe fete *\Engănaă*....

Ici, în lunca înverzită,
Este-o Iarbă înflorită,
Ce *s'ngână* c'un izvor.

Măcioara le (florile) asculta,
Și pe rind le săruta,
Și cu ele *se'ngâna....*

În «Lăcrimioare» (Ibidem, p. 125):

Veniți năluciri scumpe, dorințt, visuri mărețe,
Veniți *de'ngânați* vesel a mele tinerețe....

În «Mărgăritarele» (Ibidem II, 45):

Fie talazuri în astă lume I
El (suveniru'tl) pe deasupra sboară voios
Și *se'ngână* cu al lăfi nume
Ca floarea mică cu al el miros.

3. A se îmbina (de lumină și de întuneric), a se confunda (de culori), în cât să nu se poată deosebi : *îngânatul dimineții* «crepuscul», *îngânatul Iu-minei cu întunericul*, când *se îngână* ziua cu noaptea, la revărsatul zorilor, la răsărirea luceafărului.

În poezia «Baba Cloanța» de Alexandri (I, 13) :

Eară'n urmă liniștită
Dulce undașl alina,
Și'n taină legăna
Fața l u n e I înălbită,
Ce cu ziua *se'ngână....*

Bolintineanu în «Muma lui Ștefan cel Mare» (I, 7):

Roșele și crinii pe fatal *se'ngân* ... (1)

În «Baia» de același (I, 85):

Peste tot răsună cântece de dor
Cu suspine triste *'ngânate* ușor.

Forma secundară *îngâimare*, pentru *îngâinare*, se la mai cu seamă în al doilea sens : «a se încurca în vorbă, a zăbovi, a petrece».

Alexandri, Poesii populare, p. 55 :

Costea mult nu se *îngâima*,
El dulăil toți chema....

Stamati, Musa românească, p. 183 :

Dar îndelung nu se sufăr *îngdimări* așa de line....

(1) A se apropia de acest din urmă sens forma populară *tnghina*, pentru *tmbina* că într'o doină ardeleană (Jarnik-Bărseanu, p. 375):

Nu eăta la bocătac,
Ci la sprinconc *highinatel*

Cunoștința acestor metafore este câteodată neapărată și pentru urmărirea originii cuvintelor. Vom da un exemplu în această privință.

Din studiul comparativ al metaforelor, privitoare la animale, rezultă învederat, că câinele joacă în limbă rolul de «lingușitor». Astfel în vechea limbă franceză *casnard*, italienește *caynotto* însemnează «lingușitor»; tot astfel în franceza modernă *calin* (=canin) și *patelin* «qui donne la patte» aă ambele același sens (1). Românește chiar vorba *lingușire*, pentru latinul *adulāri*, vine de la imaginea câinelui ce *linge* în semn de insinuare și, de la această aplicațiune specială, a trecut apoi la semnificațiunea metaforică generală «a lăuda peste măsură» întocmai ca spaniolul *lagotear* «a linguși» din goticul *bilaignon* (=germ. *belecken*) «a linge»(2).

Aceeași imagine metaforică ne va înlesni găsirea originii cuvîntului românesc *gudurare* «a linguși, a răsfăța» mal cu seamă de câini.

Intr'o snoavă de Ispireseu (p. 92): «Cățelul, cum este el l i n g u ș i f o r , tot fățaea din coadă și se *gudura*...»

Vorba s'aplică și la pisici și figurat la om, bunăoară într'un basm muntean (Cal. 1881, p. 37) : «Baba șoimana îl aștepta cu masa pusă și cu blidurile pline cu fel de fel de bucale și, cum îl văzu, începu să'l d e s m e r d e și să se *gudurească* pe lingă el ca o pisică, când vrea să te sgărie mai rău».

După unii *gudurare* ar fi o contracțiune din latinul *co-adulare* (Cihac, Laurian-Maxim), dupăd. dr. Gaster vorba ar deriva din ung. *gedely* «a se gudura» (Tocilescu, Revista I, 31).

Ambele aceste afirmațiuni sînt inadmisibile.

Latinul *catulire* «a simți gădiliciă» propriu «a fi înfocat (după împerechere)» de cățel (*catuli*), care a dat naștere francesului *chatouiller* (vechi *caliller*) și noO-provențialului *gatilhar* «a gădila» (Diez, Worterb. II, 253) a produs românește interesantul dublet : pe de o parte *gudurare* (=z*căturire, *găturare*, *gădurare*), iar pe de alta pe posteriorul *yădilare* (alb. *gudulis*), de unde vorba trecu la Unguri (*gedely*) și la Bulgari (*gudulivkam*). Din punctul de vedere al sensului ambele noțiuni se acoper una pe alta. Englezește *wheedlc*, identic cu germanul *wedeln* «a da din coadă (în semn de *gudurare*)», însemnează de asemenea «a linguși»(3).

(1) Brinkmann, *op. cit.*, p. 5.

(2) Latinul *adulatio* se aplica asemenea mal întâi la călnT, după cum spune Nonius : «*Adulatio* est blandimentum proprie caniș, quod et ad homines tractum consuetudine est».

(3) Tot din radicala lui *căț-el*, lat. *cat-ellus* pentru *cutulus*, se trage vorba *cițiuin*, *cațion*, care corespunde francesului *canaille*, literal «mulțime de câini» și care e porecla obicinuită a Grecilor. Astfel cronicarul ascuns sub pseudonimul de «Zilot Român» vorbește (Col. I. Tr. 1883, p. 1215) de abuzurile călugărilor greci asupra mănăstirilor închinat, cari «afi ajuns a fi pe din lăuntru gazde de oameni, călugări în față, iar într'ascuns vase pline de toată spurcăciunea, hoți de sculele ctitoricești, vinzătoi și înstrăinătorl moșiilor și altor bunuri pentru ale lor interesurl în toate chipurile cele satanicești; iar pe din afară au ajuns neguțătoria a hoțomanilor Greci, *cațauri*, cu

§ 3.

Simbolismul corpului omenesc.

Diferitele părți ale corpului omenesc aii fost desemnate prin niște metafore populare, cari presentă analogii izbitoare în graiurile popoarelor celor mai depărtate. Adeseori concepțiunea populară e atât de îndrăzneată, în cât o putem înțelege numai în urma unei cercetări comparative. Acest fapt a fost întrevăzut și constatat, ca mai toate principiile Linguisticii moderne, pe la mijlocul secolului trecut, de vestitul economist Turgot într'un articol admirabil, publicat în faimoasa Enciclopedie a lui d'Alembert și Diderot, articol, pe care Brachet îl numește cu drept cuvint o «profeția filologică». Importanța metaforelor populare e astfel relevată de Turgot :

«Pour ce qui regarde les metaphores tres eloignees, le rapprochement des tours semblables dans plusieurs langues tres differentes devient alors une preuve que cette façon d'envisager l'objet etait aussi necessaire pour pouvoir lui donner un nom qu'elle semble bizarre au premier coup-d'oeil. Voici un exemple assez singulier qui justineva notre regie. Rien ne parait d'abord plus etonnant que de voir le nom de *pupilla*, petite fille, diminutif de *pupa*, prunelle de l'oeil. Cette etymologie devient indubitable par le rapprochement du grec $\rho\upsilon\pi\lambda\lambda\alpha$ qui a aussi ces deux sens, et de l'hebreu *baHh^agnain* (citește : *bath 'ain*), la prunelle, est mot pour mot la *fiUe* *aeVoeil*: à plus forte raison ce rapprochement est-il utile pour donner un plus grand degré de probabilité aux etymologies fondees sur des metaphores moins éloignees»(1).

Să reluăm exemplul dat de Turgot, dându'i o desvoitare mai întinsă.

Latinul *pupilla* adecă «fetiță», ca și grecul $\rho\upsilon\pi\lambda\lambda\alpha$ «fată», numită astfel din cauza imaginii, ce se oglindește în ochiul privitorului, românește *lumina ochilor*, adecă găurica prin care lumina pătrunde înăuntrul ochiului (comp. lilfan *vysdis* «pupilla» din *veizmi* «văz»), e asemuită în mai toate limbile unei ființe, maieu seamă unui copil : spaniolește *la-nina de los ojos* «copilita ochilor», catalan-provențial *nina*, portugez *menina*; venețian *putina* «copilită», romanioł *bamben* «copil»; polonește *mal&ik* «băiețel»; turcește *bebek*, albanește *bebăză* «copil de fașă, pupilă». În limba ebraică «fiica ochiului» (*bath'ain*) sau și «bărbățelul ochiului» (*ison*), în siriaca «băiețel», în araba «fecio-raș», etc. Provențialul o mai numește *ninha* «mioară», Franeesul *prunelle*

cart întovărășindu-se cel de o seminție cu dinșii egumeni, vind arenzile moșiilor mănăstirești cu tocmeală necinstită...»

Beldiman, în «Tragodia» (Cronice III. 343) :

De-o **pildă** ca aceasta și de rivnă Grecii trași,
Unii **dau** bani Eterici, alții se scrieau ostași.
După dinșii *calanonit* toți orbește **năTălesc**...

În «Iunta țărănească» de Alexandri (Teatru, p. 366) : «Mări, nu'ml mat pomeni de *cafriomtl* cel de dascăl, lua-l'ar năbădalcele ! că m'am săturat de dînsul ca de **mere** acre»,

(1) Partea respectivă reprodusă după Brachet, *Dictionnaire des doubiets ou doubles forma de la laixjuc franeaise*. Paris, 1868, p. 52.

«prună neagră», Germanul *Attgapfel* «mărul ochiului»; Englesul *eye-ball* «globul ochiului», etc.

Pe de altă parte numele ochiului s'a aplicat, în diferite limbi, la noțiunea de «fereastră», privită ca «ochiul casei»: sanscrit *grhāk&a* «fereastră» propriu «ochiul casei», gotic *augadaurb* «ușa ochiului», englezește *window* (=scand. *vindaugd*) «ochiu, adecă deschidere pentru vînt», paleo-slavicul *ohno* «fereastră» (de unde rom. *ocnă* și *ocniță*) din *oho* «ochiu» și în fine românește *ochiu de fereastră*, adecă «geam».

Precum lumina ochiului a fost asemuită unui copil, tot așa se numește românește *omușor* literal «petit homme» nodul gâtlejului, numit de Latini *mula* «struguraș», de Spanioli *campanilla* «clopoțel», de Poloni *iazkzok* «limbuliță», dar de Albanesi *nicridh*, diminutiv de la *meri* «om» adecă tocmai ca românește[^]).

În denumirea «cerului gurei» limbile arată o analogia nu mai puțin remarcabilă, întrebuintând unul și același cuvînt pentru *bolta cerului* și pentru *bolta gurei*: grec. *Opavoț* «cer, cerul gurei»; psl. *nebo* «coelum» în raport cu croat, *nebo* «palatum»; litfan. *dangus burno's* corespunde întocmai expresiunii românești *cerul gurei*, ital. *il cielo della bocca*, span. *el ciel de la boca*, port. *o eco da boca*, noă-prov. *lou ciel de la bouea*; alb. *klel* «coelum» și *kielază* «palatum», *cielța* «gâtlej». În sens invers: lat. *palatum coeli*, fr. *palais de la bouche*, de unde și românește *împărătuș* (=lat. *palatum*) cu înțelesul de «limburuș» safl de «omușor».

Partea capului, unde se simte bătaia arterei, se numește românește *tîmplă*, provențial *templa*, vechiu-fr. *temple*, noii-fr. *tempe*, din latinul *tempora*, plur. din *tempus* «timp». De la sensul de «vreme potrivită» saii «punct de timp» cuvîntul trecu la acela de «loc potrivit, parte delicată sau mortală», întocmai ca grecul *xaïptov* «tîmplă» diminutiv de la *xatpd?* «vreme»(2). Portugesul îi zice *fonte* «fântână» după pulsarea arterei, de unde Provențialul și Catalanul o numește *pols* «puls»; Spaniolul *sien*, formă diferențiată din *sueño* «somn», Venețianul *sono* (=somnns) ca Germanul *Schlafe* și Bascul *loac* din *loa* «somn».

Dintre linguiștii moderni, Diez s'a priceput mai cu seamă a frage rezultate fecunde din comparaținea metaforelor populare. «Caracteristica distinctivă pentru origina și pozițiunea limbilor romanice către cea latină, zice el, sînt acele expresiuni, în cari elementul popular al celor dintâi reiese fără teamă, uneori în acea bătărieasă desemnare a părților corpului omenesc, ca *testa* «ciob, oală» pentru *capuf*, *eonchu* «scoieă» pentru aceeași noțiune, *gurges* «prăpastie» pentru *grit/ur*, *spathula* «lopățică» pentru *seapula*, *perna* «măciucă» pentru *crus*, *pulpa* «carnea poamelor» pentru *sura*, etc.(1).

(1) H. Hasdeii, Suplc-ment la *Cm**. </i>. *biitr.*, p. LXXVI.

(2) După Pott, *Et/m. Forsch.* II, 54 *tempus*, de ta radicala *ṭē, ṭl*, ar înscuma primitiv •o despărțire saii regiune a capului. Noi am preferit a'l explica după analogia cu grecul *zaipo*;

(3) Diez, *Jrammatik iter romanischen Spruchcu.* Bonn, 1870, voi. I, p. 55.

Expresiunile romanice pentru cap, derivate din latinul *testa* «vas, oală», își găsesc o analogie în cuvintele românești pentru «craniu», numit de Spanioli *la tapa de tos scsos* «capacul simțurilor sau al minții»: *Mrcă* din paleo-slavicul *hriigā* «vas quoddam»; *üdvā, tivgā, tıgvā* din serb. *tikva* «calebasse, crane» ca și românește «curcubetă și craniu» (comp. *bostanîn* sens de «cap»); *scafă* saii *scăfărlie* din ngr. *axai pij* «albie» (comp. alb. *kafkă* «hircă» din ngr. *axaut* «vas de lemn»).

Una din însușirile, ce limba atribuie capului mare — *căpățânei* — e îndărătnăcia, de unde *încăpățânat*, care corespunde ital. *testardo*, fr. *tetu*, sp. *cabezudo*.

De asemenea românește *gură* e propriu zis «înghițitoare saii gătlej» din latinul *gula*, care deja în evul-mediu dobândise înțelesul lui «os», bunăoară în următorul text din Du Cange: «In *gulis* eorum fustes a parte post cum cordis ligando, ne loqui possent seu appellare»(1).

Românește *ficat*, lat. *ficatum* sc. jecur în loc de *hepar*, nu'i de cât «mațul unui animal îngrășat cu *smochine* (ficus)» întocmai ca neo-grecul *atx6* «ficat» din vechiul-grec *τοχοτοβ* sc. *-rjucup* «ficat cu smochine», precum și românește prin *carlaboș* «mațul cel gros» se înțelege în unele localități «ficatul» (Lexicon budanum). Dintre toate limbile romanice, numai românescul *ficat*, macedo-rom. *ficat*, a păstrat cu fidelitate accentul latinului *ficatum*, pe când Italianul rostește *figado*, Spaniolul *hegado*, Porlugesul *figado*.

Tot o metaforă populară este și expresiunea românească *bot* pentru «gura animalelor sau ciocul paserilor», care se trage de la o formă primitivă *botum*, ce a produs diminutivul *botulus* «maț umplut, cărnaț», de unde it. *budeilo*, fr. *boyau* «maț» (=lat. *botellus*, noii dimin. din *botulus*). Aul Gelu numără acest cuvânt printre *verba obsoleta et maculantia ex sordidiore vulgi usu* și adaogă, că comicii întrebuințau pe vulgarul *botulus* pentru clasicul *farcimen*.

Spatele, cu care se desemnează «spinarea» safl «dosul», derivă din latinul *spatha* «sabie lată», de unde și *spctă* «partea stativelor, cu care se bate bătătura pânzei»; limbile romanice întrebuințează pentru aceeași metaforă populară diminutivul *spathula*: it. *spolia*, fr. *epaulc*.

Symbolismul corpului omenesc reiese mai cu seamă în denumirile metaforice derivate de la mâna *dreaptă* și de la cea *stângă*. «Puterea și dibăcia sînt darul firesc al mâinii drepte, care e însărcinată cu principalele funcțiuni active. Ea presidă la lucru și la muncă, ea mănuieste de o potrivă uneltele și armele; de unde ideile de stimă și de respect, cari se asociază la tot ce o privește. Astfel ea deveni simbolul rectitudinii, cheazăia sincerității, semnul onoarei»(2). Și latinește *dexter* «drept, dibacii!, fericit, priincios», *dextra* «mână dreaptă», plural *dextrae* «dar» (de unde românește *zestre*, vorbă trecută la Bulgari *zestra* și la Ruteni *zustra*): comp. sanscritul *dahșina* «drept, just,

(1) O altă metaforă a suferit paleo-slavicul *gruia* «guttur, gula», devenind românește *gârlei*, propriu «gătlej (de rîfi)», dar *gltrhin* conservă primitiva însemnare.

(2) Pictet, *Lcs origines înăo-curopenncs*, voi. I, p. 4-85 urm.

onesl, amabil; dar, ofrandă, promisiune, ajutor» — fiindcă mâna dreaptă dă, îndatorează, ajută.

În toate limbile arice noțiunea de justiție și de adevăr se rapoartă la aceea de rectitudine : linia dreaptă fiind considerată ca simbolul binelui (comp. lat. *rego, regula, rectus, āirectus* (1). Transițiunea de la mâna dreaptă la noțiunea materială și morală a rectitudinii o exprimă : latinește *āirectus*, propriu «aliniat», figurat «sincer» : fr. *droit*, it. *diritto*, sp. *derecho*, rom. *drept*. Tot astfel germ. *die Rechte*, engl. *the right* «mâna dreaptă» din goticul *rahts* «rectus, justus» întocmai ca rusește *pravaia nika*, polonește *pravica* «mâna dreaptă» din paleo-slavul *pravu* «rectus, justus».

Ideile contrare limba le rapoartă firește la mâna stângă. Românește *șuia* «stângăcia, neghiob, nerod» (comp. *de-șu-ch-lat* «nebunatic, prost») vine din paleo-slavul *sul* «sinister», *iuiica* «sinistra» (comp. polon, *ssuXa* «miserable»). Lat. *sinister* «stâng, rga-preveslitor, nenorocit»; sanscritul *vama* «stâng, răă, prost». Numele mâinii stângi este foarte semnificativ în diferite limbi : rom. *stângă*, macedo-rom. *stāncă* din ital. *mano stanca* «mâna stângă» propriu «obosilă, leneșă». Grecul întrebuițează pentru aceeași noțiune eufemismul *āpi-atepa* «cea bună» saQ fj tVripa «cealaltă» ca Germanul *die andere lland*; Francezul o numește «cea slabă» sau «cea veștedă»: *gauche* din germ. *ivelk*; Italianul «stricata, lipsita» : *manca*, de unde polon, *manca* și alb. *mānger* «mâna slângă»; Spaniolul «surda» : *zurda**se aplica a la mano siniestra», saă «nedreapta»: *izquicrda*; Provenlalul «baba, gârbovita»: *man seneco*.

Părțile cărnoase ale corpului se numesc *mușchi* propriu «șoareci»(2) din cauza asemănării exterioare, o metaforă, ce o regăsim în diferite limbi : gr. u,5c «șoareci, mușchiă», lat. *musculus* dimin. din *mus* «șoarece», psl. *mysica* «brachium (m7/sit, [xu?, mus) proprie musculus, qui a forma hoc nomen naclus est in linguis gr., lat. et slav. (Miklosich)».

Tot astfel se zice : *melcii ochilor* adică «orbitele»(.i), *coșul pieptului* pentru partea superioară a corpului, *ouelc genuchilor* sau *scăfărliea gcnuchiului* (4) pentru partea cea găunoasă și *filierele picioarelor* sau *țurloaelc* {—surloac din *surlă* «fluer).

Iată, în fine, încă un exemplu interesant despre o metaforă populară românească.

(1) Pictet. *op. cit.*, p. 429.

(2) «Il faut voir dans ce double sens (*xoitrin* et *muscle*) un dc cos faits qui montrent que le langage n'est pas seulement l'oeuvre des savants, mais que tout le monde y collabore, hommes, femmes, enfants, Ceux qui avaient vu une fois eourir sous la peau la souris ou le rat en ont retenu le noni, en sorte que la langue a garde dans ces mots le souvenir d'une amusette populaire». Al. Breal et A. Bailly, *Dictionnuirt etymolo-tjtipic latin*, H-e ed. (Paris, 1886), p. 207.

(3) Dosoftel. Viețile Svinților. Dechemvrie 218": «Și-i băgară undițe în *melcii ochilor* și-i mpunsără svinții cu bolduri.. Ibidem, Uheriarie oti': «Găvănat la *melcii-ochilor* și bulbucii mare. la ochiu».

ii) Dosoftel, Ibidem, Dec.h. 127" : «Și spānzurără de un picior pro svinlu Samona și-i Calară *scilfărliea ycnundiiului* de o lcpădară».

Vorba *sprinceană*, macedo-rom. *sufrânțeu*, islriano-rom. *suprageană*, posedea deja o mică literatură etimologică, pe care ne vom încerca a o resuma.

Cihac, Dictionnaire I, 107 derivă vorba «du latin *supcr in gena* i. e. *au-dessus des joues — des yeux*».

Hasdeu, Cuvente I. 111 din lat. *suprincilium* pentru *supercilium*.

Schuchardi, Suplernent XXXVI: **Suprincella* (comp. rumonș *survaschella*; pl. rom. *sprinceale* de origină necunoscută) pentru *supercilium* : *sufrențea*, *sufrânțea*. Forma *sprinceană*, islriano-rom. *suprageană* ar fi provenit prin etimologia populară».

Miklosich, Rumunische Unlersuchungen II, 36 : **Sufrentsicio*, *supercilium*; *sufrângio* din *sufrând'Mla*. Probabil sînt diferite formele istriano și daco-române : *suprageană*, *sprinceană* România IX, 100; Supl. XXVI. Diefenbach, Volkerkunde 1,244. Roesler cugetă la un aoo'pocovio : compară-se macedo-rom. *sufrosescu* «rugos contraho» din aoristul gr. *atmpodou-at* «a încrunta din sprîncene» și ital. *sopracciglio*».

Vezi și Beilage zur Lautlehre II, 37; V, 58.

Să constatăm mai înlăi, că forma primitivă, atât daco cât și macedo-română, e *sufruncea* și *sufrânța*. Forma macedo-română e aceea care există și astăzi; pentru existența anterioară a formei daco-române reproducem următorul text important.

Dosoței, in «Viețile Svinților» din 1683, descrie astfel portretul săhastrului Macarie (Oclomvrie, 81) : «Și-i era părul alb ca omătul, nisă punea pe ochi ceată de albirea lui. Și văzum fala lui, și de multă bălrâneate nu-i să vedea ochii, eit-i era slobozite sufrunccal.de (notă marginală: *sprinceane*) presle ochi. Iară unghile la mână și la picioare câte de un cot. era, Iară mustața acoperindu'i gura pogoriia de să mesteca cu gârba și împreunai agiungea pană la picioare și când grăia ti părea că grăiaște de ;i fund și i era piialea ca de țâstul de broască».

Sufrucca'elc din lextul de mai sus c forma plurală articulată de la singularul *sufruncea*, articulat *sufrunceao-i*.

Dar de unde provine această formă'-'

Spre a răspunde la aceasta, trebuie să reproducem încă și următoarele două pasaje tot din «Viețile Svinților» de Doso.ței (Ghenarie t', 47) :

«Suind la pelifă, cum zăcem noi smolit galbenei, nasul plecai, s prîneeanele râtunde, *fruwxaoa* încrețită și sãmănăiid a om gfinditoriu și grijiliv».

«Iară marele Vasilic era iu pusuaroa trupului lung foarte și drept la stat; uscat ;i lipsit de carne, smolit, galbin la față, marc la nări, rătind la sprîncean e; cu *fnuu^aoa* cșifă, șamanii a om grijiliv: cu puțineale sleale stropit nre obraz, lung la față, găvăriial Ut Umple; cam piron la trup, barbă de agiuns p:>gorită și giımălalo căruntă».

h*. iim!>ole aceste pasaje fi^ur.'i'zâ vorba *fntwa*, diminutiv dc la *frunte* (macedo-mm. *fmntia*), propriu /> *ui'liiya*, adecă fruntea cea mică din partea lăudată •» '*(.i, sun care *suynitix*—siul așezate *spriuw'c*, adocă sil-

frun ceai ele, macedo-român *sufrânțele*. De la această formă primitivă s'afi format apoi, sub influența lui *geană*, formele actuale daco- și istriano-române : *sprinceană* și *suprageană* adecă, după explicațiunea d-lui Cihac, «ceea ce'i de *asupra genelor* sau ochilor», precum *sufruncea* e partea ochiului așezată *sub frunte* (1).

§ *.

Importanța metaforei pentru precisarea caracterului național.

Spiritul unei națiuni și caracterul limbei sale sînt într'o legătură din cele mai intime. Mai tot elementul caracteristic al unei limbi stă însă în metaforele, cu cari poporul a știut să îmbogățească tezaurul seu intelectual. Întrînsele putem surprinde adeseori momentele etice ale vieții naționale, ceea ce constituie fisionomia proprie a fiecărui popor. Și istoria poate puternic contribui întru precisarea elementelor etnice ; dar în limbă, în metaforele sale, se pot găsi dovezile cele mai autentice. În acest focar al inteligenței sale se concentrează năsuințele, speranțele, apucăturile bune saă rele ale unei națiuni.

Adeseori un singur cuvînt, o simplă formulă caracterisă geniul și misiunea unui popor. Formula de salutare a Evreilor și a mai întregului Orient «Pace cu tine!» nu denoată ea oare particularitatea popoarelor semitice, al căror ideal e pacea, seriozitatea și solemnitatea vieții ? Și cît de mult contrastează dînsa cu zilnica salutare a Grecilor «Bucură-te!», care zugrăvește atît de bine firea cea veselă și vioae a poporului celui mai genial al vechimii. Din contră, Romanul ți se adresa cu *Vale* «fi sdravân!» căci *arta* lui era de a deveni stăpânul universului :

Tu regere imperio populos, Romane, memento 1

Reisig a observat cel dintâi, că cele două trăsuri principale ale caracterului național rom[^]n, adecă firea'i războinică și viața'i agricolă, se oglindesc în metaforele limbei latine.

«În cei mai obicinuiți tropi, zice el, se poate recunoaște ceva caracteristic pentru o națiune, adecă anumite reprezentări favorite. Așa, de exemplu, Romanii ca un popor războinic se exprimă bucuros cu frângere, lovire, călcare; *frângere* este un trop, care nu ne întîmpină așa la Greci, de pildă *fractae vires*, așa *affligere* și *inculcare* «întipărire» propriu «a bate cu malul». Și viața lor agricolă produse cățiva tropi, de pildă eleganta expresiune deasă la Cicerone *cuinulus* «grămadă» spre a exprima o «mulțime» : *beneficiorum cumulus*, *cumulate* «îmbelșugat», *cumulare*; tot așa se întrebuițează și *silva* pentru o «mulțime», de pildă *magna cxemplorum silva, rerum sententiarumque silva, virtutuni et vitorum silva*; de acolo provine și întrebuițarea lui *fructuosus* pentru «folositor, priincios», unde noi întrebuițăm noțiunea de «roditor»; *depascere* pentru «a lăia, a smulge (penele)», ceea ce Romanii ziceau chiar despre foc, că mistiiește regiunea, *flamma depaseit*. Aci aparțin mai

(1) **Benfey**, *Oriect. Hurzdlexuim* I, 100 aduce **pe** greceul **οψη** «sprinceană» în **le-ratiira** cu Latinul /rm>*, rare ar însemna riinifiv «navtea fetei nrovezută cu su/Vwft-

departe desele imagini ale udării și curgerii, de pildă *manare*, *emanare* în sens de «izvorire, provenire» din ceva. Apoi *imbuere* «a uda», așa că *Imbutus a-liqua re* e cel «care a sorbit ceva, cu care e udat» (1).

Să vedem acum, ce însușiri etnice s'ar putea deduce din o cercetare a metaforelor limbei românești. Dar, înainte de a întreba limba, să consultăm istoria neamului, care ne va revela trăsurile caracteristice.

Românii sînt din fire poporul cel mai tolerant și cel mai superstițios din lume. În viața zilnică se pot surprinde, la fiecare moment, cele două trăsuri distinctive ale caracterului său etic :_indiferența religioasă și superstițiunea. Dacă este adevărat, proverbul «extremele se ating», apoi el nu poate găsi o aplicațiune mai nimerită de cât aci. Alături de cele mai îndrăznețe manifestări de liberă cugetare întîlnim credințe copilărești, eresuri băbești, cari umplu spiritul său. Ce poate fi într'adevăr mai îndrăzneț de cât zicale populare ca :

De ce să'ml plec capul sănătos la Evanghelie ? (2).

Cine crede în cruce, ca crucea se usucă! . . . (3)

D. Hasdeu a observat deja, că «din toate popoarele creștine, numai și numai Românii, din momentul de când apar pe scena istoriei ca o naționalitate separată pînă în ora de astăzi, n'au dat naștere nici unui sfînt....» (1).

Și cu toate acestea, dacă dinșii n'afi îmbogățit nici_eăt negru sub unghia calendarul agiologic, fantasia Românului a produs totuși o creațiune originală pe acest teren, o creațiune, care, întru cât privește numărul adoratorilor săi, ar putea rivalisa cu oricare dintre confrății săi : pe *sfânt u l-Așteaptă!*

Arhidiaconul Paul de Aleppo, carele a călătorit între anii 1650—1660 prin Moldova și Țara-românească, constată deja pomenitele două extreme (5) la poporul român, fracționat pe atunci în Munteni și Moldoveni.

«Postul cel mare, scrie călătorul oriental, e foarte păzit de către Curte și clasele cele de sus; dar poporul de jos nu păzește nici un post, nu face nici o rugăciune, pare a nu ținea nici o religiune. Ei sînt creștini numai cu numele și preoții lor le dau pildă de a petrece nopți întregi în desfrănări și beție. Am fost martur al acestor scene în Moldova, dar în Țara-românească,

(1) Reisig, *Vorlesungen über lat. Sprachwissenschaft*, § 173.

(2) Pann, *Povestea Vorbei*, p. 22. Variantă : *erau n e b u n l să'și vîrc capul » dravîn sub Evanghelie ?* —• D. Hîntescu, posedat ca mulți alții (te mania de a știrbi tot ce'î curat românesc și a'l adapta cu pretinsul-șei simț estetic, schimbă și aicea proverbul citat (Proverbele Românilor, p. 26) : *de ce să n u plec capul sănătos la Evangeliă ?...*

(3) Ispirescu, *Zicătorî populare* (Tocilescu, *Revista* II, 1. 100) aduce varianta : *Cine umblă cu crucea în sin, ca crucea renume uscat.*

(4) Hasdcă, *Istoria toleranței religioase*, p. 16.

(5) Sofiea Nădejde, *Credințele religioase la Români în Contemporanul IV*, 1. p. 665 : «Ca orice popor aproape sălbatic, poporul român e foarte schimbător, de nenumărate oii pe zi se strică și se împacă cu Dumnezeu. Se anină capătul, se rupe sapa. Dumnezeu o do vină și' :a:dălmile curg ploae; orice greșesc, tot pe Dumnezeii se descarcă. Nu mult după acela, de începe ceva, oii de se pornește la drum, nu uită și'și face o-bicelul de zice : Doamne-ajută !»

pe care Dumnezeu să o păzească, e cu totul altfel : religiozitatea locuitorilor, moderațiunea și buna lor purtare sînt extreme» (1).

Intr'alt loc același călător relatează buna primire, ce Patriarhul avu din partea poporului din Țara-românească, accentuând că «în Moldova e cu totul altfel. Acolo, când Patriarhul intra în casa oricărui din locuitori, *nimeni nu'i leșea înainte, nici îl oferea măcar o bucățică de pâine; de cât carii (Moldoveni) chiar și Tătarii sînt mai religioși.*»(2).

Cam în același mod descrieși Cantemir caracterul Moldovanului : «Dirzicia și semeția este maica și sora lor; căci, dacă are vr'unul cal bun și arme bune, atuncea gîndește, că nici un om nu poate să'l întrecă și nu s'ar feri, de ar fi cu puțință, însuși cu Dumnezeu să se lupte» (3).

Nu știm intru cât a contribuit la perpetuarea acestei indiferențe religioase ignoranța proverbială a clerului român din trecut. Sigur este, că neștiința popoască a fost factorul de căpetenia întru mănfinerea și sporirea eresurilor populare. In privința superstițiunilor, poporul român n'are nimic de'inviciat celorlalte popoare. Izvorul e atât, de îmbelșugat, în cât e cu neputință de a fi secăt.

Principele Dimilrie Cantemir relevează mai întâi credința orientală a fatalismului, atât de încuibată și astăzi în clasele de jos ale poporului : *Locuitorii din țara de jos . . . pentru dumnezeiasca slujbă au puțină știință și mulți dintru dînșii, mai ales oamenii cei proști, cu toții zic : că fie.ște-căruia om e, sle holărită de Dumnezeu ziua morții sale și mai nainte de ziua aceea nu poate nimenea să moară nici să peară la războit!» (4).

Mai la vale observă despre locuitorii din țara de sus, că «asupra religiei sînt plecați mai pînă la eres...» (5).

Tot ignoranța a fost și cauza, pentru care «vre un eres sau vre-un eretic nu s'a arătat nici odinioară în Moldova, cu cât mai puțin să se poală încuibă» (6).

Iată și pagina, ce Cantemir o consacră superstițiunilor moldovenești :

«Osebit de Miercuri și de Vineri, Moldovenii postesc de două orî într'un an la vremile orinduile(7)... și mai sînt unii, carii din eres mare ce au nici Lunea nu mănăncă carne și singuri ei își mai fac incași alle posturi, precum la praznicul sfîntului Atanasie, (Jheorghie și Dimilrie . . . Osebit de aceste, prostimea, în Moldova ca și într'alle țări, care încă nu are știință pentru învățături, este foarte plecată asupra eresurilor și nu este încă desăvîrșit spălată de tina sa cea veche; în cât și la nunte, la îngropări și la alte întîmplări ști-

(1) **Ilasdeii**. *Ariuru istorică ii Rom "miei, toni*. 1. part. 2, p. ij9.

(2) *Ibidem*, p. 85.

(3) **Col Ganlowir**. *Descrierea Molilorci* ed. **Negruzzi**, p. 254.

(4) *Ibitcm*, p. 251). — **Comp. locuțiunile** : *txa i-a fost scrisa, așa i-a fost să ful*.

(*)> *Jbü/iuu*, p. 2'vi.

(!) *Ibiilvni*, p. 283.

(7) **Ioan Armanul**, zice **Cantemir** (*Ibidem*, p. 87) «s'au chemat așa, pentru cit ei în postul sfîntilor apostoli ari mănecat carne după obiceiul armenesc». — **Miron Costi**?, vorbind de moartea lui **Gaspar Vodă**, observă (*Cronice I*, 273) : «Acest **Gaspar Vodă** nici o odată post nu aii avui; ce, pre ascuns, în toate posturile mănca carne».

ute de dinșii, cinstesc, prin'versuri și cântări, niște Dumnezeiri necunoscute și dnhluitoare a idolă daci, adecă : *Lado și Mano, Zina, Drăyatea, Doina, Stahiea, Dracid din tău, Ursitele, Frumoasele, Simzicncle, Joimartcle, l'apaluga, Chiral'sa, (Jolinda, Turca, r'hirntorul, Mla.:ă-r.oaj>tea, Striga, /',*/>• oliciul, Legătura, Descletjutura, Farmecul, Descântecul, Vergelului și altele de acestea** (1).

E interesant a pune în paralel cu descrierea eantemiriană o pagină dinlr'un scriitor popular recent asupra aceluiași subiect.

«La noi, scrie d. Jipescu în graiul țaranului muntean, la noi popi și hoștiti scorniră sute dă sărbători pã an.... Cui 's dragi tare sărbătorile, cine ascultă dă iresuri, jdă bábări, rămâne și dăseulț și dator la toți căini și mort dă foame. . . . Sfinți aibă'și sărbători, că nici nu sapă, nici nu ară, nici la moară nu pleacă. . . Dumnezeu n'are sărbători. Dinsu le iartă, nu că sărbătorești și benchetui, ci că muncești. N'ascultați la gura popei ori a babei, ori c'ajungî hoșcotină din cruce dă voinic ce iești, ori ca popa cu căldărusa colindândă pîn sat, când își face dă lucru dă gliine să'ți vestească, că să pune alia lună... În toți ani și vacurili... numai continiești și nu te supune nici ghiloru nici zăpucu : muncă și iar muncă! Parca'i hi dă oțel și nepotu răbdări dumnizeiești, care ține lumea d'atâtea milioane dă vacuri. *M a r i n a*, când s'împarte pelin și puici; *C i u r i c a*, râu dă păruială; *F o c a*, râu dă foc; *T r i f o n*, râu dă lăcuste; *J o i l i* dă pã Paște, rând dă peatră, iar *M a r ț i l i*, râu dă trăsnet; *V i n e r i l i*, răii dă ochi; *P i l i p i*, râu dă jigăni; *S ă n - T o a d e r*, când să tund ghitile între coarne, la coadă și la copită și păru să pune bine, să nu să prăpădească ghita or s'o mănânce lupu; oilor să nu le fure din sare or din lână, că nu le merge bine; vacilor, să nu le ıea din lapte, că le pierde țita : toate astea și alte sărbători și iresuri pierd vara și te dă leni, le întinzi, cașci și te smintesc din multe lucruri dă făcut, or dă început. Străini n'au atăta nuntă dă sărbători ca noi, dară au sănătate și bănet, pintru că în an lucrează mai mult timp..... Ai învățalurile tale, hine : nu pul fânieia s'aprinză candila câteodată, zicând că nu'i să cade nici să s'apropiie dă ıcoane ori dă slintili daruri; când te apuci dă lucru, când incepi la călcat în lin, când mănânci pãrga, când bei ghin nou întâi or apă, faci cruce; când le să imbuci, le cureți pe mâini; când te 'ntorci dă la mort, te speli și-l faci pomeni pintru să'i hiie sufletului; dă te 'ntilne.se fâmeili cu donița plină, nu'ți laie calea, ci stau de le treci înainte; când ie fâmeia bortoasă, n'o lași să șază pã prag, că'! pune dușmanu cuțitu» (2).

(1) *Ibidem*, p. 281—291. Du tot ciudată e superstițiunua populară, relevată de Mitropolitul Iacov în cărțulia! publicată în 1757 ^la p. 55—57j «adecă (la unii din creștini) de'ı va eși înainte preot, nu'i va merge bine.... Iară do'i va eși înainte Țigan sati Turc saii Jidov sau oare cari din lierele coaie sălbatice, el atucea cred că le va merge bine și'șl va face calea cu norocire. O, ticăloșii acel creștini ! Dară nu pot el atăta cunoaște, cum că diavolul face pacosio, fiind voitorlu de râu omului... > (*Luni. brior*, Carte de citire, p. 199). Compară următoarea zicătoare dm manuscriptul lui Iioiescu (Conv. lit. VIU, 7;!) : «Călugăr al văzut cât de departe, tlu-te la o parte, că ındată te poticnești. Acest eres s'a perpetuat pană astăzi. În povestea «Moș Nichifor Coțcariu! de Creanga iConv. lit. X, 361) : «lire! că a n a p o d a l t i c r u f Se vede, că azi dimineată *mi-a exil înainte tr'un pupă* sau dracul știe ce...»

(2) Jipescu, *Opinca*; p. 7(5, 80. — Comp. *Superstițiile băbești din plaiul Prahova* (Tocilescu, *Revista* II. 2. 3S7) și mal cu soami *ırbălorile băbești* culese din aceeași localitate (*Ibidem*, p. 38a): a treia Marți după Pașii este zi mare ca și în zioă de

Dar în trecut majoritatea preoților români n'a fost mai luminată în ale religiei de cât masa poporului. Nimic nu ne poate edifica mai bine în această privință de cât hrisovul lui Grigorie Ghica Vodă din 15 Iulie 1764 spre a tămădui și îndrepta

«multe strămutări și fără de cuviință lucruri, fapte și necuvioase stări și orîndue, care vremea și lenevirea și acea de către cele Dumnezești răceală, nesocotință și nebăgare de seamă, ce din puțin în puțin au adus biserica la o vedere și la o linguilă aflare ca aceasta... Ce dar întâi și acel mai mare din lucrurile cele necuvioase și necăzute, ce s'aft înmulțit după cum s'au zis la biserică, socotil'am că este înmulțirea preuților, dintre care se află foarte puțini la număr, care după cum să cade înfră prin ușă în staulul acesta, iară cel mai mulți sînt acei ce se sue pe aiurea și tilhărește, din carii pre unii îi îndeamnă nevrednicia, ticăloșia și lenevirea, ca să răpească și să apuce darul preoției, a cărora roadă este neaverea, sărăcia și supărarea, neavând de aiurea alt venit de chivernisală a'l câștiga maț lesne și fără de osteneală, fără numai pe Biserică și pe Oltariu; iară pre alții îi învitează iubirea de argint, și nesățioasa avere, din care fără de lege și fără de credință neguțitorind cele Dumnezeșliși, ca Simon vrăjitoriul, întâi cumpărând aceste Dumnezești de la eei ce le vind, după aceea vinzându-le către acei ce le cumpără, cu multe i'eluri și chipuri diavolești și amăgitoare și vrăjitoare, câștigă și dobîndesc venit din pricina neeunoștinței a sufletelor celor proști și lesne erezători... cu care chip amăgind lumea nu socotesc, că iau în rîs și cum că hulesc mai nainte mult pe acest neamăgit Dumnezeu și, arătându-să că cărmuese starea bicericii și slujesc tainele cele înfricoșate, ei sînt acei mai mulți omenași urii și pângăriți după fire și de tot nesocotiți și netrebnici și de nimica vrednici fiind de tot lipsiți de minte și de crieri, *varvari cu totul și neînvățați, nu numai la credință, ce nici la propoveduire... nici cunoscând ceva să sică credința, nici aducându'și aminte de cele căzute... ce încă neștiind ce sînt soboarele și câte sînt... nu numai că nu arată cu învățatură și propoveduire în Duminicele din sfînta și Dumnezească Scriptură, ce încă se află lipsiți de toată priceperea a sfîntelor acestora Scripturi și cel desăvîrșit neștiind a ceti și cele proaste a rinduelit bisericesti, nu cunosc starea și slujba sfîntei Liturghii și a sfîntelor Taine, de care greșesc cu vîrvaria și cu neînvățatura lor și la acele mai tînuite și necuprinse de minte molitfe a sfîntei Liturghii și bagioeurese (vai !) și hulesc și blastămă fără de Dumnezească credință și către aceste pre înfricoșate și mal pre sus de fire taine și dogme. . . . > (1)*

Paști și să cheamă *ropotinu*: stafi gătiți și fac hore, jocuri mari' a doa săptămână după Paști... multă parte o postesc, mal cu seamă muierile, zicend ca'l *săptămâna Negrilor*; joia a opta după Paști se numește *joia F/pilor*, joia a noua, *joia verde*; 19 Iunie ține sărbătoare pe *Iuda*, care poartă furtunile și bate țarinile cu piatră; 15 Iulie este sărbătoare mare numită *Ciurica*; 17 Iulie să ține 3 zile, care se numește *Circovii Măriei*; de la 10 Noembre țin *Filipi* șapte; alți 7 *Filipi* de la 25 Ianuarie până la 2 Fevruarie, alți 3 *Filipi*, ce se zic *Berbecari*, toamna de la 26 Septemvrie... în care nu lucrează nimic, zicend că'l reu de lupi și păgubitori la dobitoace; pă mucenicul *Foca* 22 Iulie il zic că'i reă de foc; la 9 Martie aprind gunoae pană în curte, în casă la patru colțuri aprind bucățele de cărpă nouă. pentru ca să nu intre *Joimărița* în casă aî vătăma, după credința lor».

(1) Codrescu, *Uricariu I*, 147—157. — Chiar și în timpul nostru, ne spune d. Slavici (*Die Eomänen*, p. 99) «pentru ca să fie cineva *bun de popă*, nu se cerea de cât

Ceea ce a nonfrihuit mai <u seamă la această ignoranță a clerului a fost pană mai deunăzi întrebuintărea in liiseriVă n limbci **si.-ivoito**. care. cu lolul ignorată saii puțin .știută de procoținea de jos. degenerase înlnii fel de jargon slavo-român. Despre ai-ca-la in- pul da n idee unele compuneri superstițioase, dintre cari doă merită <> deosebită atențiune ca dovadă **de** ignoranța cea mure ;**i** clerului românesc sub dmiiiiialiuiien **Hluvisinului**'-ț 1).

Prima eslo o loriiului ilc exon-isire în contra grindinol **de** la sîrșilul veacului al XVII-lca, numită do P. **sf.** sa Episcopul Melehisedec «nurăclime-vrajă» și care in traducere incepe cu accsle cuvinte :

«In numele Tatălui și al Kiului și ui șanțului Duh. Ședea Isus Ilrislos loan pe loc țelin și Evanghelist! și liuouii pre Ilrislos, earde grăia. Și ială un nor de grindină adumbri de asupra lor și a începui Domnul nostru Isus Ilristos a'și lacu cruce și a zis : uslimpără-le și Io linișlcșlc, l'a-te micrc și lapte și fă'mi apă . . . »

A doua este o rugăciune slavonă de la începutul secolului al XVIII-lca, ce o citeau preoții Ionicilor după naștere. •Această rugăciune- - zice învățatul autor al Cronicei Hușilor este mnnumenlul monstruoasei ignorante despre ale religiune!; ignoranță, în care zăcea clerul și popii români sub domniirea linibeî slavone. Neștiință de limbă, lipsă do idei, neunoșlință di; istoria religiune! și do învățătura ci: pielatc înlocuită **cu** superstiția. Această rugăciune seamănă mai mult cu acele; l'rase bizare și neînțelese, ce pronunță babele la descântece și vrăji', do ci'il cu rugăciunea unui preol creștin... Spre a simți iilo.-iiatoa acestei **umilfi**- să nu cercăm a o traduce, **do** și sint. locuri cari nu produc nici uu sens :

«Doamne Isuse Hrisloase, al lui Dumnezeu pc muntele Hariiil (niunlc în județul Suceava) în chivotul lui Noe. Sta femeia lui Nno și suspina mințind să nască să zică: Doamne, Dumnezeuul meu, **ce** ni'ai lăsat ! Atunci Domnul Dumnezeu a trimis la ea ingerul la această nevestă și zi : Luzar. La/ar. I.azar, ilivanca, ilivanca, ilivanca! inseamnă cruce pe inino. lâ crucii pe melieleturele mele, pe sinul meu. Cu crucea alungând **s**"a depărtat, diavolul dc la robul lui Dumnezeii cutare, amin! Fuși, diavoio. **du** la locașul acosta, **dc** ia credința lui, de la roaba lui Dumnezeu. Aiei este crucea lui Ilrislos. Aici (-sie mama mucenicului lui Hristos Nichita. Și eă ine inehin bisericeî eei slinle, Tatălui și Fiului și sfântului Duh» (2).

In magistrala sa monografia asupra mitropolitului Grigurie Ţamblac, P. sf. sa Episcopul Melehisedec se exprimă astfel asupra influenței desastroase, ce această ignoranță a limbii bisericești de pe atunci avu mai tîrziu asupra societății eelesiastice și laice.

«In această decadentă a învățămînlului limbii slavone și în lipsă de carte românească, ce făcea oare poporul român și bisericașii, mai ales cei de prin

2 lucruri: să știa a citi și a scrie — scrierea nu era de rigoare.... Viața morală a preotului nu era tocmai conformă cu învățăturile Evangheliei și chiar cu ale sale proprie. Fă ce?ți zice popa, nu face ce face ell căci numai el poate lucra altfel, de cât cum recomandă celorlalți».

(1) Melehisedec «0 rugăciune-vrajă» in Tocilescu, *Revista*, An. II, voi. 2. p. 381.

(2) Melehisedec, *Cronica Hușilor*. Apendice, p. 96—97.

sate, de pre la țară,, cum se zice? La aceasta ne răspund anecdotele, păstrate până astăzi în popor, despre *blasgoniele*, *becistniciele*, *basaconiele* și *năstărambele* bisericășilor țărani. În ele găsim parodii ale cântărilor și rugăciunilor bisericăști slave, substituiri de euvino ciudate, inventate și purtând oarecare analogie cu cele slave, cel puțin la auzul omului simplu, de exemplu : <Oce nască tasca, da bună'i budașca* saii : "Oce nașe ije ese și ne b.... Da pinde tarea, dă'l bultarcă și hliban» (parodia a rugăciunii «Tatăl noslru» slavone.șie : *Otce nașii..* ..). Sau ca aceasta : *Ije, ije* (sau *mije, mije*) *panimatca coțobeica, cuțitele Domnului sabia curcanului, limbirici, custuricl, cioc boc, treci la loc*. Toate, cuvinte fără nici un înțeles, precum era limba slavă pentru Românii și pe care le repetesc până astăzi copii la jocul lor numit, «mijoarca». (Eu cred, că aceste cuvinte represintă o parodie a imnului cheruvic, pe care dascălii slavoni îl începeau cu zicerile : *Ije, ije*). Popii de la țară născociau cuvinte de cântare și de rugăciune, amestecate cu slavone și române, combinate cu interesele lor, uneori chiar imorale. Așa tradiția ne represintă pe un popă, carele îmblând cu icoane în ziua de ajun, împreună cu dascălul Filip, cânta : **H-ristos rajdaetsc slăvile—șterge dalta, Filipe*. Dascălul răspundea tot prin cântare : *«O șlersel și în traistă o pusei, dar mi! și fripsei*. Apoi popa încheia : *«îaco proslăvise*. Prosomia slavonă a sfântului George, carea se începe cu cuvintele : *ialto doblla vü müidenicehU, StrastoterpOe G-eorg'ie...*» dascălii români, nepricepend cuvintele slavone, au parodiat'o astfel, cântând'o pe glasul bisericesc : *«Saca Dobra cu papuci galbeni, stringo în brațe, George, ș'o sărută și-i dă drumul să sc ducă*. Un popă cânta, adresându-se către dascălul Pascal : *«Dascăle Pascale! adus'al pe btheke?»* Dascălul răspundea : **Ba nalba să te ia, că mi a luat si pe mihoho și mi-a dat pe bububa...*» (1).

Apoi câte snoave de acestea hazlii na»circulă și azi prin popor în pofida neșliinței popești, ca *«Știți vot ce sice în cartea asta?»*, ca *«glasul al șaptelea*»*, ca *«neajunsurile socotelii cu bobii*»*, ca *«popii de la Iiichițele»* etc. ele.(2), «ari sint tot atâtea țîșniri satirice, cu cari istețimea poporului a improșcat această proverbială ignoranță.

Să nu se crează însă, că numai cântările bisericăști slavone au fost un obiect de parodiare pentru dascălii și poporeni necărlurari. Cele curat românești n'au avut o soartă mai bună. Materia, fiind nesleită în această privință, ne vom mulțumi numai cu câteva indicațiuni (3), cari vor fi îndestulătoare spre a constata amestecul grosolan, uneori obscen, al cugetării profane cu cea religioasă.

Iată câteva specimene de parodii ale cântărilor bisericăști și ale întrevorbirilor dăscălești, cari cele mai multe se aud astăzi în gura copiilor și în jocul păpușilor (4).

(1) Meie^^&c «Mitropolitul Grigorie Țamblao în Tocilescu, *Revista*, An. II, voi. I, p. 54.

(2) Ispirescu, *Snoave*, p. 9—12, 18—21, 86—89, 9-4—95.

(3) Cele mai multe dintr'însele le datoresc binevoitoarei comunicări din partea d-lui Ispirescu.

(4) Comp. Teodorescu, *Poesii pop. rom.*, p. 130 urm.

<p>I. Sfinte Dumnezeule,
Ce mai faci nătărăule?
Sfinte Tare,
Ce mai faci cutare?
Sfinte fără de moarte,
Ce mal faci cumnate?
Milulește-ne pre noi!
De ce nu mal vil pe la noi?</p> <p>II. In numele Tatălui,
In capul satului;
Și al Fiului,
In capul dichiului,
Și al sfântului Duh,
In capul lui Burduf.
Amin!
C'o oca de vin și alta de pelin.</p> <p>III. Tatăl nostru
In podul vostru,
Fură (mănâncă) prune
Și nouă nu ne spune.</p> <p>IV. Doaoaoamne liisu-see Hri-sloaoaoase
Cuură-țăăă'l gu-raa de oaoaoase....</p> <p>V. Doamne miluiește,
Popa prinde pește,
Preoteasa le gătește.</p> | <p>VI. Doamne Maică plăcintă
Și Taică bogace!</p> <p>VII. Popa toacă,
Preoteasa joacă,
Popa trage clopotele,
Preoteasa joacă ropotele.</p> <p>VIII. In Iordane
Șterge-o, Stane.
O ștersel
Și mă fripsel....</p> <p>IX. Da zi-i, părinte, condacul,
Să'l Ia mal lute dracul,
Că nu ne Iese colacul!</p> <p>X. Pentru rugăciunile
Oala cu tăclunile,
Să schimbăm căciulile.</p> <p>XI. Popii de la Răchitele
Toți avea ciubuce și lulele.
Când Ieșea la rugăciune,
Luau toți câte un tăciune.
Numai biet popa Stolan
Cu lulea de codan.</p> <p>XII. Dumnezeu să'l Ierte (1)
Cu trei poame fierte
Și cu una moaoaoale,
Să nu se mal scoaoaoale I</p> |
|---|---|

Dar nicăirea indiferența Românilor pentru ale religiunii nu se manifestă într'un mod mai învederat ca în limba sa. E într'adever cu lotul caracteristică în românește întrebuițarea metaforică a celor mai multe expresiuni din domeniul religios într'un sens profan, care adeseori nu ne mai lasă să întredem nici o urmă din sacra lor origină. Acest, fenomen de laicizare a cuvintelor bisericești fiind de mare importanță. îi vom consacra o atențiune particulară cu atât mai mult, .cu cât această parte — ea și întreaga psihologie populară—e cu lotul lăsată afară din dicționarele popoarelor celor mai culte. Vom cita o seria de expresiuni din viața religioasă, cari aă încălcat în cea socială și cari au suferit, în această trecere, o Lransformare aproape completă. Vom căuta, după puțință, a alătura totdeauna de cuvintele românești analogii din limbile romanice si în special din cea spaniolă, al cărui dicționar academic —.singurul, carele s'a interesat eu predilecțiune de elementul popular—e o comoară nesleilă în această privință (2).

Aghiasma saii *atasma* e «apă sfințită». In stil comic, vorba se aplică și la

(1) Ironic se mai zice și ; *Dumnezeu să'l iepure!* (Creanga) saă : *Dumnezeii să'l neagoe în ziua de Caracal!* (Ispireseu).

(2) Utilisăm edițiunea următoare : *Diccionario de la lengua castellana compuesto por la real Academia Espanola*, feducido a un tomo para su mas facil liso. Quarta edicion* Madrid, 1803.

«vin» sau «rachiu». In povestea «Popa Duh» de Creanga (Conv. lit. XV, 315): «Lasă-me în pace, cuvioase, că se invîrleşte lumea cu mine de atîta *aghiasmă* rusească» (1).

Cînd Românul vrea să bea niţel r a c h i u , cere : «7a *dă-mi niţică alasmă*» (Ispireseu).

Verbul *aghismuesc*, propriu «stropesceuaghiasmă», în acelaşi sens profan. Creanga în «Amintiri din copilărie» (Conv. lit. XV, 453) : «Eaeă ne trezim cu popa Buligă CîueălăQ din uliţa Buciumeniî tămăet şi *aghismuit* gata des-dimineaţă, Dumnezeii să'l iepure! Şi cum ne bine-cuvîntează după obiceiul seft cu amîndoa mîinile ca vlădicii, ne şi trage căte un ibrişin pe la nas despre fata popii de la Fălticeni-Vechi»,

Alexandri, în piesa «Harţă răzeşul» (Teatru, p. 260) :

Măriuca. —... Cînd se leagă vre un hătru de mine, am leac de alungat dracu.

Harţă. — Care leac?

Măriuca, — 11 a g h e z m u e s c cu astă...labă, cum o numeşti d-ta.

Aci verbul are sensul de «lovire» ca mai multe expresiuni identice de mai la vale.

Aghios însemnează un cântec bisericesc, care începe cu vorbele : *aghios, aghios, aghios!* adică *sfînt, sfînt, sfînt!*

Intr'o anecdotă populară (Ispireseu, Snoave, p. 95) :

Cînd era la *aghios*,
Ieşla fumul gros;
Dar cînd era la *acsion*,
Nu se mal vedea'-om cu om.

Anton Pann, Povestea Vorbei III, 142 : «I-a cîntat popa *aghiosul*, adică «a murit, l'a prohodit».

Preoţii recitează acest cântec, ca pe toate celelalte, pe nas după psalftichia orientală; acest recitativ fornăitor şi monoton poporul Fa asemănat cu horcăitul unui om adormit, de unde locuţiunea : *a trage aghioase* «a horeai tare în somn, a dormi adînc». Astfel Creanga în «Amintiri din copilărie» (Conv. lit. XVI, 375) : «Ei, măi băeţi, ia amu *trageţi la aghioase*, zise un plăeş, scăpărînd şi dînd foc unui brad».

Aliluia, vorbă ebraică însemnînd «lăudaţi pe Domnul», ce figurează în capul saă la sfîrşitul mai multor psalmi, deveniţi cîntece bisericeşti. Creanga în «Amintiri din copilărie» (Conv. lit. XV, 3) : «Iar stropşitul de Ion, cu tlanca de la oi, cu cleştele şi cu vîlrrarul, face o hodorogeală şi un tărăboiu, să'ţi ie auzul; apoi îşi pun căte o ţoală irî spaie şi căte un coif de hîrtie în cap şi cîntă «*aliluia* şi doamne-miluieste, popa prinde peşte», de te scot. din casă».

Intr'o parodie copilărească (Ispireseu) :

Alilui, a ilui
Căzu popa din gutui_____

(1) Vezi mai la vale expresiunea sinonimă *sângele Domnului*.

În vorbirea zilnică, **ulihOa** înseamnă «s'a dus. s'a isprăvii.», un lei do-
lurlesc **roittmmimifnM •;<./!** AslIci inir'mi basm miinlean (Ispirescu II, l. 1-iJ):
«Am ve.zul, n'aiu viizul, **ul'thiu** ... l'Yimiuscle. tinerete. **alihOa...** . Dumnezeii
și gândul meu. **uli'n'ii** ... l'acea belea în veci n'ci vedea, **iitiluh** ...»

Xcnopo], lira/i și pulrigaiii. p. 18!) : «Tragere lu sorii!.... Numai cu noro-
cul nu aveți a liu-c : nu scapă cine u norocos, scapă numai cel care'i bine cu
boirul; iară de cumva nu l'c arc la stomac vr'un ciucoiu de pc moșie, **aliluia!**
poli să'li lai plecle, lulul meu!»

În Moldova se zice, cam în același sens. **parapanijiclun**, despre care vom
vorbi mai la vale.

În limba spaniola **nrluya** înseamnă **limpid Vastelor, iconița de. hărții** (la
palavra **alclui/a** e.scria en ella) și planta **Tri/hlinm acc.tnsum**.

Amin, vorbă ebraică, introdusă în cărțile bistoricești și însemnând «ade-
vărat, așa e. așa să liă» : **mi (im cu ti-țh- sunători; amin. sa dea Dumnezeii**
(Lauriaii-Maxim). Vorba înră în locuțiunile populare : **nit aminul, nici la a-**
min în sens de «un m micul • ude-ă «căt. ai zice amin» sau «nici odată».

Calend. IKHJ. p. Î 4 : «Dac" ei zăcea mrefi pe coasle, ifo să le pricop-
sești **cat aminul**...» Același pe 1 8 8 3 . p. 57 : «Un oblon făcui cu meșteșug în
pardoseala chioșcului să nu'i zărească **căt aminul** nici măcar cu luminarea».

Într-o poveste țărănească (Ispirescu, p. : «Vezi că duhul știea. că de
nu va puica nici în a treia seară să izbutească, apoi ti'cbue să"și muie gândul,
nu mal [mica adecă să'l desgroape **nici ia, amin**».

În limba franceză **amr.n** înseamnă. în stilul familiar, «slrșil.» : (7 **m'a frut**
dit jnsipiă a nu-n (Littre). Spanioleslo locuțiunea prepozițională **ameu dc** e
sinonimă cu **r.foptu, fura de** «afară do».

AiHtfrnă, rostirea populară a vorbei **analcinii**, înră înfr'un mod ironic în
înjurai urile saii jurămintele populare. Astfel ini'r'o doină oltenească (Alexan-
dri, p. 3li.):

Să mfi hulă 'iituj"<fr.
Di :HEI mat ila! pura cuiva
Afară de dumneata!

Arui'nh'l, rostirea populară a vorbei **Hrh.umjhi:l(\)**, se aplică în Muntenia
'biciului», căruia îi zii- **sfânta Aruiujhii** (Ispirescu). Toi asl fel se zice, cum
vom veiiu mai jos. •ciomagului'- **(riieitn** și «•ârbaciuliii» **S/untu-Xicolu'**.

lil'it'iidi'ri, din paleo-slavicul **lilaiud'trii: •• rr/7.yZ?.'/**, graiias agere», pă-
sirează în-ă accsl sens bisericesc în Codicele Voronclian, do pildă Kupl. Ap.
XCIII. I : 'Zicându așa. hm păniv și **hltujnd-u-i** Dumnezeu înro toți: sau
Ci. '2 -> : -Mi văzură l'aveiu și **liiii.;mhiririi** Dumnezeu»,

Traducerea liiblici de ia lii-i-S inlociiieșle, în aceste pasaje, vorba cu :

(1) Jipescu, *Opincar*, p. 66 : «Numai cu ceapă, cu castravete și cu mămăliga goală,
te duci lute pă copcă, te ia gala fără timp, aghiută or **sfântu aranghel**, ăl de cere sufletu,
când le să moară rumănu».

deade har și dând har; cea din 1688 cu : mulțami și mulțamin d.

Astăzi vorba se ia numai în înțelesul de «a vorbi în bobofe» mai cu seamă de popi : *Ce tot bl o godor ești, popo ?*

Această interesantă tranzițiune logică resumă într'insa toată ignoranța preoților, cari rostiaă rugăciunile slavone ca niște curate galimatii.

Iată câteva exemple de această întrebuițare profană a cuvîntului.

Calend. basm. pe 1881, p. 44 : «Zicând aceste cuvinte puse mâna pe buzduganul seu împărătesc, amelință spre ei de trei ori, izbi văzduhul cu dinsul spre miază-noapte, spre miază-zi, răsărit și apus. *blogodorind* din gură a n a t i m e l e c e l e m a i i n s p ă i m i n t ă o a r e ». Același pe 1883, p. 12 : «Asculta într'o doară tot ce *biogoăoreaea*» .

Vorbirea popească îngâimată o mai numește poporul și *blasgonie*, probabil ca și *blagomanie*, corupțiune populară din *blagosloveniă*. Comp. și verbul *bogonisesc* în același sens, bunăoară la Odobescu, în «Mihnea-Vodă cel răii», p. 16 : «Alături ardea o făclie de ceară galbină și un biet călugăr *bogonisca* pe slove nește ruģele agoniei».

Bobotează în sens de «boroboăță» saă ceva neplăcut, bunăoară în locuțiunea : *a pățit o bobotează, de'l s'a dus numele*, adică «a pățit'o cât de bună».

Bogdaproste sau *bodaprostc* «Dumnezeu să ve ierte (păcatele)», formulă de mulțumire a cerșetorilor, care, mereu repetată, devine o monotonă flecărie, de unde locuțiunea : *a umplea pe cineva de bogdaprosti* «a'l ameți cu gura». Intr'o povestire de Creanga (Conv. XI, 213): «Ia să'l fi pus păcatul să se întrecă cu didiochiul, căci baba și cu fiică-sa *il umplea de bogdaprosti*».

Botez, ironic «udătură», bunăoară într'o snoavă de Ispiresu (p. 109) : «îndată se pomeniră în apă : cei mai mulți se scâldată scâldatul din urmă, vr'o câțiva scăpară numai cu un *botez*...»

Canon însemnează «lege bisericească» și «pocăința», ce se impune celor păcătoși. Acest din urmă sens s'a generalizat în «pedeapsă grea, caznă, chin».

Intr'o satiră populară din Bucovina (Columna lui Traian pe 1883, p. 140):

Lelea 'naltă sprincenată
A fost astăzi la spovadă....
, • Ce *canon* popa i-a dat?....
Ia popa c a n o n mi-a dat
Să nu ții! drăguț în sat,
Că mi-a fi mare păcat.

Intr'o doină ardeleană (Jarnik-Bărseanu, p. 194) :

Nu me bate sfinte Doamne,
Nu me bate cu *canoane*,
Dacă nu m'ai fost bătut,
Când faptele le am făcut!

Anton Punn, Povestea Vorbei I, 77 : «Dă'ini un *canon*, cum îți place, și eu să mă pocăesc».

De aci *canonesc*, propriu «dau un *canon*», cu sensul de «pedepsesc aspru, chinuiesc», bunăoară la Jipescu, Opincar, p. 54 : «Iarlă'l Mântuitorule, nu'l mai pedepsi, că destul s'a *canonit* săracu».

Chiraleisa, contras din Kf>pte *iXi-qaov* «Doamne-miluieste», ce se cântă de copii pe uliți lă Bobotează. Creanga, în «Amintiri din copilăria» (Conv. XIV, 368) : «Când veneau cele două ajunuri, câte 30—40 de băeți fugeatt inaintea popei de rupeau omătul de la o casă la alta și la Crăciun nechezeam ca mânjii, iar la Bobotează strigam *chiraleisa*, de clocotea satul».

Tot. astfel se numește și un duh refl, care își trage numele'— după Cante-mir (Descr, Moldovei, p. 288) — de la «*crucea de lemn*, împodobită cu pînză albă sati cu materia de mătase, ce fiecare casnic obicinuieste a face la botezul Domnului; și, după vecernia, o poartă ca o litanie prin toate casele întovărășită de o mulțime de copii, cari de multe ori strigă cuvînl.iil. acesla *fcira lăsa* {—*Ivyrie eleison* !}»•••

În piesa «Doi morți vii» de Alexandri (Teatru, p. 410) : > . . . Acu, ziua ca ziua . . . me mai ieu cu caprele, dar noaptea . . . toate stihiiile năpădesc pe mine . . . strigoi, moroi, pricolicii, vircolacii, dracii din tău, ilrăgaicole, simzio-nele, strigele, până și papaluga, până și turca, până și *chi ratei sa!* . . si *chiraleisa!* . . știi tu, ce'i *ehiraleisa?*»

În Italia, la Arezzo, *cria* sati *criălesa* corespunde ital. *rugam Ha*. fr. *crenlhu* adecă «huruitoarea întrebuițată odinioară la Catolici în loc de dopol în săptămâna Pastelor» și care — după Caix (Sludj di etimologia roianza) •-s'ar irage asemenea din *Icyrie*, *hjrje eleison*, fiindcă instrumentul în chestiune cheamă pe credincioși să cânte această litanie.

Coliva, în locuțiunile următoare : *U sună coliva în piept* «a fi bolnav de moarte» și *a mânca coliva cuiva* «a urmări pe cineva și a'l omora sau a'l nenoroci».

Pann, Povestea Vorbei II, 146 : «Ca mâine o să'ml mănânce *coliva**.

Crăciun se numește, în Muntenia, *ciomagul*. într'un cântec de lume (Teo-dorescu, p. 339) :

Surda sberl cântând pe drumuri,
Amețit de proaste fumuri,
Că se va găsi vr'unul
Să'țl dea minte cu *Crăciunul*,
Să'ți scoată din nas amorul
Și sa'țl potolească dorul....

Crucea, ca mai toate cuvintele sacre, intră în invocal.iunî, în blesteme și în injurăturile cele mai obscene. Lăsându-se afară vorba inițială a formulei de injurat, cuvîntul *cruce* capătă astfel o înfățișare mai puțin urgisită și devine o injurătură de o nevinovată banalitate : *Crucea (ta, lui, voastră, lor) de.....!*

Intr'o doină din Moldova (Alexandri, 259):

Batăl crucea, om bogat,
Om bogat și făr' de sfat!

Saă (Ibidem, p. 299) :

Porul ride și se duce,
l'iU-mi-l'ar sfânta cruce!

Inlr'o duină din Ardeal (Iarnik-Bărseanu, p. 160) :

Hadoa-I călător, se duce,
Sul ajute sfânta - cruce •'

Sati (Ibidem, p. 212) :

ftafo cruciulița, lele,
C'ascară i-am dat incIc
Ș'aciim o vâz fără ele....

Iiir'o doină din Bucovina (Marian II, J07) :

ItatS-tr crucea, nana;;,
Cu cine mg cununas,
Cu propteaua garduluT,
Cu urilul satului!....

Intr'o snoavă do Ispireseu (p. 67): «*Crucea b) de pa i H* al dracului! dc doă lățimi de unghia l'am lăiil și lot a crescut'.

Darul, în slilul bisericesc, identic cu *har* «grația divină», se aplică într'un mod comic și unor învățuri saă porniri rele. Creanga, în «Amintiri din copilărie» (Conv. XIV, 36N) : «Dascălul Iordache știea și el glasurile pe din afară de biserică, nu'l vorbă, dar clăpănea de bătrân ș'apoî mai avea și *darul* suptului».

Doamne-ajută în sens de «bătae neașteptată», de pildă la Pann, Povestea Vorbei, p. 115 : «Să nu te pomenești c'un *Doamne-ajută* pe spinare».

Comparativul *mai dc Doamne-ajută* exprimă un grad mai înalt al unei însușiri, aplicată la ființe sau la lucruri, ca în următorul exemplu dintr'un basm de Ispireseu, p. 206 : «Ar fi voit și el, de! să.și boteze copilul cu vr'un naș *mal de Doamne-ajută*, să facă și el o cumetrie».

Locuțiunea : *a sice Doamne-ajută*, când cineva scapă de o primejdia. Astfel Calend. 1.875, p. 26 : «Tocmai când era *să sică Doamne-ajută*, îi ieși înainte o feară mare și groaznică». Același pe 1883, p. 42 : «Când *să sică Doamne-ajută*, adecă tocmai la toiul petrecerii, se pomeniră cu zina necunoscută».

Dumnezeu, ca și *anafura*, *biserică*, *candelă*, *cruce*, *feștanie*, *Iristos*, *luminare*, *Puștile*, *parastasu*, *paraclisu*, *spovedania*, *Vanghelia*, etc. intră în formulele injurăturilor celor mai obscene. De asemenea în exclamatiunile : *cum Dumnezeii! păcat de Dumnezeii! dreptul Iul Dumnezeii! du-te cu Dumnezeii!* sau, cum se zice într'o doină ardeleană (Iarnik-Bărseanu, p. 158) :

Frunză verde și Iar verde,
Mândra cu d'altul șede.
Da, *saztt cu Dumnezeii*,
Că mie nu'mi pare reă!

Locuțiunea : *a se face măi de Dumnezeii*, bunăoară într'un basm muntean (Calend. 1883, p. 22): «De când îl tunsese, *se făcuse mal ie Dumnezeii*. Apoi *boul lui Dumnezeu* «la brebis du bon Dieu» figurat «prost» : *dă'i pace, că e boul lui Dumnezeii* (proverb).

- Interesant este măi cu seama adverbul *dumnezeiește*, care exprimă o acțiune în gradul superlativ, ca în basmul «Codreana Sinzeana» de Pompiliu (Conv. lit. V, 187): «Invirti ingerul sabia de la răsărit la apus și iar de la apus la răsărit și, dând odată cole *dumnezeiește*, reteza cele două capete ale balaurului, i cum ai be o lingură de apă».

Foarte remarcabile sînt zicătorile populare : *bun e Dumnezeii, meșter e dracu, un Dumnezeu dă și altul ia*, rămășițe ale străvechei credințe dualiste în două ființe supreme, protivnice una alteia și amîndoa înzestrate cu aceeași putere, credință transmisă Românilor de secta lui Bogomil.

- : Spaniolește *Dios y ayuda* corespunde lui *Doamne-ajută, anda con dios* «du-te cu Dumnezeu!» *mas puede dios que el diablo* «măi mult poate Dumnezeu de cât dracu», care contrastează cu proverbul românesc «bun e D-zeă, meșter e dracu». *Por dios!* formulă de înjurătură comună. Pe când Spaniolul : zice resignat: *quando dios no quierc, santos nopueden* «când D-zeă nu voiește, sfinții nu pot (n'au încotro)», Românul susține din contră, că : *până la D-zeU te mănâncă sfinții* sau *până la D-zeu sfinții Ui leu sufletul*. Până și în aceste locuțiuni reiese bigotismul spaniol față cu pronunțata nepăsare a Românului pentru ale religiunii.

Măi pomenim încă două zicători spaniole, foarte importante pentru istoria civilizațiunii : *Ilaccr la de Dios cs Cristo* «a se îndeletnici cu (desbaterea că) *Dumnezeu c Hristos** pentru a zice «a se certa» și *lr, ponerse a lo de Dios es Cristo* «a se bizui pe (desbaterea că) Dumnezeu e Hristos» în loc de «a se purta ca un fulă și bătăuș»: rămășițe culturale din epoca disputelor religioase între Arianii și Atanasianii despre firea lui Hristos.

- In fine, acest nume sacru se alterează în unele limbi spre a șterge odiosul , înjurăturii. Astfel franțuzește *corbleu* e în loc de *corps de dieu, morbleu* pentru *mort de dieu, parbleu e par dieu!* La Germanii *Potz Wetter* este o întorsură poporană pentru *Gottes Welt!*

- . *Infruplare* sau *a se infrupta* o a mânca bucate de dulce în zile de post. . Așa într'o anecdotă populară de Speranță (Contemporanul I, 395) : «Să te *infrupți* în postul mare și apoi iar să măi pățești».

Același cuvînt se întrebuințează, în stilul glumeț, când cineva caută a da o sărutare pe furiș, ca în piesa «Rusaliile» de Alexandri (Teatru, p. 696) :

Susana. — Ge'l bărbățele?

Toader, — Nu me'i lăsa să me 'n/rupt cu o sărutare?

Susana. — Ba te-oiii lăsa, Todirică, că doar nu sîntem în post.

Lege, în formule ca *legea ta, legea voastră!* e un fel de înjurătură glumeață și nevinovată, care, prin omiterea cuvîntului obscen, ce figurează la incepu-

tul tuturor înjurăturilor, pierde orice urmă din primitiva 'l jdosifale. Această formulă o întîmpinăm adeseori în poeziile populare,

într'o doină bucovineană (Marian I, 102) :

./(-;/'! t'i di: brad cumplit,
Ce te lcginl făr' de vint,
Făr' de vini, fără de cuvint,
De-aiung crengile 'n pămînt.

Saii (II, 53) :

Leuca mnsti-ă de femeî!
Pentru voi am dat cinci lei?
l'iiijiiKrii'iiii să se strice/
Să riimân cu el aice?..

Saii (II, 163) :

Legea ta de cod r'uscat !j
Mulți feciori al depărtat,
Mulți volnici al instrăinat....

Apoi locuțiunea *a'și face de lege* adecă «a chibzui», ca într'o doină ardeleană (Jarnik-Bărseanu, p. 150) :

Unde ved picloru rece,
Statt în loc și 'mi fac de lege,
Peste care munte oitt trece....

Mai observam încă și întrebuițarea vorbei *lege* pentru unele apucături, cari n'au de loc a face cu religiunea. Iată, de pildă, două exemple din basmele lui Ispirescu (p. 170, 233) : «Iar când îl întețea vrăjmașul, calul se urca ca fulgerul în sus și se ținea bine de coama lui. Apoi, când se lăsa în jos, t ă e a, cum știea el în *legea* lui să taie. Așa, vezi, îl învățase calul». — «Argatul de la grădinărie își împlinea slujba, cum știa el în *legea* lui».

Liturghie adecă o parte anumită a serviciului divin sau rugăciunile rostite întru amintirea mortului. într'o doină ardeleană (Jarnik-Bărseanu, p. 198):

Din partea mea din moșie
Dă, maică, o *liturghie*
Și'mi fă pomană mie!

Vorba are, în graiul popular, diferite aplicațiuni profane. Asffel, când se face o lucrare, care nu'î după toată rînduiala, poporul zice : e *liturghie* cu braga (Ispirescu). Dar mai cu seamă se ia vorba în înțeles de «du.șcă».

În balada «Vilcan» (Teodorescu, p. 557) :

- Ia fă bine dumniata,
- De nu'ml da cu ocaua;
- Cară vinul cu vadra,
- Pelinul cu donița,
- Cam sfințit ă'o *leturghiă*
- Cu părintele Iliă,
- Și-am rugat pe Dumnezeii,
- Ca să'ml dea pe gândul met!

De la Vrancea, «Sultănica», p. 7 :

- Suge, primărie, suga, că doar nu te a cătrănit calea bisericeî *
- Mai trage'!, părintele, o *liturghie*.
- Să te vez, logofete, care pe care....

Franțuzește wes.se «liturghie» se ia, în stilul familiar, în sens de «preot» : *voilà une messe qui sorte de la sacristie*, *voilà un prefre qui sorte de la sacristie pour aller dire la messe* (Littre).

Mir adică «unt-de-lemn sfințit» se ia uneori, în graiul popular, în înțeles de «frunte», pe care se ung ou mir copiii la botez.

Iată două exemple de această aplicațiune metonimică. Cal. basm. 1877, p. 10 : «II lovi cu copitele drept la *mir*» și mai la vale, p. 34 : «Ciomăgel, ști coala tocmai bun de pălit la *mir*».

De aci și expresiunea metaforică *a lua mirul cuiva* pentru «a'l omori». Ispireseu, Poveștile unchiașului, p. 54 : «Cum vezu Ercule iazma, se năpusti asupra ei cu toroipanul și i *luă mirul din frunte* și o dete cu galbaracele în sus».

De asemenea verbul *miruesc*, literal «a unge cu mir», în sens de «a lovi», bunăoară : *a mirui cu ght o aga pe cineva*.

Nașterea Domnului aplicat, în stil comic, la «lovitură», Creanga, în «Amintiri din copilăria» (Conv. XV, 4) : «Cum a vezut popa, că ne așezăm la fereastră și ne pregătim de u r a t, a început a ne t r a g e câteva *nașteri* în-desate».

Compară cânticelul comic «Anghelușa» de Alexandri (Teatru, p. 12) : «S'aduei vr'o patru surugii de la poștă și să le poruncești, ca să *ureze*, ea în agiunul sfântului Vasile, cu h a r a p n i c i l e pe spinarea lui».

Nicolae adecă *sfântu Nicolae* însemnează, în Moldova, «gârbaciă». Creanga în «Amintiri din copilărie» (Conv. XIV, 365) : «In altă zi ne trezim, că iar vine părintele la școală cu moș Fotea, cojocarul satului, care ne aduce dar la școală noă un drăguț, de b i c i u ș o r de curele împletit frumos și părintele îi pune numele *sfântul Nicolai*, după cum este și hramul bisericeî în Humulești... Și a pus părintele pravilă și a zis : că în toată Sămbăfa să se prociească băeții și fetele, adică să asculte dascălul pe fiecare de lot ce a învățat peste săptămână și câte greșeli va face să-i le însemne cu cărbune pe ceva, iar la urma urmelor de fie-care greșală să i a r d ă școlarului câte un *sfânt Nicolai*».

În piesa «Chirița în Iași» de Alexandri (Teatru, p. 408) : «... Mâl Ioane, rămâi aici cu Țiganca, ca să păziți lucrurile, pană ce or veni boii să ridice trăsura... da doar îți perde vr'o cutie... c'apoi *sfântu-Neculai* îi gata...»

În «Drumul de fier» (Ibidem, p. 941) : «Un păcat cu niște țigani! De nu s'ar teme de *sfântu-Neculai* cel din cuiă, ar da foc easei».

Păcătoș, aplicat la lucruri cu sensul generalizat de «stricat» la propriu și la figurat : *tară păcătoasă*. Ispireseu, Basme, p. 388 : «Dintr'o *păcătoasă* de b u t i ă unde mi se făcu un palat, de nici împăratul nu avea așa palai bogat și împodobit cu de toate frumusețile lumii».

Parapanghelos adecă «vecinică pomenire» se întrebuițează, în Moldova, într'un sens identic cu *alilua*. Astfel în cânticelul comic «Păpușăriul» de Alexandri (Teatru, p. 59) : « . . . Doar să pun să tragă clopotele la biete la puși ca la cele multe obiceiuri strămoșești... *Parapanghelos*, de acum !»

În piesa «Doi morți vii» (Ibidem, p. 647) : «De acum *parapanghelos!*... am răposat!..»

În «Creditorii» (p. 1062) : «*Parapanghelos*... De acum zi să'mi tragă clopotele. .. Am murit!»

În «Kir Zuliaridi» (p. 1178): «O pățit'o bietu cuconaș! .. de acum *parapanghelos* /»

Xenopol, Brazi și putrigaiu, p. 38 : «Am voit să'ți fac bine, dar dacă ești așa de îndărătnic.... *parapanghelos!*»

Popește, în locuțiunea *calcă popește* sau *calcă apopă*, cu care se poate compara francezul *se ijrclasser* «a lua aer de om mare» din *prelat* «persoană bisericească». Pann, Povestea Vorbei III, 28: «Carte nu știe, dar c a l c *Hpopesle**.

Precista în invocațiuni. bunăoară într'o baladă din valea Grisului (Pompiliu, p. 66) :

Să me bată *Precista*,
De am călcat porunca ta ;
— Să mă bată *Dumnezeii*,
De am călcat cuvântul teu !

Dar și în blesteme, în cari figurează chiar «papucul *Precistei*».

Sângele Domnului are, în stilul familiar, înțelesul de «vin». În povestea «Harap-Alb» de Creanga (Conv. XI, 191) : «Și tocmai de asta me bucur și eu, că d'abia m'oi mai încălzi o leacă bând *sângele Domnului*...»

Tot astfel numirea franceză *eau-de-vie* «rachie» literal «apa.vieții» este o imitațiune profană a cuvintelor Evangelistului Ioan despre fâgăduințele lui Hristos (IV, 14) : «..apa, care eu îi voi da, se va face într'insul izvor de apă țîșnitoare în viața eternă». Această băutură, pricina atâtor boale, crime și'escese, ar fi fost mai cu cale a se porecli «apa morții» de cât «apa vieții».

Acî mai raportam și expresiunea românească *tămâiare* «a se îmbăta», ca în citațiunea următoare din «Șezătoarea» lui Pann (I, 12) : «Cum și de vinul din ploscă *tămâiat* și ametit...»

Sfânt, ca adjectiv, exprimă, cum am zis deja în capitolul consacrat terminologiei religioase, o însușire luată în gradul cel mai înalt, alăturându-se mai eu preferență la acțiuni neplăcute, la pățeli involuntare: *a da cuiua o sfântă de bat ac*, în privința căruia se poate compara proverbul : *bătaia e ruptă din raia*. Calend. basm. 1882, p. 58 : «Ce să pat? m'au dat bine căteaua, mi-au tras și o *sfântă de bătae* de dăruelă și pe urmă m'au făcut scăpat cu părul țurloiu burloiu».

Alexandri, în «Despot-Vodă», p. 41 :

Ттп'ав,!!! ou Ттп'ав.

Același epitet, întovărășește diferite ale însușiri. Așa sună încheierea unui basm de Ispireseu (p. 159) :

Un năpăstroc de ciorbă
Ș'o *sfântă* de cociorbă
Pentru ce'l ce's lungă vorbă.

Același, în «Poveștile unchișului sfătos», p. 64 : «Se puseră pe țirm să'i tragă o *sfântă* de mâncare».

Calend. basm. pe 1882, p. 48 : «Nunta mergea agale agale, făcând cocrine pe la soroace și mai sărutând în vreme a *sfântă* de ploscă, dar coitoiul mergea, de sburaă copacii pe lângă el».

Tot astfel: *sfântă ploae*, *sfântă frică*, *sfântă m o a r t e*, etc.

Admirabilă este metafora a *fura sfântulpe cineva* pentru «a adormi», în care «sfântul» reprezintă pe Dumnezeu sau personifică pur și simplu «somnia», care figurează asemenea în această locuțiune. Cal. basm. pe 1883, p. 23 : «După ce se ridicară de la masă, se aruncară pe un maldăr de pae și, cât să zici Doamne ajută, îi fură *sfântul**. Același pe 1882, p. 21 : «N'adormi de teamă, ca să nu'fure somnul».

Uneori poporul, pentru a da expresiuniio nuanță de reutate învederată, înlocuiește pe *sfântul* din locuțiunea de mai sus cu *Aghiută*, numele comic dat dracului. Așa într'un basm din Vlașca (Ispireseu, p. 106) : «In paharul, ce zăcașul de proprietar dete lui Fet-frumos, amestecă, fără să știe el, niște buruieni adormitoare. Cum bău, îl și *fură Aghiută*. Căzu într'o amorțea sor cu moartea».

De aci locuțiunea contrară a *utta sfântulpe cineva* pentru «a rămânea deștept», bunăoară (Cal. 1882, p. 30) : «Ceea ce nu putu însă să facă deprinderea, putu să facă duhul lui, care era plin de isleciune; el incetul cu incetul cu glume, cu snoave și cu povești hazlii și pipărate făcu pe stăpânăsa să nu se mai uite la chipul seu și să stea de vorbă și să asculte cu tragerede inimă snoavele și poveștile lui, că era mucalit, bată'l să'l bată, de nu te mai îndurai de el și *te uita sfântul*, ascultând cu gura găscată nago-dele lui».

Diminutivul *sfântuleț* e o numire desmierdătoare a sfinților și chiar a lui Dumnezeu, numit obicinuit *Sfântul*, ca în pasajul următor (Cal. 1881, p. 13) : «Rieții creștini începură săși facă cruce ca lot omul, când aude tunând și să se roage de *sfântulețul*, ca sănu'i pedepsească după păcatele lor».

În vorbirea zilnică însă *sfântuleț* însemnează mai mult «fățarnic», ca și augmentativul *sfântoiu*, care corespunde ital. *santone*, sp. *santon*, *santurron*, fr. *sainteron* «fățarnic».

Verbul *a se sfinți* «a face după voia sau gândul cuiva» cu diferite nuanțe de sens, cari vor reieși în exemplele următoare.

Pann, Povestea Vorbei I, 61 :

Dă'i, să nu se nărăvească,
Nu' lăsa să se *sfințească*.

Ispirescu. Ila[^]nie. p. 2-1) : r.. .Unul din boier?, care era și mai seinei, se olără să se ție de capul ciobănașului, să nu'i lase *să se sfîntească*.

Același, Poveștile um-liașului sfătos, p. 74 : «Nemernicul de Centaur o luase la sănătoasa cu Dcianira în cărcă. Pasă-mi-fe îi plăcu și lui o așa bu-cățică și voi să-i o ia cu japca, ca să se îndrăgostească cu dinsa. Ercule nu'i lăsa *să se sfîntească*».

Hințescu, Proverbe, p. 2 : «Adună, unde n'a risipit, dar nu *se sfîntește*».

Spaniolește *santo din-* literal «sfântă zi» însemnează «ziua întreagă», precum și românește *sfântiis-nă* e identic cu «ziulică albă», exprimă adică aceeași idee. *Santo mocarro*, propriu «sfântul Mucii», un sfânt mai ciudat încă de cât românescul *sfânta. Așteaptă*, e numele unui joc spaniol: *jugar con alguno al santo mocan-o* «a juca cu cineva dc-a sfântul Mucii», la figurat «a lua pesle picior, a bate pe cineva?, precum verbul *sani.igu.m-* «a'și face cruce», familiar «a bate pe cineva» corespunde românescului *a sfînți pe cineva* adică *al trage o sfântă de bătae*. O altă locuțiune o adverbialul » *santrn-lapodo*, literal «la sfinte ascunsele», în loc de «pe furiș-».

întrebuițarea profană a vorbei *sfânt* își găsește o analogia în latinul *sacr-* «închinai zeilor, venerabil-, dar și în sens reu «blestemat, afurisit». In limba ebraică *hadoș* însemnează «sfânt» și *hades* «închinat desfrânării, prostituată sacră». Francezul *sacre*, pus înaintea substantivului, nu producea nici un efect. neplăcut la scriitorii din secolul al XVIII-loa. bunăoară în «Cid» de Corneille (acte I, sc. III) :

I A l'honneur qu'il m'a fait ajouta-en un aulre;
Joițnii'i it'nii *mifrr* riocml nia mai-on n. la voire.

Astăzi adjectivul *sum'* e un r-pilcl injurios și aparține limbau'iuui celui mai de rînd : «*Sacre s'ajoule aux termes d'injures, aux imprecations, aux blasphemes pour leur ilomier plus de force. Ce sens est du langage le plus bas, le plus grossier et ne doit jamais être employé. On ne l'entend que dans la bouche des gens sans i'ducation et dans les locutions analogues à celles-ci: sacre dieu ! sacre an i m a ! sacre coqu in ! sacrii b a n d i t ! sacree bete*» (Bescherelle). In acesie exemple *sacre* însemnează «blestemat, afurisit* : *sacre chien*, de l'eau de vie tres forte (lățire), în graiul popular : *avoir du sacre chien dans le ventre* «a fi dracu gol». Exclamațiunea populară *ere*, prescurtare din *sacre*, de pildă : *ere nom d'un chien* ca și *ere bleu*, în loc de *sacr/i dieu!* însemnează «la naiba, carnaxi, plesnire-ar!»

§ 6.

Abstractum ox **concrete**

Tesa, astăzi în genere recunoscută, cum că cuvintele, cari exprimă concepțiuni abstracte, derivă metaforicește din vorbe cu însemnare materială și sensibilă, a fost pentru întâia oară constatată de filosoful engles Locke. Iată cum se exprimă dînsul, în această privință, în a sa celebră *încercare asupra*

Un lucru, care asemenea va putea; 'a ne aiute puțin a descoperi origina
 iror noțiunilor iioa. iro. e iie a «u. i i va intru cal cuviiiieie. «de cari ne ser-
 , depind de idei .nsibiio și obicinuite: și cum **ectu** cu **le** întrebuițăm
 Iru a represenla aetiui și noțiuni' cu totui îndepărtate de simțuri își trag
 ina lor chiar din aceste idei sensibile, de la cari trec la semnificațiuni mai
 tracte spre a exprima niște idei, ce nu cad supt simțurile noastre. Astfel
 jele *a'sl închipui, a pricepe, a înțelege, a adera, a concepe, a insinua, a*
msta, turburare, liniște ele. sint toate împrumutate de la operațiunile u-
 lucruri sensibile și sint aplicate la anumite moduri ale cugetării. Vorba
it însemnează primitiv «suflare» și *inger* «trimis»; și nu me îndoesc că,
 i am putea conduce până la izvorul lor toate cuvintele, am găsi în toate
 iile, că vorbele, cari exprimă lucruri ce nu cad sub simțurile noastre* și-aii
 prima lor origină de la idei sensibile. De acolo am putea conjectura până
 in punct, ce fel erau și de unde se derivau noțiunile, cari umpleau spiri-
 tcelora ce începură mai întâi a se servi de limbă; și am mai putea vedea
 . aceea că, în actul chiar de a pune nume lucrurilor, natura a suggerat
 iegândite oamenilor origina și principiul tuturor cunoștințelor, fiindcă
 tru a da nume, cari să poată face cunoscut celorlalți operațiunile, ce sim-
 i în ei înșiși sau orice altă idee, care nu cădea supt simțurile lor, ei fre-
 ă să împrumute cuvinte de la ideile sensibile cele mai cunoscute, ea,
 acest mijloc, să facă pe ceilalți să înțeleagă mai ușor operațiunile, ce
 ^au în ei înșiși și cari nu se puteau revela în afară prin niște manifestări
 iibile. Când oamenii se aflară în posesiunea numelor cunoscute și adop-
 penlru a exprima aceste operațiuni interioare ale spiritului lor, ei fură în
 e de a reda prin cuvinte toate celelalte idei, deoarece ele puteau numai
 g compune sau din percepțiuni exterioare și sensibile sau din operațiuni
 doare ale spiritului lor exercilându-se asupra acestor percepțiuni: căci,
 s'a dovedit, n'avem absolut nici o idee. care să nu fi venit originar de
 biecte sensibile și exterioare, sau pe care să nu o simțim produsă în noi
 lucrarea interioară și conștientă a spiritului nostru».

jcă am examina mai de aproape cuvintele citate de Locke, am găsi lot
 3a dovezi în sprijinul acestei tese.

nritus derivă de la verbul *spirare* «a sufla» întocmai ca românul *suflet* și
 cui *dusa* «anima» de la *dihati* «fiare». Cele trei cuvinte ebraice pentru «a-
 i, spiril.ua, adică *ne'ēs, n'Kšama* și *rua'h*, derivă toate de la noțiunea de
 afla». Latinul *animas* e identic cu grecul avău-oț «vînt», iar grecul «&ou;d;<
 iet» cu latinul *fumus* «fum».

ichipuire se trage de la noțiunea materială «a face un chip»; *a pricepe* în-
 iează «a coprinde cu mintea» (comp. fr. *comprendre* «a înțelege») cam
 își lucru cu *a concepe* (1) : latinește *percipere, concipere* din prep. *per*,

**Sensul primitiv material al lui *concipere* «a lua în pântece, a rămânea grea» a
 ipoî aplicat la noțiunea abstractă «a lua în minte», pe când limba românească
 icedat într'un mod invers, aplicând slavicul *zamyslati* «cogitare» (*myslt* «cogita-
 o noțiune pur abstractă, la acțiunea materială a procreațiunii (comp. totuși Is-
 ;u, Basmе, p. 288 : «Vremea închisă *zamislește visuri spăimîntoase. . .*») >
 omenit de acest exemplu, fiindcă o asemenea procedere inversă, de a lua adică
 actul pentru concret, e de o raritate fenomenală în toate limbile. Tobler, *loe, cit.*,
 8 abia citează câte un exemplu : it. *animella* «simbure de poame» literal «sufle-
 ii span, *alma* «partea găunoasă a unui instrument», propriu «suflet».**

vum și *rupr.i'i*; «a primii:, a lua, a apuca » (comp. *lutrr* <t<i>iit!>\) *cniripiTrit* limd iiiiăia operațiune inliiic-luala a **incii**.vmțiM. operațiun". care nu'i de căi un Iul d« *upu'ar*-saii *pr-u iirt'* in troa'-a! (aproprien a miiiiiilor, pe cari Ic impreună sau Ic separă *jailira'a* și *mt'iimiii'-iiful*, operațiunile posteroiare ale inteligenței'; a *n-lt-rn* la o părere o *a.-n*; *aH/ti* de rîns i: *a inhrif* o -a lega ideile între dînselo» (interiigo); a *insinua* insemna propriu »a băga **in sin**» de unde «a băga pe nesimțite și cu pricepere in fapul cuiva-: **n tie-yitslu** era a insulla contrarul gustului; **Inrburarr**. e ceea cei **turbure**, precum **liniile** e ceea cei **Un** : imagini împrumiiale de la «apa lurburu-» și de la «marea lină».

Această lesă poate li confinnală maieu seamă prinlr'o corcelare comparativă și lingiiisl.ul.. carele a explora! ideologia limbilor indo-europene; a ajuns la niște resuilate ideulicc cu cele dobîndile. de Lucite.

«S'a observa! adesea, zice l'iclel, că ideile abstracte și lucrurile, ce nu cad supt simțurile noastre, se exprimă ligural. prin niște termeni de o însemnare concretă și mai inull sau mai puțin materială. Exemple de acest fel abundă in loale limbile și sint mai cu seamă izbitoare la rasele cu o ciutură puțin în-naintală. Căci nicăirea limba na fost formală de lilosoli și c;i rellexiune. ci de oameni cu impresiuni vii. cari se traduceau imediat in imagini. Dar acești oameni nu deosebeau, in sentimentul complex al vieții, elemenlelc .le o in-doilă natură, și dinșii se alipeau instinctiv la ceea ce izbea simțurile lor. Aslfel su llot u l nu era pentru dinșii de căi sullarea de viață, cu get a rea o vedere, o vorbă sau mișcare inlerioară, idea o imagine visibilă. **Ai**-esle i:\prcsiuuu figurate sini. cu alăt mai naiv materiale, cu cât. cultura poporului e mai puțin inainlal.ă. lulre **a nurlit ia burții** peniru **a i/dudi**. cum zice. după Forsler. sălbaticul din Oceania, și **rnijHart**., din **r.n-ujillirt**. al Romanului, care depingo mișcarea spiritului, o o mare dilerenă. cu loale că cele doă uxprosiunl n au de căi un sens material. Din această singură laplă sar putea deja conchide la superioritatea intelectuală a Romanului.

«In cursul timpului și cu progresul spiritului omenesc termenii de acest ici, făr'a dispore, din limbă, liiul a pierdu din ce in co însemnarea lor priniiii\â pentru a lua aparența unor semne imediate ale ideii.... Ajuns Ia un oarecare grad de independență și du viață propria, spiritul se desface de imagine spre a merge drept la idea. Sc inleietio ușor că. iine.nd scama de, laplo analoage. sar putea judeca, prin cercetarea cuvintelor, de gradul de desvoilarc inleleo-tuală la o anumită epocă a evoluțiutiii unei linilu-i 1).

lată o «cric de noțiuni abslracle și de expresiimî mclaf'orii-e mnlile din io-saiirui limbei romane.

Asuprire «injuria afficere» nu'i de cât a apăsa *asupra* cuiva (~laf. oppri-niere), precum a •*ij-i.ü* •liimiiiarc- o nainai a apă-a *li j*<.s. i;\[ii'csiuru';**i su-pa'rare** - mähnire», din latinul •~*upi rari* -a îrece peslc. a întrecu-, conține in-lr'insa idea de exces, de In-cere **in-it**. (supăr) marginile c.uveiile. de nude apoi noțiunea abstractă de «jignire, întristare».

Bun. cu înțelesul latinului *avus*, e un termen metaforic, prin care un simplu titlu de desmîerdare a dobîndit o însemnare personală de «moș, bunic»,

(1) Pictet, *Les origines indo-europeennes I*, 538.

oarecum *tată bun* penlru *tatăl tatălui* (comp. fr. *bon papa-grand pere*, pe când ir. *bonne=zroiu. bună* «bunică» însemnează numai «dădacă», adică femeia însărcinată cu privegherea și creșterea copilului (1).

Cumpăt, din latinul *computum* «.-oenaală», a păstrat românește numai noțiunea abstractă de «moderatio», pe rând limbile romanice! aii diferențial, cuvântul latin în două nuanțe concrete : *soentnili* și *pan.*!*– (i.-oinp. *.y'i/ilen* «a număra», *erzählen* «a povesti» : narațiunea considerată **cu** o enumerare) : it. *computo, conto*; sp. *cuento, cm-iita*; fr. *mmptr, conte*. «f..iracleristica Românilui— zice d. Slavici — e buna chibzuială și bunul cumpăt; cu grea numai îl scoți din sărita : el e considerat de vecinii sei ca un model de euminție» (2). Alle cuvinte românești, cari implică de asemenea noțiunea de «socoteală», servesc a exprima idei abstracte : astfel *sminti* «număr, socoteală» însemnează totdeodată «atențiune, reflexiune» ; *.icnmw-*, ca și *socotesc*, are sensul de «aleg cu cugetul, r.elle.**ric.z, judec*** (comp. engl. *I reclam* «calculez» la Americani identic eu *I.tupposi-* «socotesc» i.

Cuvînt, în înțeles de «vocabulary. sermo», exprimă propriu o «adunare», «o reunire» de idei particulare sub o idee 'enerală și corespunde astfel definițiunii lui Condillac, după care «tout mot est une collr.ction* Diferite limbi au pornit de la același mod de a vedea, întrebuițând noțiunea do «adunare» de oameni pentru aceea de «cuvînt» sau adunare de idei : gr. *oj.T;/ta* «colloquium, sermo, coelus. concio»; serb. *divaniti* saii *^lu>H'* (de unde macedo-rom. *zbuurescu*) «loqui» din *divan, zbor* «conventus». Tot așa românește *taifas* «convorbire» vine de la *taifă* «adunare». Aceeași vorbă (*i-ur'nd*) însemnează românește *srațiunc*, întocmai precum grecul *Xd^oc*. propriu «adunare», intrunește de asemenea ambele sensuri : *cuvînt* și *rațiune*. Această unitate a *cugătării* și a *limbez* a fost formulată de Max Müller prin aforismul fundamental : *sans le langage point de raison; saüs la raison, point de langage*(3).

Desprețulesc, pentru latinul *contemnere*, însemnează propriu «a micșora prețul, a depreția», de unde sensul metaforic «a pierde stima safi considerățiunea pentru cineva».

Dor sau *dorință*, pentru latinul *desiderium*, e identic cu *durere* (4) și în-

(1) La Moxa (p. 366) *bunii* corespund latinului *patres* «senatori» : «Atuncea se adunară toți *bunii* Ramului de preună și sfătuiră să nu mai fie împărați». — De la Români *buna*, ca și *bunica*, a trecut la Rutenii din Bucovina și s'aude în special la mica nobleță de la țară.

(2) Slavici, *die Bumänen*, p. 144.

(3) Max Müller, *Nouvelles leçons sur la science du langage* II, 84. — Comp. rom. *glagore* «pricepere, minte, rațiune» (Pann, *Povestea Vorbei*, p. 158 : «Am eă *glagore* în cap» și *Cal. basmelor* pe 1883, p. 13 : «Și se puse băiatul pe învățatura cărților și a armelor și învăța de numai știaă dasăllil, ce săl mal arate, în cât nu se mal vorbea în copriusul împărăției de cât de *glagoria* și istețimea lui») în raport cu psl. *glagolii* «verbum».

(4) Zilot în *Columna* pe 1882, p. 538: «Pe bolnav de'l întrebi să'țl spue, unde il doare, de are *dor* la cap». Macedo-rom. *doru* «dolor».

tr'adever *dorul*, *dorința* nu esle altceva de căl o simțire complexă de plăcere și de durere după lipsa unui lucru.

Dreptate, pentru latinul *justiția*, exprima însușirea materială a lucrului *drept*, care se află adică în liniă dreaptă : în Morală, ca și în Geometria, linia dreaptă fiind drumul cel mai scurt penini a ajunge la ținta dorită (1). De timpuriu încă noțiunea concretă a latinului *directum* a înlocuit abstracțiunea *jus* în toate limbile romanice.

Fior, pentru latinul *horror*, însemnează propriu «tremur de *friguri*», din latinul *febris* (feuris), care fu înlocuit românește cu pluralul vorbei *frig*, lat. *frigus* (comp. *algor* «ger» cu gr. αΧ-ρ? «durere»; pt/p- "a' fi f'g Și suferi»).

îndemnare, pentru latinul *hortari*, e o formă scurtată din *îndemînare* și implică deci noțiunea materială de «minare», adică «împingere, îmboldire».

Îndoală, pentru latinul *dubium*, exprimă propriu pozițiunea între două puncte, de unde șovăirea între două lucruri.

Înfruntare, pentru latinul *reprehenāere*, însemnează literal a da peste *frunte*, aQ peste nas, ambele — *fruntea* și *nasul* — fiind considerate de limbă ca reședința sumetiei, a mândriei, a baljoeurei și a mâniei : comp. românește *o-brasnic* cu ital. *sfrontato*, fr. *effronte*. *liăsfățare* e a da cuiva prea multă față sau prea mult nas : it. *sfacciato-sfrontato*.

Pentru noțiunea latinului *gratias agere* Românul întrebuițează metafora *mulțumesc*, în care e implicată urarea *mult!* și care își găsește o analogie pe de o parte în spaniolul *viva V. mii ahos!* pentru a zice «ve mulțumesc», iar pe de alta în paleo-slavicul *spolavame*, care, după Leskien, derivă din greul sU *noWā*. se. IXJ (de unde bulgărește *spolai* «mulțumire», rusește *ispolatii* «salutare») adică «la mulți (am)!» caracteristică formulă de mulțumire.

Nimica, noțiunea cea mai nematerială, din latinul *nc-mica*, însemnează literal «nici o fărâmilură», precum lat. *nilulum* «nici un fir», fr. *ne pus* «nici un pas», *ne point* «nici un punct».

Orb, pentru latinul *caecus*, e asemenea rezultatul unei metafore : lat. *orbis* însemnează lipsit, de ceva șt în special «părinți lipsiți de copii» sau «copii lipsiți de părinți» adică *orfani*, de unde apoi inelaforicește «lipsit de *vedere*», bunul cel mai prețios al omului. Isidorus consideră însemnarea posterioară (*caecus*) ca cea primitivă : **Orbus*, quod liberos non habet quasi oculus amissis; lot așa și Feslus : «*Orba* est quae patrem aut filios quasi lumen amissil».

Orb are și românește, la figurai, sensul seă etimologic «lipsii, de ceva» ca în următorul pasaj din «Divanul Lumii» de Cantemir (Ilasdeii, Arhiva II, 145) : «O *oarbele* a oamenilor minți! o săracele de lumină!»

În poesia «la un orb» de Bolintinearn; (II, 281) :

Sint **însă orbi în lume de inimă, de minte :**
Aceștia, c'un cuvînt,

(1) **Matematicul engles Isaac Barrow (1630 —1677), predecesorul marelui Newton, obiclnuea a zice : A strait Une ia the- ahn^f*"**

Merită ca să-I plângem....

Trăiesc, **orbi** în lumină și morți în viață sint!

O analogia oarecum identică se observă în limba română, ca și în alte limbi, între noțiunea de *sărac* sau *sărman* și aceea de *orfan* saii *văduv*.

Iată câteva exemple vechi și noue.

Paliia de la Orăștia, Ex. XXII, 24 (Cipariu, p. 71) : «Și vor fi muerile voastre văd ue și ficiorii voștri *săraci*».

Psaltirea lui Coresi, Ps. CXLV : «Domnul hrănește pribeagii, *săraca* și vădua priimăște și calea păcătoșilor piiarde.—Jehova servat peregrinos, *pupillum* et viduam statuminal; viam vero improborum subvertit».

Sinaxarul lui Dosoftei, Oct. 98^a : «Acestia svinți să trăgea de rudă din pământul Asiei, tatăl le fusease elin, iară maica creștină, carea rămânând *săracă* de bărbatul ei...» Ibidem, 92^a : «Această prea cuvioasă maică a noastră Anna iaste hiica unui diacon...și rămânind de părinți *săraca*, au nevoit moașo-sa de o au măritat».

într'un bocet (Burada, Datine, 112) :

Casele se pust.iesc,
Copil so *fărăvac*,
Femeile vă dă nr.se....

Pann, Povestea Vorbei, p. fii :

Aii plecat odată câțiva după milă,
Ca fă siringa zestre pentru o copilă,
Care prea *săracă* era și **sărmană**
iji să-o mărite 'șl făcea pomană.

Negruzzi în «Alexandru Lăpușneanul» (I, 146) : «Ajungă atâta sânge vărsat, atâte văduvii, atâția sirimani!»

Ispirescu, Legende, p. 229,393 : «A fost odată un flăcăiandru *sărman* de părinți».—«Vezi că și el era bun la inimă și nu supăra întru nimic pe popor și nu asuprea pe văduvă nici pe *sirimani*».

În macedo-română *oarfanu*, ca și albanește *varfără* «orfan», însemnează și «sărac».

Păs, pentru latinul *cura,angor, aerumna,e* latinul *pensum* «greutate, lucru greu», care apasă asupra-ne (comp. sp. *pesadumbre* «necaz»); tot așa verbul *păsare* «interesse, laborare» din *pensare*, care a produs în limbile romanice dubletul nuanțat. într'o noțiune materială «a cântări» și alfa abstractă «a gândi» (comp. germ. *ivāgen* «a cumpăni», *erivāgen* «a gândi») : it. *pesare* și *pensare*, sp. pg. *pesar, pensar*, fr. *peser, penser*.

Rușine, pentru latinul *pudor*, exprimă propriu *roșirca* feței, care însoțește mai totdeauna acest sentiment sufletesc.

Vis, pentru latinul *somnhi*, nu'i de cât o *vedere* (visus), o cugetare proprie somnului, cu toate că visul nu provine exclusiv din somn (fr. *songe*=: lat. *somnium*). Cele mai multe *visuri* nu sint de cât niște visiuni, cari afi de basă mai cu seamă simțul *vederii*.

Abstracțiunea esle mai cu seamă caracterul distinctiv al limbilor semitice. Ilustrul autor al *Istoriei generale a limbilor semitice* constată astfel particularitățile caracteristice ale celor două reprezentanțe ale stadiului flexionar al limbei.

«Abstracțiunea este necunoscută limbilor semitice; metafisica, imposibilă... Rădăcinile lor sînt mai toate împrumutate de la imitarea naturii și ne lasă să întrevădem, ca prinfr'un cristal străvazător, impresiunile, cari, reflectate de conștiința primilor oameni, produsera limba Se poate zice, că limbile arice, comparate cu cele semitice, sînt limbile abstracțiunii și ale metafisicii asemuite cu ale realismului și ale sensualității . . . Și limbile indo-europene îmbracă adesea abstracțiunea într'o formă concretă și sensibilă. Dar ceea ce distinge familia semitică e, că totdeauna s'a conservat într'însa unirea primitivă a senzațiunii și a ideii, că unul din cei doi termeni na făcut să uite pe celalt, cum s'a înlîmplat în limbile arice, că idealizarea eu un cuvînt nu s'a operat nici o dată într'însa cu desăvîrșire. Percurgend seria de rădăcini semitice abia se va întîmpina vr'una, care să nu oferă un prim sens material, aplicat, prin tranzițiuni mai mult săă mai puțin imediate, la lucruri intelectuale. De e vorba a exprima un sentiment sufletesc, se recurge la mișcarea organică, care obicuinut este semnul săfl. Astfel mania se exprimă evreiește într'o mulțime de chipuri deopotrivă de pitorești și toate împrumutate de la fapte fiziologice. Când metafora este luată de la suflarea repede și însuflețită, care însoțește pasiunea; când de la căldură, de la fierbere; când de la fapta de a sfărâma cu răsunset; când de la înfiorare. D e s c u r a j a r e a , d e s p e r a r e a sînt exprimate în această limbă prin liquefacere' interioară, prin topirea inimii; frica, prin slăbirea sau slobozirea rărunchilor. M i n d r i a se zugrăvește prin înălțarea capului, prin boiul 'nalt și țeapăn. Răbdarea e îndelungarea suflării, nerăbdarea scurtimea ei. Dorința e setea saă serbezimea..... Alte idei mai mult sad mai puțin abstracte au primit semnul lor, în limbile semitice, de la o procedere analoagă. Ideea de adevăr se trage de la soliditate, de la stabilitate; aceea de frumos de la strălucire; aceea de bine de la rectitudine; aceea de răii de la abatere, de la linia curbă sau de la împuțire. A face saă a crea este primitiv a tăia; a hotări ceva este a rețea; a gāndi este a vorbi» (1).

O mulțime de cuvinte, foarte întrebuintate în limbile clasice, nu le regăsim în limba română și nici în celelalte limbi romanice. Ele fură înlocuite cu alte expresiuni, cari sau că nu figurează de cāt foarte rar ori de loc la scriitorii clasici, sau că au cel puțin la dinșii o accepțiune de rînd ori ignobilă. Regăsim mai eu seamă asemenea cuvinte la scriitori, cari se servesc de expresiuni populare, în proverbe sau locuțiuni proverbiale, cari au un caracter stereotip. Toate acele cuvinte aparțin graiului popular latin, ce l'au adus coloniștii odată cu *descălecarea* lor în aceste locuri.

O tendență foarte pronunțată a graiului popular e tocmai de a evita cāt se poate termenii abstracti și de a'i înlocui cu vorbe mai mult sau mai puțin materiale. Pretutindenea preferă omul din popor acele cuvinte, cari au o înfățișare mai *bădărăneasă* și mai concretă. Acest fenomen important, ce ne

(1) Renan, *Histoire generale des langues semitiques*. Paris, 1863, p, 18–25,

înlîmpină la fie-care pas, când studiam limbile romanice în alăturare cu latina clasică, se constată de asemenea și la limba greacă modernă în comparațiune cu cea elenă. Noi ne vom mulțumi de a urmări fenomenul în sfera limbei române.

Peiitru clasicul *accidere* săă *coidingere* s'a împrumutat românește noțiunea de la *timp* : *întâmplare*, adică «ceea ce vine în cursul timpului».

Latinul *apis* fu înlocuit cu metafora *albina* «muscă de stup (alvus)», *quasi musca divina*, pe când limbile romanice aQ păstrat forma primitivă sau diminutivul *apicula*.

Currere e reprezentat de expresiunea metaforică *alergare*, cum am zice «a lua *larguh*, precum *pcVere* fu înlocuit cu *alungare* adică «a face pe cineva să fugă de-a *lungub*». Nici *currere*. însă n'a dispărut din limbă, ci a luat locul lui *fluere* în limba modernă, sub ambele forme de *curere, r.nrare* și de *curgere*, această din urmă prin analogia cu *mergere*.

Moxa, Cronica 1620, p. .19.1 : «Năvăli dc în altar un om do luvî pre împăratul cu un băț în cap de'i crepă capul râu; și se spăre că va muri și-i *curca* sânge mult».

Psaltirea lui Silvestru dc la lfi-itf, Ps. CXVW, 136 : «Izvoară de ape *cură* den ochii miei».

Astăzi forma *curare* o întilnim numai în cântecele populare și in poezie. într'o strigătură ardeleană (Jarnik-Bărseanu, p. 370) :

Badea lucră, ploaia **cură**,
Eși, mândruță, și-I dă gură!

Bolintineanu, în «Cea din urmă noapte a lui Mihai-Viteazul» (Poesii I, 3) :

Astfel astă dată viața lor **cura**,
Cugetele triste nu-i mai tulbura.

În «Muma lui Ștefan cel Mare» (Ibidem, p. 7) :

Pe o stâncă neagră, într'un vechi castel,
Unde *cură* 'n poale, un rîi mititel,
Plânge și suspină tânăra Domniță,
Dulce și suavă ca o garofiță.

într'o poezie de Eminescu (Poesii, p. 19) :

Și când gîndesc la viață'mî, imi pare că ea *cură*
Încet nepovestită de o străină gură,
Ca și când n'ar fpvლა'mî, ca și când n'ar fi fost.....

Cu toate acestea vorba posedă, în vechile tipărituri, și sensul originar de «alergare». Penlateucul de la Orăștia din 1580, Gen. XVIII : «Și deacă văzu pre ei (ingeri), înaintea lor *curse* Avram de la ușa cortului seu și pre pămînt plecându-se zise»(1).

Befendere fu înlocuit cu *apparare* «a face pregătiri (spre a se apăra)» deci

(1) Pentru alte exemple v. Cipariu, *Principia*, p. i&8,

cu o noțiune mai materială. În limbile romanice ambele cuvinte latine s'afi păstrat cu înțelesul lor propriu.

Ignis ceda locul concret *ului focus* «vatra», expresiune mai sensibilă și deci mai la îndemână poporului. Serbeșie a avut loc o procedere inversă : *vatra*, probabil luat. de la Români, ca și ruleanul *vatra*, polonul *watra*, înseamnă foc. Limbile romanice au adoptat asemenea *focus* pentru *ignis*.

Indicare e representat prin *arătare*, vorbă formată din *a* și *re-turn*, adică «a pune în față, împotriva», expresiune asemenea mai sensibilă.

Iris fu înlocuit cu o metaforă cam analoagă latinului «*arcuș coelestij*» : *curcubeu* din *cuncurvus* «arcuit». De la Români vorba a trecut și la Rutenii din Bucovina sub forma *korcobec*.

Iter și *via* au dispărut lăsând în locul lor pe *callis* «potecă», românește *cale*, de unde *călătorie*, și pe concretul *cărăre* «loc de umblat cu *caru*».

Juvenis, de și păstrat în «june», avu însă un adversar mai norocos în *tener* «fraged, plăpând», care tocmai din cauza însemnării sale mai concrete izbuti a deveni mai popular.

Liber ceda locul lui *cliarța* «hârtie, scrisoare», de unde *carte* (la Macedo-Români numai cu sens de «cărți de joc», la Islriano-Români *cartă* «hârtie»), și *cărturar*: latinește posterior *chartularius* «arhivar», în sens de «scriba, clocfus».

Mater fu înlocuit cu *mamma* «tăță, mamă» în graiul copiilor, precum *pater* cu *tata* din același izvor. Varro citează pe Nonius : «Quum cibum ac positionem *buas* ac *pappas* voent (pueri), matreui *mammam*, patreni *tuf am*».

Mensis fu înlocuit cu *luna*, satelitul pământului fiind considerat ca «măsurătorul timpului», de aceea sanscritul *mās* și grecul *trifv* întrunesc ambele sensuri : «*mensis*» și «*luna*». Macedo-Românii - aii conservat, pe *mensis* sub forma *mcsu*.

Onorare cedă locul expresiunilor mai concrete *carricare*, *incarrkare*, de unde *incărcare*, propriu «a pune în *car* (carrus)», care se găsește la sfântul Ieronim și la Venanliu Fortunat. În același chip aii procedai și celelalte limbi romanice.

Purus e representat de participiul *curatus* «îngrijit», noțiune mai materială.

Sinere fu înlocuit cu *lăsare* din *taxare* «a destinde, a face slobod», expresiune mai concretă și deci mai populară.

Vir dispăru înainte bādăranului *barbatus* «bărbos, cu barbă», cu care Cicero desemnează uneori pe Romanii din vremea veche, cari nu'și rādeafi încă barba : unus aliquis ex *barbatis* illis, exemplum imperii veteris, imago anliquifatis (Pro Marco Coelio XIV, 33). Neo-greul *fiapfiitoc* «foriis» corespunde românului *bărbat* în sens adjectival : *SXofov jSappdxov* «armăsar», de unde și al-

Psihologia populară română.

«Dacă limba unui popor reflectează cu fidelitate lumea, în care trăiește și se dezvoltă, ea e încă și mai imediat, expresiunea modului său de a vedea și de a simți, fiindcă ea constituie manifestarea chiar a spiritului. Facultățile sufletului omenesc sînt, ceî drept, prelulindena identice în principiu; rațiunea, inteligența, simțul estetic și moral se supun pretutindena aceluiași legi generale; dar gradul lor de dezvoltare variază la infinit după timp și rase, și această varietate, care dă fiecărui popor caracterul său propriu, găsește în limbă expresiunea ei cea mai directă. Alătura de ceea ce se numește gramatica generală, care se bazează pe logica înăscută a spiritului omenesc, se observă tot atâtea sintaxe particulare, câte există limbi deosebite. Fondul esențial nu se schimbă, dar procedurile se modifică neîncetat»).

Nu'i nici un popor, orî cât de înapoiat fiă el pe treapta culturii, a cărui limbă să nu fiă susceptibilă de o evoluțiune morală și care să nu poseadă mai multe sau mai puține elemente etice. Astfel poporul aproape sălbatic! Bofocuzilor din Brasilia posedă, în limba lor, o expresiune pentru pudoare. Despre limba antropofagilor Garibi susține Alexandru de Humboldt, că «ea întrunește bogăție, grația, energie și gingășie. Nu'i lipsesc expresiuni pentru noțiunile abstracte; ea poate vorbi de viitor, eternitate și existență și posedă destule numerale spre a exprima toate combinațiunile posibile cu cifrele noastre». Limba Ilotentoților sau a Koikoin-ilor, cari au fost, numărați între rasele cele mai de jos ale omenirii, posedă un cuvînt pentru umanitate : *koi* «om», *Icoi-b* «bărbat», *Jcoi-s* «femeie», *hoi-si* «amical», *Itoi-sib* «afabil» și *Itoi-Si-s* «omenie».

Bogăția sau sărăcia unei limbi în comparațiune cu altele nu stă în numărul cuvintelor, adică ele nu se pot recunoaște dintr'un paralelism lexical, căci orice limbă, fiă ea cât de incultă, are expresiunile sale particulare și ingenioase, cari ar fi intraductibile în limba cea mai cultă. «Alminterea, observă Fuchs, s'ar șterge particularitățile popoarelor și tocmai cuvintele dialectale, ce nu le găsim în dicționare, sînt foarte adeseori cele mai ingenioase și mai expresive, pentru că poporul, pornit spre materializare, știe a desemna lucrurile sensibile mult. mai eloquent de cât omul cel mai cult și mai învățat»(2).

Nu există, vorbind la adică, o limbă săracă. Fie-care graifl are o bogăția propria, care lipsește celorlalte.

«Toate limbile, zice Renan, sînt bogate în ordinea ideilor, ce le este familiară.... Ebraica posedă, pentru lucrurile naturale și religioase, un bogat se-

(1) Pictet, *Les origines inăo-europeennes* II, 537.

(2) Fuchs, *Die liomanisehen Sprachen in ihrem Verhältnisse zum Lateinischen*. Halle 1849, p. 123. – Germanii impută Francesilor, că nu posedă cuvinte ca *Gemüth*, *Gemüthlichkeit*, *HSuslichJccit*, la care Fuchs (p. 117) opune o serie de cuvinte franceze, pentru cari Germanii au o mulțime de sinonime, dar nici unul nu exprimă întreaga lor accepțiune. Același lucru se întîmplă în toate limbile.

ceriș de sinonime, cari ofer poetului nesecate izvoare pentru paralelism. K de ajuns a cita psalmul alfabetic (Ps. CXIX), împărțit în 22 de octave saii 17fi de versete, dintre cari fieștecare, fără a excepta vr'imul, conține expresiunea totdeauna diversificată a *legii lui Dumnezeuii*. S'a numărat 14 sinonime pentru a exprima *încrederea în Dumnezeuii*, 9 pentru *lertarea păcatelor*, 2» pentru *observarea legii*. În fine numele, cari exprimă obiectele și fenomenele naturale, presentă la Evrei o marc bogăție de nuanță. Boul se poate numi : *elef, aluf, șor, bakar*. Leul numără 7 safi 8 sinonime după diferitele sale vârste. În fine nu'i vr'un fel de ploae, care să nu fiă desemnată cu un nume particular. . . . Popoarele au în general multe cuvinte pentru ceea ce-o-i interesează mal mult. E natural ca oamenii, cari duc o existență pastorală saii agricolă, cari trăiesc familiar cu natura și nu animalele, să fi perceput și căutat a exprima prin limbă niște nuanțe, ce ne scapă, fiindcă ne sînt indiferente» (1).

Particularitățile unei limbi se manifestă cu deosebire în ceea ce s'a numit, «psicologiă populară» adică tiparul original, în care poporul își toarnă cugetările, chipul, cu care dînsul își zugrăvește lucrurile din afară, i'/vnrul în fine, din care își adapă mintea spre a însufleți obiectele lumii intelectuale și a și le înfățișa prin icoane potrivite cu firea și geniul șeii. Această parte a fost numită, în înțelesul cel mai larg. și «știința poporului» — *folhlorc*— căci într'însa se resumă credințele, obiceielc, bucuriile și suspinele sufletului sfîii. Foarte puțină importanță s'a dat. până astăzi, întru cât privește limba, acestei părți atât de interesante a spiritului popular. Numai *Dicționarul Acadrmiei spaniole* a tratat ca o mamă adevărată pe acești' copii de sullel ai fantasiei populare — metaforele graiului și s'a ocupat cu dragoste eu dîsele. Ele merită într'adevăr un interes excepțional. căci nimic nu poale scoale mai bine în relief fisionomia specială a unui popor ca un studiu asupra expresiunilor sale metaforice. În aceste creațiuni populare residă tot geniul unei limbi și ele dafl tiparul propriu fie-cărei idiome.

În psihologiă populară o idee atrage adeseori pe o alta do departe. Astfel Romanul zice : *a se face luntre și ipunte* adecă «a stărui din răspuțeri»; *a se face. leii paraleu* în loc de *-a se îmbărbăta, a se înfuria*», *a umbla cu ș o șei r. și eu m o m ele* pentru :i căuta să amăgească pe cineva», *a cădea drăguș la căuș* adecă «a veni la îndemănă», etc. (2).

Dar cea mai importantă din aceste asociațiuni metaforice e locuțiunea românească *a fi unghia și carne cu cineva* pentru a exprima deplina brodire

d) Renan, *Ilistoire genfrale des langues semitiques*, p. 138—139. În privința sinonimiei limbii arabe Hammer, într'un memoriu special, a enumerat unul după altul cuvintele privitoare la *cămilă* și a găsit 5744. Majoritatea acestor numiri nu sînt, bine-înțeles, de cât epitete luate ca substantive saă metafore poetice. «Această sinonimie exuberantă se observă mal cu seamă la numele lucrurilor naturale; dar nu numai limba arabă intrunește, pentru această ordine de idei, un mare numer de sinonime; se zice, că lapona numeră mal mult de 30 de cuvinte pentru a desemna *renul* după sex, virstă, culoare și talia». Renan, *op, cit.*, p. 387.

(2) Atari asociațiuni psihologice difer fundamental de compozițiunile lexicale, ca :

a două caractere, cel mai înalt grad de prietenie, lucru foarte rar, despre care Cantemir zice în «Istoria ieroglifică» (p. 315): «Pre aur focul, iară pre priialin primejdiTa ispiteaște; și după holărirea filosofască adecă un su flet în do a a trupuri a fi de abia unul cineva și mai nici unul să nu fie aflat*».

Creanga, în «Amintiridin copilăria» (Conv. XV, 456) : «Aproape de Crăciun Pavel făcu o păreche de ciubofe de iuft vărului mei Ioan, cu care era prieten *unghia și carne*».

Această frumoasă metaforă își găsește o analogie tocmai la celalt capăt al lumii latine, în spaniolul *ser uñay carne* «haber estrecha amistad entre algunas personas» și este vrednic de observat, că ea există numai la aceste două popoare romanice, pe când celelalte exprimă aceeași idee în diferite chipuri: Francezul *etre deus teies sous un bonnet* «a fi două capete supt o scufia» saii *etrv. les deux doigts de laniain* «a fi (ca) cele două degete de la mână», Italianul *esm-r anima e er>rp* *d'uno* «a fi suflet și trup cu cineva» corespunzând locuțiunii românești *a \i trup și suflet, cu cin'ra(\), esserr. duc anime in un nocci'.lr*, (dicesi di duc intriisichissimi amici) «a fi două inimi într'un simbur» sau *rsmre comwe yau- e mi-ciu* (cioc. amieNsimi) «a fi ca pâine și caș»; Neamțul *ein Uers und eine Seele sein* «a fi o inimă ș'un suflet», Eriglesul *io be hand and glove* «a fi mână și mănușă».....

Brinkmann, carele a supus unei analize comparative aceste expresiuni metaforice, găsește că locuțiunea spaniolă, prin urmare și cea românească, e superioară tuturor celorlalte. Nicăirea desăvârșita potrivire în păreri a doi oameni, amieia cea mai infimă, nu'i mai firește și mai nimerit exprimată, de cât când zicem *a fi unghia și carne cu cineva*. Această imagine împlinește toate cerințele : ea e nobilă, fiindcă e luată din natură și anume din partea cea mai nobilă a corpului omenesc, de la mână, și cei doi termeni de comparațiune, *unghia și carne*, nu stau într'un raport extern sau juxtlăpus (cum sînt celelalte metafore), ci raportul lor este lăuntric și intim; ele sînt făcute laolaltă de natură și nu pot fi despărțite fără a suferi o mare vătămare (2).

Limba metaforică românească nu are seamăn de cât doară în cea spaniolă, despre care Brinkmann susține, că «îndrăzneala limbei metaforice spaniole e nepilduită, ne mai auzită. Nici o altă limbă romanică sau germanică, nici vr'una din limbile clasice, nu ofere ceva analog» (3). Dacă filologul german ar fi cunoscut, bogatul tezaur de metafore românești, ar fi găsit într'insele un demn *pendant* la acea extraordinară cutezanță, ce caracterisă malaforele spaniole.

(1) Ispirescu, *Poveștile unchișulm sfătos*, p. 103 : «Și cum zisei, acest IBahus fiind de firea lui cam chefliu, avea pe lângă dînsul tot prieteni de teapa lui. Prin tr'aceștia unul, pre nume Silen, era trup șt suflet cu dînsul,..» Românește aceeași idee se mai exprimă prin expresiunea «frați jurați» saii «frați de cruce», despre care am tratat aiurea.

(2) Brinkmann, *Die Metaphern*, p. 137—138.

(3) Brinkmann, *op. cit.*, p. 131.

Iată câteva exemple.

Pentru a exprima un dor mare Spaniolul zice : *biber los vientos por uno* «a sorbi vînturile pentru cineva», Românul : *a sorbi cu privirea sau a mânca cu ochii pe cineva*; pentru tare amoretat : *morirse por sus pedasos* «a muri bucată cu bucată» în alăturare cu : *a se topi d'an picioarele; que aires tetraen por aca* corespunde perfect locuțiunii românești: *ce vînt te aduce pe aici?* în care *vînt* e luat în înțeles de «intențiune» ea în pasajul următor dintr'un basm muntean (Calend. basm. 1882, p. 19): «Și fetelor le dăduse prin gând, ce fel de *vînt* adusese pe volnicii noștri! spre ele din așa smârcuri depărtate».

Almințerea, această îndrăzneală metaforică se constată la popoarele cele mai înapoiate în cultură și ea este cu deosebire remarcabilă la sălbatici. Cu cât o limbă s'află într'o stare mai primitivă, cu atât e mai bogată în expresiuni figurate și descreșterea lor merge paralel cu evoluțiunea limbii. Graiul cel plin de imagini poetice al sălbaticilor are multe foloase și multe lipsuri. Indianul, de pildă, zice : *vastă e bolnav*, când are o crăpătură și *vasul e mort*, când se sparge (1).

Caracteristica limbei metaforice e tendența de a împrumuta neconținut de la lumea reală imaginile sensibile, menite a reprezenta ideile lumii nemateriale. Această sensibilizare nu se mărginește numai la noțiunile abstracte propriu zise (adjective, verbe), ci ea se întinde și asupra particulelor (adverbe), pe cari metafora caută a le înlocui cu reprezentări luate din viața zilnică. Și tocmai în aceasta stă îndrăzneala și farmecul metaforelor, ea imaginea să fiă cât se poate mai amărunită și mai întipărită de culoarea realității.

Spaniolul, pentru a exprima adverbialul interogativ «pentru ce», zice: *por que carga de agua* «pentru care cărătură de apă»? Pentru «nicidecum» el zice : *ni por un Cristo* «nici măcar pentru un Hristos (icoană)». Pentru adverbialul de timp «într'o clipă, îndată» el zice : *en un aleame y quitame esas pajas* «într'un ridică-mi și du-mi aste paie» sau *en dacame esas pajas* «într'un dă-mi aste paie». Dacă am compara aceste din urmă locuțiuni cu metaforele corespunzătoare din limba românească, vom vedea că aceasta, prin bogăția și plasticitatea lor, e superioară de astă dată chiar și limbei spaniole.

Iată în câte moduri diferite exprimă Românul aceeași noțiune'adverbială(2):

I. *Cât te ștergi la un ochiu*, copaciul fu resturnat la pămînt Cal. 1880, p. 30.

Și, *cât te freci la un ochiu*, se întoarse c'un sfert de pâine sub subțioară Ibid. 70.

El se găti numai *cât te ai freca la ochi* și se luă după dinșii Isp. B. II, 139.

Odată, *cum ai clipi din ochi*, se sguduiră și se înfiorară inehiturile ceriului și pămîntului ConV. IX, 188.

Și copacii de pe de lături! plecai! capetele, ca cel puțin, *cât ai strînge din ochi*, să se indulcească de frumusețile Codrenei Ibid. 189.

H. Și, *cât să te scobești într'un dinte*, simți fata mișcându-i-se ceva în pantece Stănescu, p. 12.

(1) Pott a studiat pe o scară întinsă acest subiect în Kuhn, *Zeitschrift* II, 10L-- 127.

(2) Pentru prescurtări a se vedea mai la vale lista operelor populare utilizate pentru acest capitol.

III. Sbură în slava cerului și, *cât dai odată într'un amnar*, fu pe pământ Cal. 1883, p. 20'
Om vechili, credincios și Iute Ia slujbă, care să nu se deslipească de stăpânul seii
nici *cât ai da în amnar* I-p. H. p. Hit.

Dădaca o ținea de aproape și n'o scăpa din vedere nici *cât ai da în cremene* I-
bidem 120.

IV. Și câte alte lucruri de gospodărie, făcute de mâna lui Chirieă *cât ai bate din
palme* Conv. XI, 25.

V. O rupse d'a fuga spiv partea lorul-il :u, *răt* -7 *•,i Dnnin-tijulă*. ajunse într'o
câmpie mare Cal. 1881, p. 57.

Și unde mi-I dete la băle și la li.lcege il'al' a tepi-nele, de mi-T strivi capul, numai
cât ai zice meiU Isp. Pov. p. 17.

Și, *cât ai zice meii*. fricii mici fărinn pe necuratui *ăi*-zimii l:p. I. p. i'il, Ki.i.

Calul se opinti odată si, *eât nă zici miau*, (1 fu în slava cerului Cal. 1883. p. 17.

VI. Cum să facă el siVș! aleagă un copil de suflet și pe rine *ă* Ia pe iân,*ă dinsul,
el care n'avea rude, nici *cot ai imbuca odală* Isp. Pov. p. II.

VII. Reteza cele doă capele, *cum ui beu o lingură de apăCuuv*. IX, 188.

VIII. Atunci Chirieă, *nici una nici doă*, scoate o funia Ibid. Xi, 27.

Pentru a exprima o stare de completă anarhic, un loc miti?, lie-care e sla-
pân, un sat fără câini unde umbli cu inuluile în șolduri, poporul alege o lo-
calitate din geografia sa fantastică și-i zice : *.vitut lui llulbură* sau *lirtjul ful
Cremene*.

într'un cânticel comic de Ianov (Conv. Iii. 11, 12): *Toti roii umblă noaptea
pe uliță *caprin satul Iul Holbură*. într'o poveste; de Creanga (Ibid. V, 102) :
«Mâl babo. mănânci ca în tirgul lut (*rencne*».

În cânticelul comic «Surugiul» de Alexandri (Tcatruy-p. •'/): «Kiin o țeară
de jac, *satu Iul Cremine*, fără câni și lără jilarî». Saii în «Păpu-
șăriul» (Ibidem, p. 62) : »Eacă măța și cu șoarecii iu pil la celor mici, cari
își fac mendrele lor în țeară, când nu'i slruncșle nime. Vorba ceia : lipsește
măța, șoarecii 'și fac de cap; lipsesc uăuui de pază, le primbli prin sat fără
băț ca în *satu lui Cremine*».

Tot astfel, când voiește să zică în ironie, că n'a avut nici un spor de la
ceva, Românul întrebuițează locuțiunea : *m'a umplut de Filipedl...*

O altă localitate închipuită este *Cucmata*, propriu «ceva ridicat în sus»,
cu care se desemnează obicinuit bissrica, în curtea căreia se înmormîntează
morții, de unde locuțiunile : *du-te* sau *duce-te-ai ta Cित्तिता* ori *să te vSd la
Cucuiata*, în cari vorba echivalează cu «cimitir»: *Va pus la Cucuiata*, iden-
tic cu «l'a pus la ciochină» adecă «l'a uitat».

Uneori poporul calchiează vorba pe o localitate quasi omonimă, reală sau
plăzmută, și, brodind'o, dă naștere unui joc de cuvinte, bunăoară în pasajul
următor dintr'o povestire a lui Creanga «Dănilă Prepeleac», în care *s'a dus
pe Urlați* esle echivalent cu *s'a dus urlând* (Conv. lit. V, 460) : «Ș'a început
dracul a țipa cât, i lua gura și cu mare greii scăpând din manile lor, stălcit
cum era, a lăsat și bani și tot și *s'a dus pe Urlați* după ceilalți».

Aceasta se apropia- întru câtva de expresiunile înflorite și jocurile de cu-
vinte, numeroase mai cu seamă în limba franeesă și italiană, asupra cărora

d. Krisoffer Nyrop a scris o interesantă monografie. Francesul, de pildă, pentru verbul *engouler* «a înghiți de o dată» recurge la perifriza : *aller à Angouleme*; pentru *j'ai besoin d'argent* el zice : *j'ai besoin d'aller à Argenton*. Tot astfel Italianul, în loc de *maltrattare co'calci* «a bate cu călcăie», zice *andare a Calcinaja* (1).

Pentru a caracteriza o muncă foarte grea, Românul îi zice *muncă jidovească*. Așa într'un basm muntean (Ispireseu, p. 207) : «Din noii se puse pe muncă—*m un că jidovească*—se svircolea omul și în dreapta și în stânga, noaptea o făcea zi, da și din mâini și din picioare, cum se zice, și folos nici cât negru sub unghie». Într'alt basm «Pipelcuța sau Cenușăreasa» (Cal. basm. 1883, p. 33) : «Fala, învățată de mică copilă cu nevoia, *munca ca jidovii* din zi până în noapte și făcea toate slujbele cele mai grele».

Grijile și supărările, cari sbuciumă traiul nostru, sînt asemuite *cavalurile*, cari tulbură marea. «Atuncea—zice cronicarul M6xa, p. 383—puțină vreme văzu țara grecească mare răpaos și multă pace și alinată viață fără *valure**. Într'un document de la Radu Leon-Vodă din 1665 (Hasdeu, Arh. ist. I. 1. 56) : «...să fie în pace dă birul... și dă toate dăjdiele și mîncaturile, câte vor fi pre țara Domniei mele, dă nemic *val* sau bîntueală să n'aibă...»

De aci verbul arhaic *a invălu* «a turbura, a jigni», care, ca și *val*, ar merita să fie improspătat în limba de astăzi.

O cantitate neînsemnată, puțină sau mai de loc, e poreclită de popor cu *brumă*; din potrivă, la o cantitate mare, la o mulțime îi zice *spuză*. O adunătură de oameni de nimic e *ceata lui Baboi*.....

Însușirile își aii, în graiul popular, caracteristica lor, de pildă : vicleanului, îi joacă ochii în cap, e dracu gol, l'a întărcat Scaraoțchi; fulăul : ia-l după mine, căl' omor; fățarnicul : taler cu două fețe, lup cu piele de oae, căci «fățarnicul mănâncă sfinți și scuipă draci» (Pann).

Câteva din aceste expresiuni metaforice sînt rămășițele unor obiceiuri saii datini de mult dispărute, și ele singure mai vorbesc încă de existența lor de odioasă. Locuțiunile : *a avea nas saii a nu avea nas*, în care *nas* echivalează cu «cutezanță, nerușinare»; *a da nas* sau *a tăia nasul cuiva*, în care *nas* însemnează «curaj, îndrăzneală, îngâmfare»—aceste locuțiuni ne aduc aminte de un timp, când tăierea nasului era o pedeapsă obicinuită în vechea legislațiune românească(2) și când persoana, lovită de o asemenea pedeapsă, era expusă disprețului și înjosirii. «In această țară — zice arhidiaconul Paul de Aleppo — este obiceiii, că *o persoană sluțită la nas cade într'un fel de infamia* și nu mai poate deveni beiu(3). Posațiunea nasului era decî conside-

(1) Nyrop, *Forblommede Ord* (Cuvinte înflorite). Copenhaga, 1885.

(2) Pravila lui Vasile Lupu, p. 13 : «Carele va fura din biserică vr'un lucru ce va fi sfințit, măcar de va fi furat atunci întâi, tot să'l spânzure ; Iară de nu va fi sfințit lucrul acela ce aii furat, de-î ar fi atuncea întâi tot să-și-î *tae nasul*, Iar de va face și al doilea rînd să'l spânzure».

(3) Hasdett, *Arhiva istoricea a României*, tom. I, partea 2, p. 107,

rată, în acele vremuri fericite, ca un semn de onoare, ca un brevet de capacitate, ce pierdea sărmanul lipsit, de această podoabă a feței...

O altă locuțiune **ași aprinde, pair. in cap** adec.fî «a înlărăla pe cineva asupra sa» pare a sta în legătură cu d'itinaurmătoare, care își poale găsi explicațiune în graiul figurai al Orientului. Mainainte, când boierii se duceau la Constanlinopole cu pâri în potriva Domnului țării, pândind trecerea Sultanului spre a'i preda plângerea lor, dinșii obicinunaii, pentru a alrage atențiunea împăratului, a aprinde o rogojină de asupra capului—ceea ce, după simbolismul oriental, însemna, că inima jeluitorului arde de obidă întocmai ca obiceiul aprins.

Astfel Neculai Costin. Cronice H, 92 : «Eară simțind și pentru Nicolui Vodă, precum un doarme și se cearcă la l'oarfă penfru Domnie, au și orînduit Ijmitrușco-Vodă câțiva boieri să meargă la Țarigrad eu pără asup -a lui Nicolai-Vodă Ce, când aii sosit boierii la Țarigrad, n'ail apuc:-l | e vizirul acolo. fiind aemu ieșit și purces la Odriu. Deci, nefiind vizitiii, dal'ail boierii ruga la singur împăratul, a p r i n z ă n d u - și și o r o g o j i n ă încă p, că despre vizirul își tocmise aemu iucrurile Niolai Vodă, că înțelesese, cum vin boierii cu pără».

Acsinli Ijriearul, (hronice II. 123 : «Văzând boierii, că nimica n'ail jiului isprăvi cu vezirul... și s'ăluindu-so ce vor face. i-a îndemnai acel Ianio să dea ruca. adecă răvaș fie jalona, la singur împăratul. Și așa, inlr'o zi venind împăratul do la Scudari, că mersese să se închine, după ol iceful împărăților turcești, cari merg în loală vinerea câte la o geamie, de s: închină la geamiile cele mari' împărătești, ii nil ținui calea boieri;; și, a prinzând rogojina în cap, aii dat rucaoa. Spun să fie zis aliiiccu lm|urafui către Bostangi-bașu : aceia, precum se vād. seamănă să fie ni.șe I ă I p i z i , d c v r (Î me ce au aprins rogojina în cap-.

Cronicarul, ascuns sub pseudonimul «Zilot Românul» în «Domnia a III-a a lui Alexandru Vodă Șutul» edilală de d. Tocilescu (Revista. III. 1. **n-2**). povestește pe larg strigătoarele nedreptăți ale acestui fanariot, cir! împing obștea Țirgoveștenilor a porni la Țarigrad și a se jelui Porții :

Î Mămăligă la traistă și bețișăș în mană,
 . Supunerea la inimă, ii cap cu rogojină,
 Așa mic, mare să plecam și pană să ajungem
 Lacrămile, ce vom vărsa, în vase să le stringem,
 Ca s'arătăm cu ce acum grădina lui s'adapă,
 Pământul Țării românești de nedreptate crapă,...
 Cuțitul a ajuns la os, sintem pustie turmă,
 Așa c'o gură să strigam : «Prea inalte împărate,
 Vezi rogojini aprinse în cap, în grab fă-ne dreptate!»

Această datină s'a păsrlat. prin țărănime pană mai deunăzi, și Nicolae Filimon o descrie în modul următor în capitolul intitulat «Cu rogojina aprinsă în cap și cu jalba în proțap» din admirabilul seu roman (Ciocoi vechi, p. 326): «Nenorociții țărani intrară în București pe la 8 ore de dimineață, tocmai pe

când Domnitorul se afla în divan și, ca să atragă mai mult atențiunea publică, unul dintr'înșii făcu un sul de rogojină și, dându'1 foc la partea de sus, îl puse în cap, apoi scoțend jalba din sin, o puse în vârful unui proțap lung și intra în curtea domnească».

De la a atrage luarea aminte a cuiva asupra unei nemulțumiri sau plângeri până la a întârâta pe cineva din pricina acestei jeluiri—distanța nu'îmare(1).

Locuțiunea : *Asta'î altă căciulă* adică «asia'î cu totul altceva» aduce aminte una din năzdrăvăniile vechilor pehlivani sau scamatori, cari, aruncând pe pământ o căciulă, o schimbau în felurite căeîuli ori scoteau din cap o mulțime de căeîui deosebite precum și panglici din gură, de unde *panglicar* în sens de «farmazon, înșelător».

Pe cât de mult limbile li'erare tind către abstracțiune, pe atâta graiul popular caută din contră a o înlocui neconținut cu reprezentări luate din lumea materială. Această ocolire a ideii abstracte, această sensibilizare a noțiunilor este ehiâr unul din caracterele distinctive ale graiului sătean. Pentru inteligența țaranului abstracțiunea propriu zisă nici că există. Cu bagheta magică a închipuirii sale el face să încolțească prelutindenea în locul eiceie mai delicioase flori poetice. ,

Comparațiunile, întrebuițate la diferite ocaziuni de omul din popor, se pot pune adeseori alătura de cele mai sublime concepțiuni, ee au izvorit, vr'o dată din capul unui poet genial. Quintilian deja a observat despre metaforă (VIII, 6,4) că ea «... ita ab ipsa nobis concessa natura, ut i n d o e t i quoque ac non sentientes ea frequenter utanlur». Intr'adevgr, ca și «Bădăranul boierit» al lui Moliere, care vorbea de atâtea mari de ani în prosă făr'a o ști, tot așa întrebuițam inconștient, mai la fiecare moment, anumite expresiuni metaforice, pe cari le găsim ticluite cu cea mat mare îngrijire în diferitele manuale de Retorică (2).

Despre fantasia vecinic vie a poporului, care întrebuițează imaginile nu ca o podoabă, ci ca o trebuință firească pentru exprimarea ideilor, a putut zice mai cu seamă Riickert, în admirabila sa «înțelepciune a Brahmanului» (VII, 89) :

*Mit Freuden greifest du nach allen neuen Bildern
Der Welt und der Natur, was sie aueh mogen schildern,
Nicht um mit Bilderkram dein Zimmer auszuschnücken,
Sondern um deinen Sinn mit Ihnen aussudrücken.'*

(1) In acelaș sens se mai zice **a** lua părul foc, bunăoară (Ispirescu, Poveștile Unchișului, p. 50) : «Erau niște muierușee, cu cari nu se putea juca cineva, că'i lua părul foc». Zicătoarea germană : *Feurige Kohlen auf Jemandes Haupt sammeln* înseamnă din potrivă «a face bine dușmanului seu». *

(2) Marmontel, în «Elements de littérature», a adunat cu mult spirit într'o cuvîntare de câteva rînduiri, ce o pune în gura unui om din popor, supărat pe nevastă-sa, toate figurile retorice. A se vedea Blair, *Lecons de Rhétorique et de Belles-Lettres*, 2 ed., tome III, p. 267—271.

Aceste imagini revarsă un farmec neasemuit asupra basmelor noasfre, ele exală acel miros îmbălăior, care ne iucâniă ia ciiirea prod acțiunilor musei populare. Să reproducem, bunăoară, urmăforul pasaj al unui basm muntean (Ispireseu. Basme, partea I, p. 119 urm.) :

«Ajunseră într'o poiană verde și frumoasă, cu fel de fel de floricele, se puseră a se odibni și *a trage câte un puiu e'e somn*, mai cu seamă că eratt și obosiți de drum. Pe unul dinlr'inMÎ, cum puse capul jos, *il fură sfântul*; celălalt însă, *nu știa cum, nu știfi de ce*, dară «*7 putea fura somnul, nici cât-a* d<> in cremene*. Se întoarse pe o parte, se întoarse pe alta, să adoarmă nici de cum; strînse ochii cât putu și cu toate acestea nu fu cu puțință nici măcar a aromi, *parcă ar ft fost cu ochit în soare*. Dacă *v8zu și vSzu*, se puse și el pe brânci cu coatele pe pământ și cu capul răsămat de mâini și privea la tovarășul s60, cum dormea de dulce».

Citind aceste rînduri—esolamă d. Hasdea (Ibidem, p. VIII) — cine oare nu se simte cu desfătare strămutat pe de'ntregul în riguroasa atmosferă de la țară, unde expresiunile sînt. tot atât de energice ca și arșița soarelui, ca și trosnetul gerului, ca și bătaia vinlului!

Iată încă o probă despre farmecul poetic al graiului țărănesc (Stăncescu, Basme, p. 14):

«Mâl, da mindră ai fost, nenel...să te uîR în razele soarelui și la ta ba; *parcă c luceafăr între stele...* mâini ca de zînă... curat de zînă; chip fie Ileana, soare nu alt ceva ; sinul ei taman ca luna a plină; d'apoi păriil?... *parcă e raze din soare...* ochii? *ce e mura pe lângă el?* parigorie, nimica toată ; s'o sorbi într'o lingură și mal midie nu; halal d'așa fală!...»

Chiar acolo, unde nu voiește a ocoli idea absraetă, omul din popor se pricepe totdeauna a o întovărăși cu epitete, cari însuflețesc prosa populară și fac să scapere dintr'insa poetice scânteii. Așa în basmul muntean «Bogdan Viteazul» (Ispireseu, p. 132) :

«l'uslia de sārăcia dejugase la casa cizmarului și *cutoaua lenea* 'și făcuse cuib la dînsul. El avea o,*spuză* de copii și nevastă... . Intr'una din zile, pe când umbla tăind cāinilor frunză, se toi gāndea și se socotea, cum ar face, cum ar drege, să scape și el de *strigoalca* de l ipsă. Acasă nu cuteza să se ducă cu mâinile goale, căci *liota* aia de copii și *leșinătura* de nevastă, cum îl vedea, ii ieșea înainte și i cerea pāine».

Personificarea esle înradi vor elementul de viață al graiului popular. Ială câteva exemple :

«Cum scāpa moșneagul de băiat, dele bolduri boilor și *nici iu carul teu, nici iu vitele tale*, până ce ajunse acasă cu vilele în cap» (Gal. basm. 1881, p. 37).

«Dar când să dea după un sfufiș, *ce să vedl, velculită!*o miudrețe de fetiță fragă și frumoasă mai presus de.cât toate frumoasele» (Ibidem 1883, p. 24).

«Când deschise ochii a doa zi, ce să vezi! el zăcea sub un copacii! într'un loc necunoscut, *nici tu sabie, nici tu buzdugan* și pe Arăpușca cu tot sullvn.atul el ia-o, de unde nu e» (Ibidem, p. 54).

«De unde până aci era veselie mare în bordeiul lor, de ce intrară mia de galbeni în casa lor, parcă intrase dracul neunirii și al zarvei. *Nici tu cântare, nici tu jocurt, nici tu nimic** (Ispirescu, Povești morale, p. 39).

«După ce trase cu urechea și afla de la gurile flecare ale slugilor, că roaba e fata bărbatului sSfl făcută cu nevasta dintăi, *atunci să te ții până să nu te rupi!* una doă s'o dee din casă afară și s'o urgisească cu desăvîrșire» (Cal. 1883, p. 34).

«îndată însă ce mg născuî. *apoi să te ții nevoi și dosădir!* Pe tata îl schimba la minut în dafinul ce vezi. pe mama o închise în cele mai dosnice cămări ale palatului.... » (Ibidem, p. 2<i>).

«Atunci *să te ții chefurî și zlafilun*, car: ținură cât ținut și viața lor.... » (Ibidem, p. 29). "

Tot astfel întrebuițarea vorbei *puni* pentru a exprima diminutivul lucrurilor neînsuflețite, de pildă (Ispirescu, Iasme, p. 2f2) : «Ciobanul adormi și trase un *puiti* de somn», saii (Ibidem, p. 387): «Remase curat și luminat ca un *puii* de b r a d» și în line (p. 392): «Puse de le lăcu un *puii* de n u n t ă, de știu că s'a dus pomina».

În aceste exemple : *pniu dr somn* e echivalent cu *somnișor, putu de brad* cu *brăduleț* și *puia dr. nunta* cu *mtnlicieă*.

Vom spicui, în paginile următoare din basme și povești, elementele metaforice zămislite de poetica închipuire a poporului spre a scoate la iveală geniul și mîndrețea limbei românești (1). Fiecare din aceste metafore este întipărită de pecetea spiritului popular și de acea naivă expresivitate, propria musei țărănești. Ele vor putea da o idee și de bogăția limbei noastre și de fesaurele de adevărată poezie, ce zac ascunse în plăzmuirile unor oameni cu sufletul pururea adăpat la limpezile și inviorătoarele izvoare ale naturii. Ele vor deveni o sorginte de inspirațiune pentru viitorii poeți și artiști ai graiului românesc, căci limba poporului a izbutit în fine să se desfacă din scutecele unui pedantism r&u înțeles și să reînnoade firul Iradițiunii lingvistice a trecutului.

Vom arăta dar, în ce chip poporul știe a maferiaiiisa noțiunile abstracte, reprezentate printr'o seria de adjective, verbe și adverbe (2).

(1) D. Dr. Joan Urban Jarnik, Profesor la Universitatea din Praga, Iubitor și adinc cunosctor al limbei noastre, a făcut prima încercare de acest fel într'o interesantă monografie «Sprachlich.es aus rumänischen Volksmärehen», publicată mai întâi într'un Raport anual al școalei reale din Viena, 1877.

(2) Iată lista operelor utilizate :

- Arsenie — Noua colecțiune de basme, I—II. București, 1884
- Calend. — Calendarul basmelor de N. D. Popescu. București, 1875—1883.
- Conv. — Convorbiri literare, Anii VI—XVI. Iași, 1872—82.
- Isp. B. — Legende sau basmele Românilor. București, 1872.
 - » B. I, II- Legende și basmele Românilor, I—II. București, 1882.
 - » Sn. — Snoave sau povești populare. București, 1879.

frumos:

- I. Ca un vis, ca o părere, so cobori de pe stâncă mândră alba fată, nalta mlădioară ca o trestioară, cu părul de aur, cu ochit de balaur, ruptă 7 / v. soare întocmai ca Ileana Cosinsmia Odorescu, 239.

O fată frumoasă ca Iana Ciuzneana din poveste Cal. 1882, p. -14 (1).

II. împărăteasa născu pe rind trei cuconițe frumoase ca soarele Cal. 1875, p. 47.

O fală împurțitU eu soarel-e dc fr u-iii o a s â Cal. 188:1, p. 1-t.

Kala i'ra nurlie do lot și împărțită eu soare. Cal. 1882, p. 47.

Ai avut tr;I surori fr II moașe ca s/c!,-c-rului Cal. 1877. p. -I.

Zăriră o fcinec fr ii in o a s ii cn ziua senină Ibid. a.

Imparului avea o fată frumoasă ca un luceafăr Cal. 1K81, p. 28.

O zină frumoasă ca lumina cerului Ibid. "fit.

III. O zină gingașă și plăpândă și fr u ni o a s ü, cum nu se mai ajlă sub soare Isp. H. 35.

Ije astă dala ora găliiă și mal frumos, avea nișff; liainn «V la suarc Ic puteai ul-i, dar la dînsn ba Ibid. 187.

Cea mai tinără fată Ilearia era atât de frumoasă, in cât și sfântul soare se oprea în- cale, ca s'o vagă și să se desfășeze de frumusețea el Conv. VI, 226.

Toți aveai neveste fr u- ni o a s e, dar ca nevasta lui Voinea, adică cea mică, nici c'a stat, nici tfo mal sta : soarele cu stelele și câmpu eu dorite își găsise loc pe chipșor.u ei cel de zahăr, • care băgă nebunii de moarte în volnicul, ce o vedea. Dar nici bărbătelul el nu era de lepădat: perișoru lui pana corbului, muștăcioara lui spicul grăului și ochii lui zarea cerului, astfel că pereche mal potrivită nici că se mal putea Cal. 1882, p. 19.

IV. Este atât de fr u m o a s â, in cât s'o vezi și să n'o uiți in toată viața ta Isp. B. 101.

(1) Iana Botnsecma cu părții de aur și ochii d, foc, după care SC inebunește lumea toată; safi : Ileana Cosinzcana, cosită de aur, câmpul inverzește, florile inflorește; sau : Ileana Cosinzcana din cosița' l Horea cântă oă împărății ascultă l

V. Un lănr fr II ni o s d,-jdea și in- df-Iccal și la Irup și la față, eh; parcă era lra s prin inel SLim-cscii, :il).

împăratul acelu împărății avea o fată, dr duxe-sr j/omiia de fr II m o a s â ce era Ibid. 53.

Kra o casă fr u ni o a s â de speriat Ibid. 26.

VI. Ajunseră l'i. un palul, o fr u m u- s e ț e defți lua ochii Ibid. 26.

O cloșcă de aur cu pul tot de aur așa de frumoși, âe'ți fug ochii pe dhișii Conv, X, 114

Ți-a găsit, tâlculița o fată să o mănanei cu ochii Cal. 1883, p. 15.

VII. Kața'l are pe vino-încoace Isp. 11. 20.

Vorba'l și fața il erafi cu lipiciu Ibidem 22.

VIII. Vișsu zugrăvit un chip de fată atâta do frumoasă, in cât băiatului îi rema-se la inimă Arsenie I, 190,

Ochii âia mari, frumoși și viol de Ic bagă in hoale Isp. U. sf. 20.

Viersul ei plăcut de parcă te ungea la inimă Isp. B. 37.

Săuzicana era frumoasă, dar fru- in II a să... in cât me tem s'o laud și să s/MM. cum și ce fel era de frumoasă Conv. IX, 189.

Prin prejuru lor cântați păsărelele niște viersuri, de remăneai in loc Stănescu, 15.

IX. Bolul el era așa de gingaș, in cât îți venea s'o bei într'o bårdăcuță de apă Isp. B. 20.

Atât de fr u m o a s â și de drăgă- lașă, in cât să mi-o sorbi într'un paț har cu apă Isp. U. sf. 91.

Mărul numai nu zice : «mâncă-me, surioară Conv. VI, 231.

X. Un fecior alb și fr u m o s c a w t puiu de Român Cal. 1881, 57.

XI. El era un bărbat ca un brad de fr u m o s Isp. B. 60.

Era un brad de RomânașIbidem, 125.

XII. O frumusețe de fată, a cărei mândrețe ingheța puțul Cal. 1883, p. 60.

iconom :

Mal avea strmse și părăluțe albe pentru zile negre, eăci *lega paraoa cu zece noduri și tremura după ban* Conv. IX, 283.

Numai astfel putuseră să *lege doă în tei* Isp. Sn. 9.

Am putut *lega și noi gura pânzei* \- , birt. 23.

învățat:

I. Când se făcu de noă ani, *știea câte în lună și în soare* Isp. B. 98.

II. Tînil ziceau, că *știa carte pană in glesne* Ibid. 161.

III. *învățase carte pană la birtl, a-dică se făcuse burduj de, carte* Isp. Sn. 27.

marc :

I. Făcu o turtă *căt toate zilele de mare* Isp. B. 1, 150.

II. O gură *largă căt o șură* Conv. VI, 28.

Deschise o gură *largă ca o prăpastie* Cal. 1883, p. 20.

meșter :

I. Mă-sa, care era ovrăjitoare, de *închiega șiapelecu farmecilei* Isp. B. 60.

Român desghețat, care *scoate lapte dulce din peatră seacă* Isp. U. sf. 80.

II. *Calul dracului* de b a b ā nu putea să vază în ochi pe băeatul uneheașului Isp. B. II, 1.12.

Un tã l p o i f i de babă meșteșug o a s ā la trebile sale, cumu-I *sfredelu dracului* Conv, XI, 31.

Nepotul meă e chiar *salba dracului* Alexandri, Teatru 772.

nebun :

I. Da ce ! *am mâncat laur*, ca să me ostenesc eil cu tine, pană să te sleiesc Isp. B. 349,

II. Cel ce umblă mereu cercând este un nesăbuit, căruia trebuie *să i lipsească vr'o doagă* Isp, B. II, 2. 42.

Boierul nu e în toate apele, *ii lipsește o Sămbătă* Alexandri, Teatru 717. norocos :

I. Amândoi erau proști, de dădeau în gropi, dar norocoși, *de parcă le pusesse D-zeil mâna în cap* Stăncescu, 68.

II. Unde dă Dzeti să *cază o asemenea tiftlă peste mine* Isp. B. 87.

UI. Da noi ce sintem? împărați cu

stea o a în frunte?., scoborîți m Mvzobu din cer? Alexandri, Teatru 463.

IV. Știu, *că-i a cântat cucul* Marian, Ornitologie I, 46.

obosit:

I. Știu. că eram *rupt dejasteneală* Isp. B. 1, 121.

II. *Ostenit, de era să crape firea în el* Isp. Sn. 14.

III. *Mi-a trecut ciolan prin ciolan* Conv. IX, 283.

pățit :

Frecat prin multe nevoi în străinătate, dase cu capul de pragul de sus, *trecuse și prin ciur și prin dîrmon* Isp. B. I, 49.

prost:

I. Deoarece surorile tale cele mai mari n'att putut'o scoate la eăpătăiu, me mir, cum îți mai vine să vorbești de tine, *care nu știi, nici cum se mănâncă mămălița* Isp. B. 14.

II. Omul nostru era un om de acela, *căcșă&uindncă câni din traistă* și toate trebile făcea pe dos Conv. IX, 453.

III. Oamenii de pe atunci *dedeau în gropi de proști* ce eratt Isp. U. sf. 103.

IV. Fără el ei ar fi dați pe bete din curtea împărătească, *căci nu i tăea capul nici doă mere degerate* Cal, 1881, p, 25.

- V. *El nu știe nici ce e lae nici ce e balae* Pann, 2f>.

VI. Epimeieii, *carele era boul lui Dumnezeu* Isp. U. sf. 95.

VII- *Păcat ca te a făcut Dumnezeu Român cu căciulă* (I.).

VIII. Nu'I *om de doftă* (1.)

refl :

• I. Nevasta acestui sărac era muncitoare și bună la inimă; iar a celui bogat era *peștiță la mațe* și sgărcită Conv. V, 453.

Acu, străinu ca străinu, dar cum sint unii clocoeși, *cu mațe peștițe*, săca-le-ar sămânța! Alexandri, Teatru 49.

II. Zeul se supăra foc. Și de ce *atăta inimă albastră?* Isp. U. sf. 45.

III. Stăpâna acestei slujnice era *vespea, care a înălbitpe dracu* Coav. X, 113.

Baba era rea *ea o vespe* Cal. 1881, p. 35.

Dar mumă-sa era rea foc, o scorpie de zână, să dai și să fugi Ibid. 26.

Iată că se apropie *sgripsoroaica* de scorpie Isp. B. 6.

IV. Plângend într'una și chemând făr'de curmare pe *câinele de tată*-seu, care îl părăsise fără îndurare Cal. 1881, p. 37.

Neomenoasa purtare din partea *câmosului de tată* Ibid. 53.

sărac :

i I. El era sărac lipit, *de n'avea după ce bea apă*. Nici tu casă, nici tu masă, nici tu nimic, dară nimic n'aveau după sufletul lor Isp. B. I, 49.

II. Și ea era săracă *lipită pământului* Cal. 1883, p. 35.

III. Din frunțș *s'ajungă în sapă de lemn* Cal. 1881, p. 55.

IV. Eraii și așa de săraci, în cât *nu se ținea sdreanță de sdreanță* Cal. 1876, p. '16.

Care de care mai chipeș și mal îmbrăcat, *de se târăeau ațele și curgeau oghелеle după dinșii* Conv. XI, 188.

V. Când mălaiu are, sare n'are; când sare are, mălaiu n'are Pann, 74.

Când mălaiu aveai, n'aneai sare; când aveau sare și mălaiu, n'aveau legume Isp. B. 313.

VI. De la o vreme încoa doă în teiu nu putea lega Isp. II 205.

i *Leagă și el din teiu eurmeiU* (I.).

VII. Viață cârpită cu ață Pann, 45.

VIII. *Pirpiri cosac sacsana briceag* (I.).
Este ifjliu, lefter de parale (I.).

strălucit:

I. într'o clipă balaurul și irnpărătița fură înaintea unor palaturl așa de frumoase și de strălucitoare, în cât la soare te puteai uita, iar la ele ba' Cal. 1875, p. 55.

Aurul, cu care eraG poleiți stâlpzii și ciubucele de pe lângă streășină, licărea, *deți luau ochii* Isp. B. 37.

Ceva roș și sclipitor, *deți lua vezu* Cal. 18/7, p. 7.

Un palat mare și strălucitor de frumusețe, *să tot fi avut ochi ca să privești* Cal. 1883, p. 17.

II. Făcură o nuntă *d'alea împărăteș-*

tile, de se duse vestea de dinsa Isp B. 400.

trist :

I. Vezend'o bărbatul seă, că cam tânjește și nu'i sint toți boii a casă, începu să cam între pe gânduri Isp. B. I, 51.

Găsi pe stăpănu-sefi stând pre la-
vița de la poartă p o s m a g i t, ca cum
i ai fi luat boii și Vai lăsat eu carul în
drum Cal. 1877, p. 47.

II. Da unde te duci, măl vericule, așa pe gânduri și trist, *de parcă și s'a înecat corăbiile pe mare* Isp. B. I, 51.

III. Bărbierul *mtorceadu-sp.fluerând a pagubă*, povesti la to|l ce se întâmplase Isp. B. I, 105.

IV. Părinții băgară de seamă, că nu mai e fata în apele ei și se puse s'o cerceteze și s'o ispitească Cal. 1882, p. 35.

V. Baba știu, că nu mal putea de bucurie. Unchlașul era cu cuiul la inimă, știa el ce știa, dar la nimeni nu spunea Isp. B. 98.

VI. lana nu mal era copila sburdalnică și veselă de mai nainte, ci umbla trăsând și bufnind, ea cum toată lumea îi strica și sta într'una cu nasul în jos Cal. 1882, p. 84.

Parcă toată lumea. i-e datoare (Pann).

VII. Din vesel și mândru ce era, unde mi se întuneca și cătrăni, *de parcă i ar fi murit cine știe câte neamuri* Cal. 1883, p. 35.

Parcă i-aă fript șerpi pe burtă (Pann).

Parcă i tot ninge și ploă (Pann).
vesel:

I, Fata leși din curte ca fulgerul, n'o mai ținea pământul de bucurie Isp. B. 13.

Nu'i mai prindea somnul de bucurie Ibidem, 97.

Arunca inelul în fața lui Făt-frumos, pe care nu'i mai încăpea pielea de bucurie Cal. 1875, p. 21.

Pe fata n'o mai încăpea casa de bucurie Stăncescu, 59.

II. Vezend acele capre crezu, că a apucat pe Dumnezeii de un picior Cal. It8i, p. 38.

IU. După ce se văzu scăpată de zmeii,

răsări larăsl soarele în chipul fetei de împărat Cal, 1881, p. 60.

Ea, cum îl vezu, îl ghici cine e și numai de cât * se însenină fața, fragele începură să se coacă pe buzele ei și trandafirii săl înflorească pe obraji Cal. * 1882, p. 35.

IV. Sfintei Vinere îl rîdea inima de bucurie Conv. VI, 102.

Prin țară, până și în cel din urmă bordeie, era veselie și petrecanie ca în zioa de Paști Ibidem, 24.

viteaz:

I. Unde mi se repeziră, nelculene, îl arapi ca niște zmei și ca niște lei paralel Isp. B. 107.

Numai un viteaz mg poate mântui, care să știe să răsucească buzduganul, să mănuească sabia eu virtute și să călărească ca un zmeu paraleu Ibidem, 12.

II. Numim pe viteazul, ce face multe izbânzi ; Făt-frumos otipuiu de Uomânaș Isp. U. sf. 15.

III. Tare de inger,

Tare de sfânt Alex., Prosă 497.

A aluri:

— I. A bate câmpii.

— II. A visa codri verzi,
A visa deștept.

III. A vorbi în bobote (dodii),

A -vorbi dușilor de pe lume,

- A spune la cal verzi.

it ameti:

I. Auzind aceste înfricoșări, bietul Peneș vezu stele verzi înaintea ochilor Cal. 1883, p. 59.

Mânca o tistea de ealcavuri, de vezu stele verzi înaintea ochilor Cal. 1883, p. 59.

II. Destul acum, că ne-ai făcut capul călindarde dragostea fetei Conv.XI,189,

a avea ilaravoro :

De omul dracului să dai și să scapi, să n'ai nici în clin nici în mănecă cu dînsul Isp. B. 43.

a bănuî :

Pasă-mi-te ea îl poruncise să stea acolo ghemuită și ascunsă, ca nu care cumva să dea împăratul și de ea, căci de un cârd de vreme îi cam intrase

rața în traistă, să nu fiă ea zina cu pri-cina Cal. 1883, p. 43.

a bate :

I. Vezend pe Gheleş și florile din mâna împărătițel, unchlașu pricepu, cine i-a jucat festa și vru săl ia în spângi Cal. 1882, p. 30.

II. II mai făfuiră, îl mal trudiră, îl luară din noă la rapanghele șiV mai dară cățeaoo Isp. B. 108.

Voi săl dea pe foi, pentru că nu îngrijise de grădină Ibidem, 152.

III. AI dat peste niște oameni al lui Dumnezeii, dar să fi fost cu alții, hei, hei! măneci papară până acuma Conv. XI, 190.

IV. A freca rădichea cuiva (I.)

a batjocori :

I. începu a'l lua peste picior cu vorbe în doi perl și cu glume nesărate Isp, B. 36.

II. li luaî vorba din gură și7 cam dedeau în târbăceală cu graiuri care de care mai păcălitoare Ibidem, 36.

IU. A lua în trei parale (I.)

a se căsători :

I. Împăratul intrase la grije, că o săl îmbătrânească fetele în vatră și o să împletească cosiță albă fără să pue pi-rostruile în cap Isp. B. 233.

D'apol, când aflu tată-seă, că fie-sa are să fiă mumă, fără să fi pus pi-rostruile -pe cap, se făcu foc și pîrjol Ibi-dem, 353.

II. N'a vezut încă alba în căpistere și . . . Isp. B. I, 168.

Până se vez albe în căpistere, rm-a leșit părul prin căciulă Baronzi, 62.

Cei mai mari feciori se făcură flă-căi ungurești și ehear bălețanilor li se făcuse de insurătoare, de le sfărăea inima și unchiașului ii se apro-piase vremea de a sta în colțul patului și de a vedea pe alții adunând pentru el alb în căpistere Cal. 1882, p. 17.

III. Apune colivia cu sticlețepe capul cuiva Baronzi, 45.

IV. Azi cântăm Isaia-dânlulește împreună Alexandri, Teatru 578.

Eii am glucat Isala la 182.1, când cu răzmirița Ibidem, 955.

a căuta ceartă :

Cu mine *ți-ai pus boii în plug?* Conv. IX, 342.

Cu capra *ți-ai pus în cârd?* Capra ți-a venit de hac Ibidem, 343.

a cilbzui :

El tot plănuea, *se frământa cu firea*, cum ar face să scape de ponosul acesta Isp. B. I, 51.

Pe când *se frământa cu firea*, ca ce ar fum Ibid. II, lă'i.

ă da il iili'le^c :

Dascălul *bătea seaoa să priceapă eapa* Isp. li. 271.

a deprinde :

Incui inc" nora *s'a dat lu brazdă* Conv. IX.

Până /'um dai li *brazdă*, mi-am slupit sufletul Ibid. XI, 184.

a dori >.rîmiii >:

I. Cum vozura, ele condurii, *lise scurgea ochi* după dinșil Isp. B, 24.

II. *Se topea d'an picioarele* bietul împărat să alba și el, ca toți oamenii, măcar o stîrpitură de fecior Ibid. 41.

III. II zîmbea mustața împăratului și *îi lăsa gura apă*, când se gândea, că a doazi o să albă la masa sa mere de aur Ibid. 72.

Diamante de mărimi nepovestite, robinuri mari ca nuca, smarandurul, mîrgăritare, safiruri și alte pietre nestemate, mari și cu neasemănare de frumose, impleau până la buze o mulțime de vase de aur și de porfir, cari erau rînduite cu meșteșugiră în dulapuri, ca să la ochii privitorilor și *să le facă a le lăsa gura apă* Gal. 1875, p. 59.

IV. Vasilică uitându-se cu jînd *ca la un cireș copt* la fata zmeului, ce zăcea leșinată pe oblicul calului Cal. 1881, p. 65.

a dormi :

I. Se culca și el în pat, *dete puțin ochii în gene*, dar n'a dormi, de teamă ca să nu'l fure somnul Cal. 1881, p. 21.

A venit moș Ene pe la gene (II).

Și dacă *Enache se pune pe gene'i*, ea îndată lua apă rece și și spăla fața, ca nu cumva s'o vază neadormita soacră Conv. IX, 284.

Se svîrcolea bietul Sărb în pat și ca *săfi dea pleoapele în gene* nici cât Isp. B. Sn. 84.

II. Se culca, pe Iarbă verde și *trase un puu de somn* Cal. 1881, p. 26.

După ce'și făcură burta doldora, se trânti pe Iarbă sub umbra unui copacii! și *trase un pușor de somn zdruvân* Ibidem 38.

III. Fala sări ca o pisică de ușure pi-**ŪŦ**. di- nici nu atinse pe călugărița, j) * care o furase **somnul** Isp. B. 30.

îndată ce trecu miezul nopții, ochii începură să'l se împovăieze și el se puse să mijească fărăde voe, chear *Var li si furai xpînul*, dacă n'ar fi fost sus în copacii! și nu. Par fi stăpănit teama decădere Cal. 1882, p. 22.

IV. Huna"! 'și *făcură povara de somn*, se sculară și se gătea! a'șl urma calea Isp. B. I, 121,

V. Strînse ochii cât putu și cu toate acestea nu fu puțință nici a r o m i , *pardar fi fost cu ochii în soare* Ibid. 120.

VI. Atunci se culca și omul nostru și îndată a d o r m i , *pafcă Par fi lovit cine-va eu muchia în cap* Ibid. 120.

Ei! alerg și fac totul pentru tine și tu d o r m i ca un buștean Ibid. II, 137.

Și pe când loți zeei d o r m e a i ! *bumbent* Isp. U, sf. 87.

Se culca și d o r m i dusă Isp. B. 20.

a dovedi :

I. Ca să'și ajungă la scop se siliră, cercetară, dor vor găsi vr'un cusur fratelui lor, dor *il vor prinde cu mâța în sac*, dar nu fu chip Cal. 1881, p. 25.

Dară să ferească Dumnezeii *să fi prins el pe cineva cu rața în traistă* Isp. Pov. 3.

De te oi u prinde cu ocoa mică, greii are să'ți cadă.

A intrat vulpea în sac (I.)

II. Cătăva vreme se purtă bine, dar pest e puțin *își dete în petec* Cal. 1877, p. 1 i.

Pre la pragul și pre la chee se zărea căte o mică geană strălucitoare, care *da de gol* iinșaluminel dinnăuntru ibid. 19.

a se dumeri :

Tocmai atunci *își veniră și țaranii de a casă*. Acum în țele se r â ei șiretenia vorbeii Isp. B. 181.

a se face iarnă :

Cât ținu v a r a , băeatu moșului trăi cum trăi, tăriș-grăpiș, dar când *veni alba în sat* și nu mal fu chip de muncă, sărăcia începu să-și arate colții sei cei scâlâmbăeați Cal. 1881, p. 52.

a se face ziuă :

Când se întoarse la frații sei, începu *a intra alba în sat* Isp. B. 316. împărate ! scoală, că *a sosit alba în sat* Ibid. 380.

a fierari:

I. Baba te va căina pentru gustul teii și-ți *va toca câte în lună și în soare*, ca să-ți lei un harmasar frumos și înalt Conv. VI, 27.

Toacă ciracului bureți (I.)

Spuse câte în lună și în soare, de remăsese imperatul cu gura căscată la dînsul Isp. B. I, 50.

Spune câte vrute și nevrute Alexandri, Teatru 241.

Un călugăr bătrân *spunea alandala* din gură Isp. B. II, 141.

A spune gogoși de tufă (I.)

II. Boierul făcu clacă adunând pe toți copiii și fetele din sat, *ea să înșire mărgăritare* Isp. B. 67.

Și • vorbește neisprăvite la înșirte-mărgărite Pann, 9.

III. Acolo la șezătoare, unde se strînseră toți, de *vorbea la verzi și uscate* Isp. B. 67.

Nu'ml tot *spuneți cai verzi de pe păreți* Conv. XI, 34.

Să stal de vorbă cii ea, *să-ți îndruși verzi și uscate* Cal. 1883, p. 23,

A îndrușa de Vinerea mare (I.)

IV. Ce e dreptul, că era bun de gură, *tăea la lavre și palavre*, de gândeai, că-i iese din gură mărgăritare Isp. B. I, 50.

a fugi :

I. Băeatul *o luă la sănătoasă* pe potecuță Cal. 1883, p. 18.

Volnicul *o apuca la sănătoasă* și scăpa cu fața curată Isp. B. I, 66.

El luă și legătura cu hainele și *o porni la sănătoasă* Ibid. 19.

II. Pivnițarul *iși luă picioarele pe umere* și se depărta Conv. VI, 229.

III. Se gândi el, se malresgândi și lată că *o luă papuc la drum* să caute Isp. Pov. 18.

Apoi *o ie la papuc* și, hal, hal, hal! ajunge în sat la frate-sSd Conv. IX, 456.

Apoi *iși ie tâlpășița* spre casă l-bid. 455.

A o lua la picior (drum).

A lua largul (I.).

A despica vîntul (I.).

IV. In ziua, când *a spălat putina* Anica cu Leonaș, am găsit lada sămișiel deschisă Alexandri Teatru, p. 226-

V. Răspunde volnicul *dând dosul* cu cloșca în brațe Cal. 1881, p. 27.

Dos la față și tupiluș prin năgăruș Alexandri Teatru, 216.

VI. Nițu își băga fluierul în sin și *p'aci ție drumul*, dând fugă spre palat Cal. 1881, p. 45. '

VII. Acum n'avem de ce mai sta aici. *aldem să ne luăm lumea în cap* Ibid. 49.

Când m'aș potrivi eti babei la toate cele, apoi *aș lua câmpii* Conv. X, 106.

IX. Toate fearele, pe care luțea sângelui le împinge în fuga lor *a se așterne pământului* ca iarba câmpului la suflarea vîntului Odobescu, 223.

X. Ișl luă cîrja de după cuptoriu și *se șterse din cale* Conv. VI, 349,

XI. Pune mîna pe lapă și pe o se cure și *tunde-o!* Conv. IX, 456.

Și *sbughi-o!* înapoi lângă sobă Isp. Sn. 8.

XII. *Ar fi rupt'o d'a fuga*, dar graiul el cel dulce și viersul cu lipici, ce avea, îl făcu să-l remăe tâlpile lipite de locul, unde sta Isp. B. 35.

Caz împăratul se temu *ș'o tuli d'a jugă* Ibid. I, 139.

Iepurii *o croiră la fugă* Cal. 1877, pag. 10.

a îmbărbăta :

Fata cea mai mare *iși luă inima în dinți* și-l întreba într'o zi la masă, că de ce este supărat Isp. B. 11.

Preoteasa, care avea cuvintele ei d'a se teme de gândurile, ce o fi avînd veneticul despre dînsa, stătu de o cam dată la pîndă, ca să-l vază în

ee ape se adapă el, dar, după ce'l vezu că e n'aude, n'a vede, n'a greul pământului, mai *prinse inimă în ea* și începu iarăși să dea cu praștia cu ăl de parcălabul prin cins te a popii Cal, 1881, p. 82.

Fata împăratului, după ce mai *prinse nițică inimă*, strinse Mul calului Isp. li.' 18.

Când lua volnicul în mână peatra de rubin și o băga în sîn, parcă '». *mai cresc de o șchioapă inima într'nsul* Odobescu, 223.

Ori cât îl durea de tare, el tot *iși ținu inima eu dinții* Conv. IX, 400.

a îndemna :

I. Calul o îmbărbăta *și-i da ghies* să meargă înainte și să'șl cate de drum Isp. B. 18,

Inima *ți dete brânci* și ea nu se putu opri, ci îl săruta Ibid. 47.

II Băieții tăcură, dar se vedea cât de, colo, că *le umbla furnici prin mâini și picioare*, ca să afle cine sint miresele ior Cal. 1882, p. 17.

a înduoșă :

Călugărița începu a se boci, de *ți se rupea rărunchii* de milă Isp. B. 30.

Mi se rupe inima din mine, când ved pe buna mea stăpână, cum îl se stinge viața din sine Ibid. 128.

a insera:

il făcu să'l bată sfântul într'un colț, până ce *intră murga în sat* Cal. 1882, p. 58.

a înșela :

I. Tacî, că'l cu. buclie; *Vam potcovit* bine Conv. V, 454.

Ei că bine mi *te-am căptușit* Ibidem IX, 178.

Ia pe acesta știi, că *l'am boit* Ibid. 454.

L'a fript.

II. Pe acești bărbați mai adesea îi *îmbrobodesc* femeile lor Isp. Sn. 33.

I-a pus perdele la ochi (I.).

III. Credea, că *a fost tras pe sfoară* de unchiașu Cal. 1883, p. 23.

IV. Cotoiul, căruia îi da prin cap toate drăcoveniile, *puse și aici calipul* Cal. 1882, p. 46.

V. Maica preteasă *le punea ghiociei la ureche* Ibid. 68.

Vrei *să'mi pui flori după urechi* cu sfrăjitu cel de Gălușcă Alexandri Teatru, p. 708.

VI. *A purta de nas pe cineva* (I.)

I-a atîrnat iabașaoa de nas (I.)

Tirzlu te-al deșteptat, bărbățele, acum *ești cu iabașaoa de nas* Isp, Sn. 70.

VII. Silește-te aî intra pe sub piele și *a fura cu șoseli cu momeli de la ea* orice vrei să afli Cal. 1882, p. 30.

Slutenia de neom se topea de dragostea fetei și *umbla cu șosele cu mamele* să înduplece fata a'l lua de bărbat Isp. B. 47.

VIII. Numeră 50 de lei și *nu mai umbla cu măța în sac* Alexandri, Teatru, 1453.

IX. *II duce pe la icoane* (I.)

a înștiința :

Se dete sfară în țară, că oamenii, cari se duceau și JIU se mai întorceail, intrați în acea peșteră Isp. B. I, 105.

Se duse prin sat și *dete gură* la toți megiașil, că în seara cutare el să se adune toți cu totul la biserică Isp. B. 98.

a învinge :

I. Cu ajutorul lui Dumnezeii *o să dăm peste cap pe proclétul de zmeu*" Cal. 1881, p. 20.

Oameni, cari aii fost, în stare *să dea de mal* un zmeii așa de spurcat Ibid. 25.

II, Ei bine, *i-oiu veni eu de hac* Isp. B. II, 119.

UI. Să daii nămal eti de dinșil, ca *am eu ac de cojocul lor* Cal. 1881, p. 68.

Nu găsesc efi vr'unul din ei, *c&î aș găsi eu ac de cojotnd lui* Cal. 1877, p. 36.

a iubi :

I. Trei fete, la cari ținea el *ca la lăminele ochilor* Cal. 1881, p. 24.

El o lubea *ca ochi din cap* Ibid. 28.

II. II venea flăcăului de drag *s'o soarbă într'o lingură de apă* Isp. B. 35.

III» Se uita la dinsul, parcă *să'l soarbă cu privirea* Ibid. 34.

Bucuria tatălui, seQ era așa de mare, unde vedea, că fiu-seii are să fiă procopsit ca nici unul din fii de Im-

parați, în cât se uita la dinsul *ea la soare* Ibid, 84.

Băieții se ultafi la ele *ca la un cireș* *copt* Cal. 1882, p. 18.

IV. împăratul, care se rânise de frumusețea cea peste măsură a fetii cel mici, se mat ultă înc'o dată și nebăgând în seamă sârăcia veștmintelor ei, *o mânca cu lacoma sa privire* Cal. 1877, p. 19.

Băieții se uita la ele, *ca cum ar H vrut să le mănânce cu ochii* Cal. 1882, p. 18.

V. Bărbatul își lubea nevasta, în cât o ținea ziua și noaptea numai în *palme* Cal. 1882, p. 63.

a izbuti:

Mulțumim lui Dumnezeu, *că și-a spart dracu opincile* Cal. 1882, p. 65.

a lega :

Pe când împingea, el o legă de copacil *cobză* și porni înainte Isp. R. I, 66.

M'a legat *snopi* Ibid. II, 5.

il lega'ră *fedeleș* Isp. Sn. 9.

A lega *cot la cot* Isp. D. sf. 89.

A lega *bute* Baronzi, 206.

a miilini :

I. Când auzi muma zmeului, ce fel de armă își alege, *se da de ceasul morții*, că nu putea descoperi adevărul Isp. B. 21.

II. Această pierdere *mi-a rupt băerile inimii* Isp. Sn. 112.

I se rupea rărunchii împăratului de mâhnire pentru răpunerea fiicei sale Isp. B. 395.

Ea se ruga lui Dumnezeu *cu zdrobire de rărunchi*, ca să o scoată la liman bun Isp. B. 121.

Pleca și el cu cornul sSă și cu *rărunchii zdrobiți* de mâhnire Ibidem II, 123.

a mânca :

I. Se puse lute la masă și începu *a da fălci* bucatelor, de nu'i întrecăa trei flămânzi Cal. 1877, p. 35.

II. începu Iarăși a mânca, *de părea că se bat lupii la gura lui* Isp. B. 216.

Unde mi se puse să imbuceăl Făt-frumos și să inghiortăe pe ne-

mestecate, *ca cum s'ar fi bătut șapte nebuni la gura lui* Cal. 1883, p. 23.

Inghițeași la merinde și sorbeau la vin, *parcă s'ar fi bătut zece nebuni la gura lui* Cal. 1881, p. 19.

Ifl. Mănâncă așa de lute și cu așa poftă, *de ți se părea, că nicipe o măsca n'are ce pune* Conv. IX, 340.

IV. Mânca și bea până *chătuea și cu pălăria după lunăasvîrlea* Conv. IX, 192.

a iniții :

I. Era să lase ortu popii Cal. 1876,

De teamă să nu dea ortu popii Isp. U. sf. 106.

Amîndot bătrâni *dară ortul popii*, rămîind în urma lor casa toacă și o sârăcie lucie Isp. B. 286.

Bătut la talpe până *aî dat man-gărul* cel de apoi Cronice III, 8.

A da *pielea popii*.

Căsca gura de trei ori și *'și dete sufletul* Isp. B. 41.

II. Cât p'acisă'i *rimate pielea* acolo; de chiu de val scăpa de moarte Isp. Sn. 14.

III. Dacă *voiu adormi somnul cel de veci* Isp. B. 147. /

IV. Era *să'i cânte popa* -• dar a sărit groapa Pann III, 141.

V. Ved efi, că mi se apropie și mie *să'mi leapăd potcoavele* Isp. U. sf. 2.

VI. Așa ne a fost invoiala și așa are să fiă, până *vei intra în pămînt* Isp, Pov. 13.

Vn. Mătușa.. ... *s'a făcut oale și ulcioare* Conv. IX, 340.

a necăji:

I. Astă cioară spurcată, astă bāhaniā uricloasă *îi făcea zile fripte*, gura el calapnnta mergea toată ziua ca o moară odorogită Cal. 1877, p. 21.

Alegând mereti după pisoiaș, care nici nu fugea nici nu se lăsa a fi prins, *d-îfăcea numai sânge reu* fugind nițel Cal. 1881, p. 65.

II. Năzdrăvanul trecuse riul și-t *da cu sic* de dincolo după mal Ibid. 28.

a nimeri :

I. Pe loc cārpește o minciună, care se potrivea *ca nuca în perete* Conv. IX, 456.

Se lovi **ca** *nuca în perete* și vorba
ta isp. 15.36.

II. Spune-le nițel mal cu moț, iar no
așa *hodoronc-tronc* ca din topor isp.
Sn. 59.

Ba că chiar, *hodoronc-tronc!* Ale-
xandri, Teatru, p. 995.

Tronc Marico, mere acre (1.)

Cioc se leam do Ia ju p in
Ibrlarn, că **fi-a făcut căciula** *șalvari*.

a omori:

I. Țugulea, cum aduse buzduganul
sM și lovi pe zmeii, *îi luă mirul*, apoi
îi tâlă capul Isp. B. 317-

II. Eî însă, cu cât se înălțau și se
insuflețeau prin ajutorul lui, cu atât
s'aprindea și mal tare în el dorința de
a'î face de petrecanie Cal. 1881, p. 28.

III. E mal bucuroasă *să'sîfacă seamă*
singură de cât să'l Ia pe el de bār-
bat Ibid. 43,

IV. Mie Vru vine câteodată *să'î sorb*
zilele Cal. 1877, p. 21.

Gătește-te mai Iute de luptă,
căci ini-e sete *să'î sorb și ție sângele*,
precum am supt pe al frate-tăii Cal.
1881, p. 61.

a palmul :

Venind zmeul a casă fata îl întreba,
unde 'l stă puterea? El îi trase o
palmă *ca la Urlați* Isp. B. 261.

Aleodor, cum se deștepta, îl trase
o p a l m ă , *de auzi cîinii în Giurgiu*
Ibid. 47.

Zmeul trase fetei **și** de astădată o
c a l c a v u r ă , *de auzi cîinii în Giurgiu*
Ibid. 262.

a peri :

incepu **să'și** caute bărbatul, **dar** *ia'l*
de unde nu e Cal. 1882, p. 21.

Când *ajunse popa la câmpul pârca-*
labului abia găfăind, ia pe pârcalab
de unde nu e Ibid. 72.

a pierde răbdarea :

I. **Limbuția** *nevastei* *il scosese afară*
din țățani Isp. B. 333.

Din *pepenii* *tei* *te scoate și'ți vine*
să plesnești Pann, 157.

Să *nu fi refl de gură, că apoi mi-i*
să nu me scoți din sârta si să me

faci câteodată să'mi Ies din răbuș
a f a r a Conv. XI, 25.

: II. *A ajunge cuțitul la os* (I.j.

a plăcea :

Împăratul, cum o vezu, *il căzu tronc*
la inimă. Se îndrăgosti după dînsa.
vai de lume Isp. B. 309.

Ochiu Iul *căzu tronc*, pe un boii Isp.
B. II, 115.

ii prăpădi :

I. Dar să nn te sperii, *că te ai dus*
pe copcă Cal. 1883, p. 16.

II. Stăpânul cel dîntăi nu **era** de le-
pădat, dar cu toate astea *l'a mâncat*
fript cel mai fără putere dintre zmei
Cal. 1881, p. 58.

III. Alții le snopeați și mi ți le stri-
veai! sub genuchi ca pe **niște** alte-alea;
Iar pe altele, pe unde mi le ajungea,
p'acolofe *lua Avram sporullsp*. U. sf.53.

Intărește-ți bine mâna, ca să'î
sboii capul numai c'o lovitură, că de
unde nu, *ți-a hiat Avram sporul* Cal.
1883, p. 17. '

a procopsi :

Îți vorbesc, hine Moțăilă, după cât
m6 duce capu; dă ți-o plăcea, bine
mi-o părea; dă nu, *me umpluși dă Ji-*
lipești, c'așa o să'ți zic Jipescu, p. 127.

Mai umplut de Filipești Baranzi, 86.

ii răbda :

I. Se intoarse acasă, unde își găsi
stăpânul tot cu nasul pe tăciune și
hrânindu-se cu răbdări prăjite Cal.
1882, p. 45. ~

Înghite la răbdări prăjite Pann, 74.

II. **Și** iac'așa *înghit și eu în sec* și
'mî ling buzele, numai **gândin-**
du-me la vinurile și mâncările lor im-
părătești Stăncescu, 42.

Baba de silă de milă fu nevoită
să'și înghită necazul Cal. 1881, p. 37.

Țugulea *înghiți rușinea, plecă*
capul în jos și tăcu Isp. B. 314.

Vezură în *cele din urmă, că sînt*
păcăliți, se cătrăniră de manie, însă
înghițiră gălușca Ibid. 248.

Nevasta, ne mai având încotro,
tăcea și înghițea noduri Conv". IX, 453.

III. *A'sl pune pofta în culă,*

IV Am o* cr*-1 i.....*-----1 J-

<și spun dinainte să t> *șlinii /s'*
despre dînsul Conv. IX. Iii!).

A se spăla pe m-i; ni.

i A ilii din buze.

: 'ăpi :

" I. Se luă după dînsul și cugeta, că
'nai cu marghiolit, mal cu șoalda, mal
cu prefăcătorii să înșel' pe Fiif-fru-
nos și *să'i dea puui d<- tiinl la inel*
sp. B. 109.

. II. Se apropia de patul seti în vir-
'ul picioarelor și vărînd hinișor mîna
sub căpătăiul, **ii șterse** cheia fără să
rimță Cal. 1881, p. 41.

III. Scrisa m'a osândit, ca. să fur
aentru vulturul, ce mi-a lunii nevc-
stiea, pe lana Cosinzeana și sn'f
3uc plocon în soroc de un im. *r'ii MV*
unde nu, imi *sufllă* nevastica Cal. 1882,
p. 25.

resbuna :

I. El prinseră pizma pe dinsa. pen-
tru că vezuse, că împăratul o lua în
nume de bine, *ii purtau sâmbetele*
Isp. B. 22.

D'acel năcaz și efl dară *sâmbetele*
i-am păstrat Pann, 128.

II Pasă-mi-te frații 'mei *imî cocea*
turta Isp. B. 308.

Feciorii de boieri nu putură mi-
stui **vorbele** ciobănașului; **iși** puseră
în gînd *săi o coacă* Ibid. 247.

III. **Acesta**, cum **vflzu** ce *plăcintă ii*
se pregătește, înfipse sabia în pămînt
Ibid.. 138.

Nea **Bogdan** mirosi lară, cam
ce papară ii se gătește, și **vlicenia lui**
intrecu pe a zmeilor Isp B. I, 137.

risipi:

Se **puse** să bată *vînt de primăvară*
peste toată averea lui Cal. 1881, p. 55.
speria :

I. **Nu e vorbă**, **fiul** împăratului *o cam*
băgase pe mănecă de frică, dară im-
bărbătat de fată își luă **inima în dinți**
Isp. B. 260.

Ei, cum vezură **pe** Prăslea, *o sfe-*
cilră. Isp. B. I, 48.

II. **Urlau dobitoacele**, **de** *ți se făcea*
părul măciucă- **pe cap** Isp. B. 7.

incepură să auză în depărtare
un sgomot, **care făcea** *părul să se ri-*

dice măciucă în caDul omului Cal. 1875.
p. 17.

/ XH *xuui f,i părul în rinul ru-*
pnlui (j.nv. XI, 27fi.

III. Când auzi novunia asia și a-
menințarea, ce'i făcu, *4i se tătă inima*
bietului piciei, p'aci era să'l vie refl
1^p. li. II. 13C.

Fata, cum vezu furca, *ii trecu*
•in Jf. r ar.-. prin inimă Kp. li. !)2.

Mmuă-sn il bsigi i\o seamă si de
a^'ri dala și-i *xilri inima din lor* (\;.\).
1877, p. 3.

'/ iütră un euüi în inimă, rînd
auzi aceste cuvinte Cai. 1882, p 68.

IV. Tălharii *rentaseră ca scriși pe*
perete și tăcură mălcă Isp. B. H 3.

FiiT .dn împărați și de boieri *ri-*
maseră ea bătui de Dumnezeu, când
vezură una ca aceasta Ibid. 168.

Aresta, rînd *vijzn >!* lii-sa la
cununie. > .*ușit.- m iră* „it di **DRUIN-**
zeti Ibid. 312.

Ștrejaril, cari *rimaseră ca niște*
Jsosiromengheri Ibid. 323.

Vi Zmeii intrară *în grozile morții*,
când auziră de la Nea Bogdan, că lo-
viturile lor de topor la el era niște piș-
cături de țîntar! Isp. B. I, 137.

Am să te *vîr în toate grozile*
morții Conv. IX, 459.

Un urs grozav, care *m'a vîrit în*
toți sperieții Conv. XI, 173.

I-a umplut de spărieți Ibidem
IX, 342.

Un lup cu niște ochi turburați
și sgâițl, *de bagă fiori în oase* Isp. B. 17.

Ceea ce am auzit *m'a băgat*
groază până la măduva oaselor Isp.
•B. I, 130.

Cum vezu **fata** balaurul, că este
așa de grozav, *niște răcori o apucară*
Ibid. 18.

A băga în alte-ale.

VI. **Fet**-frumos, cum vezu pe zîna, se
pierdu cu firea Isp. B. 78.

Ileana Cosinzsna și ea *trasări*
năpădită de flori reci și pierdu de pe
obrazul ei în clipeală trandafirii cei
gingași Conv. VI, 25.

VII. **Auzind toate** ;stea, **Strămbă-**

lemne se făcu verde de frică și voi să se facă nevezut Cal. 1877, p. 50.

Împăratul se făcu, de parcă era mort Stăncescu, 7.

Băeatul, care se făcuse mircă pe pământ Cal. 1881, p. 39.

Boierii și bogătașii împărăției, cari se făcuse teacă de pământ Ibid. 54.

Uncheașu pleca de la palat făcut pământ Cal. 1882, p. 59.

i" s'a făcut fața ca pământul.

VIII. Inima era în el ca un purice Cal. 1881, p. 22.

Sufletul seâ se făcu cât puricele, când se vezu atât de aproape de acea dihania spălmântătoare Cal. 1882, p. 23.

IX. Vezend astă dihania, flăcăiandrii înțeleniră în loc Cal. 1881, p. 18.

Băeatul vezend, că zmeul deschide o gură cât toate zilele, îngheță, ca cum ar a intrat de șapte palme în pământ Ibid. 48.

Se ținu bine de copacii! să nu cază jos înlemnit de frică Cal. 1882, p. 23.

a stărni :

I. Când cădea vr'un pîrjol asupra țării sale, el se. făcea luntre și punte și scăpa țara de nevoia Isp. B. 11.

Trebue să ne facem munte și punte și să'l venim de hac ispravnicului Alexandri, Teatru, 217.

II. Pentru dragostea ta voiți face pe dracul în patrii, numai să izbutesc Isp. B. 15.

III. Ast pîrdalnic de dor îl făcu să se puie eață pe capul nevastei sale, ca să'l dea voie de a purcede Cal. 1883, p. 52.

a supăra :

Auzind zmeul aceasta, se făcu foc și pară de mânie Isp. B. 27.

George se cătrâni de mânie, când vezu necuviincioasa purtare a haiducului Ibid. 143.

Tună și fulgeră de mânie (I).

A se face Dunăre de mânie Odo-bescu, 172.

Â se face Dunăre turbată.

a tăcea :

sea, făcea pâine, mătura și scutura fără să zică nici pis Isp. B. 347.

Toți lăsară ciocurile în jos și nu zise nici cărc Cal. 1875, p. 37.

II. Nu făcu nici un sgomot, tăcu ca pământul și asculta Cal. 1881, p. 22.

Volnea tăcu mile Cal. 1882, p. 25.

Eii tăcea m chitic Alexandri, Teatru, p. 227.

Rdul cel cu minte tăcea molcum în horn, cum tace peștele în borș la foc Conv. IX, 341.

a trăi :

I. Pană mal fac umbră pământului Isp. U. sf. 3.

II. Abeă 'mi mai trâsc pe pământ ale păcate. Isp. Pov. 16.

III. V la șa, ce duse fata împăratului în tîrla baciului... parcă sta în raia nu altceva Stăncescu, 14.

Țugulea trăi acolo ca în sinul mă-si Isp. B. II, 263.

A trăi ca în sinul lut Avram.

a vorbi :

Nu'l spuse verde, ce are de gând să facă Cal. 1881, p. 45.

Ca să nu mal ocolim, ți-oiii spn ne românește pe șleau Isp. B. 271.

A vorbi ca o carte (II).

Fără căpătâifi :

I. Și pleca și el știi, cam în dorul lelui Isp. B. 33.

Plecă într'o doară la așa peste câmp, unde o vor duce ochii Isp. B. 39.S.

II. Pe când umbla tîind căinilor frunză, se tot gîndea Isp. B. I, 132.

III. Să se apuce și el de ceva și să nu mal umble ca un pierde-vară după icre verzi Isp. B. 281.

Umblă după potcoave de cai morți (I.).

IV. Să umblați numai așa frunza frâsinelului toată viața voastră Conv. XI, 174.

degeaba :

I. Calul știa de toate astea, căci nu era el Dăzdrăvau de florile mărului To,, R 90

Nu ți-l grea să-ți perzi vremea de flori de cuc Alexandri Teatru, 910.

II. Se scula cum putu și voi să sară peste zid; sări însă în sec Isp. B. 319-

III. Dară de geaba să te pui în picioare și în cap, tot nu poți ghici Isp. B. II, 118.

IV. Dă cu pușca (barda) în D-zeti Conv. XIII, 410.'

le mnt :

I. De când făcea ploșorul pere și răchita micșunele, de când se băteau urșii în coade, de când se luau de gât lupii și mieii, de se sărutau înfrățindu-se, de când se potcovea puricele la un picior cu 99 de oca de fier și s'arunca în slava cerului de ne aducea povești, de când se scria musca pe perete, mat mincinos cine nu crede Isp. B. 1.

II. Pre când erau muștele cât găluștele, de le prindea vânătorii cu pusele, pe când peștii cei mici înghițea pe cei mari, iar lumea le zicea tilkar, când se potcovea puricii cu 99 de oca de fier la un picior și așa la cer sbura și pre sfinții îi chisea Arsenie, 11.

III. Pe când oamenii de pe lumea asta știaii și puteau mai mult de cât pot și știu cei de acum, pe când pruncul de trei zile își numără numai într'o clipă toate stelele de pe cer și redea cu ochișorii, cum crește iarba câmpului și auzea cu urechile, cum sfârâe fusele, când toarce păiajinul Odobescu, 207.

IV. Pe când se potcovea puricele cu 99 de oca de fier și câte 99 de oca de oțel la un picior și sbura în slava cerului și se lăsa pe foaia teiului, de se spurca în gura grecoteiului și se lăsa pe foaia lipanului, de se spurca în gura țiganului; d'atunci și nici d'atunci, că e mai dedîncoace eu vr'o trei conace, de când își ungea fetele fețele și flacăii muștațele Stăncescu, 1.

E m u 11 de atunci și dacă m'ați apuca de scurt, nici n'aș ști când Ibid. 33.

Pe râtul era tunica bunirhei fată mare Ibid. 68.

V. Pe când lupii cu oile în staul se culca și ciobanii cu împărății și craii a masă verde ospăta Conv. IX, 185.

VI. Scos'ai încălțe vin ele cel din

vremea lui Han-Tătar? Alexandri, Teatru 1000.

VII. De când lupul era cățel și s juca d'a baba-oarba cu mieluseii (I.).

VIII. De când era mitropolitul unter-oiițer (I.).

De când ploa cu cărnați,

De când cu moșii verzi,

De când cu moș Adam (11).

departe :

I. împăratul își întinsese hotarele împărăției sale. pe unde a înțarcat dracul copii Isp. B. 11.

II. Se duse, se duse peste 9 mări, peste 9 țări Ibid. 55.

Fet-frumos se cununa cu fata lui Leru-impărat de peste 9 mări, de peste 9 țări și de peste 9 vinetei Cal. 1875, p 28. '

Trecând peste 9 mări, peste 9 țări și peste 9 ape mari Conv. XI, 178.

Străbătu 9 țări și 9 mări și a lumea în cap Isp. U. sf. 57.

Porni doar într'o călătorie foarte departe pe mări și țări Isp. B. 270.

III. Se duseră, se duseră cale lungă și lătingă și d'abia ajunseră Arsenie I, 69.

Măine apucăm cale lungă să ne ajungă Cal. 1882, p. 17.

Și merse, și merse zi de vară pană în seară Slăr.cescu, 36.

Și merse, merse ca cuvîntul din poveste, ce d'aci înainte se (gătește Isp. B. II, 2. 67.

niciodată ;

I. Vel mai capă a ;;i tu cap la moșii ai rerzi ori la pastele cailor Isp. B. 261.

II. Cum văd ou, frate meu se poate culca pe o ureche lin partea voastră; la sfântul Așteapte s'a împlini dorința lui Conv. XI, 171-.

III. Nu mai văzu soarele cu ochii cât cucu Isp. 11. sf. 58.

IV. Să'l ved, când mi-oiu vedea ceafa Conv. XI. 183.

repede :

I. O vezură venind după dinșii ca o leoaică cu o falcă în cer și una în

pământ și aruncând văpaia din gura ei ca dintr'un cuptor Isp. B. 25.

Vezu un balaur cu o buză în cer și alta în pământ Ibid. 3n8.

II. Dară lupul, să te ții pârleof lungi pasul lupte și se duse dulață, de nu mai dete cu mâna de dînsul Isp. B. 79.

Muma zmeului făcu ce făcu și trecu muntele cățărându-se din colț în colț și să te fit după cînșii! Ibid. 25.

Dracul ieși ca vîntul din casă și o rupse d'a fuga și să te ții pârleo să nu te rupt până la baltă Cal. 1881, p. 76.

III. O întind la fugă . . . să fugi du-luță. . . Alexandri, Teatru, 46.

IV. El fugea spre sat de mânca pământul Cal. 1882, p. 72.

De omul rea să fugi mîncînd pământul Pann I, 167.

V. Făcea sărituri ca de trei conace Isp. U. sf. 57.

Apoi ca gândul porni sărînd câte zece conace deodată Isp. B. 324.

VI. Venea iute, știi, ca ceasul reu Cal. 1881, p. 60.

Trecea zilele ca păcatele de iute Isp. B. 337.

Fectorul de împărat a pornit ca primejdia, s'a dus ca pedeapsa lui Dumnezeu Conv. VIII, 288.

VII Purcelul începu a se înfiripa și a crește vezend cu ochit Conv. X, 106.

Y. GENERALISAREA ȘI LIMITAREA CUVINTELOR.

S i.

Observațiuni preliminare.

Cuvintele unei limbi, asemenea organismelor vii, nu rămân staționare : ele cresc și scad neconținut. Variabilitatea este caracteristica tuturor limbilor. «În viața limbii domnește universalul *discursus*, idea nu se odihnește niciodată, ci colinda mereu, primește lucruri noi în sfera sa, se generalizează prin aceea, saii rămâne alipită la un fenomen particular specializându-se»(1).

Această sporire și descreștere a conținutului cuvintelor o întâmpinăm, nu numai când studiam comparativ limba primitivă în paralel cu cea derivată, ci și în diferitele epoci ale uneia și aceleiași limbi. Restrîngerea și lărgirea semnificațiilor sint fenomenele cele mai generale, ce încearcă limbile în evoluțiunea lor istorică. «Viața lor este, propriu vorbind, o oscilare și o fluetuațiune într'acești doi poli»(2).

O problemă filosofică mult timp controversată a fost aceea, dacă limba provine din numiri generale saii din nume proprie, dacă adică primul pas, ce l'a făcut limba, a fost către specializare sau către generalizare(3). Unii filosofi ca Locke, Condillac, Adam Smith, Brown și, cu oarecări restricțiuni, Dugald Stewart susțin, că toți termenii exprimă, în accepțiunea lor originală, obiecte individuale.

Adam Smith expune astfel această opiniune, după care întâele cuvinte au fost nume proprie devenite apoi nume comune, în a sa *Disertațiune asupra originii limbilor* :

(1) Noire, *Logos, Ursprung und Wesen der Begriffe*, p. 275.

(2) Tobler, *Versuch*, etc. în Lazarus și Steinthal, *Zeitschrift* I, 369.

(3) Max Muller, *la Science du Langage*, p. 469 urm.

«Alegerea cuvintelor speciale, zice el, pentru a desemna obiecte particulare, adică crearea numelor substantive, a trebuit să fie probabil unul din primele acte, prin care omul a debutat în formarea limbii. Doi săibatici, cari ar fi fost crescuți departe de societatea oamenilor și cari niciodată n'ar fi învățat să vorbească, ar începe firește a-compune o limbă, care le ar permite a-și împărtăși unul altuia trebuințele lor mutuale, preferind anumite sunete ort de câteori ar voi a desemna *unele* obiecte. Numai lucrurile, cari le ar fi mai familiare și pe cari ar fi avut ocaziunea de a le numi mai des, ar primi mai întâi numiri speciale. Peștera, care i ar adăposti de intemperiiile anutimpurilor; arborele, ale cărui fructe le ar stăpâra foamea; fântâna, a cărei apă le ar potoli setea, ar fi mai întâi desemnate cu cuvintele *peșteră* (antrum, caverna), *arbore*, *fântâna* sau prin oricare altă numire, ce ar voi să adopte în acest jargon primitiv. Mai târziu, când s'ar întinde experiența lor și când ar avea ocaziune de a observa alte peșteri, alți arbori și alte fântâni, dinșii ar da firește fiecăruia din noile obiecte numele, prin cari obicinneau să exprime obiectul analog, care îi izbise mai întâi și a cărui amintire s'ar înfățișa atunci via memoriei lor. . . In acest chip cuvintele, după ce au fost la început nume proprie consacrate indivizilor, devin nume comune și se aplică unui număr mare. Un copil, care începe să vorbească, numește tată sau mamă pe toate persoanele, ce le vede venind în casă, și aplică astfel speciei întregi niște nume, ce învățase a le da la doi indivizi. Am cunoscut pe un țăran, care nu știa numele râului, ce curgea pe dinaintea porții sale. Era *rîul*, *zicea* el, și niciodată nu auzise numindu-se altfel. Experiența sa, pare-mi-se, nu'l făcuse cunoscut nici un alt riu. Vorba riu era dar evident pentru dînsul un nume propriu însemnând un singur obiect; și, de'i ai fi arătat un alt curs de apă, fără îndoială că Tar fi numit pe dată un *rîu*».

Alți filosofi susțin din contră, că termenii generali constituiesc chiar esența limbii și că numele la început comune au devenit. în urmă numai nume proprie. Leibnitz, reprezentantul acestei opinii se exprimă astfel în ale sale *Noue încercări* (cartea 111, cap. 3) :

«Copiii, zice el, și cei ce cunosc puțin limba, ce vor să vorbească, sau materia, de care vor să vorbească, se servesc de termeni generali ca *lucru*, *plantă*, *animal*, în loc de a întrebuița termenii proprii, ce le lipsesc. Și e sigur, că toate *numele proprie* sau individuale au fost ia început *apelative* sau generale. . . Astfel aș putea să zic, că mai toate cuvintele sînt în origină termeni generali, fiindcă toate rar se va împlini să se inventeze un nume din nadins fără motiv spre a arăta pe un anumit individ. Se poate dar zice, că numele indivizilor erau numele speciilor, cari se dedeau prin eseciență sau alminterea vr'unui individ, ca numele de *cap gros* aceuia din tot orașul, care îl avea cel mai mare și care era cel mai considerat dintre capetele groase cunoscute».

Max Muller, examinând aceste două teorii, le găsește pe amîndouă juste, fiecare din punctul ei de vedere :

«Adam Smith are învederat dreptate să zică, că prima *cavernă*-individuală, ce a primit această numire, a dat numele ei tuturor celorlalte caverne. Asemenea toate palatele poartă numele primei reședințe imperiali de pe muntele Palatin și englesul *toivri*, după ce a însemnat primitiv o simplă îngrădire, a devenit apoi englezeșie numirea generală a tuturor orașelor. Se neglijează lesne diferențele ușoare, cari deosibesc cavernele, orașele și palatele diverse

și numele primitiv se generalizează din ce în ce mai mult, cu cât e aplicat la obiecte noue. Toate acestea sînt necontestabile și istoria mai tuturor substantivelor ar confirma pe deplin aceasla teorie a lui Adam Smith. Dar nu mai puțin adevărate sînt, cuvintele lui Leibniz, care, pătrunzând dincolo de aparițiunea numelor ca cavernă, palat, etc. ne explică, cum aceste nume au putut fi formate» (1).

După Max Müller, rădăcinile, adică elementele cele mai vechi ce putem dobindi prin analiză lingvistică, exprimând toate câte unul din numeroasele atribute inerente aceluiași obiect, care atribut—fie calitate sau acțiune—e reprezentat într'un mod necesar printr'o idee generală. Astfel, spre a ne mărgini la exemplele citate de Adam Smith, *antrum* (peșteră) identic, cu *inter*, înseamnă primitiv «tot ce'i năuntru» fie în pămînt, fie aiurea; *caverna*, din radicala *Icav* «găunos», înseamnă originar «ceea ce acopere»; *riul*, de la radicala *ru* saii *sru* «a cuige», e «curgătorul»—toate, atribute generale ale obiectelor, cari devin apoi individuale și în fine comune.

Această teoria a ilustrului lingvist a fost contestată de către d. Michel Breal, care susține, că cele mai vechi rădăcini presupun alte rădăcini anterioare, din cari dînsule sînt niște sfărămături sad ramificațiuni. Necunoscendu-se sensul acestor rădăcini primitive, ele aii putut fi individuale (2).

Aci, ca și aiurea, rezultatul final va fi probabil un compromis într'ambele aceste teorii. Goethe a spus'o : *Das Besondere unterliegt eioig dem AUgemeinen, das Allgt meine hat eioig dem Besondern sichzu fugen*: «Specialul e vecinie subordinat ge ieralului, generalul trebuie vecinie a se supune specialului».

§ .

Lărgirea sensului.

Fiecare limbă posedă clase întregi de cuvinte, al căror sens primitiv, special sau tehnic, adobîndit o accepțiune mai întinsă și a devenit, în cursul timpului, de o întrebuintare mai mult. sau mai puțin generală. Diferite împrejurări culturale aii contribuit a scoate mai la iveală acele elemente mărginite fiecare în propria sa sferă și de a largi din ce în ce mai mult cercul primitiv al accepțiunii lor. O asemenea treptată generalizare— a somniOeațiunilor o compară Fuchs(3) cu o apă : un mic pariu la început, apoi o apă mai mare, care, sau că devine din ce în ce mai largă, sau reșchiră dintr'însa câteva brațe mai înguste.

Latinește cuvintele *considero* «cercetez astrele», *contemplo* «caut pîezile» aparțineau primitiv limbei augurali (religioase), precum *calamitas* «nenorocire» era la început o vorbă agricolă (=«stricăciunea grăunțelor» : R o b i g o genus est vilii quo c u l m i pereunl, quod a rusticanis *calamitas* dicitur Serv.

(1) Max Müller, *op. cit.*, p. 472.

(2) Breal, *MUangea*, p. 404.

(3) Fuchs, *Die romanischen Sprachen*, p. 209.

ad Georg. I, 151) și *intervallum* («spațiu» între șanțuri) un termen de fortificațiune. Tot astfel *aestimo* (=aes și timo) «a prețui bani» s'a generalizat. la o prețuire morală; *emolumentum* nu era de cât «câștigul morarului pentru măcinat», iar *pecunia* desemna originar o «bogăție în vite». Toate aceste cuvinte au încercat o dezvoltare a sensului lor special.

Dacă vom cerceta, din acest punct de vedere, tezaurul lexical al limbei române, vom constata că expresiuni, astăzi de o însemnare generală, ca *arunc*, *cutrier*, etc. erau odinioară restrinse la o anumită sferă profesională, erau la început niște *termeni tehnici* în sensul cel mai adevărat al cuvintului, aparținând exclusiv graiului agricol.

Astfel *arunc* derivă din latinul *eruncare*, cuvânt întrebuințat numai de scriitorii agronomi cu înțelesul de «a plivi un câmp de buruieni, a arunca bălăriile». Importanța extraordinară, ce agricultura a avut și are în viața socială a poporului român, a făcut să se generalizeze această expresiune agromonică, luând locul clasicului *jacere*.

Printr'un proces identic celalt termen agricol *cutrier*, pentru latinul *peragrarare*, adică *a treiera*, luat în înțelesul de «umblare saii străbater», și-a rezervat exclusiv accepțiunea metaforică mai generală.

Tot astfel *înțarc* și *smulg* sînt primitiv exclusiv proprie graiului ciobănesc, precum *sbueium* aparține graiului vânătoresc : *înțarcarea* era la început «punerea, închiderea vilelor în țarc saă ocol» spre ale despărți să nu mai sugă, de unde apoi sensul metaforic mai larg aplicat pruncilor, cari se desvață de țită; francesul *sevrer* «a înțarca» vine de la latinul *separare*, va să zică asemenea «a despărți»; *a smulge* însemna primitiv *a mulge tare* : idea fundamentală dispăru încetul cu încetul din conștiința vorbitorilor spre a da mai multă însemnătate însușirii secundare de «violență», de unde generalizarea «a scoate, a trage cu violență» luând locul latinului *cveller*; în fine prin *sbueium* se înțelegea «a căuta din *bucium*», de unde apoi «a face sgomot, a se mișca sau agita» : *al inimei sbucium* (Eminescu) este deci o turburare sufletească aualoagă cu sgomolul produs de Irîmbițarea simultană a mai multor instrumente musicale diferite.

Lărgirea sensului ne împină, cum am spus-o și ia capitolul introductiv, nu numai în trecerea unui cuvânt dintr'o limbă într'aila, ci și în cursul dezvoltării istorice a uneia și aceleiași limbi. Va trebui deci să considerăm fenomenul semasiologic sub acest îndoiel punct de vedere. Vom analiza astfel mai întâi o serie de cuvinte laiene, al căror sens a încercai o generalizare trecend în limba românească și vom încheia paragraful cu o altă serie de vorbe latine sau nelutine, cari au suferit o schimbare aualoagă numai în limba modernă.

A. CUVINTE LATINE GENERALISATE ROMÂNEȘTE.

Bucea s'a conservat românește în *bucă*, care a mai lărgit sfera accepțiunii cuvintului latin, implicând înrînsa și pe a latinului *gena* «obraz».

Iată pasajul evanghelic Mat. V, 39 redat după trei vechi traduceri române și anume: Evangeliarul de la British Museum din 1574, Noul Testament de la Beigrad din 1648 și Biblica de la București din 1688 :

**Să te neștine lovire în j Să te are lovi cineva Cel ce'ț va da palmă
buca dereaptă, întorce lui și j preste fața obrazului de a preste falca ta cea dreaptă,
alaltă. dereapta, întoarce lui și cea- întoarce lui și cealaltă.
I lalaltă.**

Vorba *bucă* se întrebuințează uneori și în sens de «îmbucare» ca în următoarele versuri din «Povestea vorbei» de Anton Pann, p. 40 :

**I rsul, pravila cum vede, că e cea cu fleici gândind,
Ca un flământ se repede, o la în mâini nezăbovind,
O deschide și apucă să mărmulască' în loc,
Negăsind nimic de *bucă*, întoarce fol într'alt loc.**

Acest sens se cam apropia de înțelesul de «gură», ce *bucea* dobîndi în limbile romanice și de acela de «pâine», propriu «bucată de pâine» (comp. nsl. *Teruh* «panis» lit. «frustum» și ngr. <кут = vgr. (Живухов), ce vorba are în limba albanesă. Aceeași noțiune o exprimă mai precis daco-românul *bucată*, de unde rutenește *bukata*, care, de la sensul de «cantitate de îmbucată» sau «îmbucătură» s'a generalizat la «frustum», diferențiându-se la plural în *bucăți* «frusta» și *bucate* «mâncare, grâne (de hrană)».

Caballus «cal de puțin preț, mîrtoagă» și-a generalizat sensul, înobilin' du-se în limba română și în limbile romanice : rom. *cal*, alb. *leali*, ii. *cavallo*, fr. *cheval*, etc. În latinitatea clasir^si anle-clasică întîmpinăm vorba numai la poeți, mai tîrziu și în prosă în anumite locuțiuni preverbiale, bunăoară la Petroniu : *caballus in clivo* «ca o mîrtoagă la scoboriș», care caracterisă mersul alene al omului zăbavnic. Toi astfel germanul *Pferd* «cal», de la medio-latinul *paraveredus*, însemna la început «cal lăturaș» sau «povodnic».

Casa «colibă, bordeiu» e un alt exemplu de înobilire generalisâloare a cuvintelor în cursul timpului. De timpuriu *casa* începu a lua în evul-mediu sensul de «domus, aedes», daria Isidorus e tot încă o «locuință țărăneasă» : «Casa est agreste ha bit a cui um palis, arundinibus et virgullis contextum.»

Emergere «a ieși d'asupra din adincul apei, a ieși din, a se ivi» s'a generalizat. românește luând locul lui *ire* sau *vadere*. În Transilvania se zice *mere* pentru *merge*, ca și la Isiriano-Români, adică invers de cum s'a (acut cu *curge* pentru *cură*.

Astei într'o doină ardeleană (Jarnik-Bărsenanu, p. 106) :

**Foaie verde pe șindile,
Cântă cucul de trei zile;....
Ș'asa cântă de cu jele,
De stă Oitul și nu mere;
Ș'asa cântă cu căldură,
De stă Oitul și nu cură....**

Alte-ori. în loo *de mere*, se zice scurt *me*, ca în următoarea baladă din valea Grisului negru (M. Pompiliu, p. 27) :

Pe drumul Orăzil
Merg carele Gheorghitel....
Cel cu sare
Me mal tare,
Cel cu vin
Me mai lin...

O analogia logică ofere oarecum verbul, care exprimă noțiunea de «a merge» în limbile romanice : it. *andare*, sp. port. *andar*, cat. prov. *anar*, fr. *aller* (v(r. aler=aner) și care se deduce obicinuît din *adnare* «a înota către, a ieși la mal prin apă» (Diez, Worterb. I, 22—26).

Hostis însemna primitiv «peregrinus» (Gic. Off. I, 12: apud majores nostros *hostis* is dicebatur quem nune peregrinum dieimus); apoi «dușmanul armat sau al Statului» (comp. ebr. *sar,ne'har* «străin, dușman» și gr. geivoc, la Erodot «dușman»), de unde s'a generalizat, în româna și în limbile romanice, la «putere înarmată» adică «oameni înarmat! (fie dușmani, fie prieteni)» : rom. *oaste* (comp. *oștire* cu alb. *ustări* «armată»), it. *oste* (la poeți), sp. *hueste*, port. *hosle*, prov. și vfr. *ost*. După Diez (Worterb. I, 297) accepțiunea romanică s'a dezvoltat din locuțiunea obicinuîtă *ire in hostem* «a merge împotriva dușmanului» adecă a merge la oaste. Italianul mal întrebuintează, pentru aceeași noțiune, *armata* și *esercito*; Francesul numai *armec*, Spaniolul *armada* «putere navală» și *esercito* «puterea de pe uscat».

Levare «a ridici, a ușura» și-a lărgit sensul în romanescul *luare*, care implică și accepțiunile latinului *capere* și *prehendere*. Cu toate acestea vorba a păstrat, sensul original în unele locuțiuni, ca în cea următoare : me duc la țară, ca să me mal țeah, adică «să me ti șurez, să mă descarc de griji, să mg distrez» (L.unbrior), locuțiune populară mai ales în Moldova. În piesa «Doi morți vii» de Alexandri (Teatru, p. 416) : «...Acu. ziua ca ziua... mg mai ie» cu caprele, dar noaptea... toate stihiiile năpădesc pe mine...».

Merenda «gustare, mâncare între prânz și cină», o vorbă de origină rustică, s'a generalizat românește, *merinde*, la orice provisiune de bucate, ce'și 'ia cineva în călătorie săii la lucrul câmpului; la Maeedo-Români *merinde* «crepusculum» (Kavalliotis) ca 'intr'o poesie populară din Macedonia (Gonv. lit. II, 388) :

Spuneți lui Dailiani **se** 'nsară [**să** sară]
Pan' *merinde*, pan' de **s** ară.

iar la Istriano-Români *merinde* «prânz» (timp și mâncare). De la Români cuvîntul a trecut și la Ruteni', la cari *merendla* însemnează «Mundvorralli auf der Reise» (Miklosich).

Palus «baltă» a dobîndit în evul-mediu formele metatelicice *padulis*, *paduk* aliUureu cu *pal'ud is*, *paludes*, bunăoară într'o diplomă din 551 d. Gr. (Schuehardt I, 29). Însemnarea primitivă de «baltă» s'a restrîns mai întâi la «baltă

cn trestii saii păduroasă» (comp. istriano-român *pălude* «loc apos și plin de plante mari» din italianul *palude* «baltă») și s'a generalizat apoi românește și albanește în *pădure* (tot așa la Macedo-Români) și *pul* (=paii, padii) «silva»: comp. psl. *l&gii* «silva, palus» în raport cu psl. *Iška* «palus», de unde românește *luncă* «livede și pădurice (într'o vale)».

Această modificare semasiologică este motivată și de conformatiunea de ordinioară a mlaștinelor dunărene. «Columna antonină — zice d. Hasdeu (Ist. crit. I, 290) — arată, că bălțile danubiane din epoca colonisării romane erau în adevgr niște păduri. În toată puterea expresiunii, în a căror vegetațiune se ascundeau barbarii în timp de resbel».

Despre *pădure* în sens de «munte» vom tracta mai la vale sub vorba *codru*.

Dintre celelalte expresiuni românești pentru «pădure», cari au suferit o generalizare mai mult s'at mai puțin pronunțată, pomenim : *dumbravă*, propriu «pădurice de copaci, apoi codru în genere»: psl. *dșbrava* «arbores, nemus» din *dșbu* «arbor»; *bunget*, literal «pădure de stejari», în Muntenia «pădure veche și deasă»: alb. *buhgh* «stejar»; *braniște*, literal pădure *oprită* (de tăiat), în Muntenia obicinuit «pădure cu tufiș des» de la psl. *braniti* «impedire»: *braniște* nu mai de o tufă nu se face niciodată (Pann).

Passer «vrabia» adică o anumită specia de «avis» s'a întins românește asupra întregului gen, ca și în limba portugeză și spaniolă: rom. *pasere*, sp. *păxaro*, port. *passaro* «avis». În unele localități însă s'a păstrat, pe lângă sensul general, și accepțiunea originală a cuvântului latin. «Sub cuvântul *pasere* — zice eminentul folklorist d. Marian (Ornitologia I, 408) — înțeleg Românii din Bucovina pe de o parte toate sburătoarele fără abatere, iară pe de altă parte numai *vrăbiile* și spun, în loc de *vrabia de casă* și *vrabia de munte*, încă și *pasere de casă* și *pasere de munte*».

Pentru «paseri de curte» se zice *oare*, poate din latinul *alae* «aripate» și *gălițe* din psl. *galica* «monedula, avis quaedam», de unde și *gaiță* «graculus», al cărui sens s'a generalizat. În Moldova li se mai zice *cobai* sau *gobai* din *cobe* «pează rea», de unde apoi ca sens intermediar «pasere reti ogurliă».

Pavimentum, pe o inscripțiune *painientum* «pardoseală», s'a generalizat sub forma *pămînt*, luând înțelesul de «terra», care, la rîndul ei, a suferit românește o specializare de sens. Macedo-Românii aii înlocuit vorba *pămînt* cu *locu* «terra» propriu «locus» (de unde *sumloc* «sub-pămînt» corespunde în basme munteanului *tărîm*), dar Istriano-Românii o posed asemenea sub forma *pămînt*, uneori *pămînt*.

Spargere «a semena, a împrăști, a presăra» și-a lărgit sensul românește implicând pe acela de «rupere, sfărâmare, despicare». Sensul fundamental de «risipire» nu'î atât de accentuat în limba modernă, cu atât mai mult însă în cea arhaică*

Psaltirea lui Coresi, Ps. XXI: «Ca apa vărsa iu-mă și sc *sparseră* toate oasele mele~Sicut aqua effundor, et *disparant se omnia ossa mea*».

Cronica lui Moxa, p. 351: «Deaciia se scula deîn Persida Kir cu unchiu-

«Ău Darie Midistnul și *sparseră* tnpărăția Vavilonuui și peri râu Baltasar».

Sau aiurea, p. 869 : «Aurul poate *sparge* cetăți și a răsipi ziduri, poate birui războiul, poate pierde toate bărbățiile, că e segeată lucie și se infige lesne la inimă de om».

Cu sensul de «a rupe, a sfâșia», bunăoară în următoarele două pasaje din Pravila lui Matei Basarab, p. 95, 99 :

«Când își *va sparge* neșline ha in ele de mânie și va injura pre altul : atunci încă se cheamă, că face acela sudalmă mare».

«Cel ce va găsi vr'o scrisoare cu sudălm sau eu ocări asupra cuiva, și de nu o *va sparge* sau să o arzâ, ci o va arăta priatinilor săi sau cui 'șl va găsi: acela se va certa...»

Alexandrie, p. 110 : «Și 'și *sparse* împărăteasa lui Por conteșul până tnpământ și se despletii și plângea cu jale mare».

Sensurile «a risipi» și «a sfâșia» aii persistat și în graiul popular în anumite locuțiuni, dar semnificarea cea mai generală a cuvântului *spargere* e aceea de «sfărâmare». La Macedo-Români *aspargere* «a strica, a ruina» : *bucate asparte* «bucate stricate sau împutite», *oroioghiu aspart* «ceasornic stricat», *casă aspartă* «casă dărâmată», *un faur își asparse lucrul* «un ferar s'a ruinat» (Vangeliu Petrescu).

În basmul «Zina munților» de Ispirescu, p. 186 : «Tocmai, când era să se *spargă* nunta, fata cea necunoscută și frumoasă peri de lângă dinsul din horă».

într'o strigătură din Ardeal (Jarnik-Bârseanu, p. 442) :

Frunzuliță dintre vil,
Are mândra noastră i:
Trei stnt rupte, patru *sparu*,
Doă nu se țin pe spate.

Turnare «a întoarce, a da la strug (*tomus*)» s'a generalizat mai întâi în «întoarcere», ceea ce limba modernă exprimă prin compozițiunea *întumare*, rezervând forma simplă *turnare* pentru sensul de «fundere» desfășurat din cel dintâi, întocmai precum latinul *versari* a produs românește pe *vgrsare*.

Iată câteva exemple istorice despre *turnare* în sens de *întumare*, ca la Istriano-Români și în limbile romanice, un sens, ee'l întimpinăm deja în secolul al VH-lea în cuvintele <*torna, torna, fratre*>, rostite «T^J itarptocf cpcovt» după cele raportate de Teofan Bizantinul în Cronografia sa. Semnificațiunea romanică a cuvântului *turnare* trebuie alminlerea să fi existat deja în limba populară latină, căci numai astfel se poate explica deplina! consonanță semasiologică în mai toate limbile romanice.

Psaltirea lui Coresi, Ps. LIII : «Când *toarnă* Zeul prădarea oamenilor săi, bucură-se Iacov și veselește-se Israil — *Reducente* lehova reducem turbam populi sui, exsultabit Jacob, laetabitur Israel».

Paliia din Orăștiea, Gen. 111 (Cipariu, p. 52) : «În sudorile feței tale veri

mânca pâinea ta, pană când te veri *turna* iară în pământ, de In care ești luat, că ești pământ și iară pământ veri fi».

Ex. XXXII (Ibidem, p. 77) : **Toarne-se* izbânda maniei tale și fi milostiv cătră greșită dihaniea ta».

Sicriul de aur din 1673 (Ibidem, p. 123) : «Faptele bune nu numai că se vor pomeni la dzua de apoi, ce să vor și *turma* înapoi eu bună plată, că unii ca acestea vor raearge iu vieața cea de vecie».

Macedo-românește *tra seyinu tari* «ut vinum fundaș» (Daniil).

Înrudirea logică dintr'a *înturna* și modernul *turnare* o regăsim în următorul vers din Alfred de Musset : *La poesie retourne sa coups d'ambrosie sur ses chcveux* «poesia toarnă cupa'i de ambrosiă'peste părul seti».

Verbum a transmis românește, sub forma *vorbă*, toate nuanțele sale de sens, pe când limbile romanice l'afi adoptat numai ea termen gramatical (~ *verb*), sau ca expresiune mistico-religioasă (*zncuvînt*) și au primit, în locul seu, pe *parabola* «pildă» (it. *parola*, sp. *palavra*, fr. *parole*). iar reto-romana pe *placitum* «păreră, povață» (*plaid*).

Ca și latinul *verbum*, luat uneori în sens de «proverb, adagiu, sentență», iot. așa «Românii mai numesc *vorbe* și anumite expresiuni tipice, proverbiale, ce le citează în vorbirea lor, de unde *povestea vorbeii* «narratio verbi» pentru *proverb* (1). In Ardeal *vorbe* adică «istorioare» corespund munteanului *snoave-*» (Slavicî, op. cit., p. 157).

In opereta «Scara măței» de Alexandri (Teatru, p. 176) • «Florico!... Urît țî-a fi făr' de bărbat! că'i numai o lună, de când ne am cununat ... numai o bunicică și *povestea vorbeii*. P a r c ă a r f i ploat. cu piper între noi!... Tu le afli la tîrg cale de o poștă de mine și efl la leară la Florineșli cu grebla'n mână și cu doru'n suflet».

In pîesa «Chirița în Iași» (Ibidem, p. 441) : «Am venit pân'aici cu zilele'n mână... uliți is aiste?... pave îi aista?...Nu poți face doi pași făr'a fi ... *povestea vorbeii* : când eu capul de peatră, când cu peatra de c a p . . . Ș'apoi vg mai lăudați cu E.șal dumilorvoastre....Cică'i capitalie.... așa capitalie!...»

O formă colaterală a cuvîntului *vorbă* e *vorovă*, ea in citatul următor clin Miron Costin, Cronice I, 11. : «Intru unele *vorovae* limba Italianilor își aduce aminte peste seamă cu a noastră limbă moldovenească».

(1) Și *poveste* singur se ia uneori în acest sens, bunăoară la Nicolae Costin (Cronice i, 72), vorbind de Trăiau : «Număralu-l'att Rimleni' între Dumnezeii sfii, că avea în *poveste* Rimlenii pre acest împărat : mai fericit de cât August, mal hun do cât Tratau, cum laudă cu îmbunături pre alți împărați ai lor».

In limba modernă *poveste* are exclusiv însemnarea de «istoria închipuit', basm», pe când odinioară avea și sensul slavicultului *povesti* «narratio» în genere, de pildă în predoslovia lui Grigorie Ureche : «Mulți scriitori s'afi nevoit ds au scris rîndul și *povestea* țarilor și au lăsat izvod pre urmă și bune și rele să rămăe fiilor și nepoților și să le hie cele bune de învățatură. Iară cele rele, ca să se poată feri și să se socotească și celor bune să urmeze».

Dosoftei, Viețile Svinților, Oct. 7*3 : «Mărgând svîntul adease la temniță, unde erau cei 7 svinți de i socotiea, pururea asculta svintele lor *vorovae* și învățături».

Ibidem, Ghen. 2V> : «Petru vamășul fiind nemilostiv și cu lotul neîndurat) îi dzăeea scumpul toți, atâta cât adănăoră calicii făcând de dînsul *vorovă*, că nime n'au scos milostenie de la dînsul».

Nicolae Costin numește pe Cicero *domnul vor o avei rimlenești* adică «principele eloquenței romane».

Vorovava se aude și în limba modernă, ca și verbul *vorovesc*, identic cu *vorbesc*, într'o doină ardeleană (Jarnik-Bărseanu, p. 240) :

Spune, mândră, ce ți-i gându,
De ți-i fața ca pămîntu ?
Spune, mândră, ce gândești,
De toată îngălbenești,
Când cu mine *vorovești*?

Și mai interesant este un al doilea dublet, ieșit din *vorbă*, adică *horbă*, care, influențat de *hor* «cor», dobîndi înțelesul de «adunare» (comp. totuși *cuvînt* în raport cu *conventum*). Dintre texturile arhaice, vorba e foarte deasă mai cu seamă la Dosoftei. Iată șase citațiuni numai din «Viețile și petrecerile Svinților» :

«Și mearseră sfintele lor la Dumnezău în ceru» (Sept. 33a).

«Și toiul lor strîngându-să *horbă* pregîur dinșii» (Oct. 75).

«Atunce den norodul, ce sta în *horbă*, gîndind că's farmeci, se răpezără la svîntu Apostol» (Noemvr. 125).

«Iară svînția sa făcând o voro avă den *horbă* povesti limpede de Domnul Hrisfos» (Ibid. 179).

«Acasiă minune agîungând la auzul împăratului și la patriarhul, făcând *horbă*, chemară pre omul de'l întrebare» (Dechemvrie, 200).

«Iară un jidov orecare din *horbă* foarte se manie și apucând un fuste îl înfipse în coasta svîntului de'i adusă moarte* (Chenar, 8).

La Istriano-Români *vorbă* s'aude numai în Jeiune, la ceilalți *cuvînt* (I. Maiorescu).

B. CUVINTE GENERALISATE ÎN LIMBA MODERNĂ.

Boiereasă, propriu «femeia boierului», generalizat în «mujer sau nevastă» (comp. alb. *buliărçșă* «signora, matrona»).

Legenda sfintei Vineri c. 1580 (Hasdeu, Cuvente II, 145, 147) : «E cel om chema'l Agaton, e *boercasa* lui chema-o Polfiia». — «Venit'au o *boereasă* în cetate de propoveduiaște și spune de fiul Marieei».

Azi cuvîntul, contras în *boreasă*, s'a păstrat numai în graiul ardelenesc și bucovinean.

într'o poveste de pe Someș (Contemporanul II, 596) : «O dată zice către *boreasă* : tu femeie, lucrul l'am cam isprăvit».

IM

Intr'o doină voinicească din Bucovina (Marian IT, 187) :

Dacă codru frunza'și lasă,
Toți volnicii merg pe a casă,
La copii și la boreată.

Intr'o doină haiducească din Ardeal, care nu'I de cât o variantă a celei precedente (Jarnik-Bârseanu, p. 289) :

Pană codru frunza'și ține,
Toți volnicii trăiesc bine;
Deaca codru frunza'și lasă,
Toți volnicii trag pe-a casă,
La copil și la boreasă,
La viață ticăloasă!

E cunoscută hazlia întrevorbire, ce Anton Pann pune în gura a doi Ungureni, adică a doi Români ardeleni, asupra urmărilor primejdioase ale beției. Iată'o în extract (Povestea Vorbei, p. 52—54) :

Mâl soațe, văz't'al tu ghie?	Poama el de-I o adună,
— O văz't, mâl, (zice) ș'o mie	Și supt chișoare îmi par'că
No, da cum! ? de'I văz't. spune !	Să'l cure zeama, o calcă;
— Da, au il, mâl, vr'o minune?	Apoi p'cela zeamă dragă
De n'al văz't, cred, pot' să'ți pară;	O botez ghin ș'o bagă
No, mâ, să'ți spun cum II dară :	In o scorbură întinsă,
I albă și stă'n chișoare,	Cu bete d'alun încinsă.
Răscăcănătă la soare.	De aci mere o boreasă,
— No minți tu, că n'al văz't ghine,	Ce'I zic el cărcmăreasă,
Să'ți spun Io, cată la mine :	Și cheamă ghinul pl-o bortă,
Ghia ale-I p'un deal pusă,	Țingnd o cofă cu tortă,
Tot cu țepi pin ea împunsă;	Și țil' dea de'I bel cu oala.
Și cochile volnici tună	Mă, da'I șelău ghinul ala!...

Codru însemna odinioară exclusiv «munte» întocmai ca albanesul *kodrd* «monte, gran massa di terra» și istriano-românul *codru* «munte», bunăoară în proverbul istriian : «*Codri* stau en loc, omiri se eontrescu = I *monti* stan fermi e le persone s'incontrano» corespunzând daco-românului : «Munte eu munte se întâlnește, dar încă om cu om». Transițiunea la sensul de «munte păduros», cum însemnează *codru* în Jeiune, făcu posibilă generalizarea cuvântului în «pădure mare și deasă», singura accepțiune cunoscută de graiul modern daco-român. Slavicul *gora* întrunește ambele sensuri «munte» și «pădure», ea și sârbul *ropa* «mons, silva».

Iată câteva texturi, în cari *codru* are însemnarea de «munte».

Evangeliarul din British Museum, Mat. XVII, 20 : «Să aveți credință cât uin grăunțu de muștarîu, zicere-ați *codrului* acestui «treci de acicea încolo» și ar treace=Si habeatis fidem quantum granum sinapis, dicetis huic *monti* : Transgreditor hinc illuc; et demigrabit...»

Psaltirea lui Coresi, Ps. XIV : «Doamne, cine va lăcui întru viața ta? și eine se va sălășlui în *codrul* sfânt al tău ? = Jehova, quis commoraturus est in fentorio tno? quis habitaturus in *monte* sanctitatis tuae ? ».

Ps. LXXI : «Să priimească *codrii* pacele oamenilor și muin ți i în dereptale=i.Proferant *montes* pacem populo et colles propter justitiam».

Ps. CXIV : «*Codrii* jucară ca berbecii și munții ca mieii oamenilor = Ipsi *montes* subsiluerunt velut arietes, colles ut subrumae pecudes».

Ps. CXXXII : «Ca roa Ermonului ce destinse în *codrii* Sionului = Ut ros Hermonis, qui descendit super *montes* Zionis».

Sub influența lui *codru* căpăta și *pădure* sensul de «munte».

Evangeliarul din 1574 scrie când «*codrul* Eleonului»când «*pădurea* Eleonului».

Psaltirea lui Coresi, Ps. XVII : «Și- urziturile *pădurilor* smintiră-se și rădicare-se=Fundamenta *montium* commoventur, concutiuntur autem ..»

Ps. XXIII : «Cine sui în *pădurea* Domnului? și cine stătu în locul sfânt al lui ? = Quis ascensus est in *montem* Jehovae, et quis staturus in loco sanctitatis ejus?»

Ps. XLV : «Turbură-se *pădurile* de vrătutea lui=:Commoverentur *montes* elatione ejus maxime».

Vorba *codru*, în sens de «porțiune, bucată» e de altă origină și anume din medio-latinul *quadra* sau *codra* (panis). Proverbul muntean «Flămîndul *codrii* visează și vrabia meu» corespunde moldovenescului «Vrabia mălaiu visează și calicul *comîndare*».

învățul, la Istriano-Români *văț* sau *veț*, era primitiv o «deprindere rea», un *vitium* (*vitium*), bunăoară în proverbul: tot *învățul* are și desvățul. Sensul peiorativ dispăru cu generalizarea cuvîntului în «deprindere», de unde verbul *învățare* «a deprinde, a instrui». Tot așa la Istriano-Români *învăț*, cu formele secundare *văț*, *veț* și *veța*, însemnează «a învăța, a se deda, a se deprinde» (I. Maiorescu); asemenea la Macedo-Români *nvețu* «disco». Spaniolește *vezo*, italienește *vezzo* are mai cu seamă sensul peiorativ «deprindere rea, nărav», de pildă în proverbul: il lupo cangia il pelo, raa non il *vezzo* «lupul își schimbă părul, dar *năravid* (z=învățul) ba»; dar și acela de «desmierdare, petrecere», de unde *invezzarsi* «a se învăța, a se deprinde», sp. *envezar* «a petrece».

Lovire, paleo-slavic *loviți* «venari, capere, piscari», de la sensul special «a lovi v în a t ul spre â'l prinde», cum și însemnează vorba în istriano-română : *lovesc* «avîna, aprinde vînând», *lovesc lișița* «fac vînătoare de vulpi» (I. Maiorescu), a trecut la accepțiunea generală *a lovi* adică «a da în cineva sari în ceva», de unde apoi nuanțele logice «nimeresc, ajung, apuc, brodesc».

Miron Costin, Cronice I, 22 : «Șanțul (lui Troian) *lovește* pe la Nipru și de la Nipru cu mai mare dispărteniă la Don».

Nicolae Costin, Cronice II, 4 : «Grigorie Vodă, Domnul muntenesc, luându-și pre Doamna sa eu tot ce aii avut, au *lovit* prin Moldova pre la Suceava și au trecut în țara leșească, de unde au tras la Beciu la împărăția Neamțului».

într'o strigălură din Ardeal (Jarnik-Bărsenanu, p. 360) :

Altu **ioacă o țirișoară**
Și'l loveșU Doamne, o boală,
De trei luni nu se mai scoală...

Intr'o doină (Ibidem, p. 57) :

Halde, măndro, să fugim,
Amîndoi să **prbegim**,
Că noi bine ne lovim
Și la ochi și **la** sprîncene
Ca doi păunași **la pene** l...

Saii (p. 247) :

Bade, cu cin'te lubești,
 Nici un pic nu *te lovești*..
 Uită*-te, bade, la mine,
 Că's tânăra ca și tine ;
 Mult ne ar sta noă **de** bine !

Macedo-Româniî întrebuințează în locu'i verbul *aguăescu* «pulso» (Kavalioiis), *se ctgudeaște* «aecidil.» (Boiagi) adică «se lovește, se întimplă».

Nevastă «muliere de curînd măritată, soție» a dobîndit; românește un sens mai larg de cît în limbile slavice : psl. *nevasta* «sponsa, nurus», rus. nsl. *nevasta* «fiancee», pol. *nicwiesta* «femme nouvellement mariee», ceh. cr. serb. *nevasta* «fiancee, belle-fille» (Cihac), În dialectul macedo-român *nvlasta* însemnează «noră» : *miresei* îi zic '*nveasta ginerelei* sau '*nveastă nouă* (V. Petreșeu); iar istriianul *nevastă* sau *neveastă* este «mireasă» și «nevastă în primele zile după căsătorie*», alminterea zic dinșii *mult ere* «muliere», căci n'au vorba *feme* (I. Maiorescu).

Compară următorul pasaj din Pravila lui Matei Rasarab, p. 162 : «...călugărița se cheamă *nevasta* lui Dumnezeu, carea iaste cununată cu Dumnezeu...» precum și alte două din Evangeliarul din British Museum, v. 160 : «soacra la *nevasta* ei și *nevasta* la soacră sa», v. 201 : «cine are *nevastă* ginere iaste». În aceste pasaje *nevastă* însemnează «mireasă» saii «noră» ca în dialectele macedo și istriano-român.

Voinic însemna odinioară aproape exclusiv «oștean», întocmai ca paleoslavul *voinihu* «miles». Iată câteva exemple.

Codicele Voronețian, Act. Apost. XXIV, 31. : * *Voinicii*... luară Pavelu prespre noapte întru Antipatrida=:7lf27ito... reeplum Paulum duxerunt nocte Antipairida».

Evangeliarul lui Coresi, Ioan XIX, 23 (Cipariu, p. 15) : «Iar *voinicii*, când răstigniră Isus, luară veștmintele lui și făcură 4 *p&r\i—Milites* ergo, qnum crucifixissent Jesum, acceperunt ejus vestimenta ei fecerunl quatuor parles...»

Cronica lui Moxa, p. 402 : «Atunce un *voinic* anume Milos Cobilici, viteaz și brăbat bun, deci mesterșugui de se apropie și spinteca cu un han-geariti pre Murat-beghi».

Pravila de la Govora, p. 21 : «Ce *voinic* va eși la război și se va lovi cu alt *voinic* și'l va birui și'l va pleca subț dînsul și aceia va ști, că va să ia moarte de la dînsul și de va zice : dau-me, frate, nu me ucide, Tată că sînt pre voia ta ; iară acesta va fi nemilosfiv și! va ucide, să se leapede de creș-

finăitate și pocăanie 20 de ai și metanii câte 1000 în zi. *Den* pentru eă'l plecași supt line și întru voia la tu, pentru ce. ticăloase, il uciseși? Iară de va fi ucisul de limbă păgână, aceluia mai puțini ai săi socotească lui duhovniciei său. Iară de se vor aduna doi împărați cu *vo'UiUM* lor la război ::> i 0...»

În reflecțiunile, cu cari cronicarul îsoțosește relațiunea războiului de la Rimnic între Ștefan Vodă și Țepelaș Vodă, ne înlîmpină locuțiunea quasi-pleonastică *voinici de oaste* (Cronice f, 167) : «Minunat lucru! După poicicala de întâi a lui Ștefan, cela ce nu avea *volnici* de oaste, ci strîngea păstorii din munți și argații de'î înfr'arma, amu iarăse rădică deasupra biruitorilor. Cel ce întâi se vedea că au pierdut țara, aerau dă domnii altora și țara își lățește».

într'o colindă de oștean (Teodoreseu, Poesii pop., p. 47) :

Cutare *voinic* sluj caște,
Prujeaște de micșor copil
La Domnul Constantin...

De aci adjectivul *voinicesc* în sens de «milităresc», bunăoară în următorul pasaj din prefața Pravilei lui Matei-Basarab : «În toți anii alegea norodul doi bărbați de bună *rudă* să fie de-a tocmirea lucrurile cetățenești și *voinicești* și le punea numele ipațT».

Și colectivul *voinicame* «oștire», ea în Omiliarul lui Coresi (quat. XIII, 7. •1. v.) : «Ce au fost la codrul Eleonului, acolo amu îngereștile țării și *volnicamea* arhaggelilor unii nuori cu arepile vînturi aducea».

Limba modernă a păstrat numai una din însușirile de căpetenie ale oșteanului—vitejia—și a generalieat'o, aplicând'o oricui o posede, indiferent de starea sa socială. *Volnic* însemnează astăzi «viteaz, vîrlos, tare» și se întrebuințează când ca substantiv, când ea adjectiv.

În balada «Vidra» (Alexandri, p. 98) :

Și pe noi ne-a întîmpina
Păunașu codrilor,
Voinicii **volnicilor,**
Iubitul nevestelor,
Drăgălașul fetelor...

într'o doină haiducească din Ardeal (Jarnik-Bărsenanu, p. 288) :

La făgădăul de peatră
Beau *voinicii* **și se 'mbată;**
La făgădăul de pește
Beau *voinicii* **călărește ;**
La făgădăul de nuc
Beau *voinicii* **și se duc**
Din pistoale troscănind
Și din gură chiuind.....

într'o doină cătănească (Ibidem, p. 309) :

Prin pădurea cu nuiete
Merg r a gute tinerele,
Câte trei ori oate patru,

De duc carte la 'mpāratti,
 Și **voinicii** osteneai,
 Că povară grea duceai.

Intr'o strigătură ardeleană (Ibidem, p. 4-31) :

Bade 'nalt ca ș'un husar,
 Lelea **pană** la pieptar;
 Badea mndru ți **voim***
 Și mindruța de nimic!

Saii (p. 420) :

La mindruța jucăușă
 E gunoiul după ușă;
 La mindruța'n joc b ă r b a t ă
 Curtea nu e măturată;
 La mindruța'n joc *voinicii*
 Spală oala tu, pisică !

Bălceseu, în «Cântarea României», p. 568 : «O țara mea I Unde sînt acum *voinicii* tgl... cei cu inima vitează și cu brațul tare? N'aud el răcnetul primejdiei tale... vaietele femeilor... plînsorile copiilor... rușele fecioarelor? Leii făcutu-s'au miei?... Paloșele crunte ruginitu-s'aă în mâinile războinicilor tei ?...»

§ 3.

Generalizarea numelor proprie.

În istoria unei limbi se întîmpîă adeseori, ca nume proprie să devie, printr'o deasă întrebuițare, nume apelative și să'și lărgească astfel primitiva lor semnificațiune. Nume de popoare și de țări dobîndesc în genere o însemnare peiorativă, urăcioasă sau ridiculă, fiă din ură, din glumă sau din observarea unor particularități etnice caracteristice. Așa la Grecii cei vechi, Kāp însemna «mercenar», 'AπfίqpfCTjc «prost, mărginit», IlayXaY<!)V «flecă, nemernic», Sx6-tbjc «bădăran», <I>oivtE «pungaș» (comp. *punica fides*) etc. (1).

La mal toate popoarele, cuvintele, cu cari se desemnă națiunile străine» Însemnează obicinuit «gāngav» saii «mut» : poporul considerând limba vecinilor seî, ce n'o înțelegea, ca un jargon nearticulat sați ca o nedeslușită gāngăvire. La Greei pāppapoc, o expresiune onomatopoetică pentru a depinge o limbă străină și neînțeleasă, cum zice Ovidiu (Tristia V, 10, 37) :

Barb&rus Me ego sum, qui non intelligor ulii...

De aci apoi sensul secundar «bădăran, necioplit», Grecii privind-se ca mai civilizați.

Sanscritul *mleccha* «indistincte loquens» desemnă pe cel ce vorbește o limbă neinteligibilă adică diferită de cea națională, cu care vorbă ar sta în directă legătură, după unii linguiști, vechiul german *tvalah* «peregrinus,

(1) Fuehs, *op. cit.*, p. 211—231, unde se află o listă foarte completă de numele proprie apelative din celelalte limbi romanice.

latinus». Tot așa Evreii numeau *lacg*, *loeț* «găngav» pe un popor barbar, precum Arabii poreclesc eu *agent* «cu vorba îngăimată» (de unde românește *a-geamlu* «nedibacifi») pe popoarele nearabe, în special pe Persiani.

În același mod ati poreclit Slavii pe Germani *nimici* (de unde românește *Neamț*) adică «mut» (*nemU*), după Nestor, străinul ce vorbește o limbă neînțeleasă în raport cu Slavii din *slove-* «vorbă», precum și la Greci &l\>*aac*, «fără limbă, mut» era sinonim cu *ȘăpȘapoc*.

Tot aci se rapoartă numele Albanesilor *ghegă*, pe când *gogă* e porecla, ce dinșii dau Macedo-Românilor; *găgăuțl*, numele unui trib bulgăresc de pe lângă Varna, care vorbește și scrie turcește cu litere grecești: toate a© stea stau în strînsă relațiune cu onomatopea *găgăesc*, care s'aplică d'opotrivi strigătului găștelor și vorbirii îngăimate a oamenilor, *găgăuță* «peltic, nerod» primitiv *găngav*:

În fine Ungurenii lînt numiți în Moldova *ceangăi*, ceea ce însemnează pe ungurește (*csango*) «rfiu sunător (la ureche)» (1).

Numele poporului bulgar, care a luat o parte atât de însemnată la răspîndirea în apusul Europei a învățături eretice a popii Bogomil, a devenit, în limba franceză, unul din cuvintele cele mai triviale. În evul-mediu *bulgari*, *bugari* sau *bugeri* era numele partizanilor bugomilismului identificați cu Albigenși : haeretici, Manichaeorum asseclae (Dj Cange), de unde apelativul comun pentru orice fel de eretici. Astfel un text frances medieval, citat de Du Cange, spune: «Envoia son fils en A l b i g e o i spour destruire Fheresie des *Bougres* du pays». Fanatismul popular, acuzând pe eretici de desordini infame, dete cuvîntului *bougre* însemnarea de «celui qui se livre à la dâbauche contre nature» (Littré) : Dicti praeterea *Sulgari* puerorum corruptores; interdum *Bulgari* saQ *Bougres* dicti xovogdtai; bougrie, si est habitei* avec les bestes (Du Cange). În franceza modernă *bougre* a devenit un termen de dispreț, o injurătură întrebuițată numai în limbagiul cel mai de rînd.

În vechea limbă românească, Bulgarii se numesc *Șcheaii*, ea în următorul citat din cronica lui Moxa, p. 377 : «În zilele împăratului Constantin Bărbosul trecură *Șcheaii* Dunărea și luară țară multă de la Greci» (2).

Acest cuvînt se trage din albanesul &kla-u (=skliav) «bulgar» din neo-grecul *anX&Șoț*, medio-lat. «sclavus»; ital. *schiaivo*, fr. *esclave* din germanul *Shlave* pentru *Slave*, engl. *slave* : cuvînt aplicat mai întăi la prinșii *slavoni* șerbiți de

(1) Atari porecle le dă bucuroș poporul vecinilor sei. Românul numește pe Neamț *Șonf* safl *Șonțisor*, ceea ce va să zică «olog, șchiop» (ung. *sânta* «purclus, boiteux»), pt Ungur *Șocăț* adică «șoricel» satt *Șoanghr*, pe Grec *Cațaon* adică «canalia» și *Capră* saii *parpahe* adică «plăcintar», pe Evreii *Iudă*, etc. Tircii poreclesc, bunăoară pe Moldoveni «bol moldovenești» (*bogdani nadan*), pe Munk-nl «țigani» (*cingliani*), pe Bulgari și Sărbl «tălhari» (*Maidud*), pe Țigani «Faraoni» (*firauni*) etc. Cantemir, *Istoria imperiului otoman*, p. 340 nota.

(2) Până astăzi Românii din Ardeal numesc o suburbia a Brașovului *ținutul Schtilor*, ungurește *Bolguseih* adică «colonia bulgară». *Scheii*, *Schei* se numesc și mai multe localități în România.

Otlo cel Mare și de urmașii sei. De la secolul al X-lea vorba *sclavus*, propriu «Slav», dobândește, m limbile europene, sensul general de «rob» fără deosebire de naționalitate.

Această generalizare a numelor propriie prezintă o mare varietate și ne întâmpină pe toate cărările limbei. Ea se manifestă în Fauna și în Flora graiului, în feluritele numiri de stofe, jocuri, vinuri, etc, despre care simpla răsfoire a unui dicționar ar putea procura un bogat seceriș de exemple. Trecend cu vederea acestea, ne vom mărgini la un numer oarecare de apelative mai importante, cari își irag origina de la nume propriie Oe ființe sau de locuri.

Unele din aceste numiri au o origină de tot recentă, ceea ce nu le împedică a se generalisa din ce în ce mai mult în limbă.

Pălăria cea înaltă și cilindrică, numită și *capelă*, poartă în genere numele de *joben*, după pălărierul frances *Jobin*, prin care a ajuns la modă.

Figura comică a doftorului nemțesc *Fiatmuc* a remas asemenea in limbă pentru a desemna pe «un om tont.» dându-se cu preferență celor străini.

In cânticelul comic «Mama Aghelușa dofloroae» de Alexandri (Teatru, p. 14) : «Pentru dureri de cap... cunosc doă leacuri fără greș... le am învățat de la răposata doftoru *Flaimuc*, care s'o dus de mult. pe ceea lume, ca să'și vadă bolnavii».

In piesa «Florin și Florica» de același (Ibidem, p. 912) : «Da ce ai pățit, Florine, de te ai schimosit așa? Ha, ha, ha, parcă ești *Flaimuc* ciubotarîu».

Și mai la vale (p. 91.5) : «Vai! mânea-te-ar moliile, *flaimucul..*»

Jipescu, Opincar, p. 108 : «Numai la Craiova am auzit, că vr'o șase cioflingari, *flalmuci...* aii mizdrit pă puțin un milionaș dă galbiori».

Iată acum câteva de aceste apelative generalisate.

Craii «rege» din psl. *hrali* «rex», care derivă, la rîndul său, din germanul *Karl*, adică *Carolus Magnus*, Carol cel Mare, al cărui nume deveni tipic pentru a desemna pe suverani, întocmai ca *Caesar*, de unde germanul *Kaiser* și rusul *țari*. Tot astfel siglul *Io*, atributul comun al Domnilor în țările române, se trage încă din timpul imperiului româno-bulgar, de la vestitul loanițiu Asan (1).

E remarcabilă accețiunea peiorativă; «desfrînat», ce a dobîndit vorba *craia* în graiul zilnic, bunăoară în următoarele versuri din «Tragodia» lui Beldircan (Cronice III, 358) :

Strejile lipsite toate, la culuce nime nu'I,
Craii clin lași fiecare era după cheful lui.

(1) Papiu Ilarian, *Tesaur* I, 56—58 și Hasdeu *Cuvente* I, 227. — D. Ureche, într'o notiță la cronica lui Raimund Muntaner (Hasdeu, Arhiva ist. I, 2. 180) compară pe românul *Io* cu spaniolul *En*, care figurează asemenea înaintea numelor propriie. Acest *En* însă e o prescurtare catalană din *dominus* (dom-en în loc de dorn-in) imediat înaintea numelor propriie, precum femininul seu *Na* nu'l de cât o prescurtare din *domina* (dom-na): **En** Horal, *Na* Măria (Diez, Worterb. I, 157).

**Spargerii de dugheni și case și beții câte volesti,
Căci pe dinșii cu seimenii nu puteai să'1 pedepsești.**

A se alătura de acest sens francezul «vivre en roi» și românul «bețiv n»-*părătesc** pentru a zice «bețivan». O cauză identică a făcut, ca vorba *boierie* să capete sensul de «boală lumească».

Mai pomenim aci și poetica numire *crciiti nou* pentru «lună nouă», la care se roagă fetele și flăcăii pentru împlinirea dorințelor lor și asupra căreia se poate citi frumoasa poezie cu același nume de Alexandri.

Brașoavă, primitiv «marfă de Brașov», obicnuit «marfă proastă», deveni un nume apelativ pentru tot ce'1 fals, exagerat sau neînțeles: palavră, minciună.

În piesa «Rusaliile» de Alexandri (Teatru, p. 706) : «Bietu Ferchezanu era brașovan și'mi spusese *brașoave**.

În «Agachi Flutur» (Ibidem, p. 739) :

Neculae. — Gata sum pro confesară

Agachi. — (serios) Neculae, nu'mi vorbi brașovenește, că nu'mi plac brașoavele.

Vorba se aude numai în Moldova, dar în timpul mai nou a trecut, ca multe altele, și în graiul muntean, de pildă (Cal. Basm. 1882, p. 50) : «Slugile, amelite de așa *brașoave* late..., îl crezură și se supuse fără să cărmească poruncilor lui».

Criș' satei *Gris*, propriu «Croesus», ea în următorul pasaj din Alexandria, p. 81 : «Și atâta aur și argint afla, cât se sătura toată oastea de avuția lui *Gris* împărat». De aci apoi sensul apelativ «bogat, puternic» mai cu seamă în locuțiunea moldovenească *crișu-eit* •'

În piesa «Rusalii» de Alexandri (Teatru, p. 71 S) :

**Prefectul meii stă nevezut
De țimitești necunoscut.
El în oraș șede pe lcre,
Vara 'n grădini, larna la foc.
Dar, *crișul eu* \ toți me rivnesc.
Și ca de un drac toți se feresc.
Că's subprefect de un ocol
Ș'in țeara mea joc mare rol !**

În «Florin și Florica» (Ibidem, p. 912) : «În sfârșit is boier!... cu ciobucu meu, cu giretca me, ou surtuca me... *Grișu cil* ! știu, că am să mi-o scot în piele de acu 'nainie !»

Dar vorba poate servi și ca un calificativ, de pilda în dialogul următor din «Sgârcitul risipitor» (Ibidem, p. 1635) :

Ischluzarliu. — Se zice că lasă o avere mare; căci toată viața lui a trăit sărac, ca să moară bogat.

Doctorul. — Nu ți-oifi putea spune, domnul meu.

Ischluzarliu. — Cu adevărat, d-ta ești sosit de curînd din străinătate și nu poți ști; dar, de s'ar crede ce se vorbește în lume, apoi *crișul Polidor* ! . . știu, că va avea de unde să taie stosul!

Banclu, propriu diminutiv de Ia *Dan* (comp. *Stanctu* din *Stan*), «it» apelativul copiilor de țigani, cart poartă obicnuit acest nume.

Intr'o anecdotă populară de Speranță (Contemporanul I, 803): «Și la Mere cu țiganca și cu dancii au plecat...»

In piesa «Iorgu de la Sadagura» de Alexandri (Teatru, p. 1052): «.. Unde's scripcarii? . Iată'fl.. Ean ascultați, dancilor... t&mt cântați o horă de cel bătrânești, cum le plăcea părinților noștri».

Xenopol, în «Brazi și putrigaiu», p. 182 : «Un țigan se hotărî să'și Îngroape singur copilul, dânciulețul, pe care i-l luase cel de sus».

Frențe saii *sfrenție* «syphilis» literal «boală franțueeatcă* ca și cealaltă numire românească *malafranță* de la neo-grecul (iaXa<pp<ivtCa (=ital. mal *francese*), boala considerându-se ca provenită din Franța. Fie-eare națiune a atribuit alrointerea numele el poporului invecinat: Italianii, Germanii și Englesii o numesc *mal francese*, *Franeosenpochen*, *french pox*; Francesil, la rîndul lor, *mal napolitain*; Olandesil, Maurii și Portugesil *boală spaniolă*, *boală castillană*; Orientalii *boală creștină*; Asiaticii *boală portugesă*; Persianil *boală turcească*; Polonii *boală nemțească* și Muscalii *boală leșească*.

Gaspar, unul din cel trei crai de la răsărit, despre care se zice, în cântecele de Irozî, că ține «binele crăilei în părțile Arăpiei», a devenit numele apelativ al Țiganilor. Această tranșiune se explică, după d. dr. Gaster, prin aceea «că unul din cel trei crai, adică *Gaspar*, se representă ca un *Arap*, căci, după legendă, era împăratul *Araviel** (1).

Acest nume, pe care l'a purtat și un Domn al Moldovei de origină apuseană (Fotino III, 67) a devenit, sub forma *gasper*, o poreclă populară a țiganului în genere sau a lăutarului, apoi în special a țiganului prichindel, tânăr și fudul. Iată câte-va exemple.

Jipescu, Opincar, p. 101 : «Însă, cum păși pă ușă, tlrta-mlrta, s'a uimăcit ăl dintăi *gasper*...»

Conv. lit. XVIII, 207 : «Ne am săturat descărțăiturilea doi păcătoși de *gasperU*.

Șimaiobicăuilăeste ntrebuițarea femininului *gasperița* pentru «țigancă».

Ispireseu, Basme, p. 63 : «*Gasperița* de cioară ce să facă, ca să pono-sească pe doamna sa?» safi mai la vale (p. 66) : «*Gasperița* se duse Îndată în bucătărie».

Forma diferențiată *ghesperiia* e numele unei ztne rele și slute, al cărei tărîm s'afllă dincolo de vintul turbat și despre ale cărei fapte nelegiuite povesteste basmul «Piciul ciobănașul și pomul cel fără căpătăiu» (2).

Tot după negreață a fost poreclit țiganul cu epitetele populare *arapină*, *cioară* sau *cloropină*, precum pe de altă parte *calau* «gâde», propriu «țigan» («călăii fiind mai toți țigani») e țigănește *Mlo* «negrul», o numire (sanscrită)

(1) Gaster, *Literat, pop. rom.*, p. 498.

(2) Ispireseu, *Basma*, partea II, fasc. I, p. 127—144,

mai mult apelativă în opozițiune cu *parno* «albul» adică nețiganul, ca și o alii poreclă a lor *melelo* «Negrul» (comp. ngr. u.eXdvt)(1).

O altă numire românească a țiganului e *faraon*—întocmai ca turcește *ferrevni* «țigan» dela *Farao* și ungurește *Farao-nep* «țigani» literal «poporul lui Faraon»—și *ighiptean* (Jipescu, p. 101 : uite așa o pățiră cioacile și grauri dă *ighiptenl*), macedo-rom. *ghift* «lăutar, țigan» din ngr. ἰο<pn]c, alb. *Xefcu*; medio-lat. *aegyptiacus*, engl. *gipsy*, sp. port. *gitano* (=aegyptianus), poporul luându'î ca veniți din Egipt, deși această țară n'a fost nici măcar o stațiune principală, precum Franceesul li numește *bohimien*, fiindcă au emigrat în Franța din direcțiunea Boemiei.

Irod saii *irozi* se numește, în Moldova, masca, cu care se colindă de la Crăciun până la lăsatul secului (25 Dec.—7 Ian.), după numele lui *Irod*, împăratul Iudeii, care figurează în reprezentațiune. Același teatru religios se numește, în Muntenia, *Vicleim*, după numele orașului *Vitleim* saii *Betlehem*, unde s'afl omorît pruncii de către Irod (2).

într'o poveste de Creangă (Convorb. lit. IX, 404): «Ți se părea cucoșu, că'î un *irod* de cei frumoși».

Iată alte câteva apelative religioase derivate de la nume proprie :

Iudă, o sărbătoare băbească pe ziua de 19 Iunie, care poartă furtunile și bate țarinile cu peatră—de unde apoi, luându-se efectul drept cauză, în graiul vinăloresc «o grămădire de arbori răsturnați», bunăoară în următoarele versuri din balada «Vinătorul Carpaților» de Rucăreanu :

Vlnătoru] se oprește :
 «Jos, copit, pe brânci cu toții !
 Auzirăți șueratul
 Caprei negre ptnre stăoce ?
 Ne-au ulmat; dar stnt aicea.
 Drept l' aninătorl v8 duceți
 Și vedeți de le luați vtntul,
 Ca nici una să ne scape I
 Iar în *ludele* din față
 Se țin cerbii, staă și urșii;
 Dați la câini îndată drumul!...»
 În *luzi* gonesc copoii, spre virf ei se'ndreptează,
 Din ce'n ce chefuitul mal mult se înteește....

Această numire, observă autorul (3), «derivă de la un vi n t foarte furios, ce bate mai în același timp din mai multe părți și pe care vlnătorii munteni l'aQ numit *ludă*, pentru că, duefend mirosul de pe tot locul de la om la vînat, acesta ll ulmă, fuge și se depărtează, astfel că toată osteneala vînătorului rămâne In van».

(1) Vezi și alte numiri ale Țiganilor derivate de la euloarea lor relativ neagră la Diefenbach, *Volkerkunde Osteuropa's* II, 297.

(2) Teodorescu, *Poesii populare rom.*, p. 98—99, 102—109 și 109—119.

(3) Rucăreanu, *Modeste încercări poetice*. București, 1873, p. 65.

Lazaretul «datină practică numai în unele localități, ca doi sate trei copii să umble din Cîsă. Io Cetiți în tiS3 numii i « Sămbăta lui *Lagăr*» sau a Floriilor, cântând pe o aria monotonă versuri... »(1).

Scaloean e «chipul unui om mititel ca de o palmă de lung și făcut de lut», pe care locuitorii din Dobrogea îl pun într'un sicriu de papură și'l dau pe Dunăre, în Joia din săptămâna a patra după Paște, recitând :

Scaloeni, scaloean,
Trupușor de dieiean... (2)

Aceeași datină există în Moldova și răposatul Săuleseu o descrie cam în modul următor : În timp de secetă țărancele iac din pământ galben un chip de om, numit *Caloian* sau *Scaloean*, pe care, puneniul într'un coșciug, îl bocesc și'l îngroapă între bozii sau la puțul satului. După trei zile îl desgroapă și'l aruncă pe gărlă (3).

Acest cuvînt, pe care Săuleseu îl pune în legătură cu *Caloian* (KaXoiavo?), supranumele lui Ioanițiu, fratele mai mic al lui Petru Asan, căpetenia imperiului româno-bulgar, se întrebuințează ca un apelativ spre a desemna pe de o parte pe «o femeie cu apucături bărbătești» adică ceea ce Latinii numeau *virago*, iar pe de altă parte pe -un om ușor, repede în mișcările lui, gata a umbla în toate părțile», bunăoară într'o snoavă de Ispirescu, p. 77 : «Tartorul trimise un *scaloean* de drăcușor...»

Vasilcă se numește capul de scroafă, împodobii cu flori, panglice și verdețuri, eu care flăcăii colindă la sfîntu *Vasije*.

Proverbul «*Vasilca*, cât de mull vei împodobi-o, lot *vasilcă* rămâne» îl explică Goleșcu (Conv. VIII, 69) adică «cele urile când se împodobesc».

În «Sorcova» d-lul de la Vrancea s'află descriere a acestui obicei (Sultănică, p. 182) : «Taraful lăutarilor de sub Solir Ciupitul, țambalagiul Olănitei, împodobise de prețiu un cap mare de porc cu tibet conablă și albă; tru, cu busuioc și cu cercei roșii în amîndoa urechile; și mi-i vîrșe în dinții rânjiți un trandafir umplut cu tocătură rumenă de pecie și de mușehiu».

Nume de animale de ia nume de persoane ne întîmpină adesea în limbă.

Martin e numele popular al ursului numit și *Gavrild* sau *Vasilică*, pe când la Francoesi *Martin* e numele măgarului, *Martin-pâcheur* «alcedo» și dininutivul *marlînc* «lăslun» ca germanul *Martinsvogel*. Rusește *mart&ka* însemnează «mămuță», *vuslltu* diminutiv de la *Vasilii* o nume de pisică, iar *misha* din *Michailu* al ursului.

În povestea «Soacra cu trei nurori» de Creanga (Conv. lit. V, 333) : «Oare nu cumva nenea *Martin*, a dat raită pe la d-ta pe a casă».

În «Harap-alb» de aceeași (Ibid. XI, 180) : «Iaca u r s u l se trezește și după dînsul, *Gavrilc. ..*»

(1) **Teodorescu**, *Ibidem*, p. 202.

(2) **Burada**, *O călătorie în Dobrogea*, p. 26.

(.''•) *Mănușii din manuscrisele lui G. Săuleseu în Analele Acad. rom.,* seria 11, tom. XII, secț. 11, p. 160.

Mătieș saii *Machtaș*, în Transilvania, numele gaiței ea și ungurește *mătyás* «garrulus glandarius» identic cu *Mătyás* «Matei», precum germanul *Staar-mats*, în care *matz* corespunde asemenea lui Matei.

Numele moldovenesc al pisiceii, *mățã*, e pus în legătură cu serb. *maja*, care, ca și germ. *Mieze*, înseamnă propriu «Mărioară» (sp. *mărim* «coțofană»), precum serb. *macka* «pisică» e literal «Matelaș» și rus. *мишка* «pisică» e propriu «Mihalache».

Compară-se totuși cu românul *mățã* italianul *muccia* «pisică» din proverbul : *chiamare la gatta muccia* «a chema *pisica* mățã» adică a desemna ceva cu un nume desmierdător. Numirile de *mățã* și de *pisică* (comp. engl. *puss*, numele răsfățător al pisiceii, *alb. piso* «pisică» după strigătul *pis, pis!*) ar fi deci ambele onomatopoeice.

Specia de «corvus», numită în Argeș «papagal țigănesc», poartă moldovenești numele de *stanca* sati *stâncușoarã*, identice cu omonimele lor femeiești.

Grangurul poartă, în județul Dolju, numirea de *Zamfirã*, iară unii Români din Bucovina cheamă *Ștefan* pasărea «cucu» (1).

Dintre plante pomenim : *Jlristoforiță* saii *earba sfântului Hristofor* «*Actoea spicata*», *Crăstăval* «*Cirsium oleraceum*», *earba Iul Timofti* «*Phleum pratense*», *Nemțisor* «*Delphinium consolida*», *Ungurean* *Marrubium vulg.* și *Ihgureancã* «*Arum maculatum*» (Brândză).

Solomonie înseamnă maîntâi cartea magică «*Clavicula Salomonis*», atribuită regelui Solomon, apoi în genere «tot felul de farmece, de vrăji».

Despre știința universală a lui Solomon povestește un hronograf românesc «cã afl aflat firea a tot ce laste în lume... pe supt ceriu și pre pãmînt și în ape, toate cu înțelepciunea sa le au aflat... Așisderea și planitele și crugurile și toată tocmala ceriului și de supt ceriu știea și cum va lega pre diavoli, și cum îi va chema pe numele lor, și toate vrăjite...» (2).

Stamati, în povestea! versificată «*Ciubăr-Vodã*» (Musa rom., p. 110) :

Dar Jatã cã aã vezut
Pe-a el scumpã brãþea
Un baer de matostat
Cu multe scrijilituri,
Ce foarte se potrivea
Cu slova, ce aO fost scris
impãratul S o l o m o n
In *Solomon*ia sa,
Pre care carte cetea
Prea ades Domnul Ciubãr.

Și mai la vale (p. 115) :

...Pata judelui,,
Insã f a r m i c e știind

(1) Marian, *Omit. pop. rom.* I, 6; II, 132,

(2) Gaster, *Literat. pop. rom.*, p. 336.

Și, fiindcă și Ciubăr
 Credea în *Solomon*,
 Pe dînsa el o avea
 De dragoman credincios
 Între dracul și între el.

În povestirea «Moș Niehiior coțcarin» de Creangă (Conv. X, 380): «Noroc că eti știu *solomonit* și nu mă prea tem nici de balauri».

În povestea «Harap-Alb» de același (Ibid. XI, 181): «Nu se poate apropia nimene de cerb, căci este *solomonit* și nici un fel de arme nu'i prinde».

Asupra vorbeii *solomonar*, cum se numește în Transilvania vrăjitorul său astrologul «care caută stelele pe cer», d. dr. Gaster a scris o prețioasă monografie, în care dovedește, că vorba e identică cu *Șolomanțe*, formată printr'un compromis între *Salamanca* «unde se învață magia» și *Solomonie* «măiestria lui Solomon» adică faimoasa Universitate spaniolă, în care se profesa magia după cartea cabalistică «Clavicula Salomonis» (1).

Troian, paleo-slavic *troian* «Trajanus», după numele marelui împărat, ale cărui valuri să șanțuri dintre Prut și Nistru aă făcut pe popor să identifice numele săQ cu toate marile zidiri din aceste țări (comp. serbește *troian* «zidari ce datează de la împăratul Traian»).

Și bătrânii noștri cronicari vorbesc de acea faimoasă construcțiune, ce se întinde

Pe câmpia dunăreană, care fuge în depărtare,
 Unde ochii se afundă dintr'o zare într'altă zare,
 Ca pe sinul fără margini și pustiu de ocean,
 Unind două orizonuri, iată *valul lui Traian* t (2).

Miron Costin (Cronice I, 21) spune, că «de acest vestit împărat e și șanțul săpat, *Troianul*, de ostile sale, în vecinica pomenire, începând din țara muntenească peste toate apele aceste, care s'au pomenit : Șiretul, Prutul, Nistrul, Buhul și Niprul până la Don».

De asemenea, în letopisețul său (Ibidem, p. 249), povestește, că această țară a fost mai «înălăi descălecată de Traian, împăratul Rîrnului, a cărui împărat numele trăiește între noi până astăzi cu ș a n ț u l c e l a c e s e z i c e *Troianul**».

O câmpie de lângă Turda în Transilvania poartă numele de *Prutul lui Traian*, iar dunga albicioasă cu multe stele pe cer—*calea lacteă*—se numește românește *Calea lui Troian*, pe când în Occident, ea poartă numele de *chemin de saint Jacques, cantino di sant Yugo, Jahobstrasse* (3).

(1) Jf>gic, *Archiv filr slavische Philologie* VII, 281—290.

(2) Alexandri, *Poesii* III, 92.

(3) Același rîfi albiu de stele

ce merge spre Moldova din tainicul noean

se mai numește și *Calea robilor*, din cauză că servea de călăuză robilor scăpați din mâinile Tătarilor (Alexandri, «Calea robilor»! :

Și rîul cel de stele e călăuzul tainic,
 Ce duce la Moldov.i pe rătăcitul cainic;
 Și câmpul e Bugeacul cu orizonuri mari,
 Bătut de oameni searbezî, ce fug de la Tătari.

Vorba *troian* a devenit românește un nume comun pentru orice grămadă de pământ, pentru orice întărire mai înălțată, pentru orice nemete sau moie de omăt.

Într-un document, slavon de la Ștefan cel Mare din 1489, *troian* figurează re cele câteva cuvinte românești intercalate în textul slavon, ca *bucată*, *iu*, *limba-dulce*, *Rumâr* și se ia drept delimitare hotarnică (Hasdeu. *Arta ist.* I, l. 155).

Într-un fragment de Cronică anonimă, atribuită de d. Hasdeu lui Nicolae I. Ionescu, se vorbește despre Traian Ulpie (Cronice I, 88), că «pe unde mergea, imuri mari de piatră și șanțuri groaznice trăgea, pe unde și âmbra, preia și până astăzi se văd și la noi aici în țară, cărora încă *trolanurl* le zic, rămăind de atunci de în om în om acel nume, carele se trage și până azi, măcar că foarte puțini sînt, care să știe drept ce le zic *trolanurl*? Iar ista este adevărul, că de oștirea acelu mare împărat, Traian Ulpie, sînt icate și nu numai aici, ci și printr'alte țări așa ai făcut, cum s'aa zis, pentru isărămăle neamului omenesc pomenire de mari și de puternice faptele lui». Cuvîntul luat obicinuît în sens de «morman, nemete» adică «grămadă de nînt sau de zăpadă» se aplică la figurat pentru «grămadă» în genere, alexandri «întoarcerea în țară» (Poesii I, 221) :

Sania'mi cea mică, murgul mea cel dalb
Lăsau urme albe pe omătul alb.
Sburam noi ca gândul, ce me 'mpresura;
Gândul mefi, ca mine, în ceruri sbura.
Ea resbăteam Iute *troieni* de ninsoari,
El lăsa în urmă'i *troieni* lungi de nori.

în pastelul «Iarna» (Ibid. III, 9) :

Din văzduh cumplită eamnă cerne norii de zăpadă,
Lungi *troiene* călătoare adunate 'n cer grămadă;
Fulgii sbor, plutesc în aer ca un roia de fluturi albi,
Răspândind fiori de ghlață pe al țării umeri dalbi.

într'alt pastel «Viscolul» (III, 13) :

Crivă;ul din mează-noapte vijie prin vijelie
Spulberând zăpada 'n ceruri de pe deal, de pe câmpie,
Valuri albe trec în zare, se așează 'n lung *troian*
Ca nisipurile dese din pustiul african.

în poema «Dumbrava-Roșia» (III, 2. 4) ; •

În țeara cea mică
. . unde pe sub earbă câmpiile frumoase
Ascund *troiene* albe de-a dușmanilor oase....

înlintineanu, în legenda «Făt-frumos» (Poesii I, 427) :

într'o zi cu dulce soare
Drăgălașul Făt-frumos
Prin *troiene* de ninsoare
Trece mândru și voios.

Numele strălucit al împăratului roman a fermecat, imaginațiunea diferitelor popoare. El răsună adeseori în legende și cântecele populare ale Rutenilor, Șerbilor și Bulgarilor, ba el figurează chiar în Panteonul slav alături de *Ilurs*, *Veles* și *Perun*. Într-o veche epopee rusească din secolul al XIII-lea se vorbește de un *trop troiani* «șanțul lui Traian» în guvernământul Chievului, iar în poeziile populare bulgărești se povestește de «Țarul Troian», stăpânul unor comori nesecate, căruia îi cură aur și argint din 70 de cișmele. Sub Balcani e un oraș *Troian* și peste Topolnița, lângă Tatar-Bazargik, duce *Troianov most* «podul lui Traian», unde nu departe sînt ruinele numite de popor *Troianov grad* «orașul lui Traian» (1).

Toate acestea dovedesc, eă într'adever amintirea marelui împărat trăiește până astăzi în numele *troian*, cu care Românul poreclește orice ridicătură, drum saă șanț mai răsărit, precum și în valul lui *Traian*, lunga liniă de șanțuri, care se întinde neîntrerupt de lângă Constanța până aproape de Cernavodă. Această construcțiune, ea și multe altele, deși posterioară lui Traian aproape cu trei secole (2), îi s'a atribuit totuși de popor, în închipuirea căruia el înfățișa pe constructorul prin eselență, de la care proveneau toate meterezele și clădirile mai însemnate.

«Traian, părintele Românilor, rămâne neșters în amintirea lor; prin el și în el ei văd tot ce'i trainic, de la munții de zăpadă ridicați de viforul lernei, *troiene*, de la valurile de pământ și dîmburile, cari întrerup monotonia șesului, *troian*, și până labriul de stele infipte pe bolta cerească, *calea lui Traian*»(3).

§ 4

Restrîngerea sensului.

Bacă am cerceta cuvintele franceze : *avaler*, *meubte*, *viande* din punctul de vedere semasiologic, am constata, că tie-care din aceste vorbe a pierdut semnificațiunea primitivă generală și a păstrat numai o însușire specială a sferei sale logice. Astfel, ceea ce însemna la început «a coborî, a da la vale» (*av. l-ad vallem*) se restrînse la un anume fel de coborîre, a alimentelor, adică la «a înghiți» (*avaler*); ceea ce exprima primitiv «tot ee se poate mișca din loc» (*mobilis*) s'arestrîns la anumite lucruri de casă, la «mobilă» (*meuble*); în fine, ceea ce desemna originar «lucrurile cu cari cineva trăiește (*vivenda*) se specialisă pentru «carnea animalelor» (*viande*)-

Evoluțiunea către specializare a semnificațiunilor o compară Fuehs cu creșterea unui arbore : trunchiul cel tare și puternic, din care se nasc și câteva stirpături, produce mai multe ramuri, fie-care ramură iar mai multe crăci; crăcile, mici vlăstare; câte o ramură sau cracă negreșit, se vestejește în cu-

(1) Jirefiek, *Geschichte der Bulgaren*, p. 74 urm.

(2) Tocilescu, *Revista*, An. II, voi. II, p. 179,

(3) Tocilescu, *Istoria română*, p. 208.

rind, pe când altele se răsfră cu atât mai îmbelșugat; uneori crăci din diferite ramuri se confundă într'atâta, în cât abia le poți despărți (1).

Ca și în paragraful precedent vom da și aci mai întâi o listă de cuvinte latine, cari și-ai specializat. sensul trecând în limba română, după care va urma un număr oarecare de vorbe, ce ari suferit aceeași schimbare semasiologieă în limba modernă.

A. CUVINTE LATINE SPECIALISATE ROMĂNEȘTE.

Anima, înrudit cu grecul *ăvsuo?* «vînt», a păstrat încă această însemnare primitivă în Lucrețiu : *aurarum anima*», «adierile vînturilor». Sensul clasic de «sufflare sau principiu de viață» se restrînsse românește la *inimă* (cor), considerată ea centrul principiului de viață și de simțire (2): popoarele moderne privind *inima* ca reședința afecțiunilor și a sentimentelor în opozițiune cu cei vechi, cari o socoteau de lăcaș al inteligenței (comp. *cordatus* «priceput» literal «inimos»). Dar anumite locuțiuni : *om fără inimă, nu'ți face inimă rea*, etc. mai păstrează încă unele din accepțiunile cuvîntului latinesc, care fu înlocuit pe de o parte cu expresiunea metaforică *suflet* pentru oameni, pe de alta cu aceea de *abur* sau *bleasc* (=psl. *blesku* «splendor, fulmen») pentru animale.

Apponcre «a pune lângă» s'a specializat românește numai pentru «punerea» sau disparițiunea astrelor, adică pentru noțiunea numită și *asfințire*, pe când dialectul macedo-român a păstrat sensul original al cuvîntului «demitere», trecut și în limbile romanice : *se te apuni capiu a teu* «pune'ți jos capul» (Daniil). Participiul *apus* «occidens» își găsește o analogia în formele romanice : *U.ponenle* (=ove il sol si pone), sp. *poniente*, prov. *ponent*; macedo-român *apusu* însemnează «humilis» (Kavalliotis), adică același lucru, ce'l exprimă Alexandrescu în versurile asupra Turnului Curții domnești din Tirgoviște :

... și în vale să privesc
Mărețul Turn, trist martur l'al nostru *apus*,
Ș'a cărui origină în secol s'a repus.

Apprehendere sau *ăpprenderc* de la sensul general «a apuca, a lua» a trecut românește la cel special «a lua foc sau lumină», reflexiv «a se înflăcări» : Istriano-Românul zice asemenea *apriind* dar mai des *prind* (foclu). În limbile romanice forma compusă o întrebunțează Italianul numai' reflexiv (*apprendersi il fuoco*), alminterea : *prender fuoco* ca și fr. *prendre feu* : Francezul pentru noțiunea abstractă «a lua în conștiință» adică a «învăța» (*apprendre*), pe când forma *eprenăre*, de unde participiul *epris*, avea asemenea în vechime înțelesul «a se înflăcări» la propriu și la figurat.

Campana în evul-mediu «clopot și balanță», ambele numite astfel după provincia *Campania*, a transmis românește, sub forma *cumpănă*, numai sensul

(1) Fuchs, *op. cit.*, p. 209.

(2) Latinește deja *anima*, primitiv identic cu *animus*, se lua mal mult în accepțiune fizică, rezervându-se termenul respectiv pentru însemnarea morală,

din urmă, adică acela de «siatera unius lancis» (Isidorus), ca și psl. *lapona* «lanx, siatera» și ung. *"kompona* «stafera». Primul sens, păstrat în macedo-românul *cămpână* «tintinabulum» și în albanesul *cămbână*, fu înlocuit românește cu slavicul *clopot*, propriu «strepitus», de care se poate alătura daco-românul *zvon* «rumor, strepitus» în raport cu psl. *svonit* «sonus, tintinabulum», cum și însemnează vorba la Români de pe lângă Verset și la cei din Istria. Următoarele versuri din «Despot Vodă» de Alexandri (p. 102) :

A ! dulce este viața și bună e puterea,
Când Domnul răsădește în țară mângălerea.
Și mii de mii de glasuri într'un acord frățesc
Cu a clopotelor *zvonuri* în cale'l se unesc...

lămuresc această asociațiune logică.

Capere s'a restrîns, sub forma (*in*)*căpere*, oarecum la «Iocum capere» adică «a lua loc, a ocupa», sens deja în Vulgata, Ioan VIII, 37 : «Sermo metis non *cap/t* in vobis», românește : «Cuvîntul meu nu *încap* **in** voi». Tot așa și în celelalte limbi romanice : it. *capere*, sp. port. prov. *cabere*, intransitiv «a avea loc». Frequentativul *captare* a încercat de asemenea o specializare de sens, redus oarecum la «oculis *captare*» ca în Lex salica și la Isidorus : *cattat* i. e. *videi*, de unde românește *cătare* «a privi, a se uita» ca în vechea spaniolă și potugeseă : *catar* «a vedea, a privi» ; pe când în spaniola și portugesea de astăzi vorba însemnează «a gusta, a cerceta» adică tocmai ca în dialectul macedo-român : *caitare* «a gusta, a căuta». Forma diferențiată daeo-română *căutare*, aplicată în special pentru acest din urmă sens, ar deriva, după d. Burla, din participiul *cautus*, pe care graiul popular Fa confundat cu prima formă cu atât mai ușor, cu cât ambele stau într'o strînsă legătură logică : *a căta* nu este alt ceva de cât *a căuta cu ochii*. La Istriano-Români *caut* să *cavt* întrunește într'adever ambele aceste sensuri : *a cerceta* și *a privi*.

Cibus «mîncare» a devenit românește *cib* «mîncare pentru porci sau pentru paseri de curte».

Clarus «luminat, limpede» s'a restrîns la adverbul *chiar* «mame, justement», pe când vorba s'a păstrat în istriano-româna (*chiar* «limpede») și în albanesă (*shar* «curat, senin»). Tot astfel latinul *fortis* «tare, sdravăn» se regăsește numai în adverbul *foarte*, pe când albanesă posedă *fortă* adj. «tare» și *fort* adv. «foarte».

Fructus «rod, folos», sub forma *frupt*, trecu la însemnarea mărginită de «rodul oilor» adică «lapte», de unde sensul special religios «mîncare, bucate de dulce». Pravila lui Vasile Lupudin 1646, p. 1 : «De se va găsi cineva vr'un păstor de oi să fie mulgînd oile slăpănu-său furiș și de va fi vînzînd *fruptul* săși pearză simbria și să fie bătut foarte».

l'ruptul oilor din acest citat esle pe deplin identic cu *mana* vitelor, de unde adjectivul *mănos*, primitiv «lăptos» (*vacă mănoasă* «care dă lapte mult»), care, ca termen ciobănesc, s'a generalizat identificându-se cu «fructuosus». Macedo-românul *frutu*, istriano-românul *frupt* sau *frut*, și albane-

sul *friut* att păstrat accepțiunea primitivă, înlocuită în daco-română prin slavicul «rod, roadă».

Eumus «pământ» s'a restrîns românește la un anume fel de pământ : *humă* «pământ moale, de lipit».

Mănere «a rămănea» s'a restrîns la sensul de «a petrece noaptea», rezervându-se semnificațiunea generală compusului *rgmănere*.

Masculus «de parte bărbătească» s'aplică românește, sub forma *mascur*, «porcului scopit și îngrășat», precum sardul *mascu* însemnează «berbece» (aries). Dar macedo-românul *măscuru* a păstrat sensul original «mas».

Monstrare, de la sensul «a arăta» în genere, a trecut la cel special peiorativ «a arăta greșeli, abateri» : *mustrare* «a certa cu vorbe aspre, a imputa».

Nutricium «hrană, mijloc de hrană» s'aplică românește, sub forma *nutreț*, în special pentru «hrana vitelor».

Petere «a cere» s'a restrîns la sensul de «a cere în căsătorie» (*pețire*), de unde *pețitor*, care corespunde, în privința sensului, moldovenescului *staroste*. într'o strigătură din «Ardeal (Jarnik-Bărsseau, p. 450) :

Nu rânji, lele, dinții,
Că n'am venit a *pețil*!

Safl (Ibidem, p. 447) :

Nu te, maico, supăra,
Că și efl m'ol mărita,
Cam vorbit cu doi feciori
Să'ml trimită *pețitori*.

Dar și verbul «a cere», luat absolut, are uneori sensul restrîns «a cere în căsătorie» bunăoară în următoarea doină din Ardeal (Jarnik-Bărsseau, p. 75):

D'auzl, mândră, ori n'auzl,
Ori n'al gură să r'fispunzl?
Mi te *cere* un diecel;
Mere-Î, mândră, după el?

Sau într'o strigătură din aceeași localitate (Ibidem, p. 408):

Mâl bādță moldovene,
Hal la maica de me *cert*,
Că m'ol face mâniaoasă,
Dar veni-voiă bucuroasă!

Beus însemnează latinește «părit» în genere, fie vinovat sau nevinovat. Termenul general «acusat» se luă românește ca sinonim cu cel special peiorativ «culpabil», de unde *reă* pentru latinul *malus*, întocmai ca și italie- nește *reo* din versurile lui Petrarca :

Perche **morte** fura

Prima i migliori e lascia stare i rei?

Adică : «De ce răpește moartea întâi pe cei buni și cruță pe cei rei?»

Salutare s'a restrîns la manifestarea familiară a salutării, luând locul latinului *osculari*: *a- săruta* «a pune buzele pe față sau mâini». în vechile tipă-

rituri însă, bunăoară în Omiliarul lui Coresi din 1580, vorba păstrează sensul latin. Astfel (Cipariu, p. 42): «Și intră Isus în casa Zahariei și *sărută* Ele-savta și fu deca a uzi Elesavla *sărutătura* Măriei, juca tânărul în mațele ei».

Alexandrescu dă (cam abusiv) același sens cuvântului în «Umbra lui Mircea la Cozia» :

Sărutare, umbră veche! primește închinăciune
De la fiii al României, care tu o al cinstit....

Serus «tîrziu» s'a restrîns la timpul tîrziu al zilei, la *seară*, întocmai ca sp. *tarde* «seara» propriu «tîrziu» și ngr. ~~3p<56~~ «seară» din ppaSoc «încet, tîrziu».

Silva, latinește expresiunea generală pentru «pădure», s'a restrîns românește, sub formele *selbă*, *sihelbă*, *silbă*, *silhă* și *sihlă*, la «acea parte de pădure tînără și deasă, în mijlocul căreia numai foarte cu greu poți străbate» (Marian, Ornitologia II, 210). Vorba se aude la Români din Bucovina, de unde a trecut la Huțeani și la Rutenii munteni, la cari *sehelba* sau *syhla* însemnează «ausgerode^e Waldslelle», Iar în celelalte regiuni ale Galiției *syhla* însemnează «eine hoher gelegte sumpfige Wiese mit diinner, nur fiirPferde geniessbarer, Grasart» (Miklosich, Wanderungen, p. 19).

într'o doină.bucovineană «Bărbatul urît» (Marian I, 96) :

Urite, urite,
Du-te la oi, du-te
într'un virf de munte
Și acolo te-ascur.de
într'o *silhă* verde
Și acolo te perde.

Sati (Ibidem II, 122) :

EQ am încăruntit
Pe marginea *silitelor*,
Ținend calea mândrelor.....

În Transilvania *silhă* se numește o specia particulară de «abies», numită în alte localități «brad alb» (Brăndză).

Talis a păstrat românește, sub forma *tare*, numai accepțiunea particulară «grand, dislingue, important, considerable». Cuvîntul lipsește în dialectul macedo și islriano-român.

Terra, în latinitatea media sinonim cu «praedium, ager, dominium», a transmis românește numai sensul particular «provincia, regio» (*țară*) : sensul general fu înlocuit cu vorba *pavimentam*, ce o am cercetat mai sus. Ardelenii numesc *Țeară* per excellentiam «Țara românească» în special «Muntenia», ai cărei locuitori sînt denumiți «țăreni». Astfel într'o doină ardeleană (Jarnik-Bărseanu, p. 141) :

De-ar fi lună de cu seară,
M'aș duce la badea'n *țeară*;
Luna răsare tîrziu,
Nu pocul mere și să viu.

La Rutenii din Bucovina, cari aii împrumutat vorba de la Români, țara (căra) însemnează «duiūm, mulțime (de popor)».

Torquere «a întoarce, a suci» a devenit românește un termen de industrie domestică, *a toarce* «a întoarce (lână, cânepă in) cu fusul spre a forma fire», latinește *nere*.

Versare «a întoarce de multe ori» a trecut, ca și în celelalte limbi romanice, la înțelesul special «a întoarce un vas umplut spre a'l face să curgă», adică *a'l vârsa*.

Victus «nutriment, hrană în genere» s'a restrîns românește, sub forma *vipt*, pe de o parte numai la «hrana oamenilor» în opozițiune eu *nutreț* «hrana vitelor», precum și la Istriano-Români *vipt* însemnează în Sehihazza «nutrimentul omului (crud sau gătit)».

Astfel Stamati, Musa românească, p. 33 :

Fioros pășește . . . și supt a lui talpe
Părăesc ciolane ș'a morților scafe,
 Căci *mptul* lui **Vronța** era tot de **leșuri**
 De Români, furate de prin ținterimurl.

Iar pe de alta la obiectul cel mai important de hrană, la «cereale», ca și la Macedo-Rornâni *yiptu* «frumentum» (Daniii). Iată câteva exemple despre acest din urmă sens. Paliia din 1581, Gen. XLV, 23 : «Zeace asini, carele grâu, pâine și *vipt* ducea tătini-său pre cale».

Mărgăritarul sfântului Hrisostom (Cipariu, Principia, p. 212) : «Bună roadă *vipturelor* pămîntului și (impure cu pace».

Coresi, Cântarea lu Moisi, 54 : «Și mănăincă pămimul și *vipturele-U*.

Vindicare «a libera, a scăpa» s'a restrîns românește (*vindecare* arhaic *vendicare*) la sensul de «a scăpa de boală, a lecu», lat. *medicare*.

În vechile tipărituri, bunăoară la Dosoftei, vorba are înțelesul mai larg «a restabili, a așeza din noii» tot ce s'a sclintit să stricat. Astfel în următoarele două pasaje din «Viețile svinților» (Noemvrie 125, 183) : «Și nepulându'l suferi pămîntul, s'au desfăcut prăvălindu-l toți și l'au sorbit de viu ca pre Datan și Aviron și s'au *vindecat* pămîntul peste dînsul».

«Iară svinția sa au *vindecat* la loc închisoarea și pe ce țile».

B. CUVINTE SPECIALISATE ÎN LIMBA MODERNĂ.

Goș&ug săă mai corect *coșciug(l)* din psl. *kovucegu* «arca, marsupium, locus», avea odinioară sensul generai de «coș, ladă», bunăoară în următorul pasaj din «Viețile Svinților» de Dosoftei (Noemvrie, 105) : «Și când fu demăneață zăsă Ieremia lui Avimeleh : ia *cosciugul*, fiule, și pasă la viea lui Agripa pre potica muntelui și ado smochine pentru bolnavii poporului».

(1) Această formă se aude în Moldova. Astfel în piesa «Iașii în Carnaval» de Alexandri (Teatru, p. 1118) : «Vină, dacă'ți dă cureaoa și dacă vrei să te viri în *co-Augul isfa* (cu păpuși) cu *Vasilachi țiganul*». Forma asibilată *coșciug* a fost influențată de sinonimul «Rii *r.ox* din nsl. fo)si «*cophinus, sporta*».

De aci, ia același scriitor, expresiunea metaforică *coșciug de bou*, cores-punzând modernului *coș de vită*,, adică trunchiul saă partea superioară la animale : «De aciea pre svinți îi băgară în *coșciuge de bou* și îi aruncară în mare (Ibid. 99-).».

Acest sens s'a păstrat încă astăzi în Moldova.

În cânticelul comic «Păpușariul» de Alexandri (Teatru, p. 58) : «De abia am putut scăpa *cosciugul* cu păpuși din ghiarele lui...»

În Muntenia cuvîntul s'a restrîns la semnificațiunea specială de «lada mor-tului», numită moldovenește *sicriu* (ung. *szekrewy* — lat. *scrinium* «scrin») și *raclă* (comp. *lacră* «ladă, cufăr»), iar ardeleneste *tron* : pretutindenea aceeași asociațiune logică.

Dereagere, din latinul *dirigere*, avea odinioară sensul general «a in-drepta», ca în următoarele exemple din Psaltirea diaconului Coresi.

Ps. V : «Derept vrăjmașii miei *ăereage* către tine calea mea, că nu iaste în rostul lor deadevăr, inema lor deșartă, mormînt deschis grumazul lor; cu limbile înșelăciune = *Gomplana* coram me viam suam. Nam non in ore illo-rum rectum, intimum illorum aerumnae; sepulcrum apertum guttur illorum ; lingua sua dolose blandiuntur».

Ps. XXIV : **Dereage-mk* spre deadevărul tău și învață-mă că tu ești zeul spâsitoriu mieu=Fae ut *incedam* per veritatem tuam et doce me, nam tu Deus salutis meae...»

În limba modernă forma contrasă *dregere* s'a restrîns la sensul de «a in-drepta ceva stricat, a repara».

Durorl, din latinul *dolores*, este sinonim, în vechile texturi, cu modernul «dureri». Astfel în Psaltirea diaconului Coresi, Ps. XVH : «Trecură-mă *durorile* morții și izvoarele fără-leagiiiei Iurburară-mărrCircumdantibus me *doloribus* mortis et torrentibus nequam perterrenlibus me».

În Cronica lui Moxa, p. 347 : «Și cu t r u d ă și cu *durorl* să se hrănească și cu s u d o r i să luereaze pămîntul»:

În «Divanul» lui Cantemir (Hasdefi, Arh. II, 108) : «Un om, când la vîrsta de 80 ajunge, ori-cine îl vede, îl fericește, zicând : Ai! fericit este omul a-cesfa și ferice este de dînsul, căci și-a umplut costul vieții sale și la adînce bătrănețe ad ajuns! Și pană într'atâta tot omul poștește, cunoscând că cei mai mulți cu toate feliurile de *durori* și de p ă t i m i r i sînt îngreuiati și în-greunați...»

Astăzi vorba deseamnă, în graiul popular, o anumită boală «podagra», pentru a cărei lecuire medicina băbească recomandă *earba-de-durorl* «*Polygonatum officinalis*» țBrăndză).

Acest sens îl întîmpinăm deja într'o cronică munteană din secolul trecut, a lu! Constantin Căpitanul, care spune (Mag. Ist. I, 100), că : «Amurat, al doilea împărat al Turcilor, fiind bolnav de **durori**, au lăsat împărat în locul lui pe fiuul său Mehmet tănăra».

Totuși, în de.sr-ftnta™ — * - » •

ăurori e identic cu *dureri*. Așa într'un descântec de soare sec (Teodorescu, Poesii pop. 396) :

Noă surori
Cu noă *durori*....

Fapt, \hL *factum* «faptă», pe lângă sensul generai de «facere, faptă», ce il are în vechile tipărituri, bunăoară în Parimiarul lui Dosoftei, fol. 9v. : «Ă-
ceasta-i cartea *faptului* ceriului și pământului eând se feace» saă în Biblia
din 1688, I Cor. V, 2 : «Cela ce *faptul* acesta au făcut»(1), mai are, atât în
limba veche cât și în cea modernă, sensul special de «vrajă, farmec».

Astfel Dosoftei, în «Viețile Svinților», Oct. 40» : «Un om orecare anume
Aglaid, îndrăgind pe Duspina de frămseătea ei și neputându-să lipi, năzui la
Chiprian, iară Chiprian trimisă în trei rinduri d i m o n i la ficioară cu *făpturi*
și nemică nu putu direage».

Intr'o «desfacere de pagubă» (Teodorescu, p. 385) :

Cum plugul cu flerul
Sparge pământul...
Așa să se spargă
Toate pagubele
Daturile, *făpturile*,
Descântecetele, F a r m e c e l e
Și v r a j e l e !

(1) Pentru alte exemple vezi Cipariu, *Principia*, p. 204—207. *Fapt*, ca participiu,
în loc de modernul *făcut*, de pildă în următorul exemplu din Pentateucul de la Tor-
dași, Gen. XXXII, 31 : «O mare păcat afl *fapt* acest nărud», a persistat uneori în
poesia populară. Astfel într'o doină (Teodorescu, *Poesii pop.* 58) :

Dintr'o picătură,
Dintr'o stropitură
/ a ^ u - i n i - s ' a *fapt*
Ca nn chip de lac,
Un lac mititel,
Frumos iezărel... ' .

Acest sens se apropia și de însemnarea, ce o are cuvîntul în locuțiunea <*faptul* zi-
lei» pentru «zlolr de ziuă» ca în «Inșir'-te-mărgărite» de Alexandri (Poesii II, 180) :

Blândul zâmbet al copilei
Lumina ca *faptul* zi l ei,
Ș'al ei joc părea nn sbor
Chiar de flutur sprinteior...

sa« într'un pastel (Ibid. III, 68) :

Faptul z i l e i se aprinde pe-a dealurilor frunte
Și nn riu falnic de lumină se revarsă peste munte.

Forma *faptă* avea odinioară sensul de «făptură» (Cazania de la Irșl din lGi-3, p. 80v.
«lnde-l cerci, acolo 'l afli : în tot ceriul, în tot pământul, în toată marea, în toate *fap-
tele*» și 131v. : «închinăciune de la toate *faptele*») adică inveri ca în macedo-ro-
măriă, unde *făptură* însemnează «faptă» (Mostre II, 11 : «di pă aista *făptură* climă
hillu «ü și iii zise»), cu care se poate compara alb. *fUtiră* «soec. is. rirngo, phisiono-
mia, color», pe care Miklosich o pune în legătură cu *facies* (Alb. Forsc.h. II, 21), dar
care corespunde mal bine latinului *factura* cu același sens, ca la. Anl-Geliu XIII, 29 :
F a c i e s est forma omnis et modus, et *factura* quaedam corporis iotius.

intr'o doină din Ardeal (Jarnik-Bărseanu, p. 186) :

Frunză verde trei nulele.
Marnă, suratele mele
Șaseară s'aii socotit,
Șaseară s'aii vorbit,
D'ol mamă într'un corn de șură,
Să'ml a r u n c e *fapt* și ură.

intr'o altă doină întîmpinăm verbul *facere* eu același sens (Ibidem, p. 9) :

Mărie din Gârbova,
Doar' tu mi-ai *făcut* ceva,
• De nu te mal pot uita !

Cuvîntul *fapt* mai însemnează «pojar» (Lex. bud.) și o altă boală consistînd din pete roșii pe corp, ce se prefac în bube rele, și pe care poporul (mai cu seamă cel din Bucovina și Ardeal!) crede, că o capătă, când i-o aruncă dușmanul în cale (Marian, Descânțete, p. 118—124).

«O analogia generală — zice Pictet (op. cit. II, 641) — se observă în modul indirect, cu care mai multe limbi deseamnă acțiunea de a se deda magiei, sau mai bine fermecăforiei, ca și cum s'ar teme d'a o exprima mai clar. Astfel Grecii zic ἰρᾶσθαι τὴν «a face ceva cuiva» pentru «a vrăji», ca nemțește *einem etivas anthun*; medio-lat. *facturare* pentru *fascinare*, *factura* «vrăjă»; *H.fattura* «farmec» și *fattuchiero* «fermecător» vin de la *facere* ca și sp. *hechizo* «vrăjă», *hechizero* «vrăjitor» din *hcko* «faptă».

O altă expresiune românească pentru «vrăjă» — *farmec* sau *fermec* din \ lat. *pharmacum*— a suferit de asemenea o specializare de sens : greul ἰατροφάρμακον însemnând pe de o parte «leac sau doftoriă» iar pe de alta «otravă, fermece, vrăji, descântaturi», de unde macedo-românul *farmăcu* «venenum» și *fărmecat* «otrăvit». Cu *vraja*, psl. *vroia* «divinatio, incantatio», stă în legătură sârbul *vraci* «medicus, magus», de unde românește *vraciă*, ambele din psl. *vruhati* «murmurare» (comp. *șișcoiu* «vrăjitor», *șișcă* «vrăjitoare» în raport cu rus. *suskati* «a șopti» și psl. *vluhvu* «magus» din *vlusnqti* «balbutire»), precum rom. *încântec* «farmec» și fr. *charme* «farmec» din lat. *carmen* «cântec sau formulă magică» ne rapoartă la acele timpuri, când medicina nu era de cât un fel de magia, când boalele, ce se credea în genere produse de spirite rele, puteau fi alungate numai cu ajutorul unor anumite formule — descântec e—mai mult *șoptite* de cât. rostite. Această credință există până în ziua de astăzi mai la toate popoarele, și d. Hasdeu, reproducând un fragment dintr'o conjurațiune românească dinaintea del583, o rugă pentru scoaterea dracilor, observă (Cuvente II, 171), că popii români din Ardeal sint faimoși ca meșteri în această artă și că Ungurii chiar recurg ia măiestria lor în asemenea ocașuni.

Investire, lat. *investire*, avea odinioară sensul general de «îmbrăcare».

Psaltirea lui Coresi, Ps. XLV : «Stătu împărăteasa de a dereapta ta în veșminte poleite *investită* și prea înpistrită».

Cronica Iul Moxa, p. 347 : cȘi-i fwdswfn piei de trap de lăcua înaintea raiului și plânga nemângăeat».

Sinaxarul lui Dosoftei, Noemvrie 114 : «1 era părul alb, iară fața neagră și topită, numai oasele eu piiale *învăscute*, de 'i se ținea încheelurile».

Astăzi se aude numai participiul *învăscut*, care are, în Moldova și în Transilvania, sensul de «acoperit, înrădăcinat», aplicat mai cu seamă la plante. În înțeles figurat la Alexandri, Despot. Vodă, p. 79 :

Tu prin a ta frumseță regină ești născută,
Ed vrea să fi prin mine în raze *învăscută*.

Intr'o colindă moldovenească ne întâmpină încă sensul arhaic al cuvîntului (Teodorescu, Poesii pop. 21) :

V'aduc de Anul noii
Prunc de răsărit născut,
Care este *învăscut*
In alb s c u t e c ca un oii...

Istrian-Români posed asemenea *investesc* saă *îmvestesc* «îmbrac, gătesc», Macedo-Români *nvestire* «investire» și *nvăscut* «vestitus», pe când limba modernă daco-română l'a înlocuit cu termenul *îmbrăcare* din *bracae* «izmene, nădragi», vorbă de origină soldățească.

Langoare, din latinul *languor* «slăbiciune, moliciune, boală» era odinioară expresiunea generală pentru «boală» ca în dialectul macedo-român, precum *langed* înlocuia pe slavicul »bolnav», bunăoară în următorul pasaj din Evangeliarul lui Coresi din 1570, Marcu VI (Cipariu, p. 9) : «Și unge cu unt mulți *lângezi* și se vindeca».

Astfel în Psaltirea lui Coresi, Ps. XLI : «Tot stratul lui întors'ai în *langoarea* lui=Totum cubatum ejus ex *morbo* ejus mutaveris».

În Evangeliarul aceluiași, Marc. XII: «Și să albă despus a vindeca *lângorile*».

Astăzi, prin *langoare*, poporul înțelege o boală anumită **tifus*, boală primejdioasă și îndelungată, din care causă poporul îi zice mai des *lungoare*, etimologia poporană, oarecum «boală lungă», pentru care medicina băbească întrebuintează *buriana lungoarei* «*Ligusticum levisticum*» (Brâncclă).

Acest înțeles popular al cuvîntului îl întâmpinăm și în «Letopisețul» lui Miron Costin (Cronice 1, 372), care povestește despre Ștefăniță Vodă, că «au căzut în boală foarte grea, *lungoare*..... așa de greu l'au cuprins fierbințeala, cât aii stătut, frănitic adecă buiguit de hire. Cu chipul ciumei era boala, că-i aii eșit bolfa la o mână. Ce nu era ciumă, ce direaptă *lungoare*, cărei boale îi zic doftorii ma ligna....»

În piesa «Drumul de fier» de Alexandri (Teatru, p. 944) : «Acum doă luni, și când am căzut bolnavă de *lungoare* la Iași la mătușa me».

Intr'o doină bucovineană (Marian II, 84) :

De la fagul din cărare
Zace un volnic de *lungoare*,,,,

Lare, din latinul *lavare*, odinioară «a spăla» în genere ca și la Macedo-Români.

În Psaltirea lui Coresi, Ps. VI : «Ustenii în suspinile mele și *Iau* în toate nopți stratul meu, cu lacrimile mele așternutul meu ud».

În Paliia de Oraștiea, Gen. XLIX (Cipariu, p. 57) : «Za-va în vin vestmii tale și în singele auei tîmbariul sau».

În «Legenda lui Avram» de pe Ia 1600 (Hasdeu, Cuvente II, 191) : «Adu-lău torlu și *lă* ospele acestuia picioarele, că iaste ustenitu».

Astăzi cuvîntul *lare* s'a restrîns numai pentru «spălarea la cap», rezervându-se sensul general formei compuse *spă-lare* (=ex-per-lavare).

Marhă, formă colaterală din *marfă* (nsl. *marhă* «vită, marfă», ung. *marha* «grex, merx» din vechiu-germ. *merha* (Mahre) «cal prost») și-areservat exclusiv sensul de «vită», cu care se făcea negoțul principal. Vitele și produsele lor constituiesc principala bogăție a popoarelor pastorale și prin urmare mijlocul obicnuit de transacțiuni : de aceea cuvintele cu sensul de «proprietate, bani» sînt adeseori înrudite cu cele ce însemnează «vite, turme». În Rig-Veda, în Zend-Avesta și în Omer obiectele sînt socotite pe capete de bofi; ebraicul *cfasa* / *inseiuiaz* «berbeci și monedă», *mikne* «turmă și cumpărătoare»; grecul *ptox* «proprietate și turmă». Festus observase deja raportul între *pecunia* «bani», *pecunia* «avere» și *pecus* «vită». Gothicul *faihu* «pecus» (de unde germ. *Vieh*) are, în traducerea lui Ulfila, sensul de «bani», precum got. *skatts* «comoară și turmă» (germ. *Schatz* «comoară», frison *sket* «vită») în raport cu psl, *skotH* «vită» și sanscr. *rupila* «aur, argint, monedă» în raport cu *rupa* «vită».

Iată câteva exemple.

În Omiliarul lui Coresi din 1575, pasajul Luca XIII e redat astfel (Cipariu, p. 19) : «Iară în a șaptea zi, earea Iaste Sămbăta Domnului Dumnezeuului tău, în carea nu feace nece un lucru, nici tu, nici feciorul tău, nici fata ta, nici sluga ta, nici slujnica ta, nici *marha* ta, nici striinul, carele va fi întru porțile tale».

În «Paliia» de Oraștiea din 1581, Ex.XXII (Cipariu, p. 69) : «Iară se vor prinde ia fur cea *marhă* furată vie, săva bofi fie, săva asin, săva oae, de doao ori să dea atăta».

Astăzi *marhă* însemnează în Transilvania «vită» și «marfă».

Primul sens în următoarea baladă din valea Crișului negru (Pompiliu, p. 62):

Dacă ți-i urît cu mine,
Du-me în oiaș și mg vinde,
Du-me" 'n tîrg la tîrgoveț,
Unde aii mîndrele preț,
Și mg strigă vînzătorlu
Ca pe o *marhă* peitorlu.

Tot aci trebuie raportat și vorba *socotesc*, ung. *ssokofalni* «compter, calculer», pe care Roesler (Romänische Studien, p. 351) o pune în waîn-s «

psl. *skotu* «peeus» de mai sus și al cărui sens primitiv va fi fost «a păzi snti a îngriji vit ele», cum și însemnează vorba pe rutenește :*sokotyty* «paseere». În vechea limbă românească *socotesc* avea sensul general «a îngriji», aplicat la ființe și la lucruri.

Evangeliarul din British Museum, 61 v. : «Lânged eram și mâ *socotit*».

Pravila lui Vasile Lupu, p. 7 : «Să plătească toată paguba, ce va fi ucis dulâul, pentru că a omorît pe *socotitoriul* turmei». Și mai la vale: «De va *socoti* un om un pom și'l va crește...». Ibidem, p. 17 : «De vor da nescui niște avu ție, ca să o ție și să o *socotească*».

Pravila de la Govora, p. 25 : «Oarecine naște feciori și nu'i va *socoti* nice **îl** va hrăni pre dinșii cum se cade.... cine nu va griji de feciorii lui să'i eearte...».

Pravila lui Matei-Basarab, p. 73 : «Iară pre alocurea, pre unde nu e nici cum arhiereu, acolo se *socoteaște* lucrul acela de *socotitoriu* satelor săă al orașelor al aceuia loc săă ținut, sau de preot, sau de duhovnic, pentru care lucru și duhovnicii *socotitori* de locuri să cheamă».

Sensul de «numărare săă calculare» va fi rezultat din cel primitiv în urma daraverilor făcute cu cumpărarea săă vânzarea vitelor și de la această semnificațiune materială s'aii tras alte două ideale : «a presupune» și «a reflecta», cu care se poate alătura cele zise, în capitolul asupra metaforei, privitor la vorba *cumpăt*.

Intr'o doină ardeleană (Jarnik-Bărseanu, p. 148) :

N'are omul ce g â n d i
Fâr' mereii a *socoti*,
Că'n veci va tot trăi.
Dar viața omului
E ca floarea câmpului :
Dimineața înflorește,
Peste zi se veștejește.

Sau (Ibidem p. 71) :

Foae verde de pe rit,
O fată s'a *socotit*
Să facă fărmeătură
Tot cu pizmă și cu ură....

Moșie avea odinioară sensul de *patria* în accepțiunea cea mai nobilă a cuvintului. Astfel în Evangeliarul lui Coresi, Marcu VI (Cipariu, p. 8) : «Și vine Isus în *moșia* lui» și mai la vale: «Nu e prorocului (ără cinste numai în *moșia* lui și în rudă și în casa lui», la care alăturam următoarele două pasaje din Evangeliarul din British Museum : «Nece uin proroc priimit iaste în *moșiea* lui» și «prorocul intru a lui *moșie* cinste n'are».

În Pravila lui Matei-Basarab, p. 151 : «Cela ce'și va hicleni *moșia* și nașterea, de unde a născut, acela mai cumplit să'l cearte de cât pre un ucigătorii! de părinți, de vreamă ce se cade mai bine să'și ferească și să'și socotească neștine *moșia* de cât părinții, ce l'au născut».

În Letopisețul lui Nicolae Muște, Cronice III, 5 : «Duca Vodă era de *moșie* de la Rumele din țara grecească; și de copil mic, viind aice în țară în zilele lui Vasilie Vodă, au fost la dugheană la abăgerie».

Alexandria, p. 47 : «împărate, toată lumea vei lua, iară *moșia* ta nu vei vedea».

În limba modernă cuvîntul figurează cu acest sens general numai doară în poezia populară și la scriitorii, cari afecționează stilul arhaic.

În doina «Stejarul și Cornul» (Alexandri, Poesii populare, p. 44):

**Frățioare Românaș,
Voios parul dați-l'aș,
Dacă al face tu din el
Buzdugan de voinicel,
Ghioagă mare nestrujită
Cu piroane țintuită
Și cu dînsa de al lupta
S'aperi *moșia* ta.**

Alexandri, Despot Vodă, p. 6 :

**. . . Acuma nepoții lor trufași,
Mici râvnitori de tronuri, seci, rei, leșiți din minte,
Păgâni prin a lor fapte, s'ating de cele sfinte,
De sceptru, de *moșie*, de neam și de popor,
Iar țara, muma, piere gemend sub talpa lor.**

Același, Poesii (Doine) 1, 5 :

**Hal, copii, cu volnicie
Să scăpăm beata *moșie*
De păgâni și de urgie!**

Eminescu, Satira 111:

**Rămâneț în umbră sfântă, Basarabi și voi Mușatini,
Descălecători de țară, dătători de legi și datini,
Ce cu plugul și cu spada ați întins *moșia* voastră
De la munte pân' la mare și la Dunăre albastră!**

În graiul de astăzi, *moșie*, propriu «pămîntul dobîndit de la *moși*, s'a res-trîns la «proprietatea moștenită.», care aparține exclusiv unui individ.

Astfel într'o doină ardeleană (Jarnik- Bârseanu, p. 24):

**Bine a zis frunza de fag,
Că dragostea nu'l iosag;
Bine a zis frunza de vie,
Că dragostea nu'l *moșie*;
Că dragostea se sfirșește
Și cât lumea nu trăiește.**

Într'o strigătură din Ardeal (Ibidem, p. 436) :

**De-ol trăi ca frunza în vie,
Nu laă fată cu *moșie*,
Mai bine iatl o săracă.**

Ce cu mâna ei se'mbracă,
 Ce voiți zice eu, să facă,
 Când voiți zice : tacî, să tacă!

La Rutenii din Bucovina, în special la cei de pe lângă Sniatin, *mușiă*, împrumutat de la Români, însemnează «Erbtheil, Antheilsgut» (Miklosich).

Primenire, psl. *primeniți* «mutare», avea odinioară sensul general de «a schimba», precum *primineală* acela de «schimbare».

Miron Costin, Cronice I, 18 : «De acest turn (Turnul Severin), cum i s'ăa *primenit* numele, este de mirai de'i zic Severin; că acel turn l'ăa zidit Traian împărat, ce nu altul deplin, că spun isloriciî, când aii făcut și podul, căruia cu ochii noștri am privit pragurile prin apa limpede a Dunărei, când am mers cu Dabița Vodă cu ostile la Uivar. Cum acel turn și au schimbat numele și n'au ținut numele ziditorului săă, cum ține șanțul lui Traian împărat până astăzi, a ști nu pot...»

Grigorie Ureche, Ibidem, p. 213 : «Și de'l va cruța Dumnezeu îndelung pe Despot-Vodă la domnie, nu vrea putea fi înfr'alt chip să nu *primenească* și legea și să nu răsipească și țara».

Cantemir, în «Divanul lumii» (Hasdeu, Arhiva II. 93) : «Florile grădinilor lui, degetele străine le au cules și nasul cel necunoscut le a mirosit; palaturile lui, sălaşe boaghele și puhaelele le *axa premenit*...»

Ibidem, p. 135 : «Toate ale lumii lucruri, până nu le veți spre bine *premeni*, deșerte sint și lucruri vrednice de ris (Ieremia X, 15)».

Titlul Omiliarului lui Silvestru de la Govora din 1642 (Cipariu, p. 150) : «Evanghelie învățătoare saă Cazanie preste Dumenecele anului și la praznice gospodski și la alți sfinți mari, scoasă și *primenită* de pre limba rusască pre limba românească cu usteneala și izvodirea lui Silvestru eromonahu».

" Dosoței, în «Viețile Svinților», Oct. 66 : «Pămîniul să roade și să schimuseaște în toți veacii schimbându-să până la *premeneală* cea de apoi».

Ibidem, Oct. 75 : «Și toți cari era strînși într'acea horbă să minunară de așea grabnică schimbalură și *premeneală* răpede».

Miron Costin, Cronice I, 26 : «Măcar dar că și la istorii și la graiul și străinilor și in de sine, cu vreme, cu veacurile, cu *primmele* am dobîndit și alt nume, iar acel carele este vechia nume stă întemeiat și înrădăcinat rămâne : Români...»

Astăzi cuvîntul s'a restrîns la sensul special «a schimba haine, rufe» (comp. *izmene* «calecons» cu psl. *ismena* «commulatio, mutatio» : românește *schimburi* «rufe curate» cu it. *mutanăe* «izmene» adică «ceea ce se schimbă»).

În balada «Novac și Corbul» (Alexandri, p. 144) :

H a i n e l e s ă'ți priminești,
 Ca să pari un biet sărac,
 Să nu semeni a novac,
 Că nu'i Turcilor pe plac,

Vorba se mai aplică și la cai cu înțelesul de «a potcovi *din nou** ca într'o baladă populară (Ibidem, p. 4-8) :

M u r g u l s ă ț i ' l p r i m i n e ș t i
Ș i p e l o c s ă ' l p o t c o v e ș t i

Sensul special modern de «a schimba haine, rufe» se află deja în Pravila lui Matei-Basarab, p. 91 : «Preotul să se speale cu apă și să se îmbrace în cămașă noă adică să se *primenească*.....», precum uneori regăsim, vice-versa, sensul arhaic general în graiul popular, bunăoară în basmul muntean «Cele trei rodii aurite» (Ispireseu, p. 359) : «Ajunse apoi la o fântâna mucegăită și plină de nomol; el se apuca îndată de curății și *primeni* a p a din fântâna șiși căuta de drum...»

Lexiconul de Buda diferențiază vorba în *premenesc* «reficio, exhilaro» (de unde *premenit* și cu sensul «carele afl trecut la a doia căsătorie», lat. *bigamns*) și *primenesc* «muto, permuto, commuto, cambio», o diferențiere necunoscută vechilor texturi și limbei populare.

Rost, din latinul *rostrum* «cioc de pasere, rit, bot de corabie», avea odinioară sensul general de *gură*, pe care cuvântul latin îl are la Plaut, Lucilius, Varro, Pelronius și în Pandecte, dar mai mult ca o aplicațiune ironică («botul» omului). Iată câteva exemple despre acest sens general.

Evangeliarul' lui Coresi, Mat. XIII, 35 (Cipariu, p. 2) : «Deșchide-voiu în pilde *rostul* meu și voiu răgăi ascunsele deîn tocmeala lumiei».

Psaltirea aceluiași, Ps. XXXVIII: «Eu ca un surd n'auzii și ca mut nu deschis *rostul* mieurziQuos ego tanquam surdus non audio et tanquam mutus non aperiens os suum».

Cântarea lu Moisi de același : «Ia aminte ceriul și grăi-voiu și să auză pământul cuvintele *rostului* meu».

Miron Costin, predoslovie : «Să nu pomenim de marele Moise, carele du pre atâția ani au scris Leatopisețul de la zidirea lumiei, că acesta au avut pre singur Dumnezeu dascăl și învățătorul cu *rost* către *rost*».

Același, Cronice I, 286 : «Cuvântul și sfatul înțelept din singura hirea izvorește pân în cât este, precum zice și înțeleptul Solomon : din *rostul* direptului izvorește înțelepciune».

În limba modernă, *rost* s'a restrîns mai mult la resullatu! .sensului arhaic, adică la «pronunțare, expresiune» (1), bunăoară (Ispireseu, p. 40): «Această împărăteasă cu *rostul* ei cel blajin, cu purtarea cea cumpătată, se făcu de o iubiră până și cumnatele ei».

De aci apoi înțelesul figurat de «regulă, rînduială, căpătăiu» de pildă (Isp. 333) : «Ce era să facă bietul om? Să nu o asculte, îi era căi se risi peș te ca sa siși pierde *rostuh*».

(1) **Cu toate acestea el persistă în locuțiunea : de rost, pe de rost «pe din afară» literal «prin gură», fr. par coeur «prin inimă».**

într'o strigătură din Ardeal (Jarnik-Băarseanu, p. 468) :

Așa zice popa nost
 Când moare cel fără rost :
 Mergeți tare,
 Că bani n'are;
 Dar când moare vr'un bogat,
 Unde'ți cântă trăgănat :
 Puneți jos,
 Că' bānos !

Același cuvînt se mai aplică, în graiul de astăzi, la «cîoeul saii pliscul» pa-serilor și la noțiunea materială de «fir de urzitură».

Vorba *rost*, propria dialectului daco-român, o regăsim, dintre limbile ro-manice, numai în spaniolul *rosto* și în portugezul *rosto*, ambele cu sensul de «față».

Mai observăm încă, că verbul *rostesc*, care posedă mai toate accepțiunile lui *rost*, în special aceea de «pronunțare,*exprimare», s'a diferențiat în forma secundară *răstesc* cu nuanța peiorativă «a vorbi aspru».

Rudă era odinioară un substantiv colectiv, însemnând «neam, generațiune, familia». Iată o serie de texturi cronologice cu această semnificațiune generală.

Evangeliarul lui Coresi, Mat. XIII, 35 (Cipariu, p. 2): «Și atunce vor plînge toate *rudetele* pămîntului», și mai la vale (p. 6) : «Deadevăr grăesc voao, că n'are a treace *ruda* aceasta pană acelea toate vor fi».

Psaltirea de același, Ps. LXXIX : «In *rudă* și în *rudă* spunem lauda ta = In quamque *generationem* enarrabimus laudem tuam».

Cronica lui Moxa, p. 349, 350, 356 : «Când fu Moisi de 85 de ai, atunce scoase pre *ruda* ovreiască de în robiiia lu Faraon deîn Eghypet».

«Atunce se ridica după alți împărați Senahirem viteazul cu țara Asiriei și cu *ruda* Perșilor și cu Mideanii cu oaste mare pre Ierusalim».

«Era oarecine în Rim, anume Marchie, de *rudă* bună și plină de bunătate».

Noul Testament de la Belgrad din 1648, Luc. IX, 50 (Cipariu, p. 91) : «Ca să se caute de la această *rudă* sângele a toți prorocii vărsați de începutu lumii».

Pravila lui Matei Basarab. p. 359 : «Drept aceeaiala bucateleși avuțiile, ca-rele sînt râu adunate, pedepsește Dumnezeu pană la a treilea *rudă*, iar nu la trup sau la suflet».

Dosoftei, Viețile Svinților, Octomvrie, 40 : «Chiprian era de la Antiohiea Siriei în zilele lui Dechie împărat, de *rudă* mare și bogată, filosof și vlăhov-nic de ispravă, fu vinat la credință spre Domnul Hs. de Duspina ficioara și creștina, toate a lui făpturi și lucrări dimonești răsăpind ca o țăsătură de painjină».

Ibidem, Noemvrie 112 : «Era la Antiohiea un om bogat de *rudă* mare și căzută în boală de giumătate de cap și atâta au crescut boala, cât i-au eșit ochiul cel drept din melciu în afară».

În același sens general se lua și cuvântul *rod*, sinonim cu *rudă*, ca în epistola dedicatoare, ce mitropolitul Teodosiu o adresează către Șerban-Vodă, ca prefață la liturgia slavo-românească, tipărită în București la 1680 și în care descrie starea națiunii și a limbii românești:

«Den neinvățatură și de neînțeleagerea limbii, care noao jalnic și plânsuros lucru iaste, într'afăta micșorare și călcare *rodului* nostru cestui rumânesc, carele odată și el număra între putearnicele *neamuri* și între tarii oamini să număra, iară acum atăta de supus și de ocărat iaste, cât nice învățatură, nice știință, nice armă, nice legi, nici nice un obiceiul între tot *rodul, ck* săpomenească astăzi rumân, nu iaste; ce ca nește nemearnici și orbi într'un zbor învîrtindu-se și înfășurându-se : de la streini și de la varvari, doară și de la vrăjmașii *rodului* nostru cer și să împrututează și de carte și de limbă și de învățatură. O grea și durerosă întimplare !» ,

Astăzi vorba *rudă* s'a restrîns numai la raporturile, ce leagă pe membrii unei aceleiași familii, la însemnarea specială de «consăngean saă rudenie», întocmai precum *neam* are în Moldova accepțiunea mărginită de «rudă».

Ioan Neculce, Cronice II, 263 : «După ce aii adus pe domnița Casandra la Iași, îi aii dat gazdă la Iordachi Ruset visternicul, fiindu'i *neam...*» alătura de sensul general, bunăoară în următorul pasaj din Nicolae Costin, Cronice I, 61. : «Cine aii fost la Italia să vază pre Italiani, să ia aminte : nu'l va trebui mai bună dovadă să crează, că un *neam* sînt cu Moldovenii».

În «Despot-Vodă», când Doamna întreabă pe Lăpușneanu, dacă poate pune pe ea sculele prețioase oferite de Despot, acesta-i răspunde (p. 36) :

Domniță, aste scule străbune le priimește
Și'n semn de mulțămire cu ele te gătește,
Ca să serbăm norocul, ce azi ne-a dăruit
Un ver Măriei tale și mie-un..... *ixearți* lubit.

Trăiesc avea odată un sens mai larg : el se aplica aproape exclusiv la lucruri, ținea adică locul actualului *a fi* sau *a exista*, *a ținea* saii *a dăinui*, ori a neologismului *a dura*.

Miron Costin, Cronice I, 5 (predoslovie): «Făeulu-ți-am izvod întâiași dată de mari și vestiți istorici, cărora *trăiesc* și aemu scrișorile în lume și vor *trăi* în veci».

Ibidem, p. 10 : «Multe obiceiuri întru acest neam *trăiesc* a Italianilor până astăzi».

* Ibidem, p. 21 : «Sub acest, nume (Dacia) *aă trăit* aceste țări până la al doilea descălecat cu Dragoș Voevod».

Ibidem, p. 23 : «Acest Traian împărat au venit pe aice și au incongiurat această parte de loc și aii descălecat *neamul* seminției, *limba*, care *trăiește* pană acum în Moldova și în țara Muntenească și norodul, căi esle în Ardeal cu acest nume Român».

Nicolai Costin, Ibidem, p. 37 (predoslovie) : «Și după ce vom arăta descălecare a țărilor noastre, cum s'au pomenit mai sus, arăta-vom pre urmă cătă vreme *au trăit* pre aice descălecare a lui Traian...»

Ibidem, p. 45 : «Al doilea p o t o p afl fost pre vremea lui Eraclie și a lui Promefehî, carele *au trăit* o lună».

Grigorie Ureche, Ibidem, p. 165 : «Iară dacă au eșit neprietenii din țară, au strîns Ștefan Vodă trupurile celor morți movilă și au zidit deasupra oaselor o biserică, care *trăiește* pană astăzi la Războieni întru pomenirea acelor suflete».

Pentru aceeași noțiune, aplicată la lucrurile însuflețite, la ființe, se întrebuința, în limba arhaică, verbul *a costa*, lat. *constare*, care are uneori acest sens, bunăoară în următorul pasaj din Cicero (de Orat. II, 22): «Antiquissimi fere sunt quorum quidem scripta *constent*, Pericles atque Alcibiades...», care, tradus în stilul lui Miron Costin, ar suna astfel : «Ceî mai bătrâni, cărora *trăiesc* scrisorile, Pericle și Alchibiade...».

Dosoftei, Viețile Svinților, 39^b : «Tănărul, tal.ă-tâu *eustă*, iară tănărul dzăse c'au murit».

Ibidem, Oetomvrie 41^b : «Deci eșind la rugă în voroavă la Dumnezău iș făcea inemă rea și tristă, cum nu să cade, zicând : că nu să cade să *custe* o amenii cei fără Dumnezău, carii strică și strâmbază căile ceale dreapte a lui Dumnezău».

Ibidem, Ghenarie 47^a și 23^a : «Trecând 80 de ai a c u s t u l u i său, cât *au custat**. — «I s'a tocmit limba de la Dumnezău de grăea curat, pană cât *au custat**.

Penlaleucul de Tordași, Gen. XVIII, 10 : «Și zise iară mă voiu turnă la tine, să *custarem*, și iacă muieriei tale în Sară fiva fecior».

Sicriul de aur, tipărit la Sasșebeș în 1673 de popa Ioan din Vinți (Cipariu, p. 126): «O Doamne,... de acum încă pană *vom costa*, dă-ne păstori buni și sufletești să poată preveghea prin agiutoriu tâu pentru sufletele noastre».

Canlemir, Divanul lumii (Hasdeu, Arhiva II, 96) : «Dară un om, carele într'un munte pustiu locuiește și într'o gaură de balaur saii într'o peșteră de leti saii de urs saă de pardos viețuiește, oare ce fel de petrecere va să facă ? și ce fel de *cust* va să *custe*? sau ce chip de t r a i u va să I r ă e a s c ă?»

În stihurile de la stîrșitul Psaltirii lui Dosoftei vorba se aplică și la lucruri. Vorbind de Traian, zice (Cipariu, p. 256):

Seamnele stafi de se vād de dinsul făcute:
Turnul-Severinului *să custe* în vremi multe.

Același cuvînt. există încă azi în Transilvania, cum o atestă Lexiconul bu-dan și poesia populară ardeleană. într'o baladă din valea Crișului (Miron Pompiliu, p. 63) :

Nu me da după aista,
Cât pe lume voia *custa*,
Tot pe tine oi fi blestema...

Aslăzi verbul *trăire* se întrebuințează numai în sens de «viețuire» și se aplică exclusiv la ființe; totuși graiul popular împrăpătează uneori usul ar-

haic al cuvîntului, bunăoară într'o povestire de pe Someș (Contemporanul II, 596) : «Și trăi mult prietenia asta într'acești doi oameni».

Umplere saiiimplere, lat. *implere*, a păstrat, în limba modernă, numai sensul material al cuvîntului, dar avea odinioară și pe cel ideal, înlocuit astăzi prin *împlinire*.

Paliia din 1581, Gen. II (Cipariu, p. 48) : «Și *implu* Domnezeu în a șaptea zi lucrul său ce făcu și odihni în a 7 zi».

Cronica lui Moxa, p. 368 : «O împărate! Nu să cade cine poartă caftan mohorit să grăiască menciuni, *imple'mi* ce ai făgădui, de pune un fecior al meu să fie Kesar».

Pravila lui Matei-Basarab, p. 77 : «Iară neșline va învălui sluga și nu'l va lăsa săși *umple* slujba după învățătura mai marelui săfl...»

Alexandria, p. 130 : «Iată că se *umplu* patru-zeci de ani ai împărăției tale».

£, Tot astfel la Macedo-Români (Mostre II, 7) : «Când *umple* doi ani...»

Astăzi numai Sn sens de «a face plin», bunăoară în'următoarea doină din Ardeal (Jarnik-Bărsenanu, p. 31) :

Fața ta cea rumeioară
Zice : vino de te 'nsoară,
Ochii t6l cel negrișorl
*Umple'm*X tr u p u de flori,
Fruntea ta cea albineață
Umple'mt s i n u l de dulceață.

Vearze avea odinioară sensul general de «verdețuri, legume», conform etimologiei sale : lat. *viridia* «plante înverzite, verdeață».

Evangeliarul lui Coresi, Mat. XIII, 32 (Cipariu, p. 2) : «Ce mai mie iaste grăunțu de muștari de toate semențele, e când crește mai mare de toate *vearzele* iaste».

. Psaltirea lui Coresi, Ps. XXXVI : «Că ca iarba curînd usucă-se, ca *vearzele* de zlac curînd ead=Nam sicut foenum cito succidentur et sicut *viriditas tenerae herbae* decident».

Paliia de la Orășlia, Gen. I (Cipariu, p. 46) : «Și rodi pămîntul iarbă și *vearze* și pomi roditori, cine întru sine rodiea poamele sale».

Pravila de la Govora, p. 17 : «Miercuri și Vineri preste tot anul, căți vor veni la ispovedanie, să mănânce post, ce să zice fiertură cu unt de lemn, așjderea și *vearze*; iară carne și brînză și peaște să nu's guste».

În limba modernă *varză*, pl. *verze*, s'a restrîns la o anumită legumă «brassica» numită, în Moldova și Transilvania, *eureckiu*. La Istriano-Români și în Ardeal *verze* are sensul exclusiv de «varză fearlă, varză acră» (I. Maiorescu), iar la Macedo-Români *veardsile* solera», *verdsile* «viridia» (Daniil) și *verdzu* «brassica» (Kavalliotis).

Vită însemna, în vechea limbă românească, «animal» în genere, conform etimologiei sale «tot ce are viață» (*zzanimai* «ce are viață»): lat. *vita*, formă

primitivă din *vitula, vitulus*. Limbile romanice au păstrat uneori forme mai arhaice, din cari limba latină clasică nu posedă de cât diminutive (1).

Omiliarul lui Coresi, c. 1570 (Cipariu, p. 29) : «Cene dă mâncare a tot trupului, cine dă *vitelor* mâncare a lor?»

Psaltirea de același, Ps. VIII: «Toate supus'ai supt picioarele lui: oi și boii toți încă și *vita* câmpilor = Omnia posuisti sub pedibus ejus. Greges et armenta quotquot sunt; etiamque *bestias* agrestes».

Ps. XXXV : «Oamenii și *vita* spășești, Doamne, că mulțit'ai meserearea ta, Doamne= Homines *etjumenta* conservas, Jehova. Quam pretiosa benignilas tua, Deus...»

Ps. L : «Că ale meale sînt toate *vitele* dumbrăviei=dm'maKa agrestia sint penes me».

Ps. LXXVII : «Prididiți grindiniei *vitele* lor și avuția lor focului=:Dedidit etiam eidem grandini *bruta* eorum et pecora eorum prunis ignilis».

Moxa, Cronica, p. 34-6 : «Pană a cincea zi nu era pre pămînt nice o *vită* nice într'apă, nice în văzduh a sbura».

În limba modernă *vită*, macedo-român *avită*, s'a restrîns la anumite animale domestice, ca boii, oae, capră.

Într'o doină ardeleană d'ale cătănie! (Jarnik-Bărseanu, p- 306) :

Eu me duc, maică, 'n cătane,	Ci s'o coși cătănășește :
Tu remâi cu multă jale:....	Pe barburul dinainte
Maică, pană ce-oi veni,	Pune plug cu șese vite,
Tu cămașă mi-i croi,	Pe barburul dinapoi
Dar să n'o coși omeneste,	Pune plug cu șese boi.

YI. SCĂDEREA SENSULUI.

§ 1.

Scapălarea cuvintelor.

Nu numai în viața socială, dar și în evoluțiunea istorică a limbilor, există o perpetuă înălțare și scăpătare. Admirabilă este descrierea, ce Horațiu face despre această continuă schimbare a soarlei cuvintelor :

Ut silvae foliis pronos mutantur in anisos.
Prima cadu'nt : ita verborum vetus interit aetas,
Et iuvenum ritu florent modo nata vigentque.
Debemur morți nos nostraque
 mortalia facta peribunt :
Nedum sermonum stet'honos et gratia vivax.
Multae renascentur quae jam cecidere, cadentque
Quae nunc sunt in honore vocabula, si volet usus,
Quem penes arbitrium est et ius et norma loquendi (2).

(1) Diez, *Grammatik der rom. Sprachen* I, 442.

(2) Horatius, *De arte poetica*, v. 60—72. — D. Ar. Densușianu, într'o traducere a acestei scrieri (Iași, 1832), redă versurile de mai sus în chipul următor :

Cum codri'și schimbă frunza, Ia] anilor declin,
 Perzend pe cea dintâia : per vorbele bătrâne.

Aci, ca și acolo, dăm numai foarte rar peste acei favoriți ai soartei, cari să știa a arunca un vâl asupra joasei lor origini, cari să priceapă a'și acoperi obscura lor provenință și a'și izbândi un brevet de nobleță safi cel puțin un drept, de a sla alătura cu ceilalți membri ai graiului. In toate limbile aceasta este un fenomen de o raritate extraordinară, a vedea adică, cum bastarzii graiului omenesc izbutesc a'și legitima o pozițiune onorabilă în societatea lingvistica.

Un exemplu foarte remarcabil, în această privință, ni-l ofere vorba *războinic*, pe care o poartă azi cu fală toți apărătorii patriei.

Care e origina acestei glorii actuali?

In paleo[^]slavica cuvîntul însemnează «ucigaș, tilhar» : *razboinihu* «homicida, praedo», precum *războiul* nu'î alta de cât «hoție, măcel» : *război* «latrocinium, homicidium».

Actualul *copil* este iarăși unul din acești favoriți al soartei.

In cronicе și în vechea legislațiune românească, ea și la Macedo-Români *cochil* «spurius», se numea astfel «copilul din flori» în opozițiune cu *cucon* saă *fecior* adică «copilul legitim» (comp. alb. *icopill* «bălard», psl. *kopilti* «nothus»).

Cronicarul Grigorie Ureche, vorbind despre Bogdan Vodă, observă (Cronice I, 147) : « ... Mulți zic, că n'au fost Bogdan Vodă fecior cu cununie, ci *copil* lui Alexandru Vodă».

Pravila lui Matei Basarab, p. 96, 162 : «Cela ce va zice cuiva, că e afurisit saii *copil*, neștiind pre cel afurisit, că s'afi ertat și pre celalalt l'au făcut adevărat fecior pre leage, acela iară nu se va certa ca un suduitoriu».

«Feciorii, cari se vor naște deîn călugăriță, aceia sînt *copiî* și nu vor moșteni nimica deîn averea mâne-sa».

Vorba *graiti*, nu se bucură de o origină mai nobilă; ea e primitiv identică cu «cântec» sau chiar cu «croncănire» : psl. *grai* «cantus», *graXati* «crocitare».

Dar pe cât de rari sînt acești privilegiați ai limbei, pe atât de numeroși sînt din contră nobilii vlăstari ai graiului, pe cari diferite împrejurări nefavorabile îi face să'și pearză vechea nobleță și, din scăpătate în scăpătate, să ajungă uneori adevărate sfârpituri. «Găsim multe exemple, în cari un cuvînt. cu semnificațiune bună saii nobilă a decăzut, în cursul timpului, la una rea și joasă; pentru *viceversa mai nici unul*, un fenomen puțin îmbucurător, în tot cașul remarcabil pentru filosofia istoriei»(1).

Mișel nu era odinioară de cât «săracul, sărmanul»; *nemernic*, nenorocitul

Ear' care nasc, ca junii infior și strălucesc.
Și noi și toate a noastre supuse sînt la moarte.

A limbei strălucire și farmec n'o să peară?
Renaște-or multe vorbe, ce-acuma nu mai sînt
Și vor peri de care acuma sînt in vază,
Cum va dispune usul, co singur are dreptul
A judeca de limbă și a'i pune legi și reguli.

(1) Tobler, *Versuch eines Systems der Etymologie* în *Zeitschr. f. Völkpsychol.* I, 368,

osândit a trăi în neagra străinătate; *mârșav*, cel cu constituțiunea delicată.

Ce afi devenit astăzi aceste cuvinte!

De pildă în următoarele versuri din piesa «Ovidiu» de Alexandri (Act. I, sc. V):

De când el mai cu seamă a scris «Arta iubirii»,
Femeile, pierdute pe câmpul rătăcirii,
In brațe'i se aruncă, orbiș, într'un noroc,
Ca fluturii *nemernici*, ce dai! sburând în foc.
B e r b a n t u l cât de *miușav*, berbant numai să fie,
La dinsul daă năvală copilă și soție,
Căci vițiul le-atrage, trăsindu-le prin gând,
Că vor schimba în e r o u pe un *misei* de rind.

Jupîn și *chir* erau altă dată cele mai înalte titluri de respect, astăzi ele afi ajuns o curată bătae de joc!

Intr'aceste două clase de ridicare și scădere a cuvintelor s'afllă o clasă intermediară de vorbe, cari, avându'și rădăcinile înfipte în cele mai adânci prăpăstii ale corupțiunii omenești, capătă, în cursul timpului, o înfățișare mai prezentabilă, ba se furișează chiar în saloane.

Când Moldoveanul numește astăzi pe un glumeț cam răutăcios *șugubăt*, el îi dă fără voe ponosul de «ucigaș, criminal», cum și însemna vorba atunci, când era mai proaspătă amintirea originii sale.

Ceea ce era odinioară expresiunea propriu zisă a crimei, a nedreptății, a nelegiurii— *bazonia*— a devenit astăzi, în gura Românului, o adevărată fantasmă copilărească, ce o rostește la întâmplarea cea mai neînsemnată : *fără-ăe-legea* a devenit o simplă *necuviință* sau *prostie*.

Ce poate fi mai nevinovat de cât *zglobiu*, epitetul caracteristic al copiilor? Și cu toate acestea vorba însemnează nici mai mult nici mai puțin de către-ti, în adevăratul sens al cuvintului!

Această rafinare a vițului, această îmbrobodire cu un exterior recomandabil a corupțiunii e comună tuturor limbilor. Pretulindenea constatăm, în evoluțiunea istorică a graiului, pe de o parte o treptată și continuă degenerare a elementelor bune, iar pe de alta aplecarea firească a omului de a da răului o aparență mai respectabilă, de a acoperi ca podoabele rafinării lucrurile cele mai urăcioase.

Vorba francesă *gene*, care se aplică astăzi la cea mai mică neplăcere sau supărare, însemna odinioară «tortură».

Calvin, *Institution chretienne*, preface : «... . Si ces impetueuses furies, sans que vous y mettiez ordre, exercent tousjours cruauté par prisons, fouet, *gehennes*, coppures, bruslure : nous, certes, commebrebis devouees à la boucherie, serons jelez en toute extremite».

Moliere, *VAvare*, a. IV, sc. VII : «Allons vite, des commissaires, des archers, des prāvots, des juges, des *genes*, des potences et, des bourreaux!»

Forma arhaică *gehenne* ne conduce imediat la etimul cuvintului, la medievalul *gehenna*, gr. *fseva*, care, în Noul-Tesiament și în latinitatea eclesias-

tică, însemnează «iad» și la figurat «suferință, durere». La *Evreighehinnom* — de unde grecul *fsewa* — era «Valea lui Hinnom» aproape de Ierusalim, consacrată lui Moloh, cărui s'aduceau jertfe omenești. «Combien peu de personnes songent aujourd'hui aux sacrifices offerts à Moloh dans la vallée de Hinnom, quand elles prient leurs amis de ne pas se gener /»(1)

§ 2.

Degenerarea și rafinarea cuvintelor.

Din cele mai sus zise rezultă că, la scăderea sensului, presidă o considerațiune de o îndoită natură : *Pesimismul*, care nu 'I mal puțin pronunțat în limbă și conform căruia mai loate cuvintele bune, oneste, nobile sînt într'un mod fatal supuse degenerării, tinzînd a se transforma în rele, neoneste și joase; *Eufemismul*, după care din contră cuvinte de baștină rele sînt astfel îmbrobodite, în cât îndrăznesc a se introduce prin contrabandă în societatea onorabilă a graiului: această îmbrobodire însă e numai aparentă, căci de cele mai multe ori le rămîne inerentă o nuanță pesimistă, care dă de gol joasa lor origină. Vom procede decî din acest îndoit punct de vedere, dând câte o serie de exemple din fiecare categoria.

A. DEGENERAREA CUVINTELOR.

Misei, din latinul *misellus*, diminutiv de* la *miser* vulgar *meser*, care dedese românește pe arhaicul *measer*(2), însemnează primitiv «sărman, sărac», o accepțiune exclusivă în vechile texturi.

Psaltirea diaconului Coresi din 1577 :

Ps. IX : «Nu uita chemarea *mișeilor*—... Non oblivisci clamoris pauperum afflictorum».

Ibidem : «Că nu pană în sfrășit uitat va fi *measerul*, răbdarea *mișeilor* nu va peri pană în sfrășit=:Non enim oblivioni unquam tradendus est egen s, expectatio *pauperum* non peritura est in perpetuum».

Ps. XI : «Derept chinul *mișeilor* și suspineare *measerii* or, aemu în viu, zise DomnulrrA vastatione *pauperum* afflictorum, ab exclamatione *gentium* jam exurgam, dicit Jehova».

Ps. CXIII : «Ce rădică de pămînt *mișelul* și de în gunoîșle *measerul* = Erigens e pulvere *tenuem*, e sterquiliniis elevans *egenim*».

În Omiliarul lui Coresi din 1575 ne întîmpină interesanta formă (3) *miștlame* «sărăcime» adică poporul de jos, plebea (Cipariu, Crestomația, p. 20) :

(1) Max Müller, *Nouvelles leçons etc. II, 304.*

(2) Acest frumos cuvînt a dispărut cu totul din graiul de astăzi și limba modernă l'a înlocuit cu neologismul *miser*. În vechile tipărituri îl întîlnim foarte des, ca și derivatele sale : *meserere*, *meserlitaie*.

(3) Despre sufixul colectiv al romanic *ame*, atât de rar și românește, înlocuit fiind cu *ime*, vezi articolul d-lui Ilasdeii, *Volnieame și mișelame în Columna pe 1882, p. 480-486.*

«Merg oamenii la besearică, cum acolo popa, să spue cuvîntul lui Dumnezeu, sînla Evanghelie, în limba pre carea grăiesc oamenii, să putem înțelege noi *mișelame*; ce folos e lor, deaca popa grăiaște în limba striină Rumânilor, sârbeaște, de nu înțeleg, sau pre altă, ce nu vor înțelege ascultătorii ?»

Pentateucul de la Orăștia din 1581, Ex. XII (Cipariu. p. 71) : «Să vei da banii împrumut a lor miei *mișei* oameni, carii cu tine într'un loc sînt, nu su-gușa pre el».

Moxa, Cronica, p. 371 : «Deci pentru că nu putea (Iustin) eși des la *mișei* și la sāraci săi judece cu dreptul, ei avea asupreală multă și strāmbātāți greale și mātūiri reale de cāt-re o samā de boiari».

Posițiunea țāranului romān devenind foarte precară mai cu seamā de la inceputul secolului al XVI-lea, *mișel* incepu a înlocui, în documentele poste-rioare (1), vorba actuală *țāran*, care este de o raritate extremă în vechile ti-pārături (2).

Iată, într'adevgr, cum descrie Cantemir starea țāranului : «Acești țārani toți, ori și din ce limbă ar fi, sînt foarte aspru asupriți cu munca stāpānilor lor. Cāci lucrul nu le este așezat cu hotārīre, ce numai singur în voea stāpi-nului stā, cāte zile săi lucreze ei... Voind el săi facā strāmbātate, il bate atāta de mult, panā cānd țāranul de bunā voea sa îi dā ceea ce cere el... să vīnzā vr'un boieriu pe țāranul săii are voe...» (3).

În limba modernă, vorba *mișel* a decāzut într'un sens peiorativ. Ea însemi-nează obicinuit «ticālos, fricos, rāu, blestemat, nelegiuit» :

Timpul are dīnți de oțel :

Roade volnic și mișel (Pann).

Într'o doinā ardeleană (Jarnik-Bārseanu, p. 171) :

Sā fi luat seama bine

Cu cine te împreuDī

(1) D. Papadopol-Calimah, în articolul «Sloboziile în Romānia», publicat în Conv. lit. XVII, 449 urm., citează mai multe cārți domnești, în cari *țāran* e înlocuit cu *mișel*. D-sa însă se înșală susținānd, cā vorba *mișel* mai tīrziu numai ar fi cāpātat ac-cepțiunea de *sārac*, pe cānd ea este cea primitivă. De aceea și comparațiunea cu fran-cesul *vilain* nu'i tocmai nimeritā. Vorba *vilain* are în vechea francesā sensul exclusiv de «țāran», cārūia evnl-mediu il atribui sensurile morale secundare de «josnic, ștren-gāresc, urīt», cari singure aā persistat în limba de astāzi (Diez, Worterbuch I, 443). *Vilain* își poate găsi o analogia doarā numai în romānul *mojic*, care, ca și rusul *mu-zik*, însemnează în același timp «țāran» și «grosolan, necioplīt» din paleo-slavicul *nion-likii* «vir» (comp. rom. *om* în sens de «țāran» bunāoară în urmātorul, pasaj din ac-tul de desrobire al vecinilor din Moldova, publicat de Constantin Nicolae Vv. la 1749 (Mag. Ist. II, 290): «Și cānd s'a vinde moșia, o a menii să nu se vīnzā, ci ca niște s ā teni a satelor sā rāmāe făcānd slujbā obicinuitā....»)

(2) Vorba actuală «țāran» este pretutindenea înlocuită, în vechile tipārături, cu *rumān* sau *vecin*. În documente nu l'am întimpinat de cāt o singură dalā și aceasta în-tr'o scrisoare intimā a unui oarecare Dumitrache cāt-re familia sa, datatā 1695 (Has-deu, Arhiva I, 1. 63) : « . . . deci dintr'acel bani aii dat unul țāran al meu : pentru hārte de 2 lei aii dat 16 lei șun tult din banii acelu vin».

(3) Cantemir, *Descrierea Moldovei*, ed. Negruzzi, p. 246.

Și cu cine te cununi :
 Cu propteaoa gardului,
 Cu *mișelul* satului
 Și cu neamul slabului.

Saii (Ibidem, p. 277) :

Doi bujori și doi bădiți,
 Ști-ve dracul ce gândiți,
 C'amindol ve 'ncelui(I);
 Amindol fosfați la carfe,
 De nici unul n'avul parte.
 Avui parte un *mișel*,
 Pică tundra de pe el....

Bălcescu, în «Cântarea României», p. 568 : «Și mumele ziceau la feciorii lor : Cel ce fuge dinaintea dușmanului este *mișel*., și *mișeii* nu sînt din'sângele nostru... Duceți-vă de muriți mai bine liberi, de cât să trăiți în robia și în ocară !»

Și mai la vale, p. 573 : «Sângele feciorilor tei s' i stricat și inima lor a putrezit... Când erai tare, erai și ei mândri de tine... Dar de când s'au amestecat cu cei *mișei* și cu cei vicleni, s'au făcut și ei vicleni și *mișel*....»

Nemernic este un alt cuvînt, care, în limba modernă, și-a pierdut aproape cu totul nobila sa semnificațiune primitivă, devenind astăzi un quasi-sinonim al lui *mișel*.

În vechile texturi *nemernic* însemnează «străin, pribeag».

Astfel în Biblia lui Șerban Vodă din 1688, Deuter. XIV, 21 : «Și toată mortăciunea să nu mâncați, celui *ncemarnic*, ce e în cetățile tale să va da și va mânca».

Cronica lui Moxa, p. 361 : «Și (pe Traian) îl dureau inima de ceia ce bolila, *ncemarnicii* i miluia, soții și-i dăruia».

Cazania mitropolitului Varlam din 1643 în alăturare cu pasajul corespunzător din Evangeliarul din British Museum (Columna pe 1883, p. 311) :

Mat. XXV, 35-36 : Flămânzii și mu	j	Am fostă flămândă și mi-ați dafii
de adetu mâncare, inșetoșai și mă		a mînca, inșetații am fostă și m'ați
adăpat, s t r i i n ă era și mă dusetu,		adăpat, n e m e a r n i c am fost și
desbrăcaf era și mă înbrăcat, lîn-		m'ați dusă în casă, golu și m'ați în-
ged era si mă socotită, în temniță		brăcat, bolnavă și m'ați socotită, în
era și venit cătră mine... (1575).		temniță am fost ș'at venit la mine....

Cantemir, în «Divanul lumii» din 1698 (Hasdeu, Arhiva II, p. 111): «... Ome-nească minte cereștile socotească, iară pămînteștile să batjocurească și prin feluiri de feluiri de nevoie spre ceruri să se întindă, unde și scaunul și ade-vărata odihnă îi este. Căci nouă l u m e a *nemernicia* ne este și într'însa p r i ș l e ț i sîrtem; iară cerul m o ș i ași acolo c a s n i c i și m o ș n e n i sînfem».

Nicolaî Costin descrie astfel pe Italieni (Cronice I, 60) : «Oamenii (Italiei)

iscușiți peste toate neamurile, stătători la cuvînt, neamăgei, blânzi și cu o a -
menii *nemernici* îndată se prietenesc, cum de ar fi de a i s el, cu mare
omenie; pentru aceia le zic gentilomi, cum zic Grecii eelebii».

În hrisovul din 1799 de la Alexandru Ipsilant Voevod pentru veniturile
sfântului Spiridon din Iași (Codrescu, Uricariul, 83) se spune, că «în lăuntru
între această sfântă mănăstire este și spital, care acest spital de vreme ce
s'af făcut spre priimirea și căutarea și tămăduirea de bolnavi neputincioși și
săraci, atât din pământeni cât și din streinl *nemernici*...»*

Dar și la cei mai buni scriitori moderni vorba s'a mănținut în sfera ,pură a
originel sale.

Stamati, Musa românească I, 156 :

Ce acolo ospetimea pe *nemernic* primea,
I da lăcaș de odihnă, îl încălzea, îl hrănea.

Creangă, în «Povestea porcului» (Conv. lit. X, 112): «Mai stăi și nu te bu-
cura așa de grabă, că încă ești *nemernică* pe aceste locuri și tot n'ai scă-
pat de primejdii».

Negruzzi «Aprodul Purice», p. 117 :

Deși se găsea *nemernic*, pribegit din țara să,
Patriotică simțire în inima'l tot s'afila.

Alexandri «Umbrei lui Nicu Ghica» (Poesii I, 232) :

Toate într'o clipă, cum de ați părăsit
Sufletu-l *nemernic*, gându-l rătăcit!

În vorbirea zilnică însă *nemernic* însemnează «vagabond, ticălos, netreb-
nic, om de nimic», ca adjectiv «mișelesc», găsindu'și o analogia în vorba *ve-
netic* «străin, vagabond»(1) și în germanul *Elenä* «străinătate, miserie»(2) din
vechiul-german *eli-lenti* «țară străină», de unde adj. *elenä* «străin, nenorocit,
miserabil», precum și Românul dă epitetul de «negru» adică de «nenorocii»
străinătății, ca în balada «Novac și Corbul» (Alexandri, Poesii pop. 144) :

Fecioraș, Gruțulul meu !
Ascultă de'ce'ți zic eu :
Să nu cazT la vr'un loc refl,
La loc refl și mult departe
În neagra străinătate.

Iată câteva exemple de această întrebuintare josnică a cuvîntului *ne-
mernic* :

Nu sta ca un *nemernic*,
Dacă te știi, că ești vrednic (Pann).

Ispireseu, Basme, p. 106 : «A doa zi, dacă se deșteptă Făt-frumos, îi fu
rușine de ceea ce făcuse. Ei se căia și se căina, cum de să facă el fapte, de

(1) **Șaineanu**, *Elemente turcești în limba română*, p. 111.

(2) Goethe **În «Hermann und Dorothea» :**

Schweifen nicht Männer von hoher Geburt nun im E l e n < l ?

care nu mai făcuse în viața lui, să-și bea adică și simțirile. El socotea, vezi, că a băut ca un *nemernic* și d'ăia se îmbătase așa».

Bălcescu, în «Cântarea României», p. 573 : «Mult mai înainte păgânul zisesese : «Ca să sdrobesc acest trup, ce mg îngrozește și me amerință, să dau drumul asuprăi *nemernicilor* mei...». Și mulțime de Greci calici, lepădați de Domnul, ca un nuor de lăcuste trecură mările și se asvirliră peste tine, o țara mea și supseră sângele teii!»

De la Vrancea, Sultănică, p. 31 : «Vitele, ce trag la plug, să fiă ele mai fericite de cât *nemernica* făptură a omului ?»

Mândrie, mândru, din paleo-slavicul(l) *m&dru* «<ppovtuoc, prudens>(wiatM<t. «æxpo?, sapiens» înrudit cu vechiul-german *murdar* «expeditus, vigil»: comp. sanscritul *budha* «înțelept» din rad. *budh* «a deștepta») aii, în vechile tipărituri românești, sensul de «înțelepciune, înțelept», cum dovedesc următoarele citațiuni.

Codicele Voronețian c. 1550 (p. 110): «Iară se nesciinre de voi lipsilu iaste de *mândrie* — Iară de se lipsește cineva dentru voi de înțelepciune» (Biblia din 1688).

Ibidem, Act. Apost. XVII, 14: «Lucrându Domnului cu toată smerita *mândrie* = Slujiți Domnului cu toată smerenia (1688)».

În pasajul din urmă *mândria* însemnează «înțelepciunea umană în raport cu cea divină» adică «supunere, smerenia».

Psaltirea lui Coresi din 1577 :

Ps. XXXVI: «Rostul dreptului învață-se *preamândrie* și limba lui grăiaște jude ț—Justi os meditatatur *sapientiam* et ejus lingua loquitur ju s».

Ps. CIV : «Că mărîră-se faptele tale, Doamne; toate în *mândrie* fapt'ai... = Quam ampla sunt opera tua, o Jehova ! ea omnia *sapient-er* fecistil...»

Ps. CXI : «începutul *mândrie* frica Domnului... = Caput. *sapientiae* reverenda Jehovahae. ...»

Evangeliarul aceluiași c. 1.570, Marcu VI, 2 (Cipariu, p. 9) : «Și mulți asculta, mirară-se grăiea : de unde acestui aceaslea? și ce *mândrii* date lui:= ... Multique audientes percellabantur, dicentes : unde hnic ista ? et quae est haec *sapientia* quae data est ei?...»

Noul Testament din 1648, Lucă IX (Cipariu p. 91) : «Derept aceaeasi *mândria* lui Dumnezău zise : trimitevoiu întru ei proroci și apostoli...=Propterea etiam *sapientia* Dei dixit : mittam ad eos prophelas et apostolos...»

Legenda Duminiceii c. 1600 (Hasdeu, Cuvente II, 45) : «Ințeleageți, *nemândrilor*, că no somiețe" înțelepții...»(2)

(1) Miklosich. *Lex. psl.*, p. 394.—Curtius. *Grundzüge*, p. 292.

(2) În «*Alexandria sad Istoria lui Alexandru Machedon*» Brahmanii se numesc *Nego-mândri*, care ar corespunde grecului *γυνυα<yoviG-rje*, adică «înțelept despoiat». Pasajul în cea mai veche edițiune a *Alexandriei* (Ms. 1620, ed. Rianu în Col. I Tr. pe 1883, p. 454) sună : «... Merseră zile și ajunseră... la un ostrov și... de cee parte de apă și sa

Dar deja la scriitorii din secolul al XVII-lea *mândrie* sau *mândru* are înțelesul de «cuminție exagerată, semcție, trufie»(comp. litfanul *mandrus* «deștept, vîoiti. îndrăzneț»).

Moxa Cronica, p. 350 : «De aciã au împărătit Navãhodonosor 25 de ai și pentru *mândria* lui '1 feace Dumnezeu de au fost porc 7 ai».

Miron Costin, Cronice I, 297 : «Era la hirea sa Barnovschi Vodã foarte trufaș și la portul hainelor *mândru*, Iară la inimă foarte drept, blând și nelacom».

Cantemir, Divanul lumii (Hasdeu Arh. II, 117) : «Așijderea *mândru*, adecã cel înalt cu firea, numai el om, iar alți toți dobitoace a fi scotește. Aduți aminte, că pentru *mândria* ingerul din cer căzu și drac se făcu, zicend : «In cer mă voiu sui, asupra stelelor cerului voiu înălța scaunul meu» (Isaia XIV, 13)».

In limba modernă, *mândrie* are indoitul sens de «fierte» și de «orgueil» : însemnează adică pe de o parte sentimentul just al demnității umane, iar pe de alta sentimentul exagerat, pasiunea, care imifează această *mândrie* legitimă și care ne face să ne credem mai presus de semenii noștri.

Intermediar însă între aceste două sensuri este acela de «măreț, strălucit, frumos», ce'l are *mândru*, aplicat la ființe și la lucruri (comp. gr. focopoc; «mândru» cu fãvoc «veselie, strălucire»).

1. La ființe :

In balada «Miorița» (Alexandri, p. 2) :

Să le spui curat,
Că m'am însurat
C'o mândră crăiasă,
A lumii mireasă...

Ibidem (p. 3) :

Cine a conoșcut,
Cine mi-a vezut
Mândru ciobănel,
Tras printr'un inel ?

intr'un bocet din Transilvania (Burada, Datine, p. 146) :

Bucură-te, progadie,
Mintenaș are să'ți vie...
Mândru volnice 1...

In balada «Mihu copilul» (Alexandri, p. 62) :

Mihu copilaș,
Mândru păunaș,
Păunaș de frunte,
Copilaș de munte.

vede copaciil nalt și omeni cu țară . . . Și întrebă pre filosofi, ce țară este acolo; ei ziseră: «este acolo Edemul, ce ziceți voi M a c a r o n , și sîntu acolo Nagomudrii, omeni goli și d e r e p ț i i , și au și împărat Evant împărat». Intrevorbirea, ce a avut'o eroul cu capul Brahmanilor, a devenit în «Ceasornicul Domnilor» de Nicolai Costin : «Voroava a prea înțeleptului Garamanților cătră marele Alexandru». Vezi Gaster, Lit. pop. rom., p. 31.

in balada «Codreanu» (Ibidem, p. 86):

Mult e *mândru*, s p r i n t e n e l
Cel volnic, cel voinicel!

2. La iucruri :

In balada «Mihu» (Ibidem, p. 66) :

Că eă Mihu sînt
Și vrea să cînt
Un *mândru* c â n t i c ,
Cîntic de volnic,
Cum n'ați auzit,
Cât veac ați trăit!

In balada «Toma Alimoș» (Ibidem, p. 72) :

Și pe Iarbă, cum ședea,
Mândrei m a s ă 'șl întindea
Și tot bea și veselea...

In balada «Soarele și luna» (Ibidem, p. 27) :

Imblă, frate, *mândrul* s o a r e ,
Imblă, frate, să se 'nsoare,
Noă al
Pe noă cal,
Care noaptea pasc în raid.

In «Movila lui Burcel» (Ibidem, p. 168) :

într'o zi de sărbătoare,
într'o zi cu *mândru* s o a r e ,
Care lumea o înveselea
Și cu aur o învelea....

Bolintineanu, în «Moartea lui Mihai Viteazul» (Poesii I, 142) :

Are o presimțire, ce l'a turburat,
Și pe mâna'l *mândră* capul a plecat...

In «Andrei» (I, 157) :

Perdut'al vr'o cruce de mîrgăritare
Saă paserea verde cu *mândra* c â n t a r e ?

Ibidem (I, 164)'

Ah! cine'l fecioara, a cărei *mândrețe*
E dulce ca visul voioasei junețe ?...

In «Pagîul bătrân» (I, 443) :

Dar către seară tot se stingea.
P a l a t u l *mândru* se părăsise,
In sala dalbă tronul perise,
Regina dulce nu mal era....

Ispirescu, Basme, p. 6, 13 : «Fiecare f l o a r e era cu deosebire de *mândră* și cu un miros dulce, de te îmbăta».

«iși alese calul cel mai frumos din grajdurile împărătești, hainele cele mai *mânde* și mai bogate și merinde, ca săl ajungă un an de zile».

În «Cântarea României» de Băleeseu, p. 554: «Care e mai *mândră* de cât tine între toate țările semănate de Domnul pre pământ ? Care alta se împodobește în zile de sărbătoare cu flori mai frumoase, cu grâne mai bogate?»

În Ungaria, Banat și Transilvania *mândru* însemnează, ca și țigănește, eclusiv «frumos»(1); iar în poeziile populare femininul *mândra*, cu frumoasele diminutive : *mândrișoară*, *mândndeană*, *mândrulieă*, *mândruliță*, *mândruță* (2), are sensul de «iubită, amantă».

În balada «Păunașu Codrilor» (Alexandri, p. 25) :

Cântă't, *mândro*, cântecul,
Că mi-e drag ca sufletul!...

În doinele ardelenе (Jarnik-Bărseanu, p. 10, 14, 19) :

Pentru *mândra*, care'ml place,
Treі zile la domni aș face....

Floritică albăstrică,
Mândră, *mândruhana* mea,
După fața la de doamnă
Lumea întreagă se-intoarnă!

Cât în lume am umblat,
Eu ca *mândra* n'am aflat :
Bunișoară și frumoasă
Și ca ea de drăgăstoasă!

Celelalte sinonime ale lui *mândru*, în accepțiunea peiorativă de «orgueil-leux», exprimă toate o însușire materială : *trufaș*, oarecum «bon-vivant» (ngr. *Trufj* «dlices, mets exquis»), *fudul* (formă turcească vulgară pentru arabul *fusul*) propriu «care se întrece (în bine sau în reu), covârșitor» și în fine *îngâmfat*, care în limba arhaică are sensul material de *unflat*, ca în următorul pasaj din «Cugetări în ora morții» de pe la 1600 (Hasdeu, Cuvente I, 470) : «Altoṛa le va cură diîntr'o ochi smrad cu puroi și vor fi *îngânfați*...»

Mârșav, din paleo-slavicul *mriāavti* «macer», nu implică într'însul nici o idee josnică și însemnează pur și simplu «slab (de constituțiune)».

Pravila lui Matei Basarab, p. 156 : «Cela ce iaste foarte gras și cela ce iasle slab și *mârșav* sau altul ce nu.și se poate de loc clăti să fugă sau să alearge, acela nu iasle vinovat, să fugă de cele ce să scoată asupra lui cu cuvinte de sudalmă, că alunei ar fi mai raft, că l'ar goni vrăjmașul și l'ar ajunge și l'ar ucide de l'ar omorî».

Astăzi vorba arc mai mult sensul peiorativ de «murdar» și cei figurat de «mișel, păcălos».

(1) Slavici, *Dic Rumănen în Ungarn*, p. 146.

(2) A se vedea aceste forme în escelentul *Glossaire*, cu care d. Jarnik a însoțit edițiunea **poesiiilor populare ardelenе «Doine și Strigături», p. 167—170.**

Bolintineanu, în «Dragomir» (Poesii I, 99) :

Moartea nu înspăimintă **de** cât pe *mârșavi*,
Moartea'I logodită cu **acei** mai b r a v I.

În «Doamna luileremia Movilă» (I, 105) :

Unde'I vitejia boierilor b r a v i ?
Nu mal sîntețl n o b i l i , sîntețl r o b i mârșavi ! (1)

Nebun însemnează literal «non-bonus» adică «râu» (comp. *zglobiu* «nebu-natic» cu *elobiv* «reu»).

Psaltirea lui Coresi din 1577, Ps. XCIII: «Înțelegeți aemu fără menți întru oameni și *nebunii* cândva tnmândriți-vă=Animadveftite, o b r u - t i s s i m i i n p o p u l o : e t s t u l t i s s i m i , q u a n d o i n t e l l i g e n t e s e r i t i s ? »

Nuanța fundamentală de «răutate» este uneori intim implicată în vorba *nebuie*, așa că se acopere una pe alta.

Pravila de la Govora din 1640, p. 18 : «Iară de va ști neștine un tâlharîu și va merge fără de vină fiecare și'l va prinde de'l va ucide, iară nefăcându'l nimica într'acel ceas, pre unii ca aceia îi învățăm să li se risipească casele și să se goniască dintr'aceale locure și dentru avearea lor; că sînt și aceia într'un chip cu *nebunia* t â l h a r i u l u i și'ș pearde și sufletul săfi».

Constantin Căpitanul, vorbind în cronica sa de «Sekel Moisi, craiul Ardealului», care 'și propusese să slrice și să calce țara, zice (Mag. Ist. I, 241) : «Șărbăn Vodă cu boiarii auzind, au socotit să'l împace cu daruri și au trimis boiari cu daruri scumpe, rugându'l să se părăsească de a vîrsa sânge nevinovat. El nicî cum nu vrea, ci cu setneție zicea, că va să facă r â fi. Decî *ne-buniea* lui văzând Domnul cu boiarii...»

Acelasi cronicar descrie astfel «*nebuniile* dorobanților, a seimenilor și altor slujitori» sub Matei-Vodă (Ibidem, p. 309) :

«Incruntându-se în sânge se făcură ca nește câini turbați, căuta pre cine vor mușca și începură casele boiărilor a le jăfui și nu numai ale boiărilor ci și ale altora și bisericile jăfuea, odăjdiile, potirile, discosile, cărțile, de le vindea pen tîrg, pre mulți preoți îi scotea de plete de unde făcea liturghie și-i bătea, icoanele le ardea să scoată aurul și pren prestoale căuta de găsea moaște sfinte și le lepăda zicând, că sînt farmece. Ca aceste lucruri fără de leage făcea dorobanții, seimenii și alți slujitori de coprînsease r â o t a t e a lor toată țară, atât că se mira bieții boiari ce vor să facă, ci fugea care încotro putea scăpa».

Anton Pann, Povestea Vorbei, p. 70 :

Plosca îi ațâta mal tare,
De se făcu numai foc,
Că ea are multe daruri :

(1) Tot așa ce'I **palid e fără gust, neplăcut, prost** : *searbed*, **arhaic** *sealbed* **din lat.** *ex-albidun*, **propriu «palid», figurat «fade, insipide»; bleg «moale, prost» însemnează literal «palid» (comp. polon, blak «păleur» din germanul bleich «pale»).**

Aci face pe om b u n

Și aci îl întărită de'l preface în *nebun*.

Sinonimul lui «nebun» *smintit*, esle propriu vorbind «cel eu mintea *pervertită*», o accepțiune exclusiv modernă, formată probabil sub influența vorbeii *minte*, eu care n'are de loc a face. *Smintit* e participiul verbului *smintire* din paleo-slavicul *sīm&titi* «turbare», un sens, ce'l întîmpinăm adesea în vechile tipărituri.

Psaltirea lui Coresi :

Ps. VI : «Vindecă, Doamne, că *smintiră-se* oasele mele și sufletul meu t u r b u r ă - s e foarte=Cura me, Jehova, quia *conturbată* sunt ossa mea, et anima mea con turbata est valde...»

Ps. XVII : «Și ridică-se și tremurat fu pămîntul și u r z i t, u r i l e pădurilor *smintiră-se* și rădicară-se=Et. concutitur ac movetur terra, fundamentaque monfium *commoventur*, concutiuntur...»

Ps. XXIX : «Intors'ai fața ta și fui *smintita*...Te abscondente faciem tuam fui c o n t u r b a t u s ».

Ps. XXX : «Miluiaște-mă, Doamne, că scrăbesc, *smintise* de manie ochiul meu...—Gratiam fac mihi, Jehova, nam angustiae mihi; *contabescit* prae indignatione oculus meus...»

X L V : «Derept aceia nu spămîntu-ne, când *sminteaște-se* pămîntul și schimbându-se pădurile într'inema mării=Idcireo non timeremus, si *commutaret* terra, aut si dimoverentur montes in ima mării».

Smintit, în sens de «stricat, mulat din loc», e întrebuițat, dar foarte rar, și de unii scriitori moderni.

Beldiman, Jalnica tragodie (Cronice III, 346) :

Doă tunuri, ce avea Curtea, din care unul *smintit*,
Așa 'l legase bine, cât nu credeaî că'i cărpit.

De la Vrancea, Sultănică, p. 107 : «F e l i n a r e l e, înfipte din răs-pântie în răs-pântie, *smintite* din locul lor, nu luminau mai mult de cât stîlpîi telegrafului...»

ESsbunare însemnează literal a «face din nou bun» și se aplică pe de o parte la restaurarea unei stări anterioare, bunăoară *vremea se re'sbună* adică «se înseninează, devine iar bună» (comp. ital. *bonaccia*, fr. *bonace* «mare liniștită» literal «vreme bună»), de unde *rSsbunare* «odihnire» și substantivul invariabil *rSsbnn* în sens de «odihnă, pace», ca în următoarele exemple :

Paliea de la Orăștia din 1584, Ex. XXXIV, 41 (Cipariu, p. 81) : «În șase zile lucrează, în a șaptea zi tu *răzbună* de a ararea».

Moxa, Cronica, p. 405 : «Se sfădesc cu toate țările și nu aii *răzbun*».

Ioan Neculce, Cronice II, 258 : «...Scoase și Antioh Vodă de la țară obiceiul Ducăi Vodă, vâcărît, în doă ierni însă și mai greu : doi lei de cal și un galben de vacă, ca să se apere de dușmanî; iară dușmanii nu'î mai da *răzbun* nici odată».

într'o anecdotă populară de Speranță (Contemporanul II, 922) : «Pirdalnicele de păcate nu'i dedeau popii *răzbun**».

Pe de altă parte *rBsbunare* se aplică la «răsplata reului comis» — sensul cel mai general — care se făcea de cele mai multe ori prin o sumă hotărâtă, ce ucigașul plătea rudelor ucisului, adică își răscumpăra crima, de unde, în vechile tipărituri, *rescumpăr* e sinonim cu «răsbunare». «*Re'sbunarea*, considerată ca «rachat» — zice d. Hasdeu (Cuvente I, 300) — este consecința instituțiilor juridice medievale, când rudele se împăcau cu ucigașul pentru o plată oare-care hotărâtă».

Iată și două exemple pentru *răscumpărare* cu sens de *resbunare* :

Nicolai Costin, Cronice I, 41 : «Tot neamul Căinilor cel oțerit se stinse din temelie, în care neam s'au arătat întâi *răscumpărarea* lui Dumnezeu cea adevărată pentru vărsarea de sânge nevinovat al lui Avei, în al treilea și în al patrulea seminție cercând *răscumpărare* nedreptății».

Grigorie Ureche, Cronice I, 155 : «...S'a rădicat Ștefan Vodă cu toată puterea sa voind să'și *răscumpere* strîmbătate, ce'i făcură Ungurii...»

Cumplit, din latinul *completus*, posedă ca substantiv semnificațiunea sa etimologică de «sfârșit, margine» în vechile texturi.

Psaltirea lui Coresi, Ps. XXXVIII : «Spune'mi, Doamne, *cumplitul* meu și măsura zilelor mele cât's=Fac ut experiar, Jehova, *finem* meum; mensura dierum meorum, quid sit...»

Ps. XLVI : «Veniți să vedeți lucrul lui Dumnezău, ce puse minuni în pământ, lua războiure până în *cumplitul* pământului...=Agite videte opera Jehovae, ut disponat desolationes in terra : facies ut cessent bella usque ad *extremitatem* terrae...»

Ps. LIX : «...Și vor ști că Zeul volnicul e cu Iacov și cu *cumplitele* pământului...=...Ut sciant Deumsumme dominări in Jacobo, usque ad *finis* terrae».

Evangeliarul din British Museum, Mat. XIII, 49 : «Așa va fi *cumplitul* veacului=Ita erit. in *consummatione* saeculi...»

Sensul general de «deplin, desăvârșit (fie în bine, fie în refl)» s'a restrîns de timpuriu la nuanța peiorativă de «grozav, înfricoșat; neîndurat, sgârcit» o nuanță, pe care o înîmpinăm deja la cei vechi.

Omiliarul mitropolitului Varlam din 1643, f. 274 : «Văzând și oamenii cei buni și direpți *cumpliciunea* celor nemilostivi».

Grigorie Ureche, comparând domnia lui Petra Vodă cu a urmașului său Aron Vodă, face următoarea reflecțiune (Cronice I, 238) : «Ce norocul țarel cel bun s'au schimbat, că după noroc bun i-afl venit și rău; cum ar fi însemnat de Dumnezeu, după vreme bună și senină să vie vreme rea și tulburată-după domnia lină. și blândă să vie *cumplită* și amară».

Miron Costin zice asupra aceluiași Domn (Ibid., p. 249) : «Domniei lui Aron-Vodă cu cale i-aft zis *cumplită*, că așa au fost dăsfîrînată domnia și ne-

— — —
direaptă, cât, de răul lui, ce erau boieri de frunte fugise mai toți în țara leșească».

Semnificațiunea primitivă reiese în Următorul pasaj din Constantin Căpitănuț (Mag. Ist. I, 113) : «După ce au mazălit Turcii pre Mihnea Vodă, pentru răutățiile lui cele *cumplite*... le au dat Domn pre Vlad-Vodă...»

În limba modernă predomină exclusiv acest sens peiorativ. În balada «Cucul și turturica» (Alexandri, p. 8) :

Efi n'aș zice ba
Pentru dumnla-ta,
Dar *cumplit* mi-e teamă
De *cumplită'ti* mamă,
Căi bănuitoare și fărmeacătoare..

Pann, Povestea Vorbei, p. 16 :

Soția ta astăzi, perechea'ți Iubită,
O să te răpue cu moarte *cumplită*...

Ibidem, p. 60 :

ES nu zic, ca omul *cumplit* să se facă
Și pană într'atâta argintul să'l placă.
În cât s'ajungă la el să se închine..

Ibidem, p. 65 :

A fost un sgârcit odată, care merefl grămădea,
Zi și noaptea totdeauna pe bani dormea și ședea,
Și, de *cumplitate* multă, trăea singur, singurel,
Nu ținea în casă nici slugă, nici pisică, nici câțel.

Alexandrescu «Ucișorul fărăvoe» :

O noapte fatală ! o noapte *cumplită!*
Pe patu'ml de trudă dormeam obosit.
Era despre ziuă : soția'ml Iubită
Ședea lângă mine... un vis, vis *cumplit!*

Alexandri, Despot-Vodă, p. 6 :

Căci fea rele 's *cumplite*, dar omul e mai *cumplit!*

Într'o doină ardeleană (Jarnik-Bărșeanu, p. 265) :

Dare-ar, bade, Dumnezeii,
Să fie pe gândul meă !
Să te ajungă dor *cumplit*.
Să lași lingura pe blid,
Să leși afară plângend
Și părul din cap smulgend..

Mai pomenim aci și întrebunțarea de tot caracteristică a vorbei *cumplit* în graiul moldovenesc, alăturându-se pe lângă alle însușiri bune spre a le da mai multă tărie, formând astfel un fel de superlativ perifrastic.

Iată două exemple luate din anecdotele populare de Speranță (Contempo-

ranul I, 404, 802) : «O ducea *cumplit* de bine...» — «Câ'i *cumplit* de bună mierea».

În aceste locuțiuni *cumplit* împlinește același rol ca și *tare sad grozav* într'o pozițiune analoagă, exprimând o nuanță particulară de gradul cel mai înalt, ceva mai mult de cât «o ducea *foarte bine*» și «*foarte bună mierea*».

Fortuna, furtună, din latinul *fortuna* «hasard, aventure, sort», a scăzut românește la sensul de «vijelie, vifor» întocmai ca alb. *furtună* «vijelie», *fortune* «procella, tempestas, naufragium», neo-grec. yooptuva «vijelie pe mare», turc. serb. *fortuna* «tempestas» și în mai toate limbile romanice : it. sp. port. prov. *fortuna*, fr. *fortune de mer*, reto-rom. *furtuna* «neliniște, poftă».

În latinitatea media *fortuna* și chiar foarte des *furtuna* (Schuchardt II, 123) însemnează deja «maris tempestas».

Astfel într'un text de la 1244 citat de Du Cange s. v. citim : «Circa mediam noctem validissima *Fortuna maris et temporis* fuit in portu Januae, ita quod multae naves iverunt in terram».

Și într'alt text frances aproape contemporan : «En cel an (1269) dut passer le Roi d'Arragon en Surie, et monta sor mer il et ses os, et quant vint au quart jor une *Fortune* grant le pris et rompi sa nave...»

Este probabilă opiniunea d-lui Gihac (Dict. I, 106) «que l'acception de *tempe-te* a du se developper en premier lieu de l'it. *correre fortuna*, c.-ă-d. *courir fortune sur mer, et de là subir une tempe-te*».

Vorba românească vine din latinitatea medievală, iară nu din neo-greaca, care ea însăși o dobîndi din italiana. De la Români vorba trecu la Rutenii din Bucovina, la cari *fortuna* însemnează «vreme rea».

Iată un frumos pasaj din «Istoria ieroglifică» a lui Cantemir, în care se cuprinde sinonimica *furluneî* în gradațiune ascendentă, p. 237 : «Marea nu de alta, ce de vînt fața își schimbă, vîntul vîvor, vîvorul h o l b u r a, h o l b u r a *furtuna*, *furtuna valuri*, valurile primejdie vaselor și peirea celor din vase aduce».

Cerșesc, format din *cerși*, perfectul arhaic al verbului *cer*, are astăzi exclusiv accețiunea peiorativă «a cere milă». În vechile tipărituri *cerșit* saă *cerșut* n'avea nimic ignobil în sine.

Iată ddă-trei exemple din cronicari :

Nicolae Costin, Cronice I, 75 : «Purces'ăii eu oști Antoniu Caracal asupra Pârtilor trimițând sol de aii *cerșut* pe fata craiului Pârtilor, pre care neprimindu-1 să'i fie ginere, aii intrat cu oști în țara Pârtilor de au prădat».

Același, Ibidem II, 5 : «Dacă aii murit Dabija Vodă, rămânând țara fără Domn, s'ăii sfătuit boierii ceî mari ai țării Moldovei și îndată au purces la Țarigrad de și-au *cerșit* Domn de la Poartă după obiceiul lor, fiind sub stăpânirea împărăției turcești».

Grigorie Ureche, Ibidem I, 197 : «Mai apoi de toate și-ati ales sfat, ca să trimită soli la împăratul cu mare rugăminte și plângere să'i ierte, și așa aă

ales dintre dinșii pre Trifan Ciolpan, de l'au trimis sol la Suceava la împăratul, de s'au rugat de pace și și-au *cerșut* Domn».

În limba modernă sensul scăzut «a cere milă» e singurul cunoscut. Într'o doină din Ardeal (Jarnik-Bărseanu, p. 261) :

De'I lua de seama mea,
Tot să poți trăi cu ea;
De'I căta la alt ceva,
Dumnezeii să nu'ți mal dea
De cât una ologea,
Să ți-o pul în telegea,
Să umbli *cerșind* cu ea;
Să vil și la pragul mea,
Să te mi l u l e s c și eii

Chivernisite este, în privința sensului, primitiv identic cu *cârmuire*.

Mărgăritul lui Ioan Hrisostom din 1691 (Cipariu, p. 199) : «Să cunoști, cum că iaste necercetată și neurmată cea de toate mai nainte cunosătoare a lui Dumnezeu *chivernisi/re*»

Cronica lui Constantin Căpitanul (Mag. ist. I, 88): «Andronic Paleologul având și un fecior anume Ioan, care încă nefiind de vîrstă, ca să poată *chivernisi* împărăția . . . »

Și mai la vale, vorbind de bătălia de la Nicopole, zice (p. 96) : «Den rea *chiverniseală* a creștinilor au biruit Baizit pre Creștini, tâindu'i și robindu'i».

Cantemir, în «Istoria ieroglică», p. 348 : «Arătarea neprieșugului fără folos corăbiarilor se aseamănă, carii în vremea furtunii *chivernisala* corăbiei lăsând... unii pre alții vina aruncă».

Sensul secundar de «agonisire» și de «mijloc de căștig» fu modificat, în timpul Fanarioților, în cel peiorativ de «înavuțire prin jafuri sau abuzuri în funcțiuni publice», modificare remarcabilă ca o rămășiță din acea tristă epocă, când nepotismul se practica pe scara cea mai întinsă.

Alexandri, în dialogul politic «Păcală și Tândală» (Teatru, p. 64) :

Ce greșală am făptuit,
Pentru că, fiind în slujbă, și eii m'am *schivernisit* ?

Scărbă, din paleo-slavicul *sJcrubi* «cruciatuș, cura, aegritudo animi, moeror», însemna odinioară exclusiv «întristare, mahnire sufletească».

Psaltirea lui Coresi din 1577, Ps. XVII : «**Și** în *scrăbna* mea chem Domnul și către Dumnezeuul meu chem=In ipsa *angustia* mea invoco Jehovam et ad Deum meum vociferor».

Ps. XXIV : *iScrăbtia* inimei meale mulți-se, de nevoia mea scoate-mă= *Oppressiones* animi mei dilatant se; ab angustiis meis deduc me».

Moxa, Cronica din 1620, p. 367 : «Că nice un bine pre lume nu iaste, ca să nu ameastece cu *scrabă* și cu mult amar : soarele acoperă nuorii, așa și pre bine vrăjmașii».

Nicolai Costin, în «predoslovia» Croniceii sale : «Așijderea (învață Istoria)

a nădăjdui a nu se teme și pre norocul (carele nicăiurea muliă ședere la un joc nu are), cum se muia biruitoriul, cum se veseleşte de izbândă gonind pre cel biruiți, pre urmă cei ce fug, cum se fac biruitori asupra celor biruitori mai întâi, cum bucuria de sîrg se întoarce în scârbă și scârba in bucurie : toate aceste denru ceteala Istoriei se cunosc.

Țichindeal, Fabule, p. 205 : «Bucuria și scârba sînt doă surori, care una după alta aleargă

Într'o doină (Alexandri, Poesii pop. 254) :

Frunză verde siminoc,
De scârbă, de mare foc,
Staîl în codru și gîndesc,
Ce să fac, ca să trăiesc?

Astăzi vorba scârbă are mai ales sensul peiorativ de «greață, desgust».

Bălcescu «Cântarea României», p. 579 : «Făptuitorii tâlhăriilor se spăimîntează înșiși de faptele lor... Domnul și-a întors cu scârbă fața de la dinșii și îngerii s'au depărtat cu groa ză de ei...»

B. RAFINAREA CUVINTELOR.

Șugubăț, din paleo-slavicul *duiiegubick* «homicida» literal «perditor animae» (*dusa* «anima», *gubiti* «perdere»), eu aferesa primei silabe (1), însemnează în vechea limbă românească totdeauna «criminal, ucigaș», ca în citațiunile următoare :

Dosoitei, în «Viețile Svinților» din 1683, Oct. 43 : «Ce tot nepriătinul și vicleanul nu părăsește a face râu. Că prăvălindu-să în chip de om și aflând pre svîntul la strîmtoare lesne de surpai, cu ripă adîncă, căzu la picioarele svîntului făcându-să a-i să ruga de blagoslovenie ; iară svîntul spăriindu-să de fără veasle ilăniș și împiedicându-să de dînsul, deade în gîos cu capul de agîunsă tocma la fundul râpei cel de mai gîos. Ce însă dintr'acea încă nemică n'au folosit acel *șugubăț*, rămâind svîntul întreg nevătămăat».

Același, Ibidem : «Și înfruntă cu îndrăznire fără frică pre păgânul, Iară el neputând răbda îndată pusă de aprinsără cu mâni greale *sugubeate*, unii de cap, alții de umere și de haîne, cine cum putea silea să facă necinste să imple voia spurcatului tiran» (Ibid., 69°).

«Și pravoslavnicii proslăvită pre Dumnezău, Iară *șigubățid* să turburași să inspăima de minune a svinților îngerii, că să siliia să să poeăiască de cătră păgână țăe ce feaee» (Noemvrie, 98°).

«Iară el tăgăduind că nu știe, svîntul descăleca de pre cal și întrebă în casa *șigubăhului* și pogorând vasal întrebă, ce'i aceasta? iară *șigubățul* tremurând căzu la picioarele svîntului» (Ibid., 117).

(1) Miklosich, *Lcx. psi*, p. 182. — O. Hasdeu a consacrat acestui cuvînt un studiu special în *Columna pe 1882*, p. 612—619, după ce indicase deja adevărata sa origină în *Arhiva istorică a României* I, 176 comentând așezămîntul lui Miron Barnovschi. *Vezi și Melchiscdec*, *Cronica 'Hușilor*, p. 64—68.

«Acestea văzând acel *șigubăt* și mâncător de sânge deade răspuns asupra-le de sabia» (Ibid., 13H).

«Și odănoară un neguțătorul ou aur mult trecând pe aeolea Pao ucis un *șugubăț* și l'au tras la ușa chiliei svintului» (Ghenarie, 43).

Cantemir, în «Divanul lumii» din 1689 (Hasdeu, Arhiva istor. II, 88): «Petrecerea ta cu oamenii și oamenii cu tine —• deșertare și amăgeală este. Iară pentru a anilor vechime cată ai, mult me mir : alăta cât ești de amăgitoare, mincinoasă și *șugubață*, cum te Dumnezăvi rabdă și nu te cu un ceas mai înainte prăpădește? ce cu aceasta pre a sa bogată milă și îndelungă răbdare svitește».

Sub influența verbului *șuguese* «a glumi», vorba *șugubăț* a suferit o mare scădere semasiologică, avend astăzi, în Moldova, semnificațiunea redusă de «primejdios, reutăcios, glumeț», implicând însă totdeauna o nuanță pesimistă mai mult saii mai puțin pronunțată.

Iată câteva exemple luate din scriitorii eei mai bogați în moldovenisme :
Stamati, Musa românească, p. 346 (fabulă) :

Momița însă firește, deși este prea isteată
Și hazlie, *șugubață*,
Însă este pizmătară,
Vicleană și rizătoare.

Creanga, în povestea «Harap-Alb» (Convorbiri liter. XI, 1.76, 177): «În călătoria ta ai să ai trebuință și de rei și de buni, dar să te ferești de omul roș, iar mai ales de cel spân, cât 'i putea; să n'ai de a face eu dinșii, căci sînt foarte *șugubeți*».

«Locurile aceste sînt *șugubețe*; *ăennăe* ști, cum vine întimplareași Doamne ferește să nu'ți cază greii singur».

În piesa «Chirița în provincie» de Alexandri (Teatru, p. 534) :

Vai, că m'o pișcat iară,
Bre ! ce om *șugubăț* !
Da șezi, mâl, binișor.

În «Iorgu de la Sadagura» (Ibid. 997) : «Să te păzești, dragă cucoană Gahiță, pentru că la vîrsta noastră cat aroile sînt foarte *șugubețe*».

Ibidem (p. 1000): «O duceți bine?... Me bucur... Videți d-voastră, că sã nã tale a-i *șugubață* !...»

În «Kir Zuliaridi» (Ibid. 1160) : «Madama Flaimuc me iubește... și dragostea 'i *șugubață* de firea ei».

Dintre scriitorii moderni din Muntenia am înlimpinat vorba *șugubăț* numai la d. Odobescu și anume în minunatul «basm vânătoresc» (Pseudokyn., p. 219) : «Veverițele *șugubețe* cu coada vilvoiu, carî sar zglobii pe erăcile copacilor, ronțând alune, ghindă și scorușe».

În legătură cu *șugubăț* stă vorba *șugubină*, arhaic *deșugubină*, din paleoslavicul *dusegubina* «homicidum» literal «perditio animae», însemnând în vechea jurisprudență românească «omor sau relațiune nelegitimă între bărbat și femeie» (ambele considerate de dreptul canonic ca o «pierdere de suflet»), a-

poi «amendă pentru răscumpărarea crimei», care se da *deșugubinarilor* săă *șugubinarilor*, însărcinați cu slringerea ei.

În așezământul lui Miron Barnovschi din 1628 (Hasdeu, Arhiva I, 175): «... Imblă *dișugubinari* în toată vremea de fac năpăști a fâmei și a fete de oameni buni și a sărace pe minciuni, de fac pradă și-i bagă în fiară și-i ciobotes a... așjderea și *deșugubinari* ce să h'aibă a umbla pentru *deșugubinele* numai într'o lună pentru an, în luna lui Septemvrie, iar mai mult să nu imbie».

Grigorie Ureche, Cronice I, 138 enumerând boierii mari în sfat tocmita de Alecsandru Vodă cel bun și bătrân : «Vornic mare în țara de gîos, gîudecător tuturor din țară și globnic de morți de om și de *șugubini*, ce se fac la partea lui».

Așezământul lui Constantin Mavrocordat din 1741 (Codrescu, Uricariu IV, 404): «Slugile vornicești, unde vor afla fe m e î sau fe te cu pricină de *șugubini*, să nu fie volnici a lua'ceva, atât, de la fată cât și de la bărbat fără gîudecala Ispravnicului de ținut și pe vorbe omenești fără dovadă să nu vinuască».

Astăzi vorba *șugubină* însemnează, în Muntenia, «crimă capitală, păcat de moarte» (Costinescu), de unde sensul figurat de «nenorocire».

Zicătoarea : a dat de șugubină e sinonimă cu : a dat de pocinog, sau : a dat de bocluc (1).

Jipescu, Opincar, p. 48 : «Nu cumva... uțupinile din lumea lui Dumnezeu cu d'adinsu te dau dă *șugubină* ?»

În basmul muntean «Fata din dafin» (Cal. basm. 1883, p. 23) : «Nici să te repezi și să o coprinzi în brațe așa țoropoc, asemenea nici să te cerci să fugi cu ea așa fără de voce, că dai de *șugubină* și te împietrești ca toți ceilalți feciori de împărați».

În basmul «Tăleruș» (Ispireseu II, 1. 120) :

— Dară ce ai, stăpâne, de ești așa opărit? îi zice boul.

— Ce să am ? răspunse băiatul, iacă a m d a t de *șugubină*. Și-i spuse toi ce'I zisese tauruP(adică să vie Tăleruș să se bată cu dînsul)».

De vorba *șugubină* n'am dat în nici un scriitor moldovean, pe când la Munteni locuținea proverbială *a da de șugubină* e foarte des întrebuințată.

Bazaconie, arhaic *bezaconie*, din paleo-slavicul *bezakonite* «iniquitas, injuria» (*bezi* «sine», *zalwniie* «justiția»), are, în vechile tipărituri, sensul exclusiv de «fără-de-lege, nedreptate, nelegiuire».

Psaltirea lui Coresi din 1577 :

Ps. XXXVIII : «...Că *bezaconiile* mele preanălțară-se capul meu, că tar greu pasară spre mine....=Nam in i q u i t a t e s meae transcendent caput meum ut onus grave....»

Ps. CXXX : «Și el izbăveaște Israil de toate *bezaconiile* lui...—Et ipse redimet Israel ab omnibus iniquitatibus ejus».

(1) Ispireseu, *Zicători populare* în Tocilescu, *Revista*, An. 1, voi. I, p. 227.

Pravila de Govora din 1640, p. 13 : «Iară ce iasle de muiare, cu mult mai bine să întrebî pre acestea și să isodești de cât pre bărbat, că ajung acestea și în mai mari *bazaconii*, că fac farmece și vrăji și pierd sufletele cuconilor la vreme de naștere și încă fiind și în trupul lor și beii oarecari erbi ceale ce înseși le știu».

În Alexandria scrisă la 1620 (ed. Bianu în Columna pe 1883, p. 450) : «Împărate, noi simtem de la țara greacă și am avut împărat la Machidonie pre Araclie și împărătiasă Seramida; și văzură acolo omeni răi și să face multe răotăți, și să vîrsa sângele omenesc și războe și multe *bezaconii* văzu pre lume făcând omenii».

În edițiunile moderne ale cărții populare acest pasaj sună astfel: «împărate, noi simtem de la țara grecească și am avut împărat elinesc de la Machedonia pre Eraclie împăratul și împărăteasa lui Semiramida. Și văzură acolo atăta strâmbătate și războaie și multe *bazaconii* și sânge vîrsat».

În limba modernă cuvîntul, sub forma *bazaconie* sau *bațagonie*, a încercat o scădere logică extraordinară, redus fiind a însemna «faptă hazlie, istorie ciudată; gogomănie, prostie», câteodată numai cu o ușoară nuanță pesimistă.

Jipescu, Opincar, p. 45, 115 : «Aici în oraș alte *bațagonii* : caleștile îți hauiesc capu».

«Că pe dracu l'afț zărit oamini ca o nălucă, ba ca o mogândeată, ba că era cu coarne, ba că ședeă în casă pustie cu spahiile, cu muma păduri, cu joimărița : toate *bațagoniile* astea sînt scoase d'âl de n'are dă lucru».

De la Vrancea, Sultănică, p. 260 (Odinioară): «Pe loc împăratul porunci la doi cetași să întorcă călugărul din cale, ca săi spue și lui *bazaconia* de ghicitoare, pe care n'a dovedit, o nici ciobanii, nici mocanii, nici țurcanii, nici ițanii».

Creanga, în povestea «Stan-pățitul» (Conv. lit. XI, 22) : «Atunci dracii s'au împrăștiat iute ca fulgerul în toate părțile. Unul din ei au apucat spre păduri să vadă de n'a putea trebăului ceva și pe acolo : doar a face pe vr'un om să bârfească împotriva lui Dumnezeu, pe altul să chinuiască boii; altuia săi rupă vr'un capăt sau altceva de la car, altuia săi schilodease vr'un boii, pe alții săi facă să se bată, pană s'or ucide și câte alte *bazaconii* și n'ăzbutii, de care iscodește și vrăjește dracul».

Alexandri, în cântecelul comic «SanduNapoilă» (Teatru, p. 40): «Bre! bre! adică multe am vezut în viața mea !... c'am vezut Ieniceri și răzmeriți; am vezut. cîuma, holera și lăcustele, dar încă așa *bazaconie* n'am chitit, c'oiu a- gîunge să ved... Auzi? reforme? îmbunătățiri?,..»

În «Kera Nastasia» (Teatru, p. 104) : «El învață acum de șaseluni la școala publică și știe o mulțime de *bazaconii*, știe conslitiuțiunea și convențiunea si drepturile cetățenești și paternitatea...»

În opereta «Craii noi» (Teatru, p. 226) : «Acu... nepoata ca nepoata; dar altă *bazaconie* !... În ziua, când au spălat putina Anica cu Leonaș, am găsit lada sămășiei deschisă, broasca stricată și în nuntru 40,000 lei... lipsă».

În «Iorgu de la Sadagura» (Teatru, p. 993) : «Ce spui, cucoană Gahițo?... argații mei att făcut vr'o *bazonie* la d-ta în casă?.., ru ine 'nebuni!.. »

Zlobiv, din paleo-slavicele *zlobivu* «malus, injuriae acceptae memor» (*zloba* «maliția» (1), are în vechile tipărituri semnificațiunea de «refl», bunăoară în citatele următoare :

Pravila lui Matei Basarab din 1652, p. 78, 205 : «Oamenii cei domnești încă de să vor prileji să fie *zlobivi* și vor face asupra lor și vor împresura săracii fără de știrea Domniei, pre unii ca aceia cine i va sudui, nu se va pedepsi ca un suduitor de Domnie».

«Beatul, carele va face vr'o greșală șiși va cunoaște lucrul, câte toate o-rile când să înbată Iaste răă la beție și să ceartă și să sfădeaște cu toți, acela să se cearte deplin, ca și cum ar fi greșit în trezvie, și după cum spune Pravilele și după greșalaele va face, pentru că se cade cine își cunoaște firea că iaste *slobiv* la beție, acela saă să nuși bea vin nice cum, saă să bea puținei să nu se înbate».

Psaltirea în versuri a lui Dosoftei din 1673, Ps. CXXXVI :

Să nu uiți. Doamne sfinte,
De Edorn, ce au zis cuvinte
Sfintei cetăți inprotivă
Cu r a fl din gură *zlobivă*.

Divanul lumii de Cantemir din 1698 (Hasdeă, Arhiva II, 167) : «De la bucatele și băuturile, carile spre deprinderea răutăților te trag, mai virtos cele mai bune și mai plăcute, carile îndemnările și înlr'armăturile *zlobivelor* pofte sînt, măcar și în dar de ți s'ar aduce, singur pre tine, fără numai că-tu-i pentru traiu, te oprește și te părăsește».

Grigorie Ureche, vorbind despre ucigașii lui Ștefan Vodă Lăcustă (Cronice I, 200) : «Eară începătura acestui lucru urît și necuvios s'aă făcut de la Mihul Hatmanul și de la Troțușan Logofătul, carii s'au vorovit într'o seară, ca niște tirani și lupi turbați, să vîneze o aia cea *nezlobivă* adecă pre Ștefan Vodă».

Vorba *elobiv*, sub forma *zglobie* saă *zglobiu* cu epentesa unui *g* ca și în *jghiab* în raport cu paleo-slavicele *Zlebiu*, se întrebuințează astăzi, mai cu seamă în Muntenia, cu sensul scăzut, de «nebunatic, sburdalnic (de tineri saă copil); neastîmpărat, aprig (de cai)».

Odobescu, Pseudokyn., p. 188 : «...într'un sohal fără margini, unde, printre copitele *zglobiilor* minji ce pasc în ergheli, se strecoară pitpalacul limbareț...»

În balada «Corbea» (Teodorescu, Poesii pop., p. 439) :

StaO în temniță băgat

(1) Miklosich, *Le.r. psl.*, p. 227. – A se vedea studiul, ce d. Hasdeu a consacrat cuvîntului în *Columna* pe 1882, p. 245 urm.

Pentru roșul birliviu.
Pentru roșul meu *zglobiu*.

În cântecul «Șarpele» (Ibidem, p. 439) :

Frunză verde măr sălcu,
Frățiorul mijlociu
Și de fire cam *zglobiu*

De la Vrancea, Sultănică, p. 172 (Șner): «El venea pururea în fruntea *zglobiilor* de copii, jueânduși murgul ce mesteca zăbalele înecate în spume albe și roșii».

Bolintineanu, în poezia «Idealul», aplică acest epitet stelelor (Poesii I, 325):

Stelele *zglobii*
Revărsaă pe mare valuri de lumină
Și formaii fantastici, splendide gradine
Cu ale lor scânteii.

Beznă însemna odinioară exclusiv «prăpastia» derivând din paleo-slavicul *bezcluna* «abyssus» (*beză* «sine» și *cluno* «fundus»).

«Mărgăritul» sfintului Ioan Hrisostom din 1691 (Cipariu, p. 199) : «Nu cerea cealea ce nu le ajunge mintea și putearea cunoștinții tale, nici să cercetezi ceale ascunse, căci că judecățile lui carele le judeci și le face sint a dinei me și *beznă* mare și multă».

«Divanul lumii» de Cantemir din 1699 (Hasdeu, Arhiva II, 85, 133) : «întâi dară lumea adecă trupul spre cari în a d i n c i m e nemăsurate *bezne* fără fu n d este să te răpiască și în veci fără eșire să te prăpădind chinuiască ; așijderea înțeleptul adică sufletul de acea *beznă* și prăpastia ferindu-le și despre a ei alergare împedându-te, spre care slavă, fericire și în veci fără sfârșire bucuria te îndemnând invitează; carele *bezna* în lunerecului lumesc, arată și luminează...»

«Lumea cu cel deobște cuvînt, adecă cerurile, pămîntul, marea, *beznele* și alalte carile în lume se cuprind, cu un cuvînt toate lume se cheamă».

Bălcescu, în «Cântarea României», p. 573 : «Ei (Grecii) aruncară pe copil teiîn *beznele* întunericului... și numele lor peri cu tine!.. Erai liberă... și te puseră în lanțuri... Erai bogată... și se iibuibară de carnea ta ca niște lupi flămînzi... Erai vile .ză... și infipseră mțșelia în inima la... Efai vrednică și lăudată... și ajunseși defăimată... Erai curată... și ie pângăriră cu lăiliăriă și nedumnezeire».

Locuțiunea figurată *bezna întunericului* din pasajul de mai sus din i'an-temir formează transițiunea la sensul modern de «întuneric, negură groasă», exclusiv cunoscut în limba de astăzi.

Bălcescu, în «Cântarea României», p.562: «Noaptoacu *besnelemha* cotropit omenirea... sângele curge părae... focul mistuieșle ce scapă de sabia și moartea seceră pămîntul... întunecimea se îndeasă și mai mult...»

Basmul vânătoresc, povestit de d. Odobescu (Pseudokyn., p. 216) : «Când

se mai potoli furtuna, feciorul de împărat câtă a se urni din scorburea, unde stătuse pitulat; dar el numai șlia încotro să apuce, așa de tare era în codru și frunza deasă și noaptea întunecoasă și calea pietroasă; pe unde căta urma imbiată, urma era ștearsă; atâtea tulpine surpate și în lapovițe înecate, pe sub atâtea frunzare căzute, toate cărările se făcuse nevăzute. Nu vedea, nu auzia nici în greul pământului, nici în ușurelul vântului, numai când trăgea bine cu urechea, îi venia din depărtare la auz chiotul ghionoei, ceși ascuția noaptea ciocul de coaja copacilor, și miorlăitul cucuvaielei, care se chemă jalnic una pe alta prin mijlocul *beznei*...»

Maî relevăm și expresiunea invariabilă *întuneric beznă*, în care a doua vorbă servește a da maî multă tărie celei dintâi, formând un superlativ sui generis, ceva mai mult de cât *tare întuneric*.

Ispirescu, *Legende*, p. 64 : «Coaja acestor doi meri era suflată cu aur, de lucia ca zioa, când noaptea era întuneric *beznă*».

Calendarul basmelor pe 1881, p. 71 : «Mergând astfel băjbăind prin *întunericul beznă*, zări printre obloanele unei cărciumioare o mică rază de lumină».

O formă colaterală a lui *beznă* este *băzăăganie* (Polizu : *bălăganie*) cu înțelesul de «monstru, lucru extraordinar, faptă de mirare».

Povestea Harap-Alb de Creanga (Conv. lit. XI, 187) : «Și maî mergând ei o bucată, numai iacă ce vede Harap Alb altă *băzăăganie* și maî și : o pocitanie de om umbla cu arcul după vinat paseri».

Ispirescu, *Uncheașu sfătos*, p. 2 («mărul discordiei») : «Ea meprinz, că nici nu visați ce *băzăăganie* maî este și aia».

Identice este *bidihanie* și forma scurtată *băhaniă* «monstru, pocitură».

În basmul «Ileana Cosinzana» de Pompiliu (Conv. lit. VI, 20) : «Apoi îți închipuiești, că auzi miî de săsăituri împrejur ca de șerpi și de alte *bidihănil* nezărite și vuetă înspăimintătoare ca de trintifuri între fearele pustii».

Calendarul basmelor pe 1877, p. 21 : «Astă cioară spurcată, astă *băhaniă* urită, îi făcea zile fripte, gura ei calapanta mergea toată ziua ca o moară hodorogită».

E probabil, că sensul lui *băzăăganie* și *bidihanie* de «animal monstruos» a fost influențat de quasi-omonimul lor *ăihaniă*.

dudă, din paleo-slavicul *āudo*, genitiv *cludese* «miraculum», avea odinioară întreaga accepțiune a cuvântului «minune», după cum și astăzi la Macedo-Români *țudie* e «miraculum» (1). Iată câteva texturi în ordine cronologică :

Psaltirea diaconului Coresi din 1577 :

Ps. IX : «...Spui toate *cludesele* tale—...Enarrabo mirabilia lua».

Ps. XXV : «Să auz glasul lăuziei tale și să spuîu toate *c'iudele* tale—Personando voce galiarum actionis et enarrando omnia mirabilia lua».

(1) La **Istriano-Români** *ciudă* înseamnă «mult» (comp. nsl. *onda* «minune, mulțime, dispoziție») : *ciudă omiri* «mulți oameni»; *se face vir ciudă* «se face vin mult» v. Maiorescu *Itinerar*, p. 92.

Ps. XXXIX : «Multe fapt 'ai tu, Dumnezeuul meu, *dudele* tale și cugetelor tale nu e cine să se podobească ție...=Tu multa praestas, Jehova, Deus mi, mirabilia tua et cogitationes luas erga nos : nemorecensendis iis par tibi...»

Ps. LXXXIX : «Ispovedi-vor cerlurele *ciudele* tale, Doamne, că deadevărul tău în besearecile sfinților=Celebraraht coeli mirabile opus tuum, Jehova; etiam fidem tuam in congregatione sanctorum».

Ps. CVI : «Și uitară zeul ce spăși ei, ce face mare m în un e în Eghipetu, *dude* în țara lu Hamu, fricoase în marea neagră=Obliti sunt Dei fortis servatoris ipsorum qui fecerat res magnas în Aegypto : mirabilia opera in regione Chami, terribilia ad mare aliosum».

Ibidem : «Părinții noștri în Eghipet nu înțeleaseră *ciudele* tale, nece pomeniră mulția milosteei tale...rzMajores noștri in Aegypto non intellexerant mirabilia tua opera, non secordati fuerant amplitudinis benignitatum tuarum...»

În Palia de la Orăștia din 1581, Ex. IV (Cipariu, p. 59) : «Să drept aceeaia nu vor creade ție nice cuvintul tău nu vor asculta pre un fapt de *ciudă*, creade-vor cuvintul lău cu altă *audă*; să lară aceslor doao *dude* nu vor creade, nice cuvintul tău nu vor asculta : ia apă den- apă curatoare și o varsă pre uscat și aceeaia apă, care ai luat den acea apă curatoare, fiva sânge pre cel pământ uscat... ia în mâna ia toiagul, cu carele fă *dude*».

Noul-Testament de la Belgrad din 1648, Mat. VII (Cipariu, p. 89) : «Și cu numele tău dracii am scos și cu numele tău multe *dude* am făcut».

Astăzi vorba *audă* are numai însemnarea de «părere de reu, necaz, supărare mare, manie» (comp. serb. *cud* «fire, dispozițiune»; alb. *codă* «minune, îndărătnicie»), o însemnare, pe care o întîmpinăm deja în Pravila lui Matei Basarab din 1652, p. 127 : «Fecioria de suflet o fac unii, căci nu nasc copii saii zice mulți nasc și mor; și rămân fără cuconi și de *ciuda* lor mișăii părinți iau coconi străini și și-i fac lor feciori sufletești cu sfintele molitve și le sînt aceeaia ca și feciorii cari i-au născut trupeaște și întru rudenie și întru moștenire și întru spițe».

Beldiman, în «Jalnica Tragodie» (Cronice III, 345) :

**Nu'ți era *ciudă* atăla do ciocoi, de amăuți,
Cât te pătrundea durerea de Grecii cei cunoscuți.**

În balada «Oprișanul» (Alexandri, p. 202) :

**Nu mi-e *ciudă* de asta
Cât mi-e *ciudă* de alta...**

Alexandri, Lipitorile satelor (Teatru, p. 1534) : « .. .Nu ve mai potrivîți la vorbele unui bețiv. Pun rămășag, că se duce la crăsmă săși înece *eluda*...»

Jipescu, Opincar, p. 44 : «Nu vezi, că'ml crapă hierea în mine dă s u p ă r și dă *ciudă*».

În «basmul vânătoresc» al d-lui Odobesju (Pseudokyn., p. 221) : «Așa mai păți într'o noapte și a doua zi, de *ciudă* și de m ă n i ă, se porni de pe

dealul Balaurului în jos, când abia se miji de zioă și ajunse de odată cu zorile, când se deschideau florile, la vaiea stearpă și pustia a Bielelor de glod».

Ibidem, p. 243 : «Cu încetul cu încetul începu fata a lua seamă, că sufletul voinicului se înmuiase la dogoreala dragostelor femeiești; acum îi p a r e a reu și-i venea *ciudă*, că iubitul ei nu mai era, ca mai nainte, vitejelul plaiurilor, căruia lumea îi zicea cu laudă : Feciorul de împărat, cel cu noroc la vânat!»

Ispireseu, «Ileana Simiziana» (Basme, p. 26): «Muma zmeului, dacă vezu, că nu se poate urca pe acest zid și să treacă dincolo, nici să roază dintr'insul, nu mai putea de *ciudă* și, cum era de c ă t r ă n i t . ă și de a m ă r i l ă , se urca și ajunse cu gura la gaura, ce lăsase inelul să rămână și sufla vâpae din gura ei cea spurcată cale de trei ceasuri, ca să'l ajungă și să'i pîrjolească...»

Pann, Povestea Vorbei, p. 17 :

Măncând în tăcere și 'ntristat cu totul
Se dete pe o pernă răsămându'și cotul,
De necaz și *ciudă* foc leșea dintr'insul...

Intr'o strigătură din Ardeal (Jarnik-Bărseanu, p. 431) :

Ciudă mi-i și r S vi îmi pare,
Cam lubită și nu'l mare.
Am nădejde c'o mal crește,
Când o prinde măța pește
Și coada la urs o crește !

Izbesc «a lovi», din paleo-slavicul *izbiți* «occidere», va să zică propriu vorbind «a ucide», a scăzut de la această semnificațiune, pentru că noțiunile de «izbire» și «ucidere» sînt înrudite : rusește *biău* «a bate, a omori» germ. *schlagen* «percutere, occidere», bunăoară pasajul Gen. VIII, 21 sună în traducerea lui Lulher : «Und ich will hinfort nicht mehr *schlagen* alles, was da lebet», unde în Iraducerea românească modernă scrie : «Nici nu voia mai o-mori tot ce este viu...»; tot așa macedo românul *vătăniu* «occidere, percutere»:

A treia zi de Pastele mari

Vătămără trei I i o n a r !...(*E)

în raport cu daco-românul *ratăm* «laedo, vulnero» mai cu seamă în sens figurat «offendo».

În vechile texturi vorba are uneori și sensul primitiv al latinului *victimare* «a omori pentru jertfă, a omori», ca în Psaltirea lui Coresi, Ps. LXXXVII : «Fuîu ci omul fără ajutoriu în morți slobodă, ca *vătămății* ce durmiră în morminte, ce n'au pomenit după aceia și ei de mânia ta împenși fură—Sum similis viro quem deficit virtus. (Reputor) inter morfuos, semotus uf *eonfossi* jaeenles in sepuciro, quorum non recordaris amplius, qui mânu tua excisi sunt».

[1] **Caragiani**, *Românii din Macedonia și poezia lor populară în Convorbiri lit.* 11.386.

Ps. CXXXV : «Cel ee *vătămă* întâi născuți Eghiptului de la om pană la vită=*Quipercussit* primogenita Aegypti, tam hominum quam jumentorum».

Cântarea lu Moisi (Coresi, p. 418) : «Adăpa-voiu săgeatele meale de sânge și armele meale mănca-vor carne de sângele *vătămășilor* și prădarea».

Aceeași afinitate logică o observăm în fine și la verbul *ucid*, care are, în vechile tipăriri, aproape exclusiv sensul de «a izbi, a lovi», cum dovedește următoarea seria de citațiuni cronologice :

Psaltirea lui Coresi din 1577, Ps. CV : «Și *ucise* viile lor și smuchinele lor și tără tot lemnul de hotarul lor=*Quibus percussit* vi tes illorum et ficus illorum; confregitque arbores termini illorum».

Evangeliarul lui Coresi (Cipariu, p. 12), Luca VI, 29 : «Cine te va *ucide* în bucă, dă și alallă...=Et qui tibi *ceciderit* maxillam, praebe et alteram...»

O sentință din 1588 (Hasdeu, Cuvente I, 51) : «Au *uces* un om de au murit...»

Legenda Duminecei c. 1600 (Ibid. II, 46) : «Cu sulița mă împunseră în coaste, cu trestia mă *ucidea* pre cap, e în mǎru (=mǎnǎ) și în picuare ei mi bǎturǎ gǎvoazde».

Moxa, Cronica 1620, p. 379 : «Tremease voinicii toți și boiarii să se *ucigă* eu Turcii».

Viața legendară a sfântului Alexie c. 1740 (ed. Gaster.ap. Tocilescu, Revista II, 1.346) : «Și văzând că nu este tânărul, se *ucidea* în piept și plângea cu amar».

În «Viețile Svinților» întîmpinăm vorba *ucisătură* cu sensul de «lovitură», bunăoară : «Și vitejaște aceale *ucisături* le răbda» (Fevr. 69).

Compară următorul pasaj din Pravila de la Govora, p. 17 : «*Uciderea* de bunăvoe iaste această, când e gâlceava de oarecare învăluire și oarecari vor lua ciomege sau lemn și va lovi pre vecinul de bună voe și de acea l ovitură va muri».

Limba modernă nu cunoaște de cât semnificațiunea latină a vorbeii *ucidere*.

§ 3.

[Pesimismul în limbă.

La o mulțime de popoare ideile primitive de simplitate, sinceritate, adevăr, bunătațe afi degenerat, în cursul timpului în cele diametral opuse de răutate, prostie, neștiință și chiar de stupiditate. Vorba *simplu*, adecă «in quo duplicitas non est», un cuvînt de cea mai înaltă onorabilitate, care caracterisă primitiv pe un caracter model, opus *duplicității* sau *talerului cu doă fețe*, a suferit cel dintâi această soartă tragică din partea unei culturi rafinate, care înjosi vorba la o mărginire intelectuală : Ir. *simple*, engl. *simple*, *simpleton* > germ. *einfarh* «prost, negliob». Caracteristic pentru viața romană este, că în latina *simplex* și *simplicitas* n'au dobândii niciodată o însemnare josnică, pe când grecul *στυχ* posedea deja în epoca clasică accepțiunea de «stultus». Germanul *schlecht* «rău» însemna odinioară «bun, drept, simplu» (comp.

locuțiunea : *schlecht und recht*) : de la această din urmă accepțiune trecu apoi la sensul intermediar de «neghiob, nefolositor» și în fine la acela de «rea». Englesul *silly* «nerod, prosl» e identic cu anglo-saxonul *scelig* «fericit, cuvios» și un vechia poet. englez dă într'o colindă acest epitet nou-născutului Hristos : *thisharmlessilly* babe «acest neprihănit și cuvios cocon». Francesul *benet* «neghiob», din latinul *bnedictus*, e o formă colaterală la *beni*: metaforă întemeiată pe pilda evanghelică, că cei săraci cu duhul vor moșteni împărăția cerurilor, că sînt deci *UnecumtaU* de Dumnezeii; astfel *bnedictus* deveni echivalent cu *slultus*.

Grecul *s&ijibc* «simplu, nevinovat, fără răutate; prost, neghiob» își are analogia în francesul *bonhomme* «bunicel, prostatic, simplu». Tot așa germanul *albern* «nerod» se trage din vechiul-german *alawâr* «benignus, verissimus», precum și ebraicul *tam* «integru» dobândi posterior sensul de «idiot».

Un exemplu remarcabil îl are și limba noastră în cuvîntul *prost* din paleo-slavicul *jjrosfot* «*extensus; simplex, rectus, rudis, insons*» (*prostreti* «*extendere*») (1), care însemna la început *simplu* »a^Xd?» aplicându-se, în vechile tipărituri, limbei românești, cea *aplă*, adecă necultivată, neperfecționată în opozițiune cu greceasca, limba savantă; rangului social în opozițiune cu cei nobili, și intelectualicește celor necărturari în opozițiune cu învățații sau — cum se zicea pe atunci -- cu *pedepsiții* în limbă. O serie de exemple va ilustra aceste aplicațiuni.

1. *Prost* în sens de *vulgar*, aplicat în special la limbă :

Pravila lui Matei Basarab, prefață : «Eu mai micul, prostul și plecatul prag de supt picioarele cinstite ale sfinției tale (o sfinte creaștete)... voiu cu toată inima, cu blagoslovenia și îndemnarea sfinției tale. a pre pune această «Indereptare de leage» despre limba e l i n e a s c ă pre l i m b a *proastă* rumâneaseă, nu doar de în nevrednicia prostime! mele saă de într'o învățătura învățat, fără numai cât m'am ispitit a linge pre din afară puținelă gramatică și sinlaxisul... să nu las comoara ascunsă nici grădina încuiată: ce să zice capetele Dnmnezeștilor Pravile să le aducă și să le prefacă dă pe ele neaș fe pre cuvinte *proaste* r u m â n e ș t i...»

Aiurea (p. 135) ; «Iastă și altă rudenie de pre cununie, care se cheamă pre l i m b a *proastă* năși a sau finia...»

Dosoftei «Viețile Svinților», Dechemvrie 146 : «Acasfea și altele multe, carile le am lăsat pentru graba și pentru căce căi primejdăsă tlăcuiască neșiine cale ce's de rindul lui Dumnezău nelesne cuprinse la priceapere pre l i m b ă *proastă**.

O gnomologiă românească, tipărita la Tîrgoviște în 1713, poartă următorul titlu : «Pilde filosofești după l i m b a cea *proastă* grecească tălmăcite românește de vlădica Anlim».

Aci se înțelege limba neo-greacă saii vulgară ~- *inXă* — în opozițiune cu cea clasică : *IXXIVIXYJ*.

(i) Miklosich, *Lex. psl.*, p. 706.

2. *Prost* în sens de *necărturar* sau *ignorant*, de unde *prostie* sau uneori și *prostime* «neștiință, ignoranță»:

Pravila de la Govora din 1640, p. 12 : «Deci învățăm pra preoți și pre toți ceia ce ș 11 u c a r t e, când va vrea neștine să se ispovedească la duhovnicu său, să'și scrie greșalele lui întru hârtie și să o dea duhovnicu-săo, ca nu cumva cu neștiință să uite saă să lase ceva de greșale și lară învățăm pre duhovnici să scrie în hârtie și să'i dea niște învățături ca acealea, cât va vrea săi' dea; lară oamenii cei *proști* să grăiască gură cu gură câte un cuvînt...»

Grigorie Ureche, predoslovie (Cronice I, 129): «Nice este a se mirare, că scriitorii noștri n'au avut de unde strînge cărți ; că de la lăeuitorii dintăi n'au aflat scrisori, că n'au lăsat ca niște oameni neașezați și mal mult *proști* și n e c ă r t. u r a r î, ce și ei aă scris mai mult den basme și den povești, ce au auzit unul de la altul».

Hrisov de la Grigorie Ghica pentru școalele din Moldova (Codrescu, Uricariu I, 58): «Facem știre tuturor cui se cade a ști penru rîndul școalelor de învățatura cărții, de vreme ce în țara aceasta din nepurtare de grijă a Domnilor, nebicinuindu-se mai dinainte vreme a se ținea scoale de învățatură, era multă *prostia*. ..*»

Pravila lui Matei Basarab, p. 209: «Țăranul cel gros, acela poate șovăi să nu se cearte, mai ales când va fi mărturie cui-va și de va grăi cuvinte fără de ispravă fără cale, de se va cunoaște lucrul că grăiaște de *prostimea* lui; lară de va grăi de învățatura lui cea rea, atuncea se va certa tocmai ca și alții...»

Cantemir, în «Istoria ieroglifieă», p. 212 : «*Prostimea* și h i r i ș i a inimei, asupra adevărului stăruită, adesea și mai totdeauna ascunse și căptușite viclesugurile și măguliturile isteștilor au biruit...»

3. *Prost*, ca rang social, *clin treapta de jos* saă *de origină obscură*, de unde *prostime* «gloată, plebe» :

Pravila lui Matei Basarab p. 61 : «Acestea îndreptări de leage.... priimiț'o ca o haină împărătească plină de toate lucrurile scumpe.... dulce iaste blagocestivilor, iară zlocestivilor înfruntătoare, groaznică, păcătoșilor certătoare de toată vîrsta și de toată deregătoria și rînduială împăraților, domnilor, boiarilor și celor ce sînt pe mîna mai marilor, voinicilor, *proștilor*, bogaților, săracilor...»

Dosoftei «Viețile Svinților». Dechem. 24 : «Când noi astăzi vedem, că sîntem biruiți de cuvîntul unui *prostac*, cumu-l vedeți căi nemvățat la cuvînt, și de moșie și de oraș *prost*/ lară însă în facerea lucrurilor iaste luminat de ne întrece...»

Document de la Mihai Racoviță din 1752 (Codrescu, Uricariu VI, 87): «De vreme ce străinii, cari vin aice în țară... unii oameni mai de cinstre și c n n e a m u l ș t i u t, alții *proști* și neștiuți . . . »

Miron Costin, Cronice I, 18 : «Cătă țară afl și rămas pe loc, *prostimea*,

țărării, toată aii scos'o Traian de pe aceste locuri peste munți, care despart țara ungurească despre noi...»

Acest din urmă sens l'a păstrat cuvântul și în limba modernă, dar cam rar.

C. Negruzzi, scrisoarea XII (Opere I, 246): «Luând d'acolo oameni, fie nemeși sau *proști*, ș l e a h t i c i o r i m o j i c I • - nu mai alegeau — îi înjugau și arau lanuri cât vezi cu ochii».

Ispirescu, Basme, p. 307 : «Am resbătut împărății și cetăți, tîrguri și cătune, am încercat și la bun și la reu, la tinere și la bătrâne, la femei de n e a m și la cele *proaste* până și la roabe si la nimeni nu s'a potrivit condurul».

Alexandrescu, fabula «Elefantul» (p. 300) :

**Dar prostimea ciudată
Așa e învățată
Și fără ști ce cere
Va nencetat să sbere....**

Ispirescu, Basme, p. 103 : «Făt-frumos, dacă se cununa cu fata, se așeza în scaunul împărăției și tocmi ostile, boierimea și *prostimea*, cum știa el în legea lui».

4. *Prost*, din punctul de vedere al gradului saă al calității, *ordinar* (stofă, soldat) :

Grigorie Ureche, Cronice I, 196 : «Și dacă au inserat, pescarii aii îmbrăcat pe Petru Vodă cu h a i n e *proaste* de a lor și-i aii dat comanac-in cap și l'au scos la Ardeal».

Același, Ibidem, p. 228 : «Toată oastea lui Ioan Vodă era 30,000 fără *proști* și adunat ură, ce erau pre lângă Ioan Vodă».

Ispirescu, Basme, p. 90 : «Plecând către orașul, în care locuia părinții și frații lui, îmbrăcat fiind în h a I n e *proaste* țărănești, Prăslea întilni niște drumeți și află de la dînsii, că frații lui au luat de soție pe fetele, care le a trimes el...»

5. *Prost*, din punctul de vedere intelectual, *mărginit* la cap și la creeri, «nerod, neghiob», sens aproape exclusiv modern.

într'o doină ardeleană (Jarnik-Bărsseau, p. 156) :

**— Ce stal, mândruță, la poartă,
Ori ești *proastă* și *netoată*?
— Nu's nici *proastă*, nici *netoată*.
Fără stau infierhîntată
De dragostea de odată !**

Sau (p. 180) :

**Toți aii casa și moșie,
Numai eu trag la urgie.
Nimănui vină nu'i bag,
Fără *prostului* de c a p :
El e mare și stogos,
Dar la m i n t e mic și *prost* **

într'o strigătură din Ardeal (Ibid. 422) :

**Fost-am fost la șezătoare,
Unde-s fete lucrătoare :
Toate fetele torcea,
Numai proasta mea plângea.
Nu mai plânge, t o a n t â fa.
Că ciracul te o mai lua,
De'i fi t o a n t â tot așa !**

Mai e de notat particularitatea moldovenească de a însoți cu epitetul de *prost* unele însușiri abstracte. Astfel Creanga, în povestea «Soacra cu trei nurori» (Conv. lit. IX, 340) : «Bucuria caprei nu era *proastă*-».

Același, în povestea «Harap Alb» (Ibid. XI, 173) : «Mai ști păcatul, poate să'ți iasă înainte vr'un iepure ceva și... popâc ! m'oi trezi cu tine acasă ca și cu frate-teu și apoi atunci r u ș i n e a f a n'a fi *proastă*».

Din bogata sinonimică a *prostiei* (Y), alegem câți-va termeni interesanți sub punctul de vedere semasiologic :

Gogoman, din *gog* «tont» cu augmentativul *man* (*tandru* din *copilandru* «copil mai mare» : slavo-germanul *ma* «=greul *ἄνθρωπος*, avSpot) deci «tont. mai mare», arată mai mult o imperfecțiune a rostirii «peltic» (comp. *găgăesc*, despre găște, despre rațe și despre om, de unde și *găgăuță* «nerod» propriu «gângav»), care s'a întins apoi și asupra celorlalte facultăți intelectuale.

Haplea, în stilul familiar, înseamnă «prost» cu o nuanță optimistă : vorba reprezintă pe greul *ἀπλοῦς*, T J, OV «simplu».

Năuc «stupid» e propriu «neînvațat, necărturar» (psl. *nenkă* «iniperitus», *neucenu* «indoclus», croato serb *neuk* «ignorant, inexperimente») precum la Greci *idiot* (ἰδιότης) era cetățeanul retras în viața *privată*, care nu lua parte la dregătoriile Statului; dar fiindcă, după părerea Grecilor, numai o participare la afacerile publice activează dezvoltarea intelectuală, *idiot* «particular, nu public» trecu la sensul de «neînvațat, prost», de la care un pas numai ne desparte până la sensul modern de «împit».

Nătărăii, derivând, după d. Hasdeu, din adjectivul arhaic *nctare* «slab» denoia mai mult o slăbiciune fisică de cât intelectuală (2), ea și sinonimul *netot* adică «neîntreg», cu care se poate alătura locuțiunea populară : îi lipsește o doagă, care se aplică celui slab la minte.

(1) *Le-x. Bucii*, p. 259 s. v. *hăbăuc* -. *nătâng, năuc, necălit, meteurd, stolon, cap de cal, Irunchi0, nătărăii, nătântoc, cap de plumb, bou, foarte nepriceput, hălămut, lăntălău, meteleu.*— Pann, *Povestea Vor.*, ei, p. 157 :

Nerod, năUnău făcându'i, nătuilef, ^ugumon, prost!

(2) După reposaf.ul *Lambrior* (România. X, 350) *nătărău* s'ar trage din vorba pierdută *natură* [—lat. *natura*] și, în acest cas, ar găsi o analogia în englesul *natural* «prostă-nac» din *naturc* «natură».

§ 4.

Scăpătarea **numelor** proprie.

Iată în ce trăsuri admirabile e caracterisă d. Hasdeu decadența numelor
proprie :

«Un nume propriu, când se generalizează peste măsură într'o țară, în cât
, tot pasul întâlnești omonimi, ajunge în cele din urmă a deveni ridicol prin
trivialitate și de atunci încolo, ferindu-se părinții a'l mai impune copiilor,
începe a fi din ce în ce mai rar... La Românii din Muntenia mai multe nume
propriu bărbătești au avut o soartă analoagă de a se vedea îmbrâncite treptat
și straturile cele mai de jos ale societății, după ce figuraseră altă dată mai
a preferință pe tron și în divan.

«Mai întâiu este *Vlad*. Etimologicește, acest cuvânt însemnează *domn*. În
secolii XIV și XV cei mai iluștri principii ai Munteniei au fost *Vlad Basarab*,
Vlad Dracul, *Vlad Țepeș*. Între boieri și în burgesiă erau *Vlazi* peste *Vlazi*.
'rebuia firește să vină o reacțiune. Trivialisându-se prin abus, gloriosul oare
înd *Vlad* s'a făcut cu încetul sinonim al *nerodului*. În secolul XVII *Vlazi*
încep a se rări. căci pe semne se născuse deja proverbul: «După ce e prost,
cheamă și *Vlad*» (1).

«Tot așa au pățit'o *Udrea* și *Nan*, două dintre cele mai usate nume din
rimil secolii ai istoriei muntene, despre care astăzi poporul zice :

Care cum venea,

Tot Udrea 'l chema (2).

au : «Caută *Nan* eapa și el călare pe ea» (3).

«Iată în ce mod căderea unui nume propriu în derisiune este o probă isto-
rică despre exagerata! popularitate într'o epocă anterioară.

: «Această ursită izbise și pe *Musal*... Printre țărani muntene *nea-Muşat*, ca
și *nea-Vlad*, ca și *nea-Udrea*, ca și *nea-Nan* însemnează astăzi pe un p r o -
t o i a n. Aci își are locul exclamațiunea bătrânului Orașiu :

Non semper idem floribus est honor!

«Poporul și copilul eu atât mai iute se satură de un lucru și'l aruncă stri-
at sub picioare, cu cât mai mult. le plăcuse» (4).

În limba zilnică de astăzi *Vlad*, sau diminutivul seu *Vlăduță* (5), a deve-
it într'adever un tip de prostia omenească.

O ziceel.oare ne spune : «Cel ce dă zioa la mează-mare în gropi și nu știe
ă împartă paie la doi măgari, îi zic: ia al-de *nea-V l a d*, al-de *nea-
lă d u ț ă*» (6).

† Iată câteva citațiuni din basme muntene. Calend. basm. 1881, p. 37 :

(1) Pann, *Proverburile* II, 139.— Cf. observațiunea d-lui *Odobescu*, *Revista română* II, 64, unde mai aduce un alt proverb : «Vorbi și nenea *Vlad*, că'i și el din sat».

(2) Pann, *Ibidem* III, 25.

(3) *Ibidem* I, 85.

(4) *Hasdeu*, *Istoria critică*. București, 1874, p. 87.

(5) Și *Vlăduță* fu pronume de Domn, anume al lui *Radu* fiul lui *Radu-Vedă*, fiind
epotul lui *Vlad Țepeș*. *Vezi Fotino*, *Istoria Daciei* II, 40.

(6) *Odobescu*, *Revista română* pe 1862, p. 364.

«Baba de silă de milă fu nevoită să'și inghită necazul până a doa zi, dar îndată ce fugi murga din sat începu iarăși să tocane pe *Vladul* de bărbat, ca s'o scape de sataraoa proclerului de băiat».

Idem 1882, p. 17: «Dir ce are Măria-sa, că se uită mereu pe dinsul ca *Vlad fermecatul*».

Idem 1883, p. 53 : « *Vlăduță* de bărbat prinse pe noul venit o dragoste și un prieteșug, să'și dea pentru el inima și mai multe nu».

Intr'o snoavă de Ispireseu (p. 101): «Voia, vezi, să'i și arate, că nu'l vr'un *vlăduță* și că nu'l poate îm brobodi așa lesne».

In «Povești morale» de același, p. 29 : «Pizmașii îl pâriseră la Domnie, că voise să'și vînză pe Domnul seu, și câte și mai câte. Vodă crezu ca un *Vlăduță* ce era el și, fără a'l mai cerceta, porunci de'l arunca la închisoare și nu'și mai aduse aminte de el».

Numele etnic *Rumân* din latinul *Romanus* (1) are, în vechile documente de la începutul secolului al XVI-lea încoace, sensul peiorativ de «șerb, rob», precum *rumănie* acela de «robie».

Iată o seria de probe documentali în ordine cronologică :

Intr'o poruncă domnească din 1602 (Hasdea, Cuvente I, 123) : «Să aibă a'i ținea și a fi ei *rumâni* cum se au vîndu t».

Document din 1610 (Hasdeu, Arhiva I, 1. 8): «Scris'am eu Tudor de Voinești cesta al meu zăpis, cum să să șliă, cum sintu detoriu jupanului Mihaiu aspri 7700 și-i sintu detoriu de multă vreme de sintu la 8 ani de cându i sintu detoriu acești aspri și mi au pus zi de multea ori. Iar aemu iar m'amu rugat de mi a pus zua la sveti Dimitrie să-i plătesc aspri la zi; iar să nui voiu putea plăti aspri la zi, iar eu să'i fiu *rumânu* cu feciorii mei și cu toată moșiea mea*».

Djdocument din 1627 (Ibid., 15): «Ea Preda sin Pravului scris'am al meu zăpis la mâna lui Socol păh., cum să se știe, că i arn vîndut lotă partea mea, câtă am avut den sat de Gemenele și de presle tot locul și de câmp și de pădure și de apă și de siliște satului și cu un *rumân* anume Crăste și cu feciorii lui căii are și căți i va mai da Dumnezeu și am vîndut de bună voe a mea drept șase mie de bani gata...»

Document din 1629 (Ibid., 15): «Eu Preda post., scris'am și mărturisesc cu acest al meu zăpis, cum să se știe, că am vîndut eu lu Socol peh. ocină și moșie în sat în Gemenele însă den parte me cât am avut doo părți de presle tot locul... și cu doi rumâni anume Voicu Glăva cu feciorii lui și Coman cu feciorii lui, pântru că acest moșie și *rumân* u ce scriu mai sus iosiu-mi-au de moșie de la tată-meu Părvul log., am vîndut dreptu 30000 de bani gafa...»

Document de la Matei Basarab din 1649 (Ibid. 107): «Io Mateiu, scrie

(1) Forma vulgară va fi fost *Rumanus*: **Rumam* pro *Roma** observă Servius. Comp. goticul *Rumoneis*. reto-rotnan *rumoņ*, *rumân*?, *rumantl* (= lat. *romanice*). V. Schuehardt, *Vocalismus* II, 113 ; III, 200.

domnia me ție județu eu 12 prăgari și voao tuturor orășaniloru și preuților și diăconilor de în orașul Domnii mele de în Argeș și voao *rumânilor* mănăstirii den satul Flămânzești...»

Document din 1681 de la Șerban Basarab (Coorescu, Uricariu VI, 111—114) : «Cu mila lui Dumnezeu Io Șerban Voevod și Domn a toată Țara românească... dat am Domnia me această poruncă a Domniei mele sfintei și dumnezeieștei mănăstiri ce se cheamă Govora..., ca să fie sfintei mănăstire satul Strimba ot sud Doljii, lot satul cu tot hotarul și *cu toți rumânii* și cu tot venitul despre tot hotarul... am adevărat Domnia me cu tot divanul, *c'ăii umblat ru manii cu meșteșuguri și cu ficlenii, ca să scape de ru manii e*. Datu-i-am Domnia me pe rumânii de grumaz în mâna părintelui Gherasim egumenul...»

Testament din 1687 (Hasdeu, Arhiva I, 1. 62) : '*Rumânii câți sînt toți să fie ertați și să li se dea și zapisele de ertăciune*».

Dionisie Ecleziarhul, în «Hronograful Țărei rumânești de la 1764—1815», vorbind de Bonaparte și de Revoluțiunea francesă, zice (Papiu-Illarian, Te-saur II, 211): «Deci într'acea vreme era mare turburare la Franția, căci craiul franțuzesc vrea să și orînduiască crăiea a avea din toate țările oști regulate ca la împărăția Nemților, dar boierii cei mari, care avea sate multe i o b a g i a d e c ă *rumâni* nu îngăduia... doi trei ani apoi s'au scociorit altă turburare..., cum că să nu mai fie *rumânie*, supuși ca niște robi unii la alții, fiind un neam, ci să fiă slobozi... odată toată mulțimea norodului s'au sculat și s'au adunat la palaturile de judecătorie, cu un glas toți au cerut slobozenie de *rumânie*, sau va porni zurba asupra boierilor. Apoi n'au avut cum să facă boierii a fi avea *rumâni* mai mult, ci s'au făcut deslegare și s l o b o z e n i e *rumâniei* Franției ca și odinioară *rumâniei* Țării-Rumânești...»

La cronicari și numai la aceștia, dacă nu ne înșelăm, *Român* conservă încă și semnificațiunea sa etnică, cum zice Nicolai Costin (Cronice I, 71) : «Măcar că și la istorie și la graiul străinilor și între sine cu vreme, cu veacuri, cu priminele, iau și dobîndesc și alte numiri, iar acela ce este -vechia nume stă neclintit *Român* !» (1).

(1) **Pe lângă numele național -Români, macedo-rom. ar(o)mâni, isiriano-rom. numeri — cel mai răspândit nume străin e Valah, ce'l găsim mai întâi la națiunile germanice (anglo saxon Vealh, vechiu-german Walah), și cu care ele se serveau spre a desemna pe popoarele învecinate negermane. Slavii l'ati primit de timpuriu : psi. Vlahā «Vlahus, generațim homo Romanae originis ; pastor ; pl. Italia, Valachia : vocabulum, uti videtur, eclicicum, quod a Celtis ad Germanos ab his ad Slavos rnigravit» (Mikios., Lex. psi. 1>8). Interesantă e accepiunea de «păstor» a numelui etnic Valah, creșterea vitelor fiind principala ocupațiune a Românilor (comp. isiriano-rom. furt an, firlan «țesetor de pânză» (Mafiorescu, Itinerar, p. 98) literal «friulan. locuitor din Friaul», țesutul fiind profesiune obicinuită a Friulanilor). Astfel, în documentele serbești de după 1250, ilaii însemnează numai «pecuarius» (Miklosich, Wandorungen, p. 3). Păstorii nomazi se înmiesc în general în Grecia jixi/oi țSchmidt, Volksleben der Neugricchen, p. 15).**

După d. Xenopol «această întrebuintare a numelui etnic al poporului român într'un înțeles josnic și aplicat la o clasă degradată a societății» se explică prin aceea «că elementul venit de peste munți (cu ocaziunea descălecării), deși n'a cucerit țara cu sabia, totuși a pus în lucrare o predominare, o stăpânire asupra populațiunii vechi și autohtone a țărilor descălecale»(1).

«Fără îndoială — adaogă d. Xenopol—că la început *rumân* nu însemna «șerb», ci numai cât «supus» și că numai cât mai lîrzîu, când se strica condițiunea supușilor, acest termen ajunsese a însemna clasă cea mai inferioară a societății».

Ceea ce erafl *rumânii* în Muntenia, aceea erau *vecinii* în Moldova. Semnificațiunea cuvîntului *vecin* de «*țăran vecin* adică *pămîntean*, nu străin, *locuind pe o moșie și decî supus unei clăci hotărîte*» (2) își găsește o analogia în medio-latinul *vicinus* «locuitor pămîntean» și în spaniolul *vesin* «conlocuitor, cetățean».

Nu esle decî exactă părerea emisă de Cantemir și împărtășită de Bălcescu (Mihai-Viteazul, p. 11) : «Înlocmai precum în Europa se obicînuise a se da acestor servi (robi ai pămîntului) numirea de *Romani*, așa și la noi servagiul fu numit *rumăniă* și *vecinătate*, căci proprietarii, din țara de jos, unde mai cu seamă erați proprietățile mari, își adusesese coloni din țara de sus și din Români din țările vecine».

Îată câte-va texturi privitoare la *vecinia* sau serbia țăranului moldovean (3):

Nicolae Costin în caracteristica lui Constantin Duca Vodă (Cronice II, 41) : «Așijderea «i la divan făcea dreptate tuturilor și mai virtos celor ce se parau pentru *vecinătate* și fără jurămînt ; și mal cu deadinsul răspundea celui ce avea nevoia de *vecinătate*, zicându'i : «Pas de'ți caută trei patru oameni ju-

La scriitorii bizantini se înțeleg sub acest nume și triburi slavice : «Toți căți duc o viață nomadă, graiul comun îi numește pXă-/ou?» (Anna Comnena). În limba albanesă Românu se numește *cioban* .adecă «păstor» chiar și când trăiește în orașe (Miklosich, Alb. Forsch. I, 17), sau *bugariS* adică «bulgar» prin confusiune cu Bulgarii, precum tot dinșii mal poreclesc pe Români cu epitetul de *Urum i vogăliă* «micul Grec, Greeoteiu». La Ruteni *walachy* se numește «locuitorul din regiunea muntoasă de pe lângă Teschen» ; *valack, vala&ka* însemnează «cioban, Român din Moravia sad din Carpați, bacid, ajutorul baciului» iar *valasta* «topor»: Cicii din Istria purtau odinioară un toiaș cu tăluș de fier și un ciocan (Miklosich, Wanderungen, p. i'2, 24). Despre respândirea cuvîntului *Vlah* vezi Diefenbach, *Volkerkunde Ost-europa's* I, 227 urm. ; despre origina vorbei Hasdeu, *Ist. crit.*, p. 38—43.

(1) Xenopol, *Întemeierea țărilor române în Tocilescu*, *Revista*, An. III, voi. V, p. 294—301. *Comp. la Saxoni walliscus, iwealh, xvall* «rob, străin» ; despre accepțiunea cuvîntului *romanus* la Franci și la Longobarzi v. Hasdea, *Ist. crit.*, p. 42.

(2) Cihac, *Dictionnaire* I, 308.

(3) Câte-odată ne întimpină vorba și în documente muntene, bunăoară într'o cumpăratură din Ilfov din 1608 (Hasdeii, *Cuvente* I, 168) : «Au cumpărat ... ocină ... a patra parte șă cu *veanash*—\$&6 într'un document din Tirgoviște din 1618 de la Gavrilă Moghilă Vodă (Tocilescu, *Revista*, An. II, voi. I, p. 219), unde vorba figurează și în textul slavon: B<H'HS.

rători, cum n'au fost nici tată-seu, nici moșul seu *vecin* de moșie aceluia cine'l trăgea- ; și așa jurând îi da volnicie să fie slobod în veci de *vecinătate*; că acum făcuse boierii obiceiă nou de ziceau : cine au șezut în sat boieresc 12 ani, să rămână *vecin*».

Așezământul lui Ioan Constanlin Nicolae Voevod din 1741 (Codrescu, Uricarm IV, 398) : «Oamenii sirăini, ce vor veni să se așeze pe moșii monastirești săa boierești, ori cât vor vra pe acele moșii, să nu vecinească, afară de cei ce vor fi vechi *vecini*».

Document de la Ioan Nicolae Voevod din 1744 (Cogălniceanu, Arhiva II, 169) : «După poronca ce s'au dat și cu toții cu un glas pohlind,,toți egumenii hotărîră pentru oamenii ce lăcuesc pe moșiile mănăstirești, cei ce nu sint *vecini* să le dea un nart de câte zile vor lucra pe an...»

Actul din 1749 a lui Constanlin Nicolae Voevod pentru desrobirea vecinilor în Moldova (Magazin istoric II, p. 288—291) : «...La aceasta a triea Domnie și mai multe jalobe făcând oamenii săteni, ce șed pe moșiile mănăstirești și boierești, făcând pără asupra stăpânilor satelor căi supui cu *vecinătate* adecă părăndu-le oamenilor, că acest nume de *vecinie* n'are osebite de robie și se silea, ca să găsească îndreptare și mântuire de numele *vecinii*, arătând și pricini, că unii din stăpânii satelor s'au obicinuit a vinde pe *vecini* ca pre robi, ș'a-i împărți cu Impărțală ca pre țigani și a da numele lor în foi de zăstre, ș'a-i despărți pe copii de la părinți.... Fiind noi cu toții adunați... s'au făcut sobor de înlebcăciune acestor pricini mai sus arătate. La care cu toții cu un glas am răspuns mărturisind adevărul, că *vecini* robi nu sint, nici să stăpănesc cu nume de robie..., că *vecin* va să zică sătean megiaș fără de moșia, alăta numai că din sat. nu este volnic ca să iasă...»

Iată cum resumă robirea oficială a țaranului eminentul istoric al lui Mihai Viteazul, al Domnului, carele a sancționat printr'un așezământ special șerbierea săteanului român :

«Mihai-Viteazul a fost cei dintâi Domn, care legiui printr'un așezământ al seu, că fie-care țaran p'a cui moșia se va afla alunei, acolo să rămână rumân *vecinic*... - De atunci clăcașii, transformați în robi, nu numai că urmară a se vinde împreună cu pământul, dar și numele lor începură a se trece în actul vânzării, deși nu se puteau vinde deosebit de pământ, ca robii țigani ; de atunci proprietarul, murindu'i robul fără moștenitori, putea să'l moștenească; de atunci el putea să'l îndatoreze a munci cât va voi. Singurul drept, ce se dă țaranului rob, era ca stăpânul lui să nu'i poată răpi de pre voință banii, vitele și instrumentele de arătură și de a nu'i putea pedepsi de cât corecțional, iar nu a'l omori ; căci, făcend'o, se osindea ca un ucigaș, iar nevasta și copil ucisului rămăneau liberi. Fără a ști, când s'a desăvârșit sistema feudală în Moldova știm că, pe acea vreme, aceleași obiceiuri erau și pe acolo.....»

«Așa robia fu răsplata claselor de sus ale societății către clasele de jos, care le-au hrănit, le-au respectat totdeauna, le au păstrat în poziția lor și au jertfit și muncă și bani și viață pentru patrie și libertate. De atunci, de la

Mihai Viteazul (1), țara se împărți cu toiul în două tabere vrăjmașe având interese împotrivate ; de atunci încoace poporul se făcu nesimțitor la glasul Domnului și al boierilor, nu mai vru a se jertfi pentru o patrie, unde nu'i s'au lăsat drepturi și pentru o libertate, de care el nu se putea bucura și țara, în loc de a se realța, merse cu grăbire spre scădeniă. Timpuri nenorocite aveau să o copleșească în urmă» (2).

Litfa, *Litva* însemna odinioară «Litfania sau Lilfan» derivând din polonul *litwa* «Litfania, Litfan».

Cronica lui Constantin Căpitanul (Mag. Ist. I, 154) : «In domnia lui Neagoie Vodă au intrat Hanul tătăresc în țara leș as că de an robii *Litva* până la Vilna».

Ion Neculce, Cronice II, 355 : «Iară oastea *Litfel* cum au auzii, cum s'au strîns la un loc».

Din ce cauză a dobândit cuvîntul o semnificațiune josnică în gura popoului român, mai cu seamă la cel din Moldova ?

D. Alexandri o explică astfel: <*Litean* sau *Litvean*, locuitor din Litfania. Desele războaie, ce avură Moldovenii cu Leșii, daunele, ce făceau aceștia în țară, când năvăleau și numeroasele lor călcări peste tractatele de pace au dat cuvîntului *litfă* o semnificare urăcioasă. *Litfă* e sinonim de *neam reu si fără credință*» (3).

j,r Adeverata cauză pare-ni-se a fi cu totul alta. Nu *characterul* Lilfanilor, ci *credința* lor a ocazionat această transformare logică. Litfani, ca și Leșii, sînt catolici și nimic nu era mai urăcios, în ochii Românilor, de cât confesiunea *papistășească*. «Nici o religie, zice Cantemir, nu este urită Moldovenilor ca cea papistășească. . . . Ei (Moldovenii) zic, că toate celelalte religii eretice sînt cunoscute și pre lesne se înțelege depărtarea lor de la biserica cea pravoslavnică ; însă papistașii ascund chipul lor cel de lup supt cojoc de oae.....» (4).

Această considerațiune religioasă reiese și din poesia populară.

În balada «Bogdan» (Alexandri, p. 175) :

Ea nu'l fată de împărat
Și -l chiar de *Lilfean* bogat
Și de lege lepădat....

(1) D. Tocilescu, într'o serie de conferințe ținute anul trecut la Ateneu asupra «Țăranului român» — resurriatul operei d-sale cu același titlu — a combătut părerea greșită, împărtășită și de Bălcescu, că *legătura* lui Mihai ar fi robii pe toți țărani liberi ; căci, după mărturia hrisoavelor, *rumânia* exista și mai 'nainte și *rumânii* după actul lui Mihai nu diferă întru nimic de cei anteriori. În urma pohoțului lui Sinan țărani pibegiseră în toate părțile ; spre a se reîmpopula câmpiile pustii, Mihai făcu așezămînt atunci «cum care pe unde va fi acela să fie *rumân vecinie*, unde se va afla». *Legătura* lui Mihai n'ar fi deci «un act barbar făcut de un prinț, ce a lucrat atîta pentru libertate», cum a zis'o Bălcescu, ci o simplă măsură administrativă dictată de forța lucrurilor.....

(2) Bălcescu, *Istoria Românilor sub Mihai-Vodă Viteazul*, cd, Odobescu, p. 304—306.

(3) Alexandri, *Poesii populare*, p. 8-1.

(4) Cantemir, *Descrierea Moldovei*, ed. Negruzzi, p. 283.

În «Ștefan Vodă și Șoimul» (Ibid. 172) :

Te calc Ungurii făloși
Și *Liftenii* necredincioși...

C. Negruzzi în «Sobiej-ki și Români» (Opere I, 170) : «... Craiul (Leșilor) a trimis răspuns călugărului, care ședea în clopotniță, să deschidă, ori face mănăstirea praf și pulbere.

— Auzit'ați acolo *litfa* cea păgână!..»

Litfa însemnează dar înainte de toate «nepravoslavnie» și, ca atare, înzestrat cu toate însușirile, ce caracterisă pe eretici.

În balada «Grue Grozovanu» (Alexandri, p. 80) :

Negrul meii să nu mi-l vinzi :
Să nu'i vinzi la Ungurean,
Nici la Turc țarigrădean ;
Să nu'i vinzi nici la *Litean*,
Că *Liteanu*'i om viclean!

Generalisându-se cuvântul *litfa* în sens de «om sau popor necredincios», el fu aplicat, sub formele *litfa* sau *liftă*, tuturor celor străini de credința pravoslavnică.

În balada «Vulcan» (Ibid. 138) :

Alei! feară veninoasă!
Litfa rea, necredincioasă!
Ce reo, spune, ți-am făcut,
Turcilor de m'al vindut?

În balada «Constantin Brancovan» (Ibid. 212) :

Câni turbai!! Turci, *liftă* rea!
De'ți mânca și carnea mea,
Să știți c'a murit creștin
Brancovanul Constantin.

Într'o doină bucovineană (Marian II, 164) :

Un panțiriu, *liftă* spurcată,
Zi și noapte mg tot cată.....

Jipescu, Opincar, p. 25 : «Liniștea ne o tulbură vrăjmașu dă Ungur, dă Tătar, dă Poleac, dă Neamț, dă Turc, dă Muscal și cale alte *litfc*, lighioi spurcate...»

În povestirea «Moș Nichifor Coțcariul» de Creanga (Conv. lit. X, 378) : «De aș avea eu atâția gonitori în ocol șid-ta băieți, căți cazaci, căpcâni și alte *litfc* spurcate aii căzut morți la Grumăzeștii din vreme în vreme».

Alexandri, în piesa «Creditorii» (Teatru, p. 1062) : «*Litfa* de zara f s' aii spăriet de mine ș' aii fugit, parcă l' au umflat năbădaica...»

— Auzi I u d a ? poate că venea să'ți ceară parale ?».

Aceiași, în «Cetatea Neamțului», unde e vorbă de Leși (Ibid. 1483) : «Și voi cu toții, bărbați, femei, copil, pe apărare!.. Inarmați-vă cu ce'ți găsi

și dați de moarte, ea să nu zică *litfa*, e'o intrat în țara noastră ca într'un sat fără câni».

Același în poema «Dumbrava-Roșiă» (Poesii III, 2. 8) :

Și călărași din fugă prin sate, prin orașe
Crainesc : Săriți cu toții pe *litfele* trufașe !
Viteazul Ștefan Vodă ve cheamă 'n vitejie.
Cine'I mișel să fugă, cine'I Român să vie !

În «Dan, căpitan de plaiă» (Ibidem, p. 97) :

Tătarii ca zevozil pe dinsul dau naval!
«In lături, *Ut/e*» strigă la el viteazul Dan,
Punendu-se de pază la capul lui Ursan.

Aceeași considerațiune religioasă a făcut ca vorba *letin* (*—latinus*) să capete, în limba română, accepțiunea peiorativă de «eretic» (comp. alb. *lieti* «latin, catolic»).

În balada dobrogeană «Sava letinul» (Burada, 211) :

Zinca un fecior însoară,
Boier Răducan il cheamă,
Iancu Vodă mi'l cunună.
Dar fata de unde o la ?
Chez din tîrg din Dobrogea,
Ia fata *letinului*,
Lui Sava păgânului,
Lui Sava *letin* bogat
Și de lege lepădat
Și 'n cruce nebotezat...

Jipescu, Opincar, p. 152 : «Pasă-mi-te că ești *letin*, de spurci Vinerea și Mercurea...»

§ 6.

Soartea tragică a titlaturei străine la Români.

O interesantă scădere semasiologică au suferit, mai cu seamă în limba românească cuvintele străine de reverență, cari — ca *jupan*, *jupâneasă*; *chir*, *cocon* — ilustrând odinioară personalitățile cele mai marcante ale societății, ați scăpat și scăpată încă până la clasele cele mai de rînd, devenind, din nalte titluri de nobleță, niște formule banale de cele mai de multe ori luate în bătaia de joc. Decadența, care a amenințat, și amenință încă titulatura străină, întrebuițată vremelnic în România, a cruțat—lucru demn de atențiune—titlatura de baștină românească. Iată ce ne spune răposatul Lambrior în această privință :

«Moda, care își bate joc de ceea ce a fost mare și important, altă dată n'a îndrăznit nici într'un timp să surpe de la înălțimea lor vorbele *Domnul*, *Domnitorul*, *Măria-ta*, etc. Dovadă, că vorbele aceste aii însemnat gradul cel mai mare de respect absolut nu relativ la cutare saă cutare poziție a Domnitor noștri față cu străinătate, este că vorba *Domnul* se întrebuițază aseme-

nea pentru Dumnezeu : vocativul ei *Doamne* era și este deopotrivă pentru Dumnezeu și pentru capul Statului» (i).

Asupra tituliaturei străine găsim în *Glosariul răposaiților Laurian și Maxim* o pagină interesantă, deși nu'i scrisă cu seriozitatea, ce o reclama subiectul. Iaf'o (p. 337) :

<*Jupân*, cuvînt, ce, după timpuri, luă și avu varie și foarte diverse sensuri, așa : t. în cele mai vecbi timpuri *jupan* se zicea cu sensul de «om de cea mai înaltă condițiune, nobil de frunte»... -*jupanii* dară erau notabili țarei, soțiile *jupanilor* de pe atunci erau și ele *jupănese*; *jupanii* erau oarecum domni, însă titlu de *Domn* se da, cu mare respect, numai capului țarei ; 2. în timpuri posterioare numele *ăe jupan* se întinse la toți cei de condițiune medie, la neguțatori și industriali de toate gradele : soțiile acestor noi *jupani* fură toate *jupănese* ca și soțiile vechilor *jupani*; 3. în timpul Fanarioților numele de *jupan* al vechilor patricii cese titlului grecesc de *chirios* (xopio?) : mitropolitii ca și episcopii, principii bisericeii ca și ai ierarhiei civile, purtau toți titlul de *chirios* : muierea *jupanului* de altă dată, care acum era *chirios*, se zicea și ea *chiria*;— acest titlu grecesc nu întîrziară a lua și *jupanii* împreună cu *jupăneselc* de stare medie; ca să evite disprețul, în care, cu modul indicat, căzuse titlul de *chirios*, vechii *jupani* avură recurs a se împăuna cu titlele bizantine, ledate cele mai multe cu fedoase nume slavice; și ca să nu mai poată plebeii, noii *jupani* și noii *chirii*, să usurpe și aceste title, le regulară, prin legi, după gradele oiicelor ierarhiei civile; însă și aceste title deveniră vili în supremul grad și periră cu sunet de eternă uitare și de etern contempt al vocii poporului; ce rămâne dară din acest putred și fantasmagoric edificiu de titulatură ? Nimeni astăzi din Români, fiă cel mai infim, nu e care să nu respingă eu oroare titlele de *chirios* și de *chiria*; nimeni nu cutează să'l dea alluia, fără să se teamă de resbunarea intitulatului cu așa nume; — numele de *chirios* și de *chiria* a perit cu fotul din uz; dar numele de *jupan* cum stă ? abia se mai poate din când în când aplica *jidanilor* și *servitorilor* ; — vechii *jupani* căutară o nouă scăpare în titlele de *boier*, *boiernașa* ; *cocon*, *cocoana*; dar și acestea nu întîrziară a se sordi și cădea în dispreț; mai nimeni nu aude bucuros a se numi așa; în fine ultimul refugiu, la care confugiră vechii *jupani*, fură titlele *musiu*, *madamă*, *damă* (monsieur, madame, dame), cari căzură și mai curînd în dispreț, așa că astăzi abia sufer *curtesanele* să se califică cu ele : numai cuvintele curat române : *domn*, *doamnă*, ca title de onoare, remaseră neșterse în gura Românilui și speram că vor rămănea, pană când va via națiunea română».

Numiții lexicografi mai revin într'un stil cam comic asupra subiectului și iu articolul consacrat *boiariului*, din care extragem următoarele (p. 81) :

«S'a petrecut, în adevăr, ceva curios la noi Români cu titlurile onorifice, ce se dau celui cui vorbim ; odată titlul cel mai onorific era *pan* saă *jnpân* : *boleresele* de prima clasă se numian *jupănese* ; astăzi și femeile din casă se supără de titlul de *jupăneasă*; *jidanului* însuși abia te mai poți adresa cu *jupăne*; veni apoi furia lui *chir* : un mitropolit era foarte onorat de a se intitula *chir*; astăzi nici precupețul nu aude bucuros numindu-l *chir*; *cocon* se întrona în locul lui *chir* și pare a fi mal încăpățâna, și mai ambițios de cât veneticii precedenți; bărbații l'au cam urgisit, dar femeile țin încă cu dinți la dînsul; bun e însă Dumnezeu și cu dînsul : de oare ce și *jupănesele* din casă nu mai

(1) Lambrior, *Cuvinte ele reverența la Români* în *Conv. lit.* XV, 267.

vor să fiă de cât *cucoane*, matronele române vor căuta neapărat să lase rămas sănătos favoritului *cocon*, căruia bonjuristul *mosiū* (monsieur) încă vru în zilele din urmă să ia locul, dar, ca ușurel bonjurist ce este, pare că a vrut numai să întărate bălaia și s'a pus apoi pe fugă sănătoasă, lăsând bătrânului *domn* să susțină lupta atât cu *coconul* cât și cu *jupanul*, care în legământ defensiv cu *chir* tot mai speră, că va eși triumfător».

Jupan, la Croați și SSrbi *-lupanii* «primar, inspector», la Poloni *-lupan* «nalt funcționar», la Unguri *ispan* «șef de comitat», era la Români, în trecut, pe lângă titlul special rezervat clasei boierești, și formula generală de politeță, adică în totul sinonim cu actualul *domn*.

În Pravila lui Matei-Basarab (p. 113) se povestește, că «un boiaru la Nicomidia», sfătuit de către un sfânt, părinte sădea unui preot bani, ca să slujiseă pentru dînsul 40 de liturghii «și cum deade boiaru bani să dusă a casă și și dacă să slujiră cele 40 de liturghii, într'o noapte se deșteptă boiaru Nde în somnu și și fără de veaste să deschiseră ușile casei lui nedeschise de nimenia și văzu unde intrară voinicî călări în chip de ingeri și statură 20 din a dreaptă, iară alți 20 de a stînga lui (vezi lucru ciudat!). Boiaru, cum îl văzu, de vederea aceia se îngrozi foarte și zise cătră dînsii : *giupănil* mei, drept ce ați venit la casa unui păcătoș?»

Titulatura oficială din partea unui arhieru către un *jupan* (Ibid., p. 225) : «De bună rudă, luminate și prea viteaje *jnpăne*, întru Duhul sfînt prea Iubite fiu smereniei noastre kyr cutare, dar, pace și alt tot binele rugămu-ne lui Dumnezeu să ți se dăruiască dumnetale».

În Pravila lui Vasile Lupu (ed. Sion, p. 21) vorba *jupan* se ia în opozițiune cu *slugă*, deci în accepțiune de *stăpân* : «Sluga, care va fura în casa *jupanului* său, de va fura lucru puțin să nu se cearte, iară de va fura lucru mare, să se cearte».

Aceeași accepțiune o are și astăzi vorba în clasa media; iar, în poeziile populare, *jupan* se aplică uneori *bărbatului*, ca în următoarea doină bucovineană (Marian II, 87) :

De ar da bunul Dumnezeu
Să fiă pe gândul mei :
Să moară j u p a n u l
Să rămâi numai cu mine,
Ca să me 'nșleg cu tine....

Cuvîntul a suferit, în limba de astăzi. o rescripțiune riguroasă, indicată în parte în cele două citate din Glosarul Laurian-Maxim ; ceea ce avem de adăugat încă este, că *jupan* va rămînea în limba literară, și anume în genul fabulei, ca un epitet caracteristic, cum a si fost utilizat de eminentul nostru fabulist Grigore Alexandrescu.

În fabula! «Pisica sălbatecă și tigrul», pisica se adresează tigrului în chipul următor :

Ia stal m8 rog puțin, *jupâne* de pe jos,
 Care te socotești
 Că nu știu cine ești.
 Mândria, ce o arăți cu noi, e de prisos...(1).

Jupâne e aci atât de bine la locul seu, în cât și-ar pierde tot hazul înlocuindu-l cu vr'un alt termen sinonim.

Femininul *jupâneasă* era, în timpurile de floare ale nobleței române, nevasta jupanului adevărat a boierului, titlul de *Doamnă* fiind exclusiv rezervat nevestei Domnitorului.

Iată un frumos pasaj din «O seamă de cuvinte» de Icljan Neculee, Cronice II, 187: «Gheorghe Ștefan Vodă, când era boier, murindu'i *glupâneasa*, au rămas văduvoid; și tâlnind o *giupâneasă* săracă, frumoasă, tânără, anume Safta de neamul Boeșlilor, au timpinat'o pe drum mergând cu rădvanul la Iași și au poprit rădvanul cu sila și s'au suit fără de voie în rădvan și aQ întors rădvanul înapoi la casa lui. Și pre urmă aă priimit și ea și s'aii cununat cu dînsul, care au agiuns de aă fost și *Doamnă*».

În cartea populară «Istoria lui Alexandru Machedon», eroul se adresează astfel către Piolomeiu (p. 114) : «Nouă nu ne trebuiesc fetele, că noi multe muieri văduvitu-le-am și cui va trebui, aflași va *jupâneasa* și *doamna*».

Alexandri, Despot-Vodă, p. 32 :

Doamna.	Măria-ta, dă'ml voe cu a mele <i>jupâne</i>
	Urare să'ți aducem.
Lăpușneanu.	Flori măndre și alese
	Din stratul boierimel, cu drag ve mulțămesc,
	Așa cunună o prinde pe <i>Doamna</i> ce iubesc.

După această epocă de glorie a cuvîntului, *jupâneasa* scăzu la femeile din clasa de mijloc, între boierime și țărănime.

În basmul «Găinăreasa» de Ispirescu (Basme, p. 306) se enumera astfel treptele ierarhice ale femeii române din trecut : «Fasă-mi-te condurul nu se potrive la nici o fată de împărat, la nici o cucoană, la nici o *jupâneasa*, la nici o țărăncă, ba chiar la nici o roabă».

În poesia populară *jupâneasa* e titlul femeii în genere, fără deosebire de rang.

Astfel în balada «Ciuma» (Alexandri, p. 35) :

Unde's tufe prin poticl
 Sînt mormîntul de voinici,
 Unde's tufele măi dese
 Mormîntul de *jupâne*,
 Unde's tufele măi rari
 Mormîntul de fete mari,
 Unde's tufele mai vil
 Tot mormîntul de copii!

(i) Gr. Alexandrescu, *Meditații, Elegii, Epistole, Salivezi Fabule*. București, 1863, p. 314.

Astăzi vorba a scăpătat la ultima treaptă a rangului social, la slugi, și de-seamnă în special pe femeile din casă și pe doici (comp. mai jos *madamă*). Ca și «jupan» *jupăivasa* se va mântinea și în genul Fabulei, unde joacă același rol caracteristic.

Astfel în «Vulpea liberală» de Aiexandresou elefantul grăiește către vulpea (p. 358) :

Ani aflat, *jupâneasă*, că ai mare talent.
 Voiu să te pun în pâine;
 Și, începând de mâine,
 Îți dăm cu mulțumire,
 Ca un semn de cinstire,
 Al găinilor noastre întins departament.

Chir însemnează «domn» și se înfrebuița odinioară pentru personalitățile cele mai înalte ale ierarhiei religioase și civile.

Astfel Pravila lui Matei Basarab numește (p. 229) pe al «lunii Patriarh» *Kyr Dionisie*, într'alt loc chiar (p. 264) pe «împăratul» *Kyr Leu Filosoful*.

Astăzi se ia mai mult în batjocură, ca în pasajul următor (Ispireseu, *Eiasme*, p.-107) : «Să'mi luați pe *chir* ăla, care trece în căruță și să nu'I slăbiți, până nu va scoate inelul, ce mi-a tras din deget mișelește».

Cu decăderea sa în graiul de astăzi, fabula l'a tras și pe dînsul în domeniul ei. Gât de bine intradever îi șade lui *chir* în fabula «Șoarecele și pisica» de Alexandrescu (p. 313; :

Un șoarece de near», și anume Raion,
 Ce fusese crescut sub gat la pension,
 Și care în șfîrșit, după un nobil plan,
 Petrecea retras într'un vechia parmezan,
 Ihtilni într'o zi pe *chir* Pisicovici,
 Gotoiil, care avea bun nume între pisici.

Cocon însemna odinioară «prunc» sau «copil», cum rezultă din enumerarea celor șapte vârste ale omului în Pravila lui Matei Basarab (p. 347) : «*Cocon* iaste omul deaca naște până la 4 ani (t); *copil* se cheamă de la patru ani până la patru-spre-zece ; *cătărig* iaste de în 15 ani până în doo-zeci și doi; *voinic* adecă june iaste de în doo-zeci și trei până în 42; *bărbat* iaste de în 42 de ani până în 56, iar *bătrân* iaste de la 56 pună la 69; iar *mator* iaste de la 70 de ani până la optzeci: de aciia mai mult neputință și dureri și boale».

Acest sens s'a mînfînut. și în poesia populară. Astfel în balada «Constantin Brancovan» :

(1) După Pravila lui Vasile Lupu (ed. Sion, p. 135) : «*Cucon* se cheamă **pană** la al șeptele an de vîrstă». După «Divanul» lui Cantemir cele șapte a vîlețel ome-nești vîrste sint (Hasdeu, *Arh.* II, 137—1fc): «întăia dară vîrstă și floarea vîlețel po-menești *pruncia* este; a doa și a treia vîrstă *copilăria* și *cătărăgia* este; a patra vîrstă *volnicia* este; a cincea vîrstă *bărbăția* este; a șasea vîrstă *cărunteața* este și a șaptea vîrstă, saii de tot putreglunea poamei vîlețel o-menești, *bătrâneța* este».

Dragii mei, *cuoni* Iubiți,
Lăsați somnul, ve treziți,
Că pe noi ne-a înconjurat
Pașa cel neimpăcat
Cu Turci și cu tunuri mari,
Ce sparg z'idurl cât de tari....

Și mai la vale :

Brâncovene Constantin,
Ghiaur vechi, gMaur hain,
Trei *cucont* tu ai avut
Pe doi ti-I al pierdut,
Numai unul a ramas.....

În fine vorba francesă *madame*, românislă *madamă*, a suferit o scădere analoagă cu a cuvîntul îi *jupâneasa*, aplicându-se femeilor din casă și dădăcelor, în special celor de altă naționalitate. De notat, esle și forma populară *madaramă*, care se aude în gura poporului și care figurează asemenea în «jocul păpușilor» (Teodorescu, p. 122) :

Cocoana Marița. - Bon sor, m u s i u palasă!

Paiața. - Bu-jor, *madaramo*, bu-sor l

Aci mai trebuie adăogat. și un alt. titlu străin, care a decăzut, de la ilustra sa origină la rangul cel mal josnic : *moțpan* din polonul *mospan* (mosci=mi-losc pan) «prea milostive, prea puternice Doamne» a devenii, în graiul moldovenesc, sinonim cu «berbant, ștregar, om de nimic».

Alexandri, în «Chirița în provincie» (Teatru, p. 508) : «Imi era mai mare rușine de ofițer aseară... mai ales că... șliți una ? imi face curte *moțpanu*... ce ve spune Chirița».

În «Florin și Florica» (Ibidem, p. 918) : «A ! bādica Florine, ai zis că m'ei lua fată în casă și că ți-I face milă și pomană să me măriți cu altu ?.... Ei, lasă, *moțpane*, că ți-oiu arăta eu fudulie... Mă duc să mg împodobesc cu straie de a cucoanei Todosia... când m'a videa Florin, să'și scoată căciula dinaintea me...»

În «Iorgu de la Sadagura» (Ibidem, p. 100L) : «Vin, gugulea moșului! (il sărută ș'apoî caută la el cu dragoste). Ean videți'l, ce *moțpan* mare s'o făcuil Parcă'i Alexandru Machedon !»

În «Iașii în Carnaval» (Ibidem, p. 1127) : «Unde, Doamne iartă-me. să'mifie punga ? Oare nu cumva mi aii șters'o vr'un *moțpan* ?»

Dar această tragică soartă a lovit. întreaga nobleță polonă glorioasă de oninioară *șleahta*, pol. *slaehta*—care în vechile cronicе are încă nobila sa semnificațiune.

Grigorie Ureche, Cronicei, 170 despre războiul lui Ștefan Vodă cu Albert craiul la codrul Gosminului : «...Mulți den boierii leșești soeoliau, că face indeadin's să pearză oastea toată, cum au șt eșit mai apoî la dînsul și zicătoarea : în zilele lui Olbrehl *șleahta* a perit».

Astăzi vorba *șleahtă* a decăzut (Cihac II, 390), în graiul popular din Moldova, la însemnarea trivială de «prostime, oameni de rînd, ceată, cărd».

Sic transit gloria mundi.....

CONCLUȘIUME.

Să recapitulam în trăsuri generale rezultatele, la cari ne a condus această lungă colindare în lumea ideală a cuvintelor.

Cu întemeierea sludiclor linguistice în primul pătrar al secolului nostru a fost un ce firesc, ca înlăiele cercetări să fie exclusiv îndreptate asupra părții formale a limbei. Trebuea, înainte de toate, să se adune materialele, cu cari să se poată ridica edificiul foneticei ario-europée. Drumul cel larg, apucat de către Wilhelm de Humboldt, care căuta să pălrunză în mecanica intelectuală a graiului, n'a mai (ost bătut de urmașii sei. Numaî Ludwig Geiger, înzestrat cu o puternică intuițiune, a făcut un pas înainte în scrutarea legilor semasiologice. Ne pare însă prea riguros, când contestă fantasiei orice participare la crearea limbei și nu recunoaște acestui fenomen sufletesc măcar rolul de auxiliară în diversificarea logică a cuvintelor. Relevând inconșiența Iransițiunilor sensului, el consideră facultatea intuitivă a omului ca factorul principal în prima perioadă de evoluțiune linguistica. Causa unică a varietății semnificațiunilor ar fi *intîmplarea*, *confusiunea* noțiunilor analoge și o repelire necurmată a acestei confusiuni. Ea însăși—confusiunea—n'ar fi de cât rezultatul unei erori, a unei concepțiuni mărginite saă piezișe a lucrurilor.

Escluderea absolută a fantasiei cu multiplele ei combinațiuni de pe terenul limbei ar face imposibilă, explicarea nenumăratelor nuanțe, ce îmbogățesc mereu sfera logică a cuvintelor. Omul nu poate rămănea într'o absolută pasivitate față cu desvoltarea facultății sale intuitive. Atențiunea concentrează impresiunile sensibile și imaginațiunea reproduce obiectele, cari afl trecut de mult pe dinaintea ochilor noștri. Imaginile, deșteptale în noi, nefiind izolate, se pun în contact cu alte imagini coerente, așa că fără știrea și voia noastră ne simțim împinși de a înădi și îmbina laolaltă în felurimi de chipuri reprezentările individuale. *Asociațiunea ideilor*—pe lângă *udarea*—esle decî principiul capital, care presidă la diversitatea combinațiunilor sensului.

De la aceste doă operațiuni intelectuale derivă, pentru Semasiologia, pe de o parte *analogia* și *metafora*, iar pe de alfa *limitarea* și *generalisarea* sensurilor, factori comuni tuturor limbilor și cari explică mai toate fenomenele, ce supravin pe terenul științei semnificațiunilor.

Am zis «mai toate», căci într'adever fenomenele semasiologice sînt de na-

tură alături de multiplă și diversă, în cât necesitează uneori intervenirea și altor factori secundari, din ea s'au studiat doi dintre cei mai permanenți: influența religioasă și cea culturală.

Am urmărit acțiunea Creștinismului asupra terminologiei religioase și am cercetat cu deamăruntlul urmele lăsate în limbă de mișcarea culturală, pornită de la întâicărurari ai traducerilor sfinte.

Apoi, părăsind acest tărâm cam șovăitor, am căutat a pătrunde în sufletul limbei și al poporului printr'un studiu adâncit al metaforelor graiului românesc.

Transformismul, această lege generală a Universului, a fost constatat pe terenul limbei prin schimbătoarele fenomene ale restrîngerii și lărgirii semnificațiilor și mai cu seamă prin privescerea peripețiilor perpetue, ce ne oferă interesantul episod semasiologic al scăderii sensurilor.

În acest, mod ni se pare a fi atins mai toate chestiunile palpitante ale acestei noi științe și a fi îndrumați la o cercetare mai temeinică a materialului semasiologic al limbei noastre.

Semasiologia, folosindu-se de materialele etimologiei științifice, caută a explica căușele schimbării semnificațiilor și a motiva diferențierea logică între primitiva și posteroarele accepțiuni. Ea deschide istoriei culturale perspective întinse, permițând a deduce din fesoarul lexical gradul de civilizație, momentele elice și particularitățile spiritului național. La popoarele eu o literatură puțin dezvoltată Semasiologia e de o importanță capitală, constituind aproape unicul izvor pentru asemenea prețioase informațiuni. Mai mult încă limba poate supraviețui poporului, care a vorbit'o, și, în lipsa altor monumente, să grăiască urmașilor de toate bătăile inimii sale. «Limbile — a zis Jacob Grimm—sînt o dovadă mai vie despre popoare de cât oseminte, arme și morminte. Limba e' deplina răsufare a sufletului omenesc, unde ea resună saii unde e ascunsă în monumente, acolo dispăre orice nesiguranță despre raporturile acelu popor către vecinii sei.»

împrumuturile, ce limbile le fac unele altora, considerate din punctul de vedere semasiologic, permit a apreția gradul de dependență a națiunilor respective, conviețuirea lor mai mult sau mai puțin intimă, cu un cuvînt reciproca țor înrîurire istorică.

S'ar putea specifica în acest mod o statistică semasiologică, care să coprinză în nuce toate ordinele de idei, ce constituiesc capitalul lexical al unui popor și din care s'ar putea deduce, ce anume noțiuni se daloresc cutăreisafi cutărei națiuni învecinate.

Dacă vom arunca o privire sintetică asupra contingentelor lexicale, cucari popoarele vecine au îmbogățit alternativ elementul de baștină românesc, vom constata că temelia limbei române—latina veteranilor, a bătrînilor descălători ai neamului și ai locului — a rgtnas neatinsă.

Mai toate primele impresiuni ale omului din popor, aproape intregul vocabular al țaranului pentru a exprima noțiunile de întâia necesitate din lumea fizicăși intelectuală e de origină romană. Unele din aceste cuvinte latine sînt îmbrăcate cu o concepțiune propria poporului român: cele mai multe însă au păstrat ideile originare în virtutea puterii conservatoare a limbei, care persistă paralel cu lendența'i modificatoare.

Podoabele firii .* *cer, soare, lună, stele, pămînt, apă și foc ;*

împărțirile timpului: *an, lună, săptămână, zi* (dimineață, ameză, seară, noapte);

anotimpurile : *primăvara, vara, toamna și iarna;*

fenomenele naturii: *nor, negură, brumă, ploae, curcubeă, rouă, grindină, fulger, tunet, ninsoare, vînt;*

aspectele pămîntului: *șes, câmp, munte, rîpă, vale, rîu, iurm, coastă, cărare;*

întăiele cuvinte rostite în leagăn : *mamă, tată, papă*. Românce își adoarme copilul cu tradiționalul *nani, nani!* întocmai cum pe malul TibruluiRomana ii desmeardă auzul cu *ninna, nanna ;*

fenomene intelectuale : *suflet, minte* (aducere aminte, luare aminte), *cuget, înțeleg, cunosc, pricep, știu, dor, dorință, rușine , teamă, spaimă, adevăr, minciună;*

credițe și eresuri : *zinc, ursite, frumoase, sburător. measă-noapic, măiestre, strigă* (strigoiu), *vîntoasc, legătura, deslegătura, descântecul, vergelatul;*

legaturi sociale : *părinți, fu, fică, frate, soră, bun, bunică, nepot* (*văr e ungiuresc*), *unchiu* (*mătușă e slavice*), *cumnat, socru, ginere, noră, vitreg;*

virstele omului: *făt, fată* (*prunc și copil de origină obscură*), *tânăr, fecioară* (*vergură*), *bărbat* (om), *femeie* (mujere), *bătrân ;*

corpul omului: *cap, frunte, tîmplă, ochiu* (vez, lumina ochiului), *sprinceană, pleoapă, geană, nas* (*miros e grecesc*), *nări, ureche* (auz), *față, bucă, falcă, dinte, masea, gură, buză, limbă* (gust). *împărătuș* (cerul gurei), *omuşor, bărbie, junghiti* (*gât, gătleej e slavice*), *umSr, spate, subsioara, braț, cot, mână* (pi-păit), *pumn, deget, unghia, piept, pîntece, buric, spede, dos, coapsă, coastă, genuche, pulpă, picior, călcăiu, talpă, piele, coamă, păr, barbă;*

organe interne : *creer, inimă, plămîn, ficat, rărunchiu, splină, maț, măruntaie ;*

regnul animal: *feară* (*dobitoc e slavice*), *leii, tigrul, urs, lup, câine, cățel, cal, capă, armăsar, mînz, asin, vită, bou, vacă, vițel, june, taur, cerb, capră, oae, miel, berbec, porc, mascur, scroafă;—pasere, vultur, aceră, corb, găină, puiU, porumbel, priveghetoare, rindunică; șarpe; cărăbuș, greerc, lăcustă, viespe, albină, furnică, muscă;*

regnul vegetal: *arbure, pom* (lemn, scoartă, trunchifl, rădăcină), *pădure, cer, fag, tei, silhă, pin, salcie, plop, ulm, arin, carpin, paltin, frasin, arțar, soc, mur, păr, prun; piersică, cireasă) fragă, mură, nucă, linte; varză, curechiti, lăptucă, fasole, ceapă, aia, usiuroiii; grâu, secară, meiu, orz;—earbă, floare* (frunză, semăntă) și multe nume de flori;

regnul mineral: *aur, argint, aramă, plumb, fier.*

Dacă «orașul» e străin, nu lot asl fel e *cetatea, satul, casa, masa, căminul* și *vatra* Românului ;• de asemenea : *curte, încăpere, bucătăria, celar, grâнар, scară, treaptă, ușă, poartă, fereastră, scaun.*

Din nenorocire împrejurările grele, prin cari s'a străcurat acest popor silit fiind a căuta în fundul munților un adăpost înpolriva potopului a zecimi de limbi păgâne, l'afi făcut să pearză mai toate cuvintele culturale. Deși a mântuit din acest cataclism *cartea și scrierea*, precum și dorul de a *învăț* i, dar în școala slavonă trebui el să meargă spre a'și însuși *citirea* și în aceea a Unguruii *socoteala*, rezervându'și latinescul *cumpăt* pentru echilibrul seu intelectual. Cu toată influența fatală, ce au avul'o Grecii în trecutul neamului nostru, totuși lor li se datoresc elementele instrucțiunii : *dascălul* și *grămăticul*, *condeiul* și *hârtia*, *coala* și *rigla* și, mai pre sus de "toate, *tiparul* ne vin de la dînșii 1). Când Vasile Lupu și Matei fi Basarab îl introduseră în țările române, între primele cărți tipărite fură Pravilele prelucrate din grecește : de aci un șir de termeni juridici, cari afi rămas în limbă : *diată, clironom, epitrop; condică, catasii/ catagrafie* etc. Pe când păstorul făcea să răsune munții de *viersul* doinelor și cântecelor sale, primul poet român, care leșea din școala grecească, își așfeinea în *stihuri* patriotica sa inspirațiune.

Din aceeași cauză terminologia agricolă e mai toată slavonă (ogor alătura de țarină [=terra-Hna], plug, brazdă, etc), pe când din contră păsloritul a încercat numai puține încălcări străine (păstor, păcurar, turmă, lapte, caș, cheag, unt, zer), deasemenea și țes-ulul (ițe, urzeală, bătătură, fuior, tort, spată, fus etc.)

Mai toate meșteșugurile sini de origină străină, afară de câteva eseeptiuni (argintar, căldărar, cuțilar, dogar, fierar, măcelar, pietrar, șelar, fimplar). Alminterea : *brutarul, cizmarul* (ciobotarul), *croitorul* și *zidarul* afi venit de la Slavi; *meșterul* și *lăcătușul* de la Unguri ; *plăpămarul* și *zugravul* (vopsitorul) de la Greci, *dulgherul* și *tinichigiul* de la Turci.

Nomenclatura privitoare la războia e represenlată prin : *luptă, bătaie, oaste, armă, arc, săgeată, șea,frâne, căpăstru*. Limba slavonă a dat: ta-

1) **Nomenclatura tehnică a tiparului e nemțească :** *zaț «cules» (Satz), zețar «culegător» (Selzer), a sețui sau jețui «a culege» (selzen), caște «cassă» (Kasbn), ciofeagă «galion» (Schihlade) identic cu f»/(Schiff). vingălac «cule-găii» (vVinkelbackeii) și șpalt «coloană» (špalt). Tot din limba germană derivă câteva expresiuni militare: banta (Band), flintă (Flinte), gang (Gang), graniță (Grenze), lăeluncă (Ladung), lagăr (knger), liotă (Leute), panțir (Panzer), raniță (Ranzen), roată «de soldați» (Roite), șanț (Sc\ai\-.), streang (Strâng), ștraf (Straf)—precum și următoarele cuvinte: bușă (Btithse), fortitțleiter, spiță (Spitz), lăută (Laule), clampă. (Klamp'), ramă (Rabmen), șnur (Schnu:), șurup (Schraube), ladă (Lade), laibăr •Leibel). șorț (Schurz), țop (Zoaf), tască (Tasche), taler (Teller), troacă, (Trog), jeț (Sitz); /alt (Falte), /aer (Feuer), th-lim (Un) lerlhan). țel (Zici), iarmaroc (Jahrmarkl), șfanț (Zwanziger), ort «"» lefi» (Ori), sma'f (S> hmsiz), spichinat (Spil k-narde), stigletc (Stiegliz) etc.*

bara, sabia, steag, chivără, pint 'n, potcoavă. Reilul a fost suplinit de elementul fure și german.

Din *veșminte* sau *straie* : *cămașă, cingătoare, zeghe*; din *bucate* sau *merinde*: *carne* (cârnaț), *friptură, pâine* (plăcintă, turtă), *făină* (macin, cern, frământ, coc), *pipe, sare, zahăr; lingură, furculiță, cuțit; gustare, prânz, cină.*

Dar ceea ce lrebuie relevat mai cu seamă ca o trăsură caracteristică e serioșitatea, am putea zice solemnitatea, cu care poporul tratează cuvintele de origină latină. Pe când celelalte contingente lexicale capătă în gura Românilui o nuanță progresivă de ironia batjocoritoare, singurul element latin e cruțai, de această tendență pronunțată spre parodia, de oare n'a scăpat nici măcar cuvintele sacramentale de origină slavo-greacă. În această excepțiune remarcabilă se poate recunoaște caracterul particular al elementului latin: nu'ți bați joc de ceva scump, la care ții din baerele iniraei; elementul latin este mai intim, mai aproape de sufletul națiunii. Această-temelie a limbei s'a păstrat, cu mai m ltă scumpăfate, fiindcă s'gduisc odinioară i.ai puternic întreaga fire a poporului român și fiindcă se infiltrase mai de de mult și mai adânc în sucul și sângele seu.

Iniurierea seculară a Slavilor a lăsat în viața și în inima Românului urme adânei și neșterse. De aceeași religioane eu dînsul, ei îi au împărtărit nu numai o parte din nomenclatura sa religioasă, dar și multe din *obiceiurile* și credințele sale (Rusalii, moroiu, vireolac). Poesia populară e întipărită de același spirit (I). În *basme* și *povești* ne întîmpină *balaurii, zmeii* și *Pepelea*, creațiuni ale fantasiei slave. Un contingent important conține Hora (bujor, busuioc, hrișcă; ovăz; măslin, smochin, stejar) și fauna română (cocoș, găscă; cârtiță, dibor, jder, măgar, țap, lebdă, liliac, nevăstuică, păiajin, rac). Cu deosebire sint de relevat expresiunile duioase și energice.: *căință, dragoste, iubire, prieten, vrăjmaș, grijă, milă, sărman, vesel, -volnic, viteaz, vrednic, destoinic, dibaciū, iscusit, isteț*; apoi: *gresală, muncă, necaz, oglindă, primejdia, pagubă, plată, podoabă, sfat, spor, sfieală* și *treabă*, cari n'aa echivalente latine. Mai departe în sinul intim al familiei: *dadă, lele, nană, nene, mătușă-*

De la Slavi avem, înainte de toate, ierarhia civilă și titlurile onorifice. În

(1) Uneori această întipărire este prea pronunțată, bunăoară în următorul fragment de poesie populară, în care toate substantivele sint de origină slavonă (iUexandri, Poesii pop. 384):

Vine cioful de la **baltă**
Cu piătica îmbăirată,
Cu suducul în pohođ
Și carasul în novod....

Dar tendența satirică motivează această excepțională ingrămădire, deoarece versurile de mai sus fac parte din «Uncropul» adică din cântecul, ce se zice a doua zi după nuntă,

oposițiunea cu *țăranul* și *moșneanul* stau *boierul* și *jupanul* cu numeroase trepte ierarhice. Alături de *împărat* și *domn* se vede *craiă* și *vodă* și sub dînsul: *ban*, *vornic*, *hatman*, *postelnic*, *vistiernic*, *stolnic*, *medclnicer*, *clucer*, e(c. și înreaga acea organizare altoită pe complicata titulatură a Bizanțiului.

E interesant a releva lenda peiorativă, ce a preșidat la alegerea acelor cuvinte slavice, a căror noțiune fundamentală avea deja un reprezentant latin : *earbă-bălărie*, *os-ciolan*, *dorință-pofiă*. Această tendență predomină cu deosebire în limba modernă și atât terminologia religioasă cât. și o bună parte din elementul lexical au devenit, obiectul parodiei populare, cum am căutat a dovedi în cursul acestei lucrări.

Resultatul final al elementului slavice va fi îmbogățirea limbii cu o sinonimică interesantă, reprezentată printr'o serie din ce în ce mai numeroasă de dublete, uneori chiar de triplete logice de origină diferită. Azi Românul zice deopotrivă *avușibogd*, *ceas* și *oară*, *dragoste* saă *Iubire* și *amor*, *timp* și *vreme*. Cu progresarea limbii se va stabili o diferențiere logică mai mult sau mai puțin pronunțată într'aceste noțiuni azi identice, sau quasi-identice. În acest mod se va repeta la noi același fenomen semasiologic, ce'l constatăm în istoria limbii engleze în privința elementului german și roman (1).

De la Unguri s'au împrumutat, pe lângă câteva numiri de plante (*hajmă*, *leușlean*, *mohor*, *picloarcă*, *atrâțel*, *ciupercă*, *coacăz*) și de animale (*coroifi*, *libuț*, *șoim* *uliu*, *vindereu*), numele *orașului* și al vechei administrațiuni municipale (*pârcălab*=; *porkolăb*, *pîrgar*=*polgâr*, *șoliuz*=*sollesz*), al *neamului* și al *uriaștdul*; apoi o serie de noțiuni abstracte foarte importante, cari denotă o mare intimitate socială între cele două popoare: *bănu*, *bizui*, *ciibzui*, *făgădui*, *gândi*, *închîpui*, *îngădui*, *socoti*, *chip*, *fel*, *pildă*, *seamă*. În genere mai loale verbele în w(>): *alcătui*, *altoi*, *bântui*, *cheltui*, *ciripi*, *întilni*, *lăcid*, *mistui*, *sîrgui*, *sudui*, *tămădui*.

Câteva vorbe de întâia necesitate : *aldămaș*, *bir*, *beșug* *cimpoi*, *gazdă*, *giulgiu*, *guler*, *ham*, *holdă*, *hotar*, *talpă*, *tobă*, *lintirim*, *viclean*.

Frumoasele cuvinte *gingaș* și *alean* sînt de aceeași origină; dar pe când Ungurul înțelege prin *ellen* numai pe «vrijmaș, prolivnic», Românul a concentrat în *alean* melancolica duioșie, care se răsufală în doinele sale.

Influența Grecilor se resfrînge mai ales asupra terminologiei religioase. Câteva numiri de plante (*anghinară*, *chilră*, *boboc* (*vlăstar*), *conopidă*, *crin*, *garioafă*, *lămăe*, *portocală*, *rodia*, *smeură*, *trandafir*), de animale (*chit*, *cucu* va o. *catîu*, *scjumbrie* (*tir*), *staeo* j) și mai toate cuvintele culturale : *tipar*, *dascăl*, *catastif*, *condeiă*, *hârtie*, *hartă*, *filă*, *plic*; *filosof* (*zodie*), *doftor*, *mamos*, *spîțer* (*alifie*) etc. Am moștenii apoi de la dînșii pe o parfe *ananghea* și *lipsa*, pe de

alta *folosul* și *prisosul*, pe de o parte *cuteearea*, pe de alta *frica*; pe de o parte *agonisirea*, *evlavia* și *mângâierea*, pe de alia *patima* eu mai tot corlegiul el : *mânie*, *pizmă*, *trufie*, *urgie*,..

Un fragment din titulatura Bizanțului: *comis*, *logofăt*, *spătar*.

Verbe de mult încetățenite ca *părăsi* *pedepsi*, *sosi* formează un contrast cu ingrediente superficiale ca *catadicsi*, *metahirisi*, *pliroforisi* și ceilalți musafiri provisorii în—*isi*, cari s'au dus tot atât de repede, cum au venit. De asemenea cuvinte ca *cositor*, *drum*, *hora*, *ieftin*, *miros*, *noimă*, *proaspăt*, *temeiu*, adânc înrădăcinate în limbă, dovedesc o origină mai veche și se deosebesc fundamental de vorbele introduse în epoca Fanarioților, a căror circulațiune devine din ce în ce mai mărginită și sint fatal menite a sucomba sub povara ironiei populare. Așa sint: *anost*, *apclpsit*, *chir*, *cocon*, *chiverniseală*, *ifos*, *ipochimen*, *mutră*, *nostim*, *parapon*, *procopseală*, *sindrofie*, *tombatera* și alți reprezentanți de această categorie, care formează un izvor nesecat pentru literatura umoristică.

Slavi și Grecii, întru câtva și Ungurii, erau popoare de aceeași" credință și de aceeași datini cu Românii. Inrădăcirea lor se resimte în toate manifestările vieții religioase, sociali și intelectuali. O influență de altă natură a suferit în curs de veacuri limba română din partea unui popor străin prin religiune și aspirațiuni, din partea 'furcilor. E interesant decî a urmări, ce anume ordine de idei s'au putut împrumuta în asemenea împrejurări. Limba este în acest caz oglinda cea mai credincioasă : ea n'are de înregistrat nici o noțiune intelectuală, nici un verb. Lumea, suprafața pămîntului, corpul omului și sufletul seu, viața de familie—in toate acestea nu găsim nici o urmă, nici o resfrîngere a elementului turcesc. Despotismul orientalului a ramas din contră ca stereotipat în numeroasele dări, cu cari aceste țări afi fost împovărate în diferite rînduri. Enumerarea lor este o istoria în miniatură a suferințelor trecutului. Lucrarea noastră asupra Elementelor turcești conține peste 28 de biruri speciale, din cari cităm numai pe acelea, cari au ramas neșterse din mintea țăranului: *angara*, *bacșiș*, *beilic*, *haraciu*, *havaiet*, *havdlea*, *himnet* etc..

Luxul Orientului se oglindește în multiplele numiri de stofe și materii, din cari multe aă persistat până în ziua de astăzi, cum : *aba*, *alagea*, *atlaz*, *bazea*, *borangic*, *catifea*, *cit*, *cutnie*, *dimie*, *hasa*, *șatac*. In «Alexandru Lăpușeanu» de Negruzzi, în Novelele d-lui Odobescu și în romanul lui Filimon, precum în vechile cronice și foi de zestre, puttm urmări acea pestriță varietate de costume și scumpeturi, cari tăceau din oameni bazaruri ambulante. Puține s'au moștenit din acea fală a aristocrației române din trecut. Țăranul, mai stăruitor în această privință, a păstrat încă: *cepchen*, *ghebă*, *zăbun*, *ilic*, *chimir*, *fderi*, *iminel*; țărancă : *basma*, *maramă*, *tislîmel*, *tulpan*, *fermetica*, *foță*, *Hvitichic*, *condur*, *papuc*, *colan*; preotul și lăutarul : *anteriu*, *cabaniță*, *caftan*,

calpac, ffulea. Aci se poate adaoga : *ciorap, șal, șapcă, tichie*; apoi *boccea, cutia, dulap, geamantan, geantă, ghiozdan, sipet*, precum și culorile : *cărmăzlu, civit, conabiu, fistichiu, ghîurghîliu, ghiviziu, havalu, lulachlu, pembe* și *samanht*.

Regnul animal e puțin represeala! : *buhăiți, bursuc, eatir, colun*; cel vegetal numeră din contră un contingent important : *anason, arpagică, asmăcluc, bamc, bostan, cais, chimion, cîmș'r, curmal, dud, doveac, cnibahar, fistic, harbuz, indrișaim, Iorgovan, iucusucea, falca, liliac, marolă, micsunca, moșmolă, năut, nufăr, păpădie, pătlăgea, revent, sacăz, salcâm, șiboî, zambilă, zarnacadea, zarzăr, zarzavat*; varietățile de struguri *mischet* și *razachie*; apoi *tarla, ghiveci a, saxic*; lemnul de *abanos, antep, băcan* și *odagaciu*; — regnul mineral : *chihlibar, fddeș, mărgean, peruzea, sidef, tibișir, luciu, urinuz*.

Cuvinte privitoare la de ale casei: *acaret, bina, bageaca, balama, beciă, cafas, canat, cat, ceardac, cercevea* (pervaz), *dușumea, geam, iatac, odae, ogeac, paianță, parmaclic, tavan* (bagdadie), *cearșaf, cergă, chilim, iorgan, macat, mindir, mușama, perdea, peșehir, saltea*; apoi *caldarîm, cișmea, han, maidan*.

Deasemenea cele mai multe lucruri relative la bucătăria : *bărdacă, cazan, ecanae, ceau, chisea, chiub, cofă, covată, farfurie, filigean, gavanoș, ibric, lighean, saca, suhan, satir, sinie, tacâm, tavă, tingire, tipsie*; feluri de mâncări: *capama, chiftea, cheschet, ciorbă, ciulama, iahnie, musaca, pacea, sarma, tarhana* precum și restul gastronomiei orientale introdusă de becerii și parpalecii Fanarului împreună cu *clăulhanurile, taifasurile, zevchXurile* și *siafeturile* sale : *baclava, beltea, magiun, mezelic* (acadea, hilva, rahat); băuturi : *añon, balbaș, cafea, ecaiu, rachiu, revac, salep, șerbet* precum și întregul aparat ai fumatului : *ciubuc* (giuvanea, imamea, narghilea), *lulea, tutun* alcătuiind *ta-câm*ul *tabietului* osmanliu.

Interesant este că mai loale expresiunile privitoare la «beție» le au împrumutat Românii de la un popor, a cărui religione îi interzice într'un mod formal întrebuițarea spirtoaselor. Astfel *chef, mahmur, tiriac/nu, iurlac* și idiotismele populare pentru «a se îmbăta» : a fura *lulea*oa Neamțului sau a se afuma cu *lulea*oa.

Pășlorilul numeră cuvintele : *cioban, caimac, cașcaval, iaurt, cășlă, ceair, otac*; țesutul : *darac, mosor*.

Jocul copiilor în *arșice*, împreună cu varietățile (în *arman*, în *beiu*) și termenii sei (*ichiu, gtol*), e de origină turcească. Deasemenea, pe lângă jocul *șairanglor* și al *zarului*, mai toate expresiunile privitoare la jocul cărților: *berlic, coz, dubara, fursant, otuz-bir, rutea*; în fine termenul de biliard *mandanea*.

Instrumente musicale, introduse prin *tarafurile* de lăutari colindători : *cobuz, caval, moscal, naii, surlă, iambură*, cu cari dinșii executau cele mai frumoase melodii orientale (bestele, manele, pesireluri, samaiele, tacsîmuri).

Cea mai mare parte a terminologiei comerciale : *alișveriș, saftea, chesat, cișit, dugheană, magazie* (hambar), *alar, cișnlu, cântar* (terezie, vizinea), *dara, teanc, top, ieslea, raft, tejghea, mușteriu, mezat* (atîrdisesc. hareeiu. te-

lai); *irmilic, para* (calp, nahi, peşin, tarapana, zaraf); *oca* (chilă, dimerlie), *rup* (gref); *căştlu, cMrie, amanet, sinet, vadea, samsar, vechil*.

Mulfe numiri de meşfeşuguri, de industrii, de unelte şi dichisurile respective : *boiangiu* (cană, benghiti, suliman), *casap* (masat, parlagiu, zalhana), *cavaf* (ciriş, mucava, muştea, pingea, saflian), *ccapraz* (găitan, şiret), *dulgher* (burghiu, chereştea, ciripie, rindea), *cazma* (chepcea, bidinea), *cimur* (corasan), *chenar, meremet, moloz; băcan, giuvaergiu, tabae* (ticnea), *tinichgiu; cimbistră* (tiuşler, perdaf), *gherghef* (ciul, ibrişim, tighel), *îabaşa* (minghinea), *macara; calfă, isnaş, salahor*.

Cuvinte aparţinând terminologiei militare : *alaiU, bairac, baltag, beşliu* (deliu), *buzdugan* (topuz), *caraulă, ceauş, conac, culă, fişic* (fitil, chibrit), *geam-para* (daierea, teas, tumbelechiu), *ghiulea, hanger* (iatagan), *hazna, ierugă* (handac, şarampoi), *iarnă* (iuruş), *leafă, maşala, meterez* (tabie), *pală* (şiş), *surugiu, şuşanea* (arbîu, eobur, condac), *tain, tulumbă, zaherea*. Apoi *divanul* şi titlurile de *agă, mazil, serdar, zapciu*. Găţiva termeni de marină : *caic, cange, catran, iedtc, liman, schele, şaică, talaz, trînchet* şi mai tot ce priveşte calul : *abraş, arcan, at, bidiviu, cioltar* (harşa), *dezghin, geambaş, herghelie* (tamazlic), *saia* (seiz), *tegnefes* (dalac).

E de observai, că multe din cuvintele turceşti au căpătat în limba română nuanţe de sens necunoscute idiomei originali. Aşa *abraş* înseamnă la figurat «nenoroeos», *abanos* are ca adverb înţelesul «tare, trainic», *boeluc* sensul metaforic «belea», *coltuc* acela de «refuz», *mchencjiu* de «iscusit, şiret» — toate desfăşurări logice proprie cugetării româneşti.

Spiritul oriental a avut o oarecare influenţă asupra dezvoltării parimiologiei române, dar mai interesante sînt de relevat locuţiunile proverbiale plătuite de mintea Românului, îmbrăcate într'un vestmînt oriental dar fără nici o noimă pe terenul originar. Astfel, pentru a caracteriza pe un «ierehea-berchea trei lei perechea» adică pe un om de rînd şi sărăcuţ, care poartă toi avuiul pe sine, poporul a născocit proverbul : *pirpiri cosac saxana briceag* «uşurel ca un cosac (peşte), grefi ca un briceag», în care cuvintele *pirpiri* şi *saxana* au dobîndit sensuri proprii româneşti şi străine limbei, din care se trag. Aceeaşi idee e redată prin zicetoarea ironică : *elciu belciu, stamba chelciu*, în care e vorbă de un ambasador nălăfleţ, pe care îl compară cu un morman (de cărbuni arşi) din Constanlinopole. Tot aşa zicala : *cioc seleam* (=mulfă sănătate) *de la jupan Ibriam, că şi-a făcut căciula şalvari* exprimă acelaşi lucru ca proverbul «se loveşte ca nuca în perele» sau ca «tronc, Marico, fa !»

Unele din cuvintele turceşti foarte populare în Muntenia sînt înlocuite în Moldova cu corespunzătoare de altă origină (greacă sau slavă), cum de pildă : *ciorap—călţun, caldarim - pavea, dud—agud. tibişir—cridă, peşchir—prosope, tavan—solii* (alătura de bagdadie); dar şi viceversa : *duducă—domnişoară, cofă—doniţă, dugheană—prăvălie, bageaca—ferestruie, buhăiţi—faur, hasa—stambă*. Alteori figurează în aceste localităţi cuvinte diferite

rîar de aceeași origină : *bahadîrcă*—*başardină*, *haraba*—*chcrvan*, *bostan*—*dovleac*, etc. [O atare considerațiune geografică s'ar putea însă aplica la toate elementele lexicale ale limbei. In genere Moldoveanul a păstrat mai corect formele originali : *bacal*, *badana*, *bela*, *derbeder*, *duşame*, *magaza*, *meidan*, *nohod*. tiuliun reproduc mai exact prototipurile lor de cât muntenestile : *băcan*, *bidinea*, *belea*, *derbedei*, *duşumea*, *magazie*, *maidan*, *năut*, *tutun*.

Buhaiul «pluguşorului» din seara de St. Vasile, *chindia* ca o divisiune a zilei bisericeşti şi ca numele unui joc popular, *geamala* sinonim cu «brezaia». *dulapul* învîrlitor din timpul fastelor şi *hagiul* sint singurele cuvinte, cari au pătruns în sfera datinilor religioase.

Credinţa *Ielelor*, în jurul cărora s'a grupai un complex de diverse elemente mitice, este, cel puţin în caracterul ei fundamental, de origină orientală.

Un mare rol îl joacă în basme *buzduganul*, arma favorită a zmeilor in lupta lor cu Feli-frumoşi. Cale de mai multe conace, după puterea zmeului, asvîrlă el grozava măciucă, care izbeşte cu vuet poarta şi uşa deschizându-le, sare apoi pe masă, unde, după ce se învîrteşte de trei ori în semn ca bucatele să fie gata, se aşează în cuiu. Adeseori însă eroul, care s'află de fală, îl asvîrlă mult mai departe şi zmeul se întoarce turburat acasă, unde se ia la luptă cu îndrăzneţul seu protivnic. Buzduganul este deci simbolul puterii fizice şi ca atare figura, împreună cu topuzul, între emblemele Domnilor români.

Cabazul, *caraghiosul*, *ghiduşul*, *măscăriciul*, *mucalitul*, *pehlivanul* şi *salta-rul* alimentau prin *hazul* şi *marafeturile* lor desfătările şi petrecerile societăţii de odinioară.

Belea, *dandana*, *satara*, *tavatură*, *zor* sint ecoul spaimei, ce lăsau în urma lor ianicerii, cărjalii şi zorbagii.

Caracteristice sint cuvintele : *chilipir*, *cirac*, *ghelir*, *hatir*, *ejeaba*. *moft*, *palavră*.

Versatilitatea Fanarului e reprezentată prin: *ceapcân*, *mehenghiă*, *pişicher*, *şiret*, *telpiz*. Tot de acolo au venit : *derbedeu*, *dalcauc*, *duşman*, *farfara*, *hai-mană*, *lichea*.

Puţinele adjective, luate din turceşte, exprimă aproape toate o însuşire nefavorabilă : *ageamiu*, *bondoc*, *ceacăr*, *chel*, *chior*, *murdar*, *peltic*, *tembel*, *ursuz*, *zevzec*.

In fine câteva substantive des întrebuiţate : *calabalic*, *ciomag* (sopă), *cusur*, *damla*, *leş*, *mahala*, *musafir*, *nuri*, *soiu*, *surghiun*.

Ironia poporului, care n'a cruţat de parodiare o bună parte a elementului slavo-grec, urmărit de spiritul satiric al Românului până si în domeniul terminologiei religioase, ameninţă întregul contingent al elementului turcesc. Cuvinte ca *aferim*, *afif* (ifiliu), *babalic* (baccea), *berechet*, *fudul*, *habar*, *hal*, *halal*, *naz*, *renghiU*, *zeşlema* sint loale întipărite de o doză mai mult sad mai puţin mare de ironia ontimists

Bahaâircă însemna primitiv «eroină»: vorba" are astăzi, în gura Moldoveanului, sensul peiorativ de «mamorriiță saii femee prefăcută», găsindu'și o analogia în munteanul *bașardină* (=baș cadină), care, de la înțelesul original de «întâia (avorilă (a Sultanului)», scăpata treptat la accepțiunile azi obicinuite: muiere grasă bătrână, matronă—cotoroanță—tîrfă.

Beșleagă era mai înainte titlul căpitanului de beșlii; astăzi acest nume odinioară onorific se ia într'un înțeles identic cu «babalîc» adică «bătrân nevoeaș». Același lucru s'a întîmplat eu *bulubașa*, mai înainte apelativul onorific al «colonelului», azi «mai marele unei soire de țiganî».

Marafet e propriu «știință, măiestrie, dibăcie, talent», azi numai cu sens peiorativ «uneltiri viclene, nazuri»; tot, așa *tertip* «dispozițiune, plan, proiect» înseamnă obicinuit «mijloc neonest. intrigă» totdeauna însă cu o nuanță fină de ironia optimistă.

În general literatura umoristică e în panelul dea monopolisa mai fot acest teren și influența turcească își va găsi ultima expresiune înlr'un Pepelea, înarmat cu topuz și buzdugan și înconjurat de întregul arsenal de ironia, cu care poporul urmărește tot ee n'a putut prinde rădăcini adânci în limbă și care n'a avut de cât, o înritire trecătoare asupra sufletului seu (1).

În acest mod am căutat a constata pe terenul ideal al limbei, în special al limbei române, o mișcare perpetuă de flux și reflux, o transformare continuă analogă cu aceea care domnește în lumea organică. Neam încercat a supune la un număr de principie fixe, de legi, seria nesfîrșită de combinațiuni logice în lipsa putinței de a fixa într'un mod absolut un itinerar ideal al cuvintelor.

(1) în privința elementului albanes a se vedea cele spuse la cap, UI, § 3,

ADAOSE ȘI ÎNDREPTĂRI

P. 7. Adaogă: Arsene Darmsteter, *La vie des mots etudiee dans leurs significations*. Paris, 1887 (XII, 212). Autorul observă în prefață: «Ce n'est pas une etude historique des variations que les mots peuvent eprouver dans leurs significations qu'on a voulu tenter; c'est une etude philosophique des procedes logiques et des causes phyehologiques ou linguistiques qui se.cachent derriere l'evolution des sens». D. Darmsteter a ajuns în unele puncte la aceleași rezultate ca și autorul acestei încercări.

P. 1, nota 1. Numele de *Semasiologia*, adoptat și de Grober (în scurta schiță, ce'i consacră în al seu *Grundriss der Romanischen miologie*), e înlocuit la Darmsteter (op. cit. 88) cu acela de *Semantica*, o numire introdusă în Franța de Michel Breal, care a publicat în «*Annuaire de l'Association pour l'encouragement des etudes grecques en France*» (1883, p. 132 urm.) un «fragment de Semantique», intitulat: *les lois intellectuelles du langage*.

P. 15: a *iscăli*. D. Hasdeu, care a binevoit a citi în coaie această lucrare, mi-a atras atențiunea că, în vechile documente, figurează formula *iskalu* «am iscălit», care nu'l de cât perfectul paleo-slavicului *ishati* însemnând într'altețe și «a cerceta, a vedea»: *iskalu* corespunde decî latinului *vidi*.

P. 54: *boz*. Cuvîntul se trage de la pis. *bozt*, plural din *boğil* «deus», decî «zei» pentru «idol» (Hasdeu).

P. *Ql'-naibă*. Hasdeu, *Etym. Magnum Rom.*, p. 969: «A treia persoană imperativă »n'rtM...îr'constituă un fel de blăstem: «n'aiM parte!... Când pomenește poporul pe drac, adauge cu groază: «n'aibă loc aici!», de unde apoi unul din numeroasele epitețe ale necuratului: *nalbă*, format printr'un imperativ ca și în «ucigă'l-toaca î »

P. 109, nota 1. Compară vechiul proverb frances: «*Il faut se garder du devant d'une femme, du derriere d'une muie, et d'nn moine de tous costez*» citat de Le Roux de Lincy, *Le livre des proverbes français* I, 37.

P. 114: *aghiasmă*. Adaogă fr. *Veau benite de c a v e = du vin ap*. Le Roux de Lincy I, 24.

P. 118: *Dumnezeu*. E interesantă următoarea observ^țiune a lui Le Roux de Lincy (I, XIV): «*Il est bon d'observer que le nom de Dieu place dans un grand nombre de proverbes ne l'estjamais d'une maniere meonvenante; on peut en dire autant du nom de Jesus Christ et de celui de la Vierge Marie.... Le meme respect ne s'est pas attache aux noms de sa'nts; la litterature legendaire n'a pas e'e assez puissante pour arrefer le sarcasme et la moquerie*». Vezi mai la vale.

P. 122: *popește*. Adaogă a *hirotoni* «a bate» ap. Polizu, *Diction*. 528.

P. 124: *șjânt*. Francesul, caracterisând apucăturile cele rele, le precede cu vorba *saint* făcend în același timp un joc de cuvinte, așa: *il a le mal saint A caire=\\ est opiniâtre (acariâtre); il a le mal saint Avertin — \\ a mauvaise tete; mal saint Martin — Vivresse, etc.* ap. Le Roux de Lincy I, 43,44,50.

P. 180. Afară de șesul «Pratul lui Traian», numit de Ungurî *Keresztes*, mai e în Oltenia *Calea-Troianului*, cum numește poporul vechea cale romană, care trece din Oltenia prin parul Turnului-Roș.

INDICELE CUVINTELOR ROMÂNE

n. = Notă.

<p>Acaț81
afurisc 62
ageamiu 171
aghiasmă 113—114, 254
aghios 114
aghiuță 61, 123
agonisc 95— 96
ajun 43
alba 74n. 149
albină 131
alerg 131
aliluia 114—115
altar 39
alung 131
amin 115
anatemă 62, 115
andilandi 75n.
andrea 41
antihrist 55
apăr 131-132
aprint 181
apun 181
arapină 174
arăt 132
arbore 80
arhanghel 58, 115
arminden 40
arunc 169
asfințesc 36n.
astup 87
asupresc 126</p> <p>Bahadircă 253
băhaniă 222
banta 246n.
barat 37
bărbat 85n. 132
bașardină 253
bătaie 85
bațagonie 219
bat ân 14, 23, 143
bazaconie 78, 201, 218— 220
băzdăganiă 222
benga 61
beșleagă 253</p> | <p>beznă 221— 222
bidihaniă 222
bîlcu 42
binecuvîntez 57
biserică 14, 38—39, 118
blago dari 115
blând 23
blasgonie 116
bleasc 181
bleg 210n.
blestem 62
blogodoresc 115— 116
bobotează 46, 116
bogdaproste 116
bogonisi 116
boiereasă 165—166
bolindeț 44
bolovan 55
boreasă 165—166
bostan 103
bot 103
botez 14, 47, 116
boz 54, 254
brândușă 93
braniște 162
brașoavă 173
brumar 41
bucă 159—160
buță 246n.
buhaiu 252
bulciu 42
bulubașă 253
bun 126-1.7
bunătaie 84n.
bunget 85n. 162
buză 85n. 9L
buzdugan 52</p> <p>Cal 160
calau 174
cale 132
calendroi 45
călugar 37
călușer 47n.
camătă 96</p> | <p>canon 116—117
capiște 39
cărare 132
cărindar 40, 86
cărjă 55
carte 132, 246
casă 160
căsătoria 51, 147
cășlegi 47
caște 246n.
căștig 96
cat 182
cătușă 81
cață 81
cațao 100n. 171n.
caut 182
caznă 27n.
ceangăul 171
cer 183
cerceuși 93
cerșesc 214
cerul (gurei) 102
chiar 182
chimitir iO
chindie 252
chip 55
chir 201, 237, 241
chiraleisă 117
chivernisc 214
cib 182
ci cală-9 In.
ciofleagă 246n.
ciresar 41
ciudă 21, 222—224
ciuhurfz 72n.
clopot 182
cobăi 162
cociug 185
cocon 237, 241—242
cocostirc 72n.
codru 85n. 166—167
colindă 43—45
colivă 117
comindare 49— 50
copil 20, 91, 200
roșeiug 185— 180</p> |
|--|---|---|

cotoiu 31

crăciun 43, 115, 117
 craiti 172—173
 credință 58
 creștin 31—33, 48
 criș 173
 cruce 55—58, 117—118
 cucuiata 137
 cumălru 48
 cumind 50
 cuminec 48
 cumpănă 181—182
 cumpăt 127, 246
 cumplit 213-215
 cununia 51
 cuptor 41
 curat 132
 curcubeu 132
 curg 13 i, 160
 cust 197
 cutrier 159
 cuvint 52, 85n. 127, 164, 165

Dalb 96—98
 danciu 174
 dar 118
 darab 80
 dereptare 72
 desprețuiesc 127
 deșucheat 104
 deșugubină 217
 diacon 37
 diavol 61
 dihai 12n.
 dihaniă 10-12, 22 2
 dimon 61
 dreptătoriu 72
 diva 12n.
 dobitoc 245
 dodoraș 96
 doamne-ajută 118
 domn 53, 237
 domnișor 94
 dor 127—128, 148
 drac 21, 58-62, 86
 dreg 186
 drept 85, 103—1.04, 128
 drob 80
 duhovnic 55
 dulap 252
 dumbravă 162
 duminică 42
 dumnezeă 52—54, 118-119,
 254
 durorl 185

Enibahar 94
evanghelia 52, 118

Falcă 86
 falt 246n.

fapt 187—188
 fără-de-lege 78
 faraon 175
 farmec 118
 față 79-80
 făurar 40
 ficat 103
 fin 48
 fior 128
 flaimuc 17 r
 flintă 24 6n.
 florar 40
 florii 46
 foarte 182
 foc 132
 fortuna 214
 frate (de cruce) 57—58
 frențe 174
 fruncea 105
 frupt 182
 fudul 209
 furtună 214

Gădil 100
 găgăuță 171, 229
 gaiță 262
 gang 246n.
 garamanți 207n.
 gârgăun 9In.
 gărlă 103n.
 gașpar 174
 gât 245
 geamala 252
 gelat 94
 Gavrilă 176
 gerar 40
 gheenă 63
 gheșperită 174
 ghiavol 61
 giudeț 63
 glagore 127n,
 gobăi 162
 gogoman 229
 graiil 200
 graniță 246n.
 grâu 86
 greată 21
 greeruș 91n.
 grijesc 49
 gudur 100
 gură 86, 102, 103
 gustar 41

Hagi 252
han tătar 61
haplea 229
hărcă 103
horbă 165
Hristos 55, 58, 118
humă 183

Iad 63
 Iarmaroc 246n.
 iaıl 161
 idol 55
 Iele 252
 ighiptean 175
 împărătuș 93
 împărătuș 102
 împărtaşesc 19
 implu 198
 incântec 188
 incap 182
 încăpățânat 103
 incarc 132
 inchin 47, 72
 inchipuire 125
 indemnare 128, 150
 indireptare 72
 indoială 128
 indrișaim 94
 inec 21
 infrunt 128
 infrupt 119
 îngâmfat 209
 îngân 98—99
 inger 58
 inimă 181
 înjosesc 126
 insor 51
 intimplu 131
 intuneric 81—83
 ințarc 159
 înțeleg 126
 invăluiesc 138
 invăț 27, 167, 246
 investesc 188—189
 Io 172
 irod 175
 iscălesc 15, 254
 Iudă 17In. 175
 izbesc 224
 izmene 193

Jertfă 39
 jeț 246n.
 jețui 246n.
 jgheab 220
 jidov 138
 joben 172
 judecată 62
 jupan 201, 237, 239—241, 248
 jurămint 58

Lăcaș 79
 lăcrămioare 93
 ladă 246n.
 lăduncă 246n.
 lagăr :46n.
 labăr **246n.**
 langoare 86, 189
 las 132
 lătore **84n**

- Iau** 190
lăută 246n.
lăzărel 176
lege 52, 77—79, 119-120
lemn 80
letin 237
limbă 21, 75—77, 91
lingușesc 100
liniște 126
liotă 246n.
litfă 35, 235—237
liturghie 47, 120-121
locaș 79
loitră 246n.
luare 161
lovesc 167—168
luceflender 61
lucru 95, 96n.
lume 71, 73—75
lumina (ochilor) 73, 101—102
lună 132
luncă 162
lungoare 86, 189
- Machiaș** 177
madamă 24*2
măiestrie 86
malafranță 174
mamă 85, 132
mană 390
mănăstire 38
mănere 182
mândru 206—209
mângâia 12—13
mănos 182
mânz 23
marafet 263
marhă 190—191
mărgăritar! 93
mărit 91
Martin 176
mărșav 201, 209—210
martur 33—34
mărțișor 40
măruntaie 80
măsălar 41
mascur 183
mătania 38
mătieș 177
mătușă 245,* 247
maț 81n.
mătă 81, 177
measer 202
merg 131. 160-161
merinde 161
michiduță 62
mlezi-păresi 47
mir 121
mire 16
miros 245
mișel 200, 202-404
mitropolit 94
- moaște** 37
mojic 203n.
molitfă 47
morav 79
mormint 40
moșie 191—193
moțpan 242
mucenic 34
mulțumesc 128
muncă 94—95
mustru 183
mușchi 86, 104
- Naibă** 61, 254
nani 245
nărav 79
nas 138—139
născocesc 90
naș 48
naștere 121
nătărău 229
năuc 229
neam 196
neamț 171
nebun 145, 210—211
negomândri 206n.
negru 71
nelegiuit 78
nemernic 201, 204—206
netot 229
nevastă 168
nevăstuică 92
nimica 128
ningăa 41
nuntă 52
nutreț 183
- Oară** 162
oaste 161
obraz 72n. 128
ochiți 73, 102
ocnă 102
oițe 92n.
oltar 39
om ușor 75n. 102
orație 86
oraș 246, 248
orb 19, 85, 128 — 129
ort 246n.
- Păcat** 58, 69—70, 121
păclă 63
păcură 63
pădure 87, 161—162, 167
păgân 29—31
pămînt 162, 184
pângăresc 30
panțir 246n.
păpăludă 94
parapanghelos 115, 162
părcălab 248
- păreasime** 46
părinte 37
parte 84n.
păs 19, 129
pască 45
pasere 162
Paște 45—46, 118
paște (păcatul) 69—70*
pedepsesc 25—27
pedepsie 86n.
pețesc 183
pîrdalnic 62
pîrgar 245
pîrțag 91
piscop 37
pisică 177
plesnae 90
ploconesc 47
pogan 30—31
pomană 50—51
popă 37, 91, 12%
post 43
poveste 164n.
prătar 40
pravilă 72
praznic 42
precista 33, 122
preot 37
prestol 39
pricep 125
pricestuiesc 49
prier 40
primenesc 193—194,
priveghetoare 93
proroc 52
prost 145, 226—228*
psaltire 52
puia 142
pupăză 91n.
pustnic 38
- Raclă** 186
raia 63
raniță 246n.
răpciune 40
răscruce 56
răstesc 195
răstignesc 58
războia 79, 200
reace 71
relege 79
resbel 79
rSsbun 153, 211—212:
r&scumpăr 213
resfăt 128
rea 145, 183
Ristos 55, 58
roată 246n.
rod 196
rost 194—195
rotocol 72n.
rudă 195—196
rugăciune 47

- rumân 15, 203n. 231—235
 rusalii 46
 ruşine 129
- Să 20n.
 săhastru 38
 salt 76n.
 sâmbătă 42, 43
 sângele (Domnului) 122
 săptămână 41
 sărac 129, 146
 sârman 129
 sarsailă 62
 sărut 184
 satana 59, 61
 sbueiūm 90n. 159
 scăfărlia 103, 104
 scaloean 176
 scaraoţchi 62
 scărbă 214—215
 şchivernisesc 214
 scornesc 90n.
 scriptură 52
 seamă 127
 seară 184
 searbed 210n.
 sefterea 94
 selbă 154
 serbătoare 42
 sfanţ 246n.
 sfînt 34—37, 122—124, 254
 sfîntu-Nicolae 115, 121
 sfrenţie 129
 sicriu 186
 silhă 184
 siriman 129
 slăbănog 20
 smalţ 246n.
 smintesc 211
 smulg 159
 socotesc 127, 190—191, 246
 solomonie 177—178
 soţ 51, 87
 sparg 162—163
 spate 103
 spichinat 246n.
 spiţă 246n.
 sprinceană 90, 105—106
 stâncă 177
 stângă 104
 stare 84n.
- stiglete 246n.
 strigoia 54—55
 suflet 125, 181
 sufletele 93
 sufrunca 105
 supăr 126, 154
- Şanţ 246n.
 Şcheai 171
 şişcă 188
 şleahţă 242
 şoacăţ 17In.
 solomonar 178
 şoltuz 248
 şonţ 171n.
 şorţ 246n.
 ştreang 246n.
 şugubăţ 20, 201, 216—218
 şuiu 104
 şurup 246n.
- Taifas 127
 taină 47
 taler 246n.
 tămăiat 122
 tânăr 132 ,
 tare 184
 tartar 64
 taşcă 246n.
 tată 132
 tătar 61
 tertip 253
 tidvă 103
 timplă 39
 timplă 102
 tîrg 42
 tîrtan 246n.
 tivgă 103
 torc 185
 torn 163—164
 trăiesc 154, 196—198
 trăsnae 90
 trebnic 39
 troacă 246n.
 troian 178—180, 254
 troiţă 55
 trufaş 209
 turculeţ 94
- Țară 162, 184
 țăran 203n.
- țarină 246
 țel 246n.
 țin 42n. 83—84
 țintirim 40
 țop 206n.
 țulroae 104
- Ucid 225
 uligaie 72n.
 umplu 198
 undrea 41
 urez 86, 121
- Vanghelia 52, 118
 văr 245
 vară 87
 varză 198
 vasilcă 176
 Vasilică 176
 vatâr 224—225
 vatră 132
 vecin 203n. 233—23&
 venin 87
 vers 163, 185
 vicleim 175
 viezure 85n. 94
 vileag 74n.
 vindec 185
 vingălac 246n.
 vinicer 41
 vînt 136
 vipt 185
 virtute 87
 vis 129
 vită 198—199
 vlad 230-231
 vlădică 37
 volnic 168—170
 vorbă 164—165
 vrajă 188
- Zămislesc 125n.
 zarnacadea 95
 zaţ 246n.
 zestre 103
 zeţar 246n.
 zeu 52—54
 zglobiu 201, 210, 220-221
 zvon 182

IHDICELE NUMELOR PROPRIE

Alexandri 30, 235

Bălcescu 233, 234
Breal 5, 6, 104n.
Brinkmann 7, 92, 135
Cantemir 28, 44n. 68n, 108,
303, 233, 235
Chițu 29, 53
Cihac 10, 12n. 23n. 28n. 47,
67n. 105, 214, 233
Curtius 9, 65
Diez 102, 161

Fuchs 7, 133, 158, 180

Gaster 59,76,85,100,174,178
Geiger 6, 10, 243
Golescu 88
Orimm 10n. 74, 244

Haase 5, 6, 17
Hasdeu 4, 5, 28, 29n. 43n.
46, 57,61n. 67, 70,81,84,
95n. 105, 107, 162, 188,
212, 216n. 229, 230
Heerdegen 4, 5, 6, 18
Humboldt (Wilh.) 3n. 6, 2^3 | Ispirescu 33, 112n,

Jarnik 142n. 209n.
Jipescu 60,109
Jirešek 28n. 180

Korting 7n. 8n.

Lambrior 20n. 67n. 229n.
237
Laurian-Maxim 79, 238
Leibniz 14, 21, 157
Littré 67, 68
Locke 19, 125

Marian 162, 184, 188
Melchisedec 111, 112
Miklosich 23n. 28n. 42, 84,
85, 105
Miiller (Max) 7, 14, 24n. 66,
89, 90, 92, 127, 157, 158,
202

Nădejde (Sofia) 36n. 107n.
Negruzzi (C.) 30, 79 | Noire 7, 156
Nyrup 138

Pictet 7, 17n. 103, 126, 133,
188
Pott 6, I , 8, 24, <i>I02m</i> I36n.

Reisig 8n. 17, 106
Renan 24, 25, 92, 130, 133,
134
Ruckert 14, 140

Schoppenhauer 88
Schuchardt 23n. 43 B . 80n.
84, 85, 105
Slavici 32, 33, 36n. 79, 9&
HOn. 127, 164
Steinthal 3n. 4, 9

Tobler 6, 156, 200
Tocilescu 180, 235n.

Xenopol 21n. 233 |
|---|---|--|

ttmfi & GEBCEA*?

* • K J O T * C A